

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

Az alapítás éve
1888

E számunk a

*Nemzeti
Kulturális
Alap*

támogatásával jelent meg

125. ÉVFOLYAM

BUDAPEST

2012. 2. SZÁM

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM FOLYÓIRATA

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Czigány István, kandidátus, nyá. alezredes, Hadtörténeti Intézet; *Győr Béla*, nyá. alezredes, a Magyar Olimpiai Akadémia Tanácsa és a Magyar Olimpiai Bizottság Emlék- és Hagyományörző Bizottsága tagja; *Hermann Róbert*, az MTA doktora, a parancsnok tudományos helyettese, Hadtörténeti Intézet és Múzeum; *Hídvégi András* múzeumpedagógus, Hadtörténeti Múzeum; *Horváth Csaba*, PhD, alezredes, tudományos intézetigazgató-helyettes, Nemzeti Közszerzői Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Katonai Vezetőképző Intézet; *Kiss Andrea*, PhD, tudományos munkatárs, Szegedi Tudományegyetem / Rachel Carson Center Ludwig-Maximilians Universität, München; *Kiss Balázs* főkönyvtáros, Hadtörténeti Könyvtár; *Merényi Metzger Gábor*, történész, Corvin János Múzeum, *Sallay Gergely Pál*, PhD, osztályvezető, Hadtörténeti Múzeum; *Somogyi Gréta* PhD, szerkesztő, Hadtörténelmi Közlemények; *Süli Attila*, PhD, százados, Hadtörténeti Múzeum; *Szikora Katalin*, PhD, tanszékvezető egyetemi docens, Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar, Társadalomtudományi Tanszék; *Takács Ferenc*, kandidátus, professor emeritus, Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar, Társadalomtudományi Tanszék; *Torma Béla*, nyá. ezredes; mérnök; *Vatai Gábor*, történész; *Veszprémy László*, az MTA doktora, alezredes, igazgató, Hadtörténeti Intézet

A tartalomjegyzékeket *Bognár Katalin* (angol), *Márkus Andrea* (francia), *Zachar Viktor Kristóf* (német) és *Cinkóczi Botondné* (orosz) fordította.

A Szerkesztőség kéziratot nem őriz meg és nem küld vissza!

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

A Hadtörténeti Intézet és Múzeum folyóirata

Főszerkesztő: Hausner Gábor
Felelős szerkesztő: Kincses Katalin Mária

Szerkesztő: Somogyi Gréta

Szerkesztőbizottság:

Ágoston Gábor, Balla Tibor, Bona Gábor, Bonhardt Attila, Czigány István, Csikány Tamás, Dombrády Lóránd, Hajdu Tibor, Hermann Róbert (a szerkesztő bizottság elnöke), Horváth Miklós, Kedves Gyula, Kovács Vilmos, Lenkefi Ferenc, Markó György, Okváth Imre, Pálffy Géza, Pollmann Ferenc, Erwin A. Schmidl, Vladimír Segeš, Szakály Sándor, Székely György, Tóth Ferenc, Urbán Aladár, Varga J. János, Veszprémy László

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

1014 Budapest I., Kapisztrán tér 2–4. Postacím: Budapest, Pf. 7., 1250
Telefon: 325-16-44, 325-16-45, Fax: 325-16-46, E-mail: hkszerk@gmail.com
Elektronikus változat: www.epa.oszk.hu/hk

Kiadja:

a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 1014 Budapest I., Kapisztrán tér 2–4.
Postacím: Budapest, Pf. 7., 1250. Telefon: 325-16-00, Fax: 325-16-04
A kiadásért felel a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnoka.
Megjelenik negyedévenként. Előfizetési díj: 1 évre 2400,- Ft, negyedévre 600,- Ft

Előfizetésben terjeszti:

a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Hírlapterjesztési Központban (1089 Budapest VIII., Orczy tér 1., postacím: 1900 Budapest, tel.: 06-1-477-64-06).
További információ: 06-80-444-444; hirlapelofizetes@posta.hu
Egyes példányok megvásárolhatók a nagyobb budapesti és vidéki hírlapüzletekben, valamint a Hadtörténeti Múzeum könyv- és ajándékboltjában.

MAGYAR KATONÁK AZ ÚJKORI OLIMPIAI JÁTÉKOKON

SALLAY GERGELY PÁL

„DOBOGÓSOK MUNDÉRBAN”

Éremszerző magyar katonák az újkori olimpiai játékokon

A Hadtörténeti Múzeum 2012. április 24. és szeptember 30. között látogatható kiállítással tiszteleg az újkori olimpiai játékokon (1896 és 2008 között) dobogós helyezést elért magyar katonasportolók előtt.¹ A különleges időszaki tárlat aktualitását egyrészt a 2012. július 27. és augusztus 12. között megrendezésre kerülő londoni nyári olimpia adja, másrészt idén száz éve, hogy magyar katona először nyert aranyérmet az újkori olimpiák történetében. 1912-ben, Stockholmban a magyar kardcsapat tagjaként három katonatiszt: Berti László, Mészáros Ervin és Schenker Zoltán is a dobogó legfelső fokára állhatott. A tárlaton megjelentett hatvannégy sportolót két sajátosság köti össze. Az egyik, hogy a magyar színeket képviselve a modern kori olimpiai játékokon érmet nyertek. A másik, hogy hivatásos, tartalékos vagy továbbszolgáló katonaként, illetve honvédelmi minisztériumi tisztviselőként szolgálták hazájukat. A bemutatott személyek közül sokaknak valóban élethivatást jelentett a katonai szolgálat, míg mások már élsportolóként csatlakoztak a hadsereghez, néhányan pedig polgári felső végzettségük révén viseltek katonai rendfokozatot. Más és más módon kötődtek tehát a mindenkori (osztrák–) magyar haderőhöz, és nem is mondható el valamennyiükről, hogy olimpiai sikerük időpontjában éppen a hadsereg tagjai voltak, életüknek azonban kivétel nélkül része volt a haza szolgálata. Életpályájukat rövid életrajzok vázolják fel a kiállításon, olimpiai sikereiket és katonai szolgálataikat válogatott tárgyak, dokumentumok, fényképek és filmfelvételek keltik életre. Az alábbiakban a tárlat előkészítése során végzett kutatómunka eredményeit tesszük közzé.

Az újkori olimpiai játékok magyar katonai vonatkozásai

Az ókori görög olimpiai játékok hagyományainak felélesztésére – számos korábbi próbálkozás után – a XIX. század végén került sor. A Nemzetközi Olimpiai Bizottság (NOB) létrehozása és az első újkori olimpiák megszervezése Pierre de Coubertin báró nevéhez fűződik. Coubertin a NOB első főtitkára, majd elnöke volt, aki áldozatos munkával önálló sportintézménnyé tette a modern olimpiát. A versenyjátékok új életre keltésével Coubertin és a NOB fő célja az olimpiai szellemiség felelevenítése volt: a bajtársiasság és a *fair play* eszméjének, „a szellem és az izom frigyének” népszerűsítése.²

¹ „Dobogósok mundérban” Éremszerző magyar katonák az újkori olimpiai játékokon. Időszaki kiállítás. Hadtörténeti Múzeum, 2012. április 24.–szeptember 30. (A kiállítást rendezte: *Sallay Gergely*. A rendező munkatársa: *Varga Jánosné*.)

² *Aján Tamás* (főszerk.): *Magyarok az olimpiai játékokon Athéntól Athénig, 1896–2004*. Magyar Olimpiai Bizottság, Budapest, é. n. 10–18. o.

Az újkori olimpiai mozgalomnak a kezdetektől aktív résztvevője volt Magyarország. Coubertin báró első munkatársainak egyike dr. Kemény Ferenc volt, aki maga is sokat tett az olimpiai játékok felújítása érdekében. Kemény Ferenc a NOB alapító tagja és a Magyar Olimpiai Bizottság alapító titkára volt, valamint az 1896-os, Athénban megrendezett első újkori olimpiai játékokon a magyar küldöttség vezetője. Pedagógusi pályája kezdeti szakaszában, 1885–1887 között a hadsereggel is kapcsolatba került, hiszen tartalékos főhadnagyként a kőszegi cs. és kir. katonai alreáliskola tanára volt.³

Az első modern nyári olimpiai játékokon a magyar csapatnak még nem volt tagja katona, első olimpiai bajnokunk, az Athénban kétszeres aranyérmes Hajós Alfréd azonban később tartalékos tisztként teljesített szolgálatot, sőt, az első világháborúban harctéri érdemeiért kitüntetésben is részesült.⁴ Az újkori olimpiák történetében magyar katona először az 1900-as párizsi játékokon vett részt Szarvassy György főhadnagy személyében, aki törvívóként lépett pástra, de az egyéni selejtezőkben kiesett. Ugyanitt magasugrásban bronzérmes lett Gönczy Lajos, aki 1915-ben a cs. és kir. szegedi 46. gyalogezred tartalékos főhadnagyként halt hősi halált a Doberdó-fennsíkon. Olimpiai aranyérmes elsőként 1912-ben, Stockholmban érdemelt ki magyar katona, ott azonban mindjárt három, hiszen első helyezett kardsapatunknak három tiszt: Berti László, Mészáros Ervin és Schenker Zoltán is tagja volt. (Némiképp árnyalja a képet, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia tisztjei – a birodalom nemzetkefelettsége jegyében – 1908-ig olimpiai csapatversenyen nem szerepelhettek.)

Azóta több tucat olimpiai bajnokság, valamint ezüst- és bronzérem megszerzése fűződik magyar katonák nevéhez. A harmincöt arany-, tizennyolc ezüst- és huszonöt bronzérem önmagában is tekintélyes eredmény, s ki tudja, mennyivel lehetnének magasabbak a számok, ha a XX. század történelmi eseményei nem szóltak volna közbe többször is? Az első és a második világháború, illetve a hidegháború a szembenálló felek sportolói egyformán érintették: a fegyveres konfliktusok miatt elmaradt 1916-os, 1940-es és 1944-es olimpiai játékok, illetve a nemzetközi bojkott miatt csonkára sikerült 1980-as és 1984-es olimpiák megannyi vissza nem téró lehetőséget jelentettek az erejük teljében lévő versenyzőknek. Magyarország ráadásul – az első világháború veszteseként – nem vehetett részt az 1920-as olimpián, 1956-ban pedig a forradalmi események nehezítették sportolóink fizikai és mentális felkészülését. Többen aztán politikai okokból nem is tértek vissza hazájukba 1956-ban, így a későbbiekben már nem járulhattak hozzá nemzetünk sportsikereihez. Mindemellert számos kiváló sportemberünk karrierje tört derékba a két világháború harcterein, ahol közülük többen hősi halált haltak, mások sebesülésük miatt nem tudták folytatni a versenysportot. Ez utóbbira találunk azonban felemelő ellenpéldákat is: elég Tersztyánszky Ödönre gondolni, aki jobb karjának súlyos harctéri sérülése után bal kezébe vette a vívőfegyvert és kitartó munkával sikerült az olimpiai dobogó legfelső fokáig felküzdenie magát. Itt említhetjük Takács Károly nevét is, aki kézigránát-robbanás követ-

³ Szakály Sándor: Adalékok Kemény Ferenc életútjához. Katonai szolgálatának időszaka 1880–1893. In: Szabó Lajos – Szóts Gábor (szerk.): Kemény Ferenc és kora. Magyar Sporttudományi Társaság, Budapest, 2011. 9–15. o.

⁴ Hajós 1917-ben népfelkelő mérnöként, a 10. Isonzó-csatában tanúsított hősiességéért a Koronás Arany Érdemkeresztet kapta hadiszalagon, kardokkal. Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) Első világháborús kitüntetési felterjesztések 18452.

keztében hadgyakorlaton vesztette el jobb kézfejét, de vasakarattal megtanult bal kézzel lőni, és két olimpiai aranyéremmel gazdagította nemzetünket.

A magyar katonaoimpikonok felkészítése – ahogy ez az alább közölt életrajzokból is kitérünk – 1949-ig különböző sportegyesületeknél történt, amelyek közül csak néhány (így a Ludovika Akadémia Sportegyesület és a Honvéd Tiszti Vívó Klub) kötődött a hadsereghez. Fontos azonban kiemelni, hogy a katonai kiképzésnek számos olyan sporttevékenység képezte részét, amely bizonyos sportágakban (vívás, lövészet, lovaglás, öttusa) eleve sikeres szereplésre predesztinálta a magyar katonasportolókat. 1949-ben aztán létrejött a Budapesti Honvéd Sportegyesület (a továbbiakban BHSE), a Magyar Néphadsereg önálló sportegyesülete, amely – többek között – stabil hátteret és lehetőséget biztosított a kötelező sorkatonai szolgálatot teljesítő élsportolóknak ahhoz, hogy idejük nagy részét továbbra is a sportnak szentelhessék. Ezekkel a tehetséges fiatalokkal a BHSE a kezdetektől kiemelkedő eredményeket ért el. 1952-től számos olimpiai dobogós is kikerült a Néphadsereg sportegyesületéből, s ők túlnyomórészt katonai (tishti) rendfokozattal is rendelkeztek. (Ez szintén nyomon követhető az életrajzokban.)

Az érem másik oldala

Modernkori olimpiai érmeseink között többen is voltak, akiknek az 1942. évi XIV. törvénycikk⁵ értelmében – származási okokból – honvédelmi kötelezettségüknek a honvédség kötelékében közérdekű munkaszolgálat teljesítésével kellett eleget tenniük. Ezt a szolgálatot rendfokozat, illetőleg karpaszomány nélkül teljesítették függetlenül attól, hogy korábban tartalékos tiszti vagy tiszthelyettesi (altiszti) rendfokozatuk volt, illetőleg karpaszomány viselésére voltak jogosultak. E törvény miatt vesztette el tartalékos tiszti rendfokozatát és teljesített a második világháború idején munkaszolgálatot Fuchs Jenő négyszeres, Kabos Endre háromszoros és Petschauer Attila kétszeres olimpiai bajnok kardvívónk, valamint Kárpáti Károly olimpiai arany- és ezüstérmes birkózónk is. Petschauer Attila a munkaszolgálat idején 1943. január 30-án Davidovkánál, Kabos Endre 1944. november 4-én Budapesten, a Margithíd felrobbanásakor vesztette életét. Jóllehet kiemelkedő sportteljesítményeikkel ők is nemzetünk dicsőségét szolgálták – s a magyar királyi Honvédség tartalékos tisztjei, tisztjelöltjei voltak –, emberi méltóságukat éppen a Honvédség kötelékében sértették meg.

Ugyanitt azt is meg kell említeni, hogy a második világháborút követő politikai változások folytán a Horthy-kori magyar királyi Honvédség egykori tagjai közül sok kiemelkedő tehetségű katonasportolót „B” listáztak vagy nyugállományba helyeztek (így az 1936-os berlini olimpia éremszerzői közül is többet), akik ezért a későbbi olimpiai játékokon már polgári személyként indultak (és hoztak dicsőséget „megbélyegzettként” is hazájuknak).

⁵ 1942. évi XIV. törvénycikk a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk, valamint az 1914–1918. évi világháború tűzharcosai érdemeinek elismeréséről szóló 1938. évi IV. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről.

Sikeres „katonai” sportágak az olimpiákon

Az alábbi táblázat a magyar hivatásos, tartalékos és továbbszolgáló katonák (illetve egy honvédelmi minisztériumi tisztviselő) által 1896–2008 között nyert olimpiai érmek megoszlását mutatja sportáganként. Jól látható, hogy voltak kiemelkedően sikeres „katonai” sportágak, elsősorban a vívás, de az öttusa részeként a lovaglás és a lövészet is, amelyek gyakorlása a XX. század első felében még szervesen hozzátarozott a katonai (tishti) életmódhoz. Az ezekben a sportágakban szerzett érmek száma tükrözi azt a jártasságot, amit a magyar katonák a klasszikus „katonai sportok” terén felmutattak. Érdekesség, hogy téli olimpián is szerzett érmet magyar katona, még hozzá két ízben is: dr. Szollás László 1932-ben és 1936-ban is bronzérmes lett páros műkorcsolyázásban (mindkétszer Rotter Emíliával). Különlegesség még a művészeti versenyeken szerzett három érem: valamennyit tartalékos tisztek érdemelték ki 1924 és 1932 között. (1932 után ilyen versenyeket az olimpiákon már nem rendeztek.)

<i>Sportág</i>	<i>Aranyérmek száma</i>	<i>Ezüstérmek száma</i>	<i>Bronzérmek száma</i>
Vívás	14 (6 egyéni, 8 csapat)	4 (2 egyéni, 2 csapat)	10 (5 egyéni, 5 csapat)
Öttusa	3 (1 egyéni, 2 csapat)	2 (1 egyéni, 1 csapat)	2 (egyéni)
Torna	3 (egyéni)	2 (egyéni)	1 (csapat)
Úszás	3 (egyéni)	–	2 (1 egyéni, 1 váltó)
Lövészet	3 (egyéni)	–	1 (egyéni)
Labdarúgás	2 (csapat)	1 (csapat)	1 (csapat)
Vízilabda	2 (csapat)	1 (csapat)	1 (csapat)
Kajak-kenu	2 (1 egyéni, 1 csapat)	3 (1 egyéni, 2 csapat)	–
Ökölvívás	1 (egyéni)	1 (egyéni)	–
Művészeti versenyek	1 (egyéni)	2 (egyéni)	–
Birkózás	1 (egyéni)	–	2 (egyéni)
Atlétika	–	2 (egyéni)	2 (egyéni)
Műkorcsolyázás	–	–	2 (páros)
Lovaglás	–	–	1 (egyéni)
<i>Összesen</i>	<i>35 (20 egyéni, 15 csapat)</i>	<i>18 (11 egyéni, 7 csapat)</i>	<i>25 (14 egyéni, 11 csapat)</i>

A táblázatban feltüntetett 78 érmet összesen 64 fő nyerte. Közülük sokan több érmmel is hozzájárultak a végeredményhez. A lentebb bemutatott személyek közül hét érmet szerzett Kovács (Ádám) Pál (hat arany, egy bronz); hatot Kárpáti Rudolf (mind arany); ötöt Berczelly Tibor (három arany, két bronz); négyet-négyet Gyulay Zsolt (két arany, két ezüst), Pelle István (két arany, két ezüst), Tersztyánszky Ödön (két arany, egy ezüst, egy bronz) és Pézsa Tibor (egy arany, három bronz); hármat-hármat Hajós Alfréd (két arany, egy ezüst), Martinek János (két arany, egy bronz), Berti László (egy arany, egy ezüst, egy bronz), Schenker Zoltán (egy arany, egy ezüst, egy bronz) és Sákovics József (egy ezüst,

két bronz). A csapatban nyert érem statisztikailag természetesen egynek számít, függetlenül attól, hogy hány katona állt az eredmény mögött, akik egy-egy csapat tagjaként valamennyien külön-külön is kaptak érmet az adott dobogós helyért.

Eredmények

Az alábbiakban az olimpiák kronológiai sorrendjében annak a 64 sportembernek az eredményeit közöljük, akik 1896 és 2008 között a dobogó valamely fokára állhattak, és emellett életük valamely szakaszában katonaként szolgáltak. Az eredménylistákban az érmesek nevei az olimpia idején használt formában jelennek meg – ez a címekre és névformákra egyaránt vonatkozik. (Az aktuális rendfokozatokat a következő fejezetben található táblázat tartalmazza.) A csapatsportok vagy páros versenyszámok esetében kiemelten szerepelnek a katonák nevei, de (zárójelben) feltüntettük a polgári csapattagok neveit is.

1896 – Athén

Hajós Alfréd

Úszás, 100 m gyors, I. helyezett (1:22,2); 1200 m gyors, I. helyezett (18:22,2)

1900 – Párizs

Gönczy Lajos

Atlétika, magasugrás, III. helyezett (175 cm)

1908 – London

nemes Zulawszky (Zuławski) Béla

Vívás, kard egyéni, II. helyezett

1912 – Stockholm

Berti László, Mészáros Ervin, Schenker Zoltán

Vívás, kardcsapat, I. helyezett (a csapat további tagjai: dr. Földes Dezső, dr. Fuchs Jenő, dr. Gerde Oszkár, dr. Tóth Péter, Werkner Lajos)

Békessy Béla

Vívás, kard egyéni, II. helyezett

Mészáros Ervin

Vívás, kard egyéni, III. helyezett

1924 – Párizs

Dr. Halasy Gyula

Sportlövészet, agyagalambblövés egyéni, I. helyezett (98/8)

Somfay Elemér

Atlétika, ötpróba, II. helyezett (6,77; 52,07; 23,4; 37,76; 4:48,4)

Berti László, Rády József, Schenker Zoltán, vitéz Tersztyánszky Ödön, dr. vitéz Uhlyarik Jenő

Vívás, kardcsapat, II. helyezett (a csapat további tagjai: Garay János, dr. Pósta Sándor, Széchy László)

Hajós Alfréd (Lauber Dezsővel)

Művészeti versenyek, építészet, stadionok, II. helyezett

Berti László, Schenker Zoltán, vitéz Tersztyánszky Ödön

Vívás, törccsapat, III. helyezett (a csapat további tagjai: dr. Lichteneckert István, dr. Pósta Sándor)

1928 – Amszterdam

vitéz Tersztyánszky Ödön

Vívás, kard egyéni, I. helyezett

Rády József, vitéz Tersztyánszky Ödön

Vívás, kardcsapat, I. helyezett (a csapat további tagjai: Garay János, Glykais Gyula, dr. Gombos Sándor, Petschauer Attila)

Dr. Mező Ferenc

Művészeti versenyek, irodalom, epikai műfaj („Az olympiai játékok története”), I. helyezett

1932 – Lake Placid

Dr. Szollás László (Rotter Emíliaival)

Páros műkorcsolyázás, III. helyezett (20/10,91)

1932 – Los Angeles

Pelle István

Torna, műszabadgyakorlat (28,80) és lólengés (57,20), I. helyezett; összetett egyéni (134,925) és korlát (55,80), II. helyezett

Piller György

Vívás, kard egyéni, I. helyezett

Nagy Ernő, Piller György

Vívás, kardcsapat, I. helyezett (a csapat további tagjai: Gerevich Aladár, Glykais Gyula, Kabos Endre, Petschauer Attila)

Manno Miltiades

Művészeti versenyek, szobrászat, szobrok („Birkózás”), II. helyezett

Hradetzky Zoltán

Sportlövészet, kisöbű puska, fekvő, 50 m, III. helyezett (293/300)

1936 – Garmisch-Partenkirchen

Dr. Szollás László (Rotter Emíliaival)

Páros műkorcsolyázás, III. helyezett (32,5/10,8)

1936 – Berlin

Csik Ferenc

Úszás, 100 m gyors, I. helyezett (57,6); 4×200 m gyorsváltó, III. helyezett (9:12,3) (a váltó további tagjai: Abay-Nemes Oszkár, Gróf Ödön, Lengyel Árpád)

Harangi Imre

Ökölvívás, könnyűsúly, 60 kg, I. helyezett

Berczelly Tibor, Kovács Ádám (1938-tól Pál)

Vívás, kardcsapat, I. helyezett (a csapat további tagjai: Gerevich Aladár, Kabos Endre, Rajcsányi László, dr. Rajczy Imre)

Platthy József

Lovaglás, díjugratás egyéni, III. helyezett (1:02,6 – 8)

1948 – London

Takács Károly

Sportlövészet, ötalakos gyorspisztoly, 25 m, I. helyezett (580)

Berczelly Tibor, Kárpáti Rudolf, Kovács Pál, Papp Bertalan

Vívás, kardcsapat, I. helyezett (a csapat további tagjai: Gerevich Aladár, Rajcsányi László)

Fábián Dezső, Szittyá Károly

Vízilabdacsapat, II. helyezett (a csapat további tagjai: Brandi Jenő, Csuvik Oszkár, Gyarmati Dezső, Gyórfi Endre, Holop Miklós, Jeney László, Lemhényi Dezső, Pók Pál, Szívós István)

Kovács Pál

Vívás, kard egyéni, III. helyezett

Maszlaj Lajos

Vívás, tőr egyéni, III. helyezett

Baranyai László, dr. Sántha Lajos

Torna, összetett csapat, III. helyezett (1330,85) (a csapat további tagjai: Fekete József, Mogyorósi-Klencs János, Mogyoróssy Győző, Pataki Ferenc, Tóth Lajos, Várkői Ferenc)

1952 – Helsinki

Kovács Pál

Vívás, kard egyéni, I. helyezett

Takács Károly

Sportlövészet, ötalakos gyorspisztoly, 25 m, I. helyezett (579)

Berczelly Tibor, Kárpáti Rudolf, Kovács Pál, Papp Bertalan

Vívás, kardcsapat, I. helyezett (a csapat további tagjai: Gerevich Aladár, Rajcsányi László)

Bozsik József, Budai II. László, Czibor Zoltán, Grosics Gyula, Kocsis Sándor, Lóránt Gyula, Puskás Ferenc

Labdarúgó csapat, I. helyezett (a csapat további tagjai: Buzánszky Jenő, Csordás Lajos, Dalnoki Jenő, Hidegkuti Nándor, Kovács I. Imre, Lantos Mihály, Palotás Péter, Zakariás József)

Benedek Gábor, Szondy István, Kovácsi Aladár

Öttusacsapat, I. helyezett (166 pont)

Bolvári Antal, Fábián Dezső, Szittyá Károly

Vízilabdacsapat, I. helyezett (a csapat további tagjai: Antal Róbert, Gyarmati Dezső, Hasznos István, Jeney László, Kárpáti György, Lemhényi Dezső, Markovits Kálmán, Szívós István, Vízvári György)

Benedek Gábor

Öttusa egyéni, II. helyezett (39 pont)

Berczelly Tibor

Vívás, kard egyéni, III. helyezett

Gurics György

Birkózás, szabadfogás, középsúly, 79 kg, III. helyezett

Szondy István

Öttusa egyéni, III. helyezett (41 pont)

Berczelly Tibor, Maszlay Lajos, Sákovics József

Vívás, tőrscsapat, III. helyezett (a csapat további tagjai: Gerevich Aladár, Palócz Endre, Tilli Endre)

1956 – Melbourne

Kárpáti Rudolf

Vívás, kard egyéni, I. helyezett

Kárpáti Rudolf, Kovács Pál

Vívás, kardcsapat, I. helyezett (a csapat további tagjai: Gerevich Aladár, Hámori Jenő, Keresztes Attila, Magay Dániel)

Bolvári Antal, Hevesi István

Vízilabdacsapat, I. helyezett (a csapat további tagjai: Boros Ottó, Gyarmati Dezső, Jeney László, Kanizsa Tivadar, Kárpáti György, Markovits Kálmán, Mayer Mihály, Szívós István, Zádor Ervin)

Dr. Nagy Ambrus, dr. Rerrich Béla, Sákovics József

Vívás, párbajtőrscsapat, II. helyezett (a csapat további tagjai: dr. Balthazár Lajos, Berzsenyi Barnabás, Marosi József)

Tóth Gyula

Birkózás, kötöttfogás, könnyűsúly, 67 kg, III. helyezett

Tumpek György

Úszás, 200 m pillangó, III. helyezett (2:23,9)

Gyuricza József, Sákovics József

Vívás, tőrscsapat, III. helyezett (a csapat további tagjai: Fülöp Mihály, Marosi József, Somodi Lajos, Tilli Endre)

1960 – Róma

Kárpáti Rudolf

Vívás, kard egyéni, I. helyezett

Kárpáti Rudolf, Kovács Pál

Vívás, kardcsapat, I. helyezett (a csapat további tagjai: Delneky Gábor, Gerevich Aladár, Horváth Zoltán, Mendelényi Tamás)

Rózsavölgyi István

Atlétika, 1500 m síkfutás, III. helyezett (3:39,2)

Faragó Lajos

Labdarúgócsapat, III. helyezett (a csapat további tagjai: Albert Flórián, Dalnoki Jenő, Dudás Zoltán, Dunai I. János, Göröcs János, Kovács III. Ferenc, Novák Dezső, Orosz Pál, Pál Tibor, Rákosi Gyula, Satori Imre, Solymosi Ernő, Török Gábor, Várhidi Pál, Vilezsál Oszkár)

Hevesi István

Vízilabdacsapat, III. helyezett (a csapat további tagjai: Bodnár András, Boros Ottó, Dömötör Zoltán, Felkai László, Gyarmati Dezső, Jeney László, Kanizsa Tivadar, Ka-

tona András, dr. Kárpáti György, Konrád János, Markovits Kálmán, Mayer Mihály, Rusorán Péter)

1964 – Tokió

Pézsza Tibor

Vívás, kard egyéni, I. helyezett

Komora Imre

Labdarúgócsapat, I. helyezett (a csapat további tagjai: Bene Ferenc, Csernai Tibor, Farakas János, Gelei József, Ihász Kálmán, Katona Sándor, Novák Dezső, Nógrádi Ferenc, Orbán Árpád, Palotai Károly, Szentmihályi Antal, Szepesi Gusztáv, Varga Zoltán)

1968 – Mexikóváros

Varga János

Birkózás, kötöttfogás, légsúly (57 kg), I. helyezett

Pézsza Tibor

Vívás, kard egyéni és csapat, III. helyezett (a csapat további tagjai: Bakonyi Péter, dr. Kalmár János, Kovács Tamás, Meszéna Miklós)

1972 – München

Kajdi János

Ökölvívás, váltósúly, 67 kg, II. helyezett

Rátkai János (Deme Józseffel)

Kajak-kenu, kajak kettes, 1000 m, II. helyezett (3:32,00)

Kozma Mihály

Labdarúgócsapat, II. helyezett (a csapat további tagjai: Bálint László, Branikovits László, Dunai II. Antal, Dunai III. Ede, Géczy István, Juhász Péter, Kocsis Lajos, Kovács József, Kú Lajos, Páncsics Miklós, Rothermel Ádám, Szűcs Lajos, Tóth Kálmán, Váradi Béla, Vépi Péter, Vidáts Csaba)

Bakó Pál

Öttusacsapat, II. helyezett (15348 pont) (a csapat további tagjai: Balczó András, Vилányi Zsigmond)

Pézsza Tibor

Vívás, kardcsapat, III. helyezett (a csapat további tagjai: dr. Bakonyi Péter, Gerevich Pál, Kovács Tamás, Marót Péter)

1988 – Szöul

Borkai Zsolt

Torna, lólengés, I. helyezett (19,950)

Gyulay Zsolt

Kajak-kenu, kajak egyes, 500 m, I. helyezett (1:44,82); kajak négyes, 1000 m, I. helyezett (3:00,20) (a négyes további tagjai: Ábrahám Attila, Csipes Ferenc, Hódosi Sándor)

Martinek János

Öttusa egyéni (5404 pont) és csapat, I. helyezett (15886 pont) (a csapat további tagjai: Fábián László, Mizsér Attila)

1992 – Barcelona*Gyulay Zsolt*

Kajak-kenu, kajak egyes, 500 m, II. helyezett (1:40,64); kajak négyes, 1000 m, II. helyezett (2:54,82) (a négyes további tagjai: Ábrahám Attila, Csipes Ferenc, Fidel László)

1996 – Atlanta*Martinek János*

Öttusa egyéni, III. helyezett (5501 pont)

2004 – Athén*Kővágó Zoltán*

Atlétika, diszkoszvetés, II. helyezett (67,04 m)

Az olimpiai dobogósok állami elismerése⁶

A kiállításához folytatott kutatások szerves részét képezte annak felmérése, hogy a fentiekben bemutatott 64 hivatásos, tartalékos és továbbszolgáló katona (illetve egy honvédelmi minisztériumi tisztviselő) olimpiai sikere elismeréseként milyen állami kitüntetésben részesült a különböző korszakokban. Az alábbiakban ennek a kutatásnak az eredményeit összegezzük.

Jóllehet magyar sportolók és köztük katonák már a korábbi olimpiai játékokon is szép számban szereztek dobogós helyezést, az olimpiák magyarországi (korábban Monarchia-béli) elismertségét (pontosabban annak hiányát) jelzi, hogy olimpiai éremszerzőink (legalábbis a vizsgált katonák) 1928-ig semmilyen állami elismerésben nem részesültek kiemelkedő nemzetközi sporteredményükért. Egyedül Somfay Elemér kapott később, 1941-ben kormányzói kitüntetést – többek között – 1924-es olimpiai sikeréért. Az 1912-es stockholmi olimpiát követően a résztvevőknek még az olimpiai részvételi érem (tehát nem a dobogós helyért járó érem!) elfogadását is engedélyeztetniük kellett az uralkodóval!⁷ 1928-tól aztán bevett szokássá vált, hogy az olimpiai éremszerzők világraszóló teljesítményeit kitüntetés-adományozással (is) honorálják. Ez a szemléletváltás nyilván nem véletlen: az első világháborúból vesztesen kikerülő, diplomáciailag elszigetelt, gazdaságilag gyenge országnak a nemzetközi porondon elért sportsikerek elismertséget hoztak, és az ország talpra állását is jelképezték. A sikerek letéteményesei ezért elismerésre méltóak voltak.

Az éremszerzők kitüntetéseiire vonatkozó, alábbi táblázatba foglalt adatok a *Budapesti Közlöny*, a *Magyar Közlöny* és a *Honvédségi Közlöny* lapjairól, a Hadtörténelmi Levéltárban őrzött Legfelsőbb elhatározásokból és az érintett személyek ugyanott található katonai anyakönyvi lapjaiból, valamint a Központi Irattárban őrzött személyi okmánygyűjtőikből származnak. A vizsgált források alapján úgy tűnik, hogy 1928 után mindössze egyszer, az

⁶ A témáról korábban megjelent: Sallay Gergely Pál: Az ér(d)em jutalma. Olimpiai éremszerző katonáinknak adományozott kitüntetések, 1928–2004. *Katonaiújság*, 2012/3. sz. 30–39. o.

⁷ *Rendeleiti Közlöny*, 1913/22. sz. 270. o.; *Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer*. Personalangelegenheiten. 1913/19. sz. 143. o.

1956-os melbourne-i olimpiát követően nem került sor kitüntetés-adományozásra (leszámítva természetesen az 1984-es Los Angeles-i játékokat, amelyen Magyarország politikai okokból nem vett részt). Ez minden bizonnyal az 1956-os magyarországi eseményeket követő feszült belpolitikai helyzettel magyarázható, vagy – ezzel összefüggésben – esetleg azzal, hogy a hazatérők számára történő kitüntetés-adományozással nem kívánták ráirányítani a figyelmet arra, hogy Ausztráliából számos magyar sportoló nem tért vissza az országba.

1928-ban és 1932-ben a kormányzó még a rendelkezésre álló általános elismeréseket adományozta a dobogósoknak, rendfokozatuk figyelembevételével. 1936-ban már a nem sokkal a berlini nyári olimpia előtt kifejezetten e célra megalapított Toldi Miklós Érdemérem fokozatait kapták az olimpiai érmesek (és pontszerzők). Itt már az olimpián elért eredmény és nem a rendfokozat határozta meg a kitüntetés odaítélendő fokozatát.

A második világháború után már a politika is jócskán beleszólt az olimpiai sikerek honorálásába. Megfigyelhető például, hogy a sporteredményeik miatt megtűrt, de politikailag (1945 előtti múltjuk miatt) nemkívánatos személyek sok esetben alacsonyabb kitüntetésben részesültek a velük azonos vagy hozzájuk hasonló eredményt elért, de politikailag jobban elfogadott társaiknál. A táblázatot tanulmányozva egyébként is sok következtetést fedezhetünk föl az olimpiai sikerekért odaítélt kitüntetések adományozási gyakorlatában, különösen az 1948-as és az 1952-es olimpiák vonatkozásában. A legkülönösebb, hogy az ezeken az olimpiákon érmet szerzett katonasportolók közül többen egyáltalán nem részesültek elismerésben, legalábbis a rendelkezésre álló források ezt engedik sejtetni. A Helsinkiben dobogós helyezést elért csapatoknak például nem minden tagja kapott elismerést! A későbbiekben (az 1960-as évektől – mondhatni, a Kádár-rendszer megszilárdulásával párhuzamosan) az olimpiai eredményekért odaítélt kitüntetések adományozási gyakorlata is kiegyensúlyozottabbá vált. Az újabb rendszerváltozás azonban ezen a téren is megmutatkozott: az 1990–2000-es években mintha ismét észlelhetőek lennének bizonyos anomáliák ezen a téren.

A több olimpián is érmet szerző sportolók – jellemzően – több ízben is részesültek állami kitüntetésben, azt azonban nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy az újabb éremszerzés alkalmából adományozott kitüntetés odaítélésekor minden esetben figyelembe vették volna az illető korábbi eredményeit, esetleg címvédését. Az alábbi táblázat segítségével ez is nyomon követhető. A táblázat az olimpiák időrendjében mutatja be, hogy ki, mikor, mely sportágban elért eredményéért, milyen kitüntetésben részesült.

A táblázatban szereplő személyek neve mellett az a rendfokozat szerepel, amelyet az illető az olimpia idején viselt, míg zárójelben a katonai szolgálata során elért legmagasabb rendfokozata olvasható. (Ha az olimpia idején viselt rendfokozat egyezik a legmagasabb rendfokozattal, ez utóbbit még egyszer nem jelöltük.) Amennyiben valaki az olimpiai részvétel idején még vagy már nem rendelkezett katonai rendfokozattal, tehát polgári személyként vett részt a versenyeken, csak a legmagasabb elért rendfokozatát tüntetjük fel zárójelben. A doktori és vitézi címek esetében hasonlóképpen járunk el. Amennyiben az adott olimpián elért eredményéért az illető nem kapott elismerést, illetve erre nézve adattal nem rendelkezünk, ott ezt vízszintes vonallal jelöljük.

A kiállításon bemutatott olimpiai éremszerzőknek adományozott állami kitiüntetések

<i>Olimpia éve és helyszíne</i>	<i>Név</i>	<i>Sportág, versenyszám</i>	<i>Helyezés</i>	<i>Az olimpiai eredményért adományozott kitiüntetés</i>
1896 Athén	Hajós Alfréd (népfelkelő mérnök)	úszás, 100 m gyors úszás, 1200 m gyors	I. I.	–
1900 Párizs	(Dr.) Gönczy Lajos (tartalékos főhadnagy)	atlétika, magasugrás	III.	–
1906 Athén (soron kívüli olimpiai játékok)	Dr. Gönczy Lajos tartalékos hadnagy (tartalékos főhadnagy)	atlétika, magasugrás	II.	–
1908 London	nemes Zulawszky (Zuławski) Béla I. osztályú százados (őrnagy)	vívás, kard egyéni	II.	–
1912 Stockholm	Berti László százados (ezredes)	vívás, kardcsapat	I.	–
	Mészáros Ervin százados	vívás, kardcsapat vívás, kard egyéni	I. III.	–
	Schenker Zoltán főhadnagy (ezredes)	vívás, kardcsapat	I.	–
	Békessy Béla százados	vívás, kard egyéni	II.	–
1924 Párizs	Dr. Halasy Gyula tartalékos főhadnagy	sportlövészet, agyaggalamblovés egyéni	I.	–
	(vitéz) Somfay Elemér főhadnagy (ezredes)	atlétika, ötpróba	II. (való- jában I.)	Toldi Miklós Arany Érdemérem (1941!)
	Berti László ezredes	vívás, kardcsapat vívás, tőrscapat	II. III.	–
	Schenker Zoltán alezredes (ezredes)	vívás, kardcsapat vívás, tőrscapat	II. III.	–
	vitéz Tersztyánszky Ödön őrnagy (alezredes, posztumusz ezredes)	vívás, kardcsapat vívás, tőrscapat	II. III.	–
	(vitéz) Rády József őrnagy (címzetes vezérőrnagy)	vívás, kardcsapat	II.	–
	Dr. vitéz Uhlyarik Jenő főhadnagy (ezredes)	vívás, kardcsapat	II.	–

<i>Olimpia éve és helyszíne</i>	<i>Név</i>	<i>Sportág, versenyszám</i>	<i>Helyezés</i>	<i>Az olimpiai eredményért adományozott kitüntetés</i>
1928 Amszterdam	vitész Tersztyánszky Ödön alezredes (posztumusz ezredes)	vívás, kard egyéni és csapat	I.	Magyar Érdemkereszt III. osztálya; posztumusz ezredesi kinevezés (1929)
	(vitész) Rády József alezredes (címzetes vezérőrnagy)	vívás, kardcsapat	I.	Magyar Koronás Ezüstérem vörös-fehér szegélyes smaragdzöld szalagon
	Dr. Mező Ferenc tartalékos főhadnagy (tartalékos százados)	művészeti versenyek, irodalom, epikai műfaj	I.	Magyar Koronás Bronzérem zöld szalagon
1932 Lake Placid	(Dr.) Szollás László (orvos őrnagy)	páros műkorcsolyázás (Rotter Emíliaival)	III.	Magyar Koronás Ezüstérem zöld szalagon
1932 Los Angeles	(Dr.) Pelle István (honvédelmi minisztériumi tisztviselő)	torna, műszabadyakorlat és lólengés torna, összetett egyéni és korlát	I. II.	Magyar Érdemkereszt IV. osztálya
	Piller (később Jekelfalussy) György százados (alezredes)	vívás, kard egyéni és csapat	I.	Magyar Érdemkereszt III. osztálya
	Nagy Ernő folyamórnagy kapitány (alezredes)	vívás, kardcsapat	I.	Magyar Érdemkereszt IV. osztálya
	Manno Miltiades tartalékos (népfelkelő) százados	művészeti versenyek, szobrászat, szobrok	II.	Magyar Koronás Bronzérem zöld szalagon
	Hradetzky Zoltán főhadnagy (alezredes)	sportlövészet, kis-öbű puska, fekvő, 50 m	III.	Magyar Koronás Bronzérem vörös-fehér szegélyes smaragdzöld szalagon
1936 Garmisch- Partenkirchen	Dr. Szollás László hadnagy (főorvos) (orvos őrnagy)	páros műkorcsolyázás (Rotter Emíliaival)	III.	Toldi Miklós Ezüst Érdemérem
	(Dr.) Csik Ferenc (tartalékos orvos zászlós)	úszás, 100 m gyors úszás, 4×200 m gyorsváltó	I. III.	Toldi Miklós Arany Érdemérem

<i>Olimpia éve és helyszíne</i>	<i>Név</i>	<i>Sportág, versenyszám</i>	<i>Helyezés</i>	<i>Az olimpiai eredményért adományozott kitüntetés</i>
1936 Berlin	Harangi Imre (törzsőrmester)	ökölvívás, könnyűsúly, 60 kg	I.	Toldi Miklós Arany Érdemérem
	Berczelly Tibor hadnagy (őrnagy)	vívás, kardcsapat	I.	Toldi Miklós Arany Érdemérem
	Kovács Ádám (később Pál) hadnagy (százados, rehabilitált alezredes, ny. dandártábornok)	vívás, kardcsapat	I.	Toldi Miklós Arany Érdemérem
	turócdivéki és nagypalugyai Platthy József százados (alezredes, posztumusz ezredes)	lovaglás, díjugratás egyéni	III.	Toldi Miklós Ezüst Érdemérem
1948 London	Takács Károly főhadnagy (alezredes)	sportlövészet, ötalakos gyorspisztoly, 25 m	I.	Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztje
	Kovács Pál (százados, rehabilitált alezredes, ny. dandártábornok)	vívás, kardcsapat vívás, kard egyéni	I. III.	Magyar Köztársasági Érdemérem arany fokozata
	Berczelly Tibor (őrnagy)	vívás, kardcsapat	I.	Magyar Köztársasági Érdemérem arany fokozata
	Kárpáti Rudolf (vezérőrnagy)	vívás, kardcsapat	I.	Magyar Köztársasági Érdemérem arany fokozata
	Papp Bertalan őrnagy (ezredes)	vívás, kardcsapat	I.	Magyar Köztársasági Érdemérem arany fokozata
	Fábián Dezső (tartalékos hadnagy)	vízilabda csapat	II.	Magyar Köztársasági Érdemérem ezüst fokozata
	Szittyá Károly (tartalékos alhadnagy)	vízilabda csapat	II.	Magyar Köztársasági Érdemérem ezüst fokozata
	Maszlay Lajos alezredes (ezredes)	vívás, tőr egyéni	III.	Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztje; soron kívüli ezredesi előléptetés
	Baranyai László (alezredes)	torna, összetett csapat	III.	Magyar Köztársasági Érdemérem bronz fokozata
Dr. Sántha Lajos (tartalékos alhadnagy)	torna, összetett csapat	III.	Magyar Köztársasági Érdemérem bronz fokozata	

<i>Olimpia éve és helyszíne</i>	<i>Név</i>	<i>Sportág, versenyszám</i>	<i>Helyezés</i>	<i>Az olimpiai eredményért adományozott kitüntetés</i>
1952 Helsinki	Kovács Pál (százados, rehabilitált alezredes, ny. dandártábornok)	vívás, kard egyéni és csapat	I.	Magyar Népköztársasági Érdemérem arany fokozata
	Takács Károly őrnagy (alezredes)	sportlövészet, ötalakos gyorspisztoly, 25 m	I.	Magyar Népköztársasági Érdemrend V. fokozata
	Berczelly Tibor (őrnagy)	vívás, kardcsapat vívás, kard egyéni vívás, tőrscsapat	I. III. III.	Magyar Népköztársasági Sportérdemérem arany fokozata
	Kárpáti Rudolf százados (vezérőrnagy)	vívás, kardcsapat	I.	–
	Papp Bertalan őrnagy (ezredes)	vívás, kardcsapat	I.	–
	Bozsik József százados (alezredes, posztumusz ezredes)	labdarúgó csapat	I.	Magyar Népköztársasági Érdemérem arany fokozata
	Budai II. László főhadnagy (alezredes)	labdarúgó csapat	I.	–
	Czibor Zoltán honvéd (százados, rehabilitált őrnagy)	labdarúgó csapat	I.	–
	Grosics Gyula százados (őrnagy, rehabilitált ezredes)	labdarúgó csapat	I.	Magyar Népköztársasági Érdemérem arany fokozata
	Kocsis Sándor főhadnagy (őrnagy)	labdarúgó csapat	I.	századosi előléptetés
	Lóránt Gyula főhadnagy (százados, posztumusz őrnagy)	labdarúgó csapat	I.	Magyar Népköztársasági Érdemérem arany fokozata
	Puskás Ferenc százados (őrnagy, rehabilitált alezredes, ny. ezredes, posztumusz dandártábornok)	labdarúgó csapat	I.	Magyar Népköztársasági Érdemérem arany fokozata
Benedek Gábor (hadnagy)	öttusacsapat öttusa egyéni	I. II.	Magyar Népköztársasági Sportérdemérem arany fokozata	

<i>Olimpia éve és helyszíne</i>	<i>Név</i>	<i>Sportág, versenyszám</i>	<i>Helyezés</i>	<i>Az olimpiai eredményért adományozott kitüntetés</i>
1952 Helsinki	Szondy István (rehabilitált hadnagy)	öttusacsapat öttusa egyéni	I. III.	Magyar Népköztársasági Sportérmérem arany fokozata
	Kovácsi Aladár (tartalékos hadnagy)	öttusacsapat	I.	Magyar Népköztársasági Sportérmérem arany fokozata
	Bolvári Antal honvéd (hadnagy)	vízilabda csapat	I.	Magyar Népköztársasági Sportérmérem bronz fokozata
	Fábián Dezső (tartalékos hadnagy)	vízilabda csapat	I.	Magyar Népköztársasági Sportérmérem arany fokozata
	Szittyá Károly (tartalékos alhadnagy)	vízilabda csapat	I.	–
	Gurics György hadnagy (alezredes)	birkózás, szabadfogás, középsúly, 79 kg	III.	Magyar Népköztársasági Sportérmérem arany fokozata
	Maszlay Lajos ezredes	vívás, tőrscsapat	III.	–
	Sákovics József hadnagy (százados)	vívás, tőrscsapat	III.	–
1956 Melbourne	Kárpáti Rudolf őrnagy (vezérőrnagy)	vívás, kard egyéni és csapat	I.	–
	Kovács Pál (százados, rehabilitált alezredes, ny. dandártábornok)	vívás, kardcsapat	I.	–
	Bolvári Antal tartalékos hadnagy (hadnagy)	vízilabda csapat	I.	–
	Hevesi István (ezredes)	vízilabda csapat	I.	–
	Dr. Nagy Ambrus tartalékos hallgató	vívás, párbajtőrscsapat	II.	–
	Dr. Rerrich Béla (tartalékos zászlós)	vívás, párbajtőrscsapat	II.	–
	Sákovics József (százados)	vívás, párbajtőr- csapat vívás, tőrscsapat	II. III.	–
	Tóth Gyula százados (alezredes)	birkózás, kötöttfogás, könnyűsúly, 67 kg	III.	–

<i>Olimpia éve és helyszíne</i>	<i>Név</i>	<i>Sportág, versenyszám</i>	<i>Helyezés</i>	<i>Az olimpiai eredményért adományozott kitüntetés</i>
1956 Melbourne	Tumpek György százados (őrnagy)	úszás, 200 m pillangó	III.	–
	Gyuricza József (alezredes)	vívás, tőr csapat	III.	–
1960 Róma	Kárpáti Rudolf alezredes (vezérőrnagy)	vívás, kard egyéni és csapat	I.	Munka Érdemrend
	Kovács Pál (százados, rehabilitált alezredes, ny. dandártábornok)	vívás, kard csapat	I.	Munka Érdemrend
	Rózsavölgyi István százados (alezredes, posztumusz ezredes)	atlétika, 1500 m síkfutás	III.	„Szocialista Munkáért” Érdemérem
	Faragó Lajos főhadnagy (alezredes)	labdarúgó csapat	III.	„Szocialista Munkáért” Érdemérem
	Hevesi István főhadnagy (ezredes)	vízilabda csapat	III.	„Szocialista Munkáért” Érdemérem
	Gyuricza József hadnagy (alezredes)	vívás, tőr csapat	IV.	Munka Érdemérem
	Sákovics József (százados)	vívás, párbajtőr csapat vívás, párbajtőr egyéni vívás, tőr csapat	IV. IV. IV.	Munka Érdemérem
1964 Tokió	Pézsza Tibor főhadnagy (ezredes)	vívás, kard egyéni	I.	Munka Érdemrend ezüst fokozata
	Komora Imre (ezredes)	labdarúgó csapat	I.	Magyar Népköztársasági Sportérdemérem arany fokozata
1968 Mexikóváros	Varga János főhadnagy (ezredes)	birkózás, kötöttfogás, légsúly, 57 kg	I.	Munka Érdemrend ezüst fokozata
	Pézsza Tibor százados (ezredes)	vívás, kard egyéni és csapat	III.	Magyar Népköztársasági Sportérdemérem ezüst fokozata; soron kívüli őrnagyi előléptetés

<i>Olimpia éve és helyszíne</i>	<i>Név</i>	<i>Sportág, versenyszám</i>	<i>Helyezés</i>	<i>Az olimpiai eredményért adományozott kitüntetés</i>
1972 München	Kajdi János százados	ökölvívás, váltósúly, 67 kg	II.	Magyar Népköztársasági Sportérmérem arany fokozata
	Rátkai János (százados)	kajak-kenu, kajak kettes, 1000 m (Deme Józseffel)	II.	Magyar Népköztársasági Sportérmérem arany fokozata
	Kozma Mihály (alezredes)	labdarúgó csapat	II.	Magyar Népköztársasági Sportérmérem ezüst fokozata
	Bakó Pál (alezredes)	öttusacsapat	II.	Magyar Népköztársasági Sportérmérem arany fokozata
1988 Szóul	Pézsza Tibor őrnagy (ezredes)	vívás, kardcsapat	III.	Magyar Népköztársasági Sportérmérem ezüst fokozata
	Borkai Zsolt hadnagy (alezredes)	torna, lólengés	I.	Magyar Népköztársaság Csillagrendje
	Gyulay Zsolt tovább- szolgáló őrmester (továbbszolgáló főtörzsőrmester)	kajak-kenu, kajak egyes, 500 m kajak-kenu, kajak négyes, 1000 m	I. I.	Magyar Népköztársaság Csillagrendje
	Martinek János (őrnagy)	öttusa egyéni és csapat	I.	Magyar Népköztársaság Csillagrendje
1992 Barcelona	Gyulay Zsolt (továbbszolgáló főtörzsőrmester)	kajak-kenu, kajak egyes, 500 m kajak-kenu, kajak négyes, 1000 m	II.	Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztje (polgári tagozat)
			II.	
1996 Atlanta	Martinek János (őrnagy)	öttusa egyéni	III.	Magyar Köz- társasági Arany Érdemkereszt (polgári tagozat)
2004 Athén	Kővágó Zoltán (százados)	atlétika, diszkoszvetés	II.	Magyar Köz- társasági Arany Érdemkereszt (polgári tagozat)

FÜGGELÉK

Az alábbiakban a kiállításon bemutatott éremszerző katonák életrajzait közöljük olimpiai sikereik időrendi sorrendjében. A többszörös éremszerzők életrajzai természetesen csak egyszer szerepelnek, első dobogós helyezésük szerint sorba rendezve.

Az életrajzok összeállításánál elsősorban a 64 személynek a Hadtörténelmi Levéltárban és a Központi Irattárban található személyi okmányait vettük alapul (amennyiben ezek rendelkezésre álltak), de emellett számos más könyvészeti forrásra is hagyatkoztunk. Helytakarékosági okokból az életrajzok tartozó lábjegyzetekben csak a levéltári (irattári) források és egyéb eredeti dokumentumok lelőhelyeit tüntetjük fel, míg a többi forrást az írásunk végén közölt irodalomjegyzék tartalmazza.

Hajós Alfréd (1878–1955)⁸

Az újkori olimpiák első magyar bajnoka. Az 1896-os athéni játékokon a Budapesti Torna Club versenyzőjeként a 100 m-es és az 1200 m-es gyorsúszást is megnyerte. A budapesti Királyi József Műegyetem elvégzése után sikeres építésmérnök lett belőle. Többek között a margitszigeti, ma már a nevét viselő Nemzeti Sportuszoda és a Megyeri úti UTE-stadion tervezése fűződik a nevéhez. Az első világháborúban népfelkelő mérnökként teljesített szolgálatot az olasz hadszíntéren, ahol az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartásáért és kitűnő szolgálataiért a Koronás Arany Érdemkereszt hadiszalagon, kardokkal kitüntetéssel kapta. Építésként is eljutott az olimpiára: az 1924-es párizsi játékokon a művészeti versenyek építészet kategóriájában Lauber Dezsővel közösen készített stadiontervéért ezüstérmert nyert. A MOB tagja, 1945 után elnöki tanácsadója volt.

Dr. Gönczy Lajos (1882–1915) tartalékos főhadnagy⁹

A Pázmány Péter Tudományegyetem joghallgatójaként és a BEAC versenyzőjeként az 1900-as párizsi olimpián magasugrásban a harmadik helyen végzett. 1904-ben, St. Louisban negyedik lett, az 1906-os athéni, soron kívüli olimpiai játékokon ezüstérmert szerzett versenyszámában. Technikáját (szemből nekifutva háthomorítással ugrott át a lécc felett) magyar stílusnak nevezte el a nemzetközi sportsajtó. A cs. és kir. szegedi 46. gyalogezrednél teljesítette katonai szolgálatát, ott tett tartalékos tiszti vizsgát 1906-ban. Az első világháborúban is a szegedi alakulattal vett részt a keleti, majd az olasz hadszíntér harcaiban. Az ezred tartalékos főhadnagyaként 1915. december 3-án a Doberdó-fennsíkon halt hősi halált. Sírja Visintini település katonai temetőjében található.

nemes Zulawszky (Zuławski) Béla (1869–1914) őrnagy¹⁰

A MAC versenyzőjeként és a közös hadsereg I. osztályú századosaként az 1908-as londoni olimpián 6 győzelemmel egyéni második helyezést ért el kardvívásban Fuchs Jenő mögött. Az 1912-es stockholmi játékokon helyezetlenül végzett. A cs. és kir. 38. gyalog-

⁸ HL Első világháborús kitüntetési felterjesztések 18452.

⁹ HL Katonai anyakönyvi lapok (a továbbiakban: Akvi.) 6029.

¹⁰ HL Akvi. 1890/3369.

ezred tisztje volt. A cs. és kir. bécsújhelyi vívó- és tornatanári tanfolyam sikeres elvégzése (1896–1897) után 1897–1898-ban a kőszegi cs. és kir. katonai alreáliskola magyar nyelv-, torna- és vívótanára, illetve osztálytiszte lett. 1914 októberében Szarajevóban hunyt el.

Berti László (1875–1952) ezredes¹¹

Honvédtiszt, a MAC versenyzője, a Ludovika Akadémia Sportegylet alapítója. 1912-ben, Stockholmban a győztes kardcsapat, 1924-ben, a párizsi olimpián az ezüstérmes kard- és a bronzérmes tőrscapat tagja volt. 1912-ben a törvívás egyéni versenyében negyedik lett. A Ludovika Akadémián 1900-tól a vívás tanára, 1909-től testnevelés és spottanár. A vívás mellett jó úszó, tornász, sífutó és kerékpáros volt. Az 1925-ben alakult M. kir. Testnevelési Főiskola első vívótanára, a BSE és a Rendőrtiszti Atlétikai Club vívómestere, illetve az Országos Testnevelési Tanács és a Magyar Vívómester Vizsgáló Bizottság alelnöke volt. Az 1920-as években fontos szerepet játszott a honvédség sportéletében és a leventemozgalom megszervezésében, 1920–1922 között a honvéd sporttanfolyam első parancsnoka volt.

Mészáros Ervin (1877–1940) százados

Az 1912-es stockholmi olimpián a győztes kardcsapat tagja volt, egyéniben pedig (Fuchs Jenő és Békessy Béla mögött) a harmadik helyen végzett. Törvívóként négyszeres egyéni magyar bajnok volt. Az osztrák–magyar haderőben lovassági tisztként szolgált, 1905–1906-ban elvégezte a bécsújhelyi cs. és kir. vívó- és tornatanár tanfolyamot. Az első világháborúban harctéri szolgálatot teljesített. 1894 és 1927 között a Magyar Atlétikai Club versenyzője volt.

Schenker (Ozoray-Schenker) Zoltán (1880–1966) ezredes¹²

A Szegedi Vívó Club, a Wesselényi Vívó Club, majd a Honvéd Tiszti Vívó Club versenyzője volt. 1912-ben az olimpiai bajnok kardcsapat tagja, egyéniben három magyar (Fuchs, Békessy, Mészáros) mögött a negyedik helyen végzett. 1924-ben a kardcsapat tal ezüstérmet, a tőrscapattal bronzérmet szerzett, kard egyéniben negyedik lett. 1928-ban, Amszterdamban tőr egyéniben nem jutott túl az elődöntőkön. Törvívásban kétszeres egyéni, kardvívásban egyszeres magyar csapatbajnok. Aktív sportpályafutása után hosszú ideig edzőként és szakíróként tevékenykedett. 1908–1918 között a cs. és kir. nagyváradi 37. gyalogezred tisztje volt, az első világháborúban harctéri szolgálata során megsebesült. 1918–1920 között a budapesti katonai reáliskola, majd 1928-ig a Ludovika Akadémia testnevelő tanára, azt követően Budapest testnevelő felügyelő-helyettese volt.

¹¹ HL Akvi. 26820.

¹² Hadtörténeti Múzeum Fotóarchívum leltári szám: 107182. (Kézírásos feljegyzések Schenker Zoltán portréjának hátlapján.)

Békessy Béla (1875–1916) százados

Huszártiszt, a MAC versenyzője volt. Az 1912-es, stockholmi olimpiai játékokon a kardvívás egyéni versenyében Fuchs Jenő mögött a második helyen végzett, míg tőr egyéni hetedik helyezést ért el. 1902 és 1907 között hatszoros kard- és kétszeres tőrvívó magyar bajnok volt. A m. kir. debreceni 2. honvéd huszárezred tisztjeként az első világháború keleti hadszínterén, Volhíniában halt hősi halált. Szülővárosában, Debrecenben utcát és általános iskolát neveztek el róla, illetve 1923-ban felvette nevét a Debreceni Vívó Club, és emlékére róla elnevezett vívóversenyt is rendeztek.

Dr. Halasy Gyula (1891–1970) tartalékos főhadnagy

Az 1924-es párizsi olimpián agyaggalamb-lövésben olimpiai rekorddal lett aranyérmes. Agyaggalamb- és élőgalamb-lövészetben kétszeres (csapat) világbajnok, kétszeres (egyéni és csapat) Európa-bajnok és egyszeres magyar bajnok volt. Jogi doktor, a Magyar Galamblovó Egyesület versenyzője. Az első világháborúban a cs. és kir. brassói 2. huszárezred tisztjeként teljesített frontszolgálatot, amelynek során súlyosan megsérült, és kiérdemelte a Vaskorona Rend III. osztályát hadidíszítménnyel, kardokkal. Miután 70 évesen visszavonult az aktív versenyzéstől, edzőként, szaktanácsadóként és szakíróként tevékenykedett.

vitész Somfay Elemér (1898–1979) ezredes¹³

A MAC „allround atlétája” az 1924-es párizsi nyári olimpián úgy lett ezüstérmes ötpróbában, hogy a 200 méteres síkfutásnál rosszabb időt mértek és írtak jóvá neki, így leszorult a dobogó legmagasabb fokáról. 1932-ben, Los Angelesben már ötösában indult (a LASE versenyzőjeként) és a hetedik helyen végzett. Különböző versenyszámokban 19-szeres magyar bajnok és négyszeres magyar válogatott volt. Az első világháborúban az orosz, a román és az olasz hadszínterén szolgált századparancsnokként. Az 1920-as években a honvéd sportoktatói tanfolyam tanára, 1941–1944 között a M. kir. „Toldi Miklós” Honvéd Központi Testnevelési Intézet parancsnoka volt. 1979-től az országos bajnokságon a róla elnevezett emlékversenyként rendezik a 400 méteres gátfutást.

vitész Rády József (1884–1957) címzetes vezérőrnagy

Az 1924-es párizsi olimpián az ezüstérmes kardcsapat, 1928-ban, Amszterdamban pedig az olimpiai bajnok kardcsapat és az ötödik helyezett tőr csapat tagja volt. Kardvívásban csapat Európa-bajnok, kétszeres egyéni és ötszörös csapat magyar bajnok, tőrvívásban csapatban négyszeres magyar bajnok. Kiemelkedő szerepet játszott a párbajtőrvívás magyarországi meghonosításában. A MAC, később a Honvéd Tiszti Vívó Club versenyzője volt, visszavonulása után a Magyar Vívó Szövetség vezetője lett. 1905-ben avatták hadnaggyá a Ludovika Akadémián, majd a m. kir. 6. honvéd huszárezredben szolgált. Az első világháborúban harctéri szolgálatot teljesített, amelynek során meg is sebesült.

¹³ HL Akvi. 2166/1898.

Az 1920-as években a Honvédelmi Minisztérium sportelőadója, majd a honvéd sportoktatói tanfolyam (később m. kir. „Toldi Miklós” Honvéd Sporttanár és Vívómesterképző Intézet) parancsnoka volt. Balatonkenesén sportcsarnokot és diákegyesületet neveztek el róla, nevét vívó emlékverseny is őrzi.

vitéz Tersztyánszky Ödön (1890–1929) ezredes¹⁴

A MAC versenyzőjeként az 1924-es párizsi olimpiai játékokon a második helyezett kardcsapat és a bronzérmes tőrscapat tagja volt, míg 1928-ban egyéniben és csapatban is a kardvívás olimpiai bajnoka lett, illetve tagja volt az ötödik helyen végzett tőrscapatnak. A két fegyvernemben összesen 14 magyar bajnoki címet mondhatott magáénak. Nem csak kiváló vívó, de igen jó tornász, kerékpáros, úszó és birkózó is volt. Az első világháborúban század-, majd zászlóaljparancsnokként több ízben szolgált az orosz harctéren, ahol megsebesült, majd fogságba esett. A szibériai hadifogságból kalandos úton hazaszökött, és a háború utolsó hónapjaiban már az olasz fronton harcolt. Az ellenség előtt tanúsított vitézségéért és katonáinak eredményes vezetéséért soron kívül léptették elő századossá, és számos hadikitüntetésben részesült. Mivel jobb karja a harctéren súlyosan megsérült, a háború után megtanult bal kézzel vívni és jelentős sikereit már így érte el. Katonai és sportpályafutása csúcspontján motorkerékpár-baleset következtében vesztette életét. Szülővárosában, Csákváron sportközpont, halálos kimenetelű balesete helyszínén, Solymáron utca viseli a nevét.

Dr. vitéz Uhlyarik Jenő (1893–1974) ezredes¹⁵

A Wesselényi Vívó Club versenyzőjeként 1924-ben, Párizsban a második helyezett magyar kardcsapat tagja volt. Csapatban egyszeres magyar kardvívó bajnok, 1934-től a Magyar Vívó Szövetség főtitkára. Az első világháborúban a m. kir. honvéd tüzérségnél szolgált, az 1920-as években a Műegyetemen volt testnevelő, majd a Ludovika Akadémián mértan és mennyiségtan tanár. Államtudományi doktorátust 1920-ban szerzett. Az 1930-as években és a második világháború idején tüzérségi beosztásokban teljesített szolgálatot. A háború végén légvédelmi tüzérosztály-parancsnok, és az 1. hadsereg légvédelmitüzérparancsnok helyettese volt. Ausztriában előbb amerikai, majd szovjet hadifogságba került. 1947-ben „B” listázták.

Dr. Mező Ferenc (1885–1961) tartalékos százados¹⁶

A latin–görög szakos tanár, sport- és olimpiatörténész 1928-ban, Amszterdamban a művészeti versenyek irodalom kategóriájában *Az olympiai játékok története* című munkájával nyert aranyérmet. Műve 1929-ben magyarul, 1930-ban németül könyv alakban is megjelent. Az első világháborúban a cs. és kir. pozsonyi 72. gyalogezred tartalékos főhadnagyaként, szakasz-, majd századparancsnokként az orosz és az olasz hadszíntéren

¹⁴ HL Akvi. 10113.

¹⁵ HL Akvi. 1893/1806.

¹⁶ HL Első világháborús kitudatási felterjesztések 28323.

is szolgált, az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartásáért több magas kitüntetésben részesült. 1935-ben lépett elő századossá. 1947-ben a Magyar Olimpiai Bizottság alelnöke, 1948-ban a Nemzetközi Olimpiai Bizottság tagja lett.

Dr. Szollás László (1907–1980) orvos őrnagy¹⁷

Az 1932-es Lake Placid-i és az 1936-os Garmisch-Partenkirchen-i téli olimpiákon (a BKE versenyzőjeként) Rotter Emíliával páros műkorcsolyázásban bronzérmet szerzett. Ugyanebben a versenyszámban négyszeres világ-, egyszeres Európa- és hatszoros magyar bajnok volt. Katonai szolgálatát 1934-ben kezdte, 1936-ban lett hivatásos honvéd orvos. 1937–1945 között a m. kir. 22. honvéd táborigazgató vezérőrnagy vezető orvosa volt. 1943 és 1945 között ezred vezető orvosként, egészségügyi oszlopparancsnokként, illetve táborikórházparancsnokhelyettesként harctéri szolgálatot teljesített. 1945–1948 között először amerikai, majd szovjet hadifogságba került, hazatérése után rövid ideig a Kossuth Akadémián szolgált vezető orvosként. 1951-től az Országos Sportorvosi Intézet (és jogutódai) rendelőintézeti orvosa volt, ezzel egyidejűleg edzőként és versenybíróként is tevékenykedett, illetve 1956–1957-ben a Magyar Korcsolyázó Szövetség elnöki tisztét töltötte be.

Dr. Pelle István (1907–1986) honvédelmi minisztériumi tisztviselő¹⁸

A BTC sportolójaként az 1928-as, 1932-es és 1936-os olimpiákon indult. 1932-ben, Los Angelesben műszabadgyakorlatban és lólengésben olimpiai bajnoki címet szerzett, összetett egyéniben és korláton ezüstérmes lett. Negyedik helyen végzett továbbá nyújtón, akrobatikus ugrásban és összetett csapatban, lóugrásban pedig hatodik helyezett volt. 1930-ban nyújtón lett világbajnok. Egyéniben 35-szörös, csapatban hatszoros magyar bajnok volt, a nemzeti tornászválogatottban 1928–1936 között szerepelt. Az 1930-as években a M. kir. Honvédelmi Minisztériumban, mint jogász dolgozott. 1940–1944 között előbb a m. kir. budaörsi honvéd repülőtér gondnokságon, majd a m. kir. 1. honvéd távfelderítő repülőosztálynál teljesített szolgálatot póttartalékosként.

Jekelfalussy (Piller) György (1899–1960) alezredes¹⁹

A MAC versenyzőjeként az 1928-as amszterdami olimpián az ötödik helyezett tőr csapat tagja volt, 1932-ben, Los Angelesben kardvívásban egyéni és csapat olimpiai bajnoki címet szerzett. Kardvívóként hatszoros Európa-bajnok, kard- és tőrívóként összesen tizenkétszeres magyar bajnok volt. Az első világháborúban a román és az olasz harctéren szolgált szakaszzparancsnokként, majd az 1920-as évek első felében a m. kir. miskolci 13. honvéd gyalogezred szakaszzparancsnoka volt. A honvéd sportoktatói tanfolyam elvégzése után 1927–1932 között annak tanáraként tevékenykedett: a vívás mellett labdarúgást, sízést, birkózást és ökölvívást oktatott. 1932–1933-ban a Ludovika Akadémia ve-

¹⁷ HM HIM Központi Irattár (a továbbiakban: KI) Személyi okmánygyűjtők (a továbbiakban: Sz. ogy.) 331/434.

¹⁸ Dr. Pelle István személyes okmányai a Magyar Sportmúzeum birtokában.

¹⁹ HL Akvi. 1899/955.

zető sporttanára volt. Ezt követően a m. kir. testőrségben, majd ismét a honvédségben szolgált, 1940-től pedig a M. kir. „Bolyai János” Honvéd Műszaki Akadémián tanított. 1944-ben zászlóaljparancsnokként harctéri szolgálatot teljesített a keleti hadszíntéren. A háború vége Ausztriában érte, 1945-ben rövid ideig szovjet hadifogságban volt. Aktív sporttól való visszavonulása után edzőként dolgozott. 1933-tól a magyar vívó válogatott szövetségi kapitánya volt, ebben a minőségében négy olimpián vezette sikerre a magyar vívócsapatot.

Nagy Ernő (1898–1977) alezredes²⁰

Az 1932-es olimpián a MAC versenyzőjeként az aranyérmes kardcsapat tagja volt. Kardvívásban hatszoros, törvívásban egyszeres magyar bajnok. 1916-ban végezte el a fiúmei cs. és kir. Haditengerészeti Akadémiát, majd az első világháború végéig Polában és a dalmát partvidéken szolgált. 1919-ben a Vörös hadihajóraj folyamzár parancsnoka volt. 1921 és 1945 között a m. kir. Folyamőrségnél töltött be különböző beosztásokat, közben 1926–1928 között elvégezte a honvéd sportoktatói tanfolyamot, majd 1932 és 1934 között annak tanára is volt (neve ekkor már m. kir. „Toldi Miklós” Honvéd Sporttanár és Vívómesterképző Intézet). 1945-ben öt hónapot töltött amerikai hadifogságban. 1947-ben „B” listázták, 1950-ben pedig lefokozták honvéddá. 1938-ban visszavonult az aktív sportolástól, a MAC vívószakosztályának vezetője lett és sikeres edzőként működött. Tagja volt a Magyar Vívó Szövetség válogatóbizottságának.

Manno Miltiades (1879–1935) tartalékos (népfelkelő) százados

Los Angelesben, az 1932-es olimpiai játékokon a művészeti versenyek szobrászat kategóriájában *Birkózás* című alkotásával ezüstérmet nyert. Két évtizeddel korábban, az 1912-es stockholmi olimpián az evezősnyolcas tagjaként helyezetlenül végzett. A XIX–XX. század fordulójának „allround” sportembereként számos magyar bajnoki címet szerzett versenyevezésben, gyorskorcsolyázásban és labdarúgásban. A XX. század első harmadának sikeres festő- és szobrászművésze, grafikus volt, a sport témakörében különösen sokat alkotott. Egyévi önkéntesi szolgálatát a cs. és kir. brassói 2. huszárezrednél teljesítette 1903–1904-ben, majd 1909-ben a m. kir. szegedi 3. honvéd huszárezred tartalékába helyezték át. Az első világháborúban népfelkelő huszártisztként a m. kir. budapesti 1. honvéd huszárezred állományában teljesített harctéri szolgálatot, az 1914. augusztusi gorodoki lovasrohamban elszenvedett sebesülése sportolói pályafutásának végét jelentette. 1934-től haláláig a M. kir. „Toldi Miklós” Honvéd Sporttanár és Vívómesterképző Intézetben és a Ludovika Akadémián tanított.

Hradetzky (Soós-Hradetzky) Zoltán (1902–?) alezredes²¹

A soproni Honvéd Tiszti Sportegyesület versenyzőjeként vett részt az 1932-es Los Angeles-i és az 1936-os berlini olimpiákon. Los Angelesben a sportlövészet kisebb puská

²⁰ HL Akvi. 1701/1898.

²¹ KI Sz. ogy. 43460.

fekvő 50 méteres számában harmadik, Berlinben ugyanebben a versenyszámban holtversenyben a nyolcadik lett. 1935-ben tagja volt a világbajnok hadipuska csapatnak, emellett egyéniben nyolcszoros, csapatban négyszeres magyar bajnok volt hadifegyver, kisöbű fegyver és pisztoly versenyszámokban. A Ludovika Akadémia elvégzése után, 1924-től a miskolci m. kir. 13. honvéd gyalogezredben szolgált, majd a honvéd sportoktatói tanfolyam elvégzését követően, 1932-től a soproni Rákóczi Ferenc Reáliskolai Nevelőintézet sporttanára volt. 1937-től Egerben, Budapesten és Magyaróváron szolgált különböző alakulatoknál, illetve harctéri szolgálatot is teljesített, amelyért 1942-ben hadikitüntetésben (Magyar Koronás Bronzérem hadiszalagon, kardokkal) részesült.

Dr. Csik Ferenc (1913–1945) tartalékos orvos zászlós²²

A BEAC sportolójaként és a budapesti M. kir. Pázmány Péter Tudományegyetem orvostanhallgatójaként 1936-ban, Berlinben nyert olimpiai bajnoki címet 100 méteres gyorsúszásban, valamint tagja volt a bronzérmes 4×200 méteres gyorsváltónak. Kétszeres Európa-bajnok, hétszeres főiskolai világbajnok, tizennyolcszoros magyar bajnok, 1933-tól a magyar úszóválogatott tagja, 1939-ben rövid ideig szakvezetője volt. 1938-ban visszavonult a versenysporttól, belklinikai orvosként dolgozott, 1943-tól a Testnevelési Főiskolán anatómiát tanított. 1940-ben a BEAC főtítkára, 1942-ben a Magyar Úszósövetség elnökségi tagja lett. 1939–1944 között a *Képes Sport* szerkesztőjeként is működött. 1944 tavaszán már rendelő főorvosi minőségében kapott katonai behívót, először a budapesti m. kir. 11., majd a 10. számú honvéd helyőrségi kórházba vezényelték. 1944 őszén a szolnoki honvéd csapatkórházban, később a soproni hadikórházban teljesített szolgálatot. 1945. március 29-én, Sopronban egy légítámadás során vesztette életét. A Magyar Úszósövetség már 1948-ban vándordíjat nevezett el róla, amelyet a 100 méteres gyorsúszás mindenkori magyar bajnoka kap meg. Nevét és emlékét Sopronban utca, Keszthelyen és Sopronban uszoda, Budapest II. kerületében általános iskola és gimnázium, a Csanádi Árpád Sportiskolában osztályterem, az ifjúsági és sportminiszter által 2001-ben alapított díj és több emlékverseny őrzi.

Harangi Imre (1913–1979) törzsőrmester²³

A MÁVAG Gépgyári SE versenyzője az 1936-os berlini olimpián az ökölvívás könnyűsúlyú küzdelmeiben nyert aranyérmét. 1933–1938 között hatszoros magyar bajnok volt, 1936 őszén az Európa-válogatott tagjaként Amerikában is sikerrel lépett a szorítóba. Olimpiai eredményének köszönheti, hogy megnyílt előtte a hón áhított katonai pálya, és pilótaképzést, valamint őrmesteri rendfokozatot kapott. 1938–1940 között dél-olaszországi repülőtanfolyamon vett részt, majd az 1/4. vadászszázad állományába került. 1941 tavaszán egy kényszerleszállás során súlyosan megsérült, felépülése után a M. kir. „Toldi Miklós” Honvéd Központi Testnevelési Intézet hallgatója, majd a Ludovika Akadémián sportoktató volt. 1945 tavaszán Németországban esett amerikai hadifogságba, ahol fogva tartói felismerték és 1946. januári hazatéréséig edzőként alkalmazták. A háború után a

²² Dr. Csik Ferenc katonai zsoldkönyve családja tulajdonában; KI dr. Csik Ferenc veszteségi kartereje.

²³ KI Sz. ogy. 5203.

MÁVAG SE utánpótlás edzőjeként dolgozott. Tiszteletére Hajdúsámsonban utcát és sportegyesületet, Nyíradonyban rendezvénycsarnokot, a Csanádi Árpád Sportiskolában osztálytermet neveztek el róla, valamint ifjúsági ökölvívó emlékverseny is a nevét viseli.

Berczelly Tibor (1912–1990) őrnagy²⁴

Három olimpián vett részt: 1936-ban, Berlinben a Honvéd Tiszti Vívó Club, 1948-ban, Londonban a Csepeli MTK, 1952-ben, Helsinkiben a Csepeli Vasas sportolójaként nyert aranyérmet a kardcsapattal, emellett Helsinkiben a bronzérmes tőr csapatnak is tagja volt, és kard egyéniben is a harmadik helyen végzett. Négyszeres világ-, egyszeres Európa- és 28-szoros magyar bajnok volt, több mint két évtizeden át a vívóválogatott tagja. Lövészetben is kétszer nyert magyar bajnoki címet. Az 1930-as években különböző csapatbeosztásokban szolgált, közben elvégezte a M. kir. „Toldi Miklós” Honvéd Sporttanár és Vívómesterképző Intézet kétéves tanfolyamát. 1941–1944 között a M. kir. „Toldi Miklós” Honvéd Központi Testnevelési Intézet tanára volt. Onnan áthelyezték a komáromi 22. honvéd gyalogezredhez, amelynek géppuskás századparancsnokaként 1944 szeptemberében a harctéren megsebesült, így a háború végét ungvári, budapesti, majd bécsi hadikórházakban töltötte. 1945–1946-ban a Honvédelmi Minisztérium sportosztályán teljesített szolgálatot, majd nyugállományba helyezték. 1948-tól a Magyar Nemzeti Bankban dolgozott: először segédmunkás, majd műszaki altiszt, később a deviza ügyek előadója, végül a számviteli osztály szakelőadója volt. 1946-tól a Csepeli MTK (majd Vasas) kardvívó osztályának, 1954-től a Budapesti Vörös Meteor vívószakosztályának vezetője, 1955-től a Magyar Vívó Szövetség edzője volt, fontos szerepet játszott a magyar vívó utánpótlás nevelésében. 1964-ben vívó mesteredzői oklevelet szerzett.

*Kovács (Ádám) Pál (1912–1995) százados,
rehabilitált alezredes, ny. dandártábornok²⁵*

Öt olimpián vett részt: 1936-ban a Honvéd Tiszti Vívó Club versenyzőjeként a győztes kardcsapat tagja; 1948-ban a Ganz-Vasas sportolójaként az aranyérmes kardcsapat tagja, illetve kard egyéniben bronzérmes; 1952-ben ismét a Ganz-Vasas versenyzőjeként kard egyéniben és csapatban is olimpiai bajnok lett; 1956-ban és 1960-ban pedig a Vasas SC vívójaként ért el első helyezést a kardcsapattal. Kilencszeres világ-, egyszeres Európa- és tizenhatszoros magyar bajnok, 27 éven keresztül a vívóválogatott tagja volt. 1935-ben végezte a Ludovika Akadémiát, az 1930-as években és a második világháború idején különböző tüzéralakulatoknál szolgált, 1941–1942-ben a keleti hadszíntéren légvédelmi géppágyús ütegparancsnokként. 1945–1946-ban francia hadifogságban volt, ahol vívást oktatott. Hazatérése után „B” listázták, majd nyugállományba helyezték, de sikeres vívóként biztosították elhelyezkedését a polgári életben, így lett 1947-ben a Ganz Waggon- és Gépgyár technikusa, majd – londoni eredményei elismeréseként – műszaki főfelügyelője. Versenyzéstől való visszavonulása után a Magyar Vívó Szövetség alelnöke, 1963–1968

²⁴ KI Sz. ogy. 95104.

²⁵ KI Sz. ogy. 57053.

között elnöke volt. 1968-tól a Magyar Olimpiai Bizottság, illetve a Nemzetközi Vívószövetség Végrehajtó Bizottsága tagja, 1980–1988 között a Nemzetközi Vívószövetség alelnöke, 1988-tól örökös tiszteletbeli tagja. Nevét emlékverseny, Budapest XV. kerületében gimnázium, a Csanádi Árpád Sportiskolában osztályterem őrzi. 2011-ben róla nevezték el a Vasas SC pasaréti vívócsarnokát.

*turócdívéki és nagyपालугyai Platthy József (1900–1990) alezredes,
posztumusz ezredes²⁶*

Az 1936-os berlini olimpián a díjugratás nehéz vadászugratás versenyszámában Selő nevű lován egyéni harmadik helyezést ért el. 1934–1941 között nyolcszoros magyar díjugrató bajnok volt. A Ludovika Akadémia 1922-es elvégzése után a 3/II., majd a 3/I. huszárosztály szakaszparancsnokaként szolgált. 1927–1929 között a lovagló és hajtótanárképző iskola hallgatója, majd ugyanott 1929–1942 között az olimpiai díjugrató csapat tagja és vezetője volt. 1942–1943-ban a komáromi önálló huszárszázad parancsnoka, 1943–1945 között a budapesti I. önálló huszárosztály pótkeret-parancsnoka volt. 1945-ben a 3. lóképző és felállító oszlop parancsnokaként esett angol hadifogságba Ausztriában, ahonnan 1946-ban tért haza. 1947–1952 között kertészként, galoppidomárként, lakatosinasként, segédmunkásként, szerelőként dolgozott. 1953-tól a Földművelésügyi Minisztérium kísérleti lótenyésztőtelepének belovagló edzőjeként tevékenykedett Bőszenfán, majd az 1957-ben létrejött kishéri Állami Ménes edzője volt 1963-as nyugdíjazásáig.

Takács Károly (1910–1976) alezredes²⁷

Az 1948-as londoni olimpián a Budapesti Partizán SE versenyzőjeként az öt alkalos gyorspisztoly 25 méteres számában világrekorddal szerzett aranyérmet, majd az 1952-es helsinki játékokon ugyanabban a versenyszámban (immár a BHSE sportolójaként) megvédte olimpiai bajnoki címét. 1956-ban, Melbourne-ben a 8. helyen végzett. Kilencszeres egyéni és 22-szeres csapat magyar bajnok volt. 1924–1927 között elvégezte a jutasi m. kir. honvéd altisztképző és nevelő intézetet, majd különböző alakulatoknál szolgált. 1934-ben a honvéd sportoktatói tanfolyamot, 1936-ban a gyalogsági lőiskolát végezte „jó”, illetve „kiváló” eredménnyel, s bekerült a sportpisztolyosok keretébe. 1938-ban egy hadgyakorlaton kézigránát robbanás következtében leszakadt a jobb kézfeje, 75%-os rokkanttá nyilvánították, és csak külön kormányzói engedéllyel maradhatott meg a tényleges szolgálatban. Óriási kitartással megtanult bal kézzel lőni, és az 1939-es luzerni céllövő világbajnokságon már kivette részét az önműködő sportpisztoly csapat győzelméből. 1948-ban lett hivatásos tiszt, ezt követően lóképző és sporttanári, testnevelő tiszt beosztásokban szolgált 1972-es nyugdíjazásáig. 1976-ban bekövetkezett halálakor a Magyar Néphadsereg halottjának nyilvánították. A Budapesti Honvéd Halhatatlan Tagja, nevét a Csanádi Árpád Sportiskolában osztályterem őrzi.

²⁶ KI Sz. egy. 91212.

²⁷ KI Sz. egy. 64924.

*Kárpáti Rudolf (1920–1999) vezérőrnagy*²⁸

Hatszoros olimpiai bajnok kardvívó, 1948-ban és 1952-ben csapatban, 1956-ban és 1960-ban egyéniben és csapatban is aranyérmet nyert. Londonban még a Budapesti Vasas, Helsinkiben, Melbourne-ben és Rómában már a BHSE versenyzőjeként érte el sikereit. Hétszeres világbajnok és hétszeres magyar bajnok, 1947–1961 között folyamatosan a magyar vívóválogatott tagja volt. 1943–1945 között tisztesként szolgált a magyar királyi Honvédségben, 1950-től volt a Magyar Néphadsereg hivatásos tisztje. Sporttisztai beosztások után 1957-től 1986-os nyugállományba helyezéséig az MN Központi Klubjának zenei instruktora, majd egyben művészeti vezetője volt. A vívás mellett a zene töltötte ki életét. 1942-ben végzett a Zeneakadémia hegedű szakán, később gyakran tartott előadásokat a zene és a sport kapcsolatáról. A BHSE vívószakosztály alapító tagja, a Magyar Vívó Szövetség és a Magyar Olimpiai Bizottság elnökségi tagja, a Versenybírák Bizottsága elnöke volt. A Nemzetközi Vívó Szövetség örökös tagja, a Budapesti Honvéd Halhatatlan Tagja, nevét a Csanádi Árpád Sportiskolában osztályterem őrzi.

*Papp Bertalan (1913–1992) ezredes*²⁹

Az 1948-as londoni és az 1952-es helsinki olimpián is tagja volt az aranyérmes kardcsapatnak, a Csepeli MTK, illetve a BHSE versenyzőjeként. Kétszeres világbajnok, hatszoros magyar bajnok, 1946–1956 között a magyar válogatott és az olimpiai válogatott keret tagja volt. Az 1930–1940-es évek fordulóján szakasz-, majd századparancsnoki beosztásokban szolgált. 1942–1944 között elvégezte a M. kir. „Toldi Miklós” Honvéd Központi Testnevelési Intézet kétéves tanfolyamát, majd az intézet tanára lett. 1944–1945-ben harctéri szolgálatot teljesített, 1945. februárban a szovjet oldalon bevetett „Budai Önkéntes Ezredben” harcolt, ennek ellenére rövid ideig szovjet hadifogságban tartották. 1945–1948 között a Honvédelmi Minisztériumban töltött be különböző feladatköröket, Veres Péter honvédelmi miniszter parancsörtsztje is volt. 1949-től 1974-es nyugállományba helyezé- séig testnevelő tiszt, sportelőadói és vívőedzői beosztásokban szolgált, 1962–1966 között a BHSE parancsnokhelyettese volt. A BHSE vívószakosztály alapító tagja, 1966–1974 között vezetője; a BHSE cselgáncsszakosztály és teniszzakosztály elnöke; a Magyar Vívó Szövetség elnökségi tagja, 1958-tól az Ifjúsági Bizottság elnöke; valamint a Magyar Olimpiai Bizottság tagja volt. A Budapesti Honvéd Halhatatlan Tagja, nevét a Csanádi Árpád Sportiskolában osztályterem őrzi.

*Fábián Dezső (1918–1973) tartalékos hadnagy*³⁰

Az 1948-ban, Londonban megrendezett nyári olimpiai játékok ezüstérmes magyar vízilabdacsapatának, illetve az 1952-es helsinki olimpia bajnokcsapatának is tagja volt, előbb az FTC, majd a Budapesti Kinizsi versenyzőjeként. Egyszeres magyar bajnok és tizenötösörös magyar válogatott vízilabdázó, valamint ötsörös magyar úszóbajnok volt. 1941–1942-ben végezte el a tartalékos tiszti iskolát Budapesten, 1940–1945 között gép-

²⁸ KI Sz. ogy. 297/127.

²⁹ KI Sz. ogy. 331/511.

³⁰ KI Sz. ogy. 19444.

kocsizó alakulatoknál szolgált. 1945 elején rövid ideig szovjet hadifogságban volt, majd – ugyancsak rövid időre – a Honvédelmi Minisztérium gépkocsizó osztályához került tartalékos hadnagy rendfokozatban. 1960-ban az FTC vízilabda csapatának edzője lett, irányítása alatt négyszer lett magyar bajnok a csapat. 1969-től az OSC utánpótlás csapatának edzőjeként tevékenykedett.

Szittya Károly (1918–1983) tartalékos alhadnagy³¹

Az 1948-as londoni olimpián az UTE sportolójaként játszott az ezüstérmes magyar vízilabdacsapatban, az 1952-es helsinki játékokon már az FTC vízilabdázójaként volt tagja az olimpiai bajnok csapatnak. Huszonegyszeres magyar válogatott és négyszeres magyar bajnok vízilabdázó volt, de úszóként is nyert országos bajnokságot csapatban. 1941–1942-ben tartalékos tiszti iskolát végzett Budapesten. 1940–1945 között az 1. honvéd élelmező rak-tárban szolgált, illetve egy fogatolt sütőoszlop parancsnokaként 1943–1944-ben a harctéren is teljesített szolgálatot. 1954-ben visszavonult az aktív sporttól és edzőként tevékenykedett. 1966 és 1972 között az Újpesti Dózsa SC vízilabda csapatának vezetőedzője volt, közben 1969-ben a magyar ifjúsági válogatott edzőjeként is működött. 1973–1978 között az FTC edzéseit vezette. 1969-től a Magyar Olimpiai Bizottság tagja volt.

Maszlay Lajos (1903–1979) ezredes³²

Három olimpián vett részt. 1936-ban a Honvéd Tiszti Vívó Club versenyzőjeként a hetedik helyen végzett tőr csapat tagja volt. 1948-ban a Csepeli MTK vívójaként tőr egyéni bronzérmes szerzett, csapatban ötödik lett. 1952-ben már a BHSE sportolójaként a harmadik helyezett tőr csapatot erősítette. 1931–1953 között volt a magyar válogatott tagja, a kardcsapattal egyszeres világbajnok, kétszeres Európa-bajnok, tőr-, kard- és párbajtőr-vívásban összesen 24-szeres magyar bajnok volt. A Ludovika Akadémiát 1926-ban végezte, 1930-ban sport- és vívótanári oklevelet szerzett, majd egy évig a Honvéd Sporttanár és Vívómesterképző Intézet segédtanára, azt követően pedig 1940-ig a Ludovika Akadémia sporttanára volt. 1940–1945 között különböző csapatbeosztásokban szolgált, 1945-ben Ausztriában sebesülten esett amerikai hadifogságba. Hazatérése után elbocsátották, majd 1947-ben visszavették a tényleges szolgálatba. 1947 és 1956 között a Honvédelmi Minisztérium harckiképzési és testnevelési csoportfőnökségén volt testnevelő tiszt.

Baranyai László (1920–1984) alezredes³³

A Postás SE versenyzőjeként az 1948-as londoni olimpián a bronzérmes tornacsapat tagja volt. 1939–1954 között tizennégy egyéni magyar bajnokságot nyert. A második világháború idején híradó alakulatnál szolgált géptáviró rajparancsnokként. Zászlóaljával Németországban angol hadifogságba jutott, ahonnan 1946 őszén tért haza. 1951-től élsportolóként az önálló sportszázad hallgatója volt, majd 1954–1956 között a Sztálin Akadémián testnevelő tiszt. 1957–1958-ban a budapesti II. Rákóczi Ferenc Katonai Középfiskola

³¹ KI Sz. ogy. 30035.

³² KI Sz. ogy. 49729.

³³ KI Sz. ogy. 85805.

testnevelő tanáráként, 1958 és 1962 között a BHSE tornász edzőjeként tevékenykedett. 1962-től 1966-ig a szolnoki Kilián György Repülőtiszi Iskolán volt testnevelő előadó, 1966–1972 között a Magyar Testnevelési és Sport Tanács Katonai Bizottságának tömegsport szervező főtisztje, végül 1973-as nyugállományba helyezéseiig az MN Testnevelési és Sportközpont szervező tisztje. A BHSE tornaszakosztály alapító tagja volt. 1961–1963 között a Testnevelési Főiskolán elvégezte a torna szakoktatói szakot.

Dr. Sántha Lajos (1915–1992) tartalékos alhadnagy³⁴

Az 1948-as olimpián a Postás SE versenyzőjeként a bronzérmes tornacsapat tagja volt, nyújtón egyéniben negyedik helyet szerzett. 1952-ben, Helsinkiben a Budapesti Postás SK sportolójaként a hatodik helyezett tornacsapat tagja volt. 1936-ban végezte a tartalékos tiszti iskolát, a második világháború idején híradó alakulatnál szolgált. 1945–1947 között szovjet hadifogságban volt. Jogi doktor, 1940-ben elvégezte a Testnevelési Főiskolát, 1948-ban annak adjunktusa, 1949-ben tanára lett. 1948-tól a magyar tornász válogatott, 1951-től a BHSE tornaszakosztályának edzője volt. 1967-től a Magyar Testnevelési és Sport Szövetség, 1970-től a Postás SE szakvezetőjeként tevékenykedett.

Benedek Gábor (1927) hadnagy

Az 1952-es olimpián az aranyérmes öttusa csapat tagja, egyéniben ezüstérmes volt. 1956-ban, Melbourne-ben csapatban negyedik, egyéniben hatodik lett. Mindkét olimpián a BHSE versenyzőjeként indult. Kétszeres világ-, ötszörös magyar bajnok öttusázó, párbajtőrben egyszeres magyar bajnok, a magyar öttusa örökös bajnoka. 1941-től a marosvásárhelyi M. kir. „Csaba Királyfi” Honvéd Gyorsfegyvernemi Hadapródiiskola huszár növendéke volt, ott ismerkedett meg az öttusa alapjaival. A második világháború végén Dániában esett hadifogságba. 1956-ban beválasztották az olimpiai csapat forradalmi bizottságába, ezért hazatérte után állásából elbocsátották, 1959-ben a versenyzéstől is eltiltották. A BHSE öttusa edzője lett, 1967-ben öttusa- és vívóedzői oklevelet szerzett a Testnevelési Főiskolán. 1969-ban az NSZK-ban telepedett le, ahol nyugdíjazásáig öttusa- és vívóedzőként tevékenykedett. Szülővárosa, Tiszafüred díszpolgára, róla nevezték el a városi sportszarnokot és a helyi sportolók elismerésére létrehozott díjat.

Kovácsi Aladár (1932–2010) tartalékos hadnagy³⁵

Az 1952-es helsinki olimpián a Budapesti Haladás SE versenyzőjeként az aranyérmes öttusa csapat tagja volt, egyéniben a 12. helyen végzett. Öttusában egyszeres világbajnok, többszörös magyar bajnok, párbajtőrözőként kétszer nyert magyar bajnokságot. 1958-ban szerzett diplomát az Orvostudományi Egyetemen, majd a Katonai Egészségügyi Továbbképző Intézetben az egészségügyi tartalékos tiszti tanfolyam hallgatója volt. 1959-ben vonult vissza az aktív sportolástól.

³⁴ KI Sz. ogy. 330/3000.

³⁵ KI Sz. ogy. 38075.

*Szondy István (1925) rehabilitált hadnagy*³⁶

Három olimpián vett részt. 1948-ban, Londonban öttusa egyéniben (a Budapesti Épületszerelő SK versenyzőjeként) a 18. helyen végzett. Az 1952-es helsinki olimpián a Budapesti Fáklya sportolójaként az aranyérmes öttusa csapat tagja volt, egyéniben bronzérmet szerzett. 1956-ban a Melbourne-i olimpiai játékok Stockholmban rendezett lovas versenyein helyezetlen maradt. Öttusázóként kétszeres világbajnok, hatszoros magyar bajnok, párbajtőr csapatban egyszer nyert magyar bajnoki címet. 1941-ben a soproni M. kir. „Rákóczi Ferenc” Honvéd Gyalogsági Hadapródiskola, 1942–1944 között a pécsi M. kir. „Zrínyi Miklós” Honvéd Gyalogsági Hadapródiskola növendéke volt. 1950-ben szerzett diplomát a Testnevelési Főiskolán, majd 1956-ig testnevelő tanárként dolgozott. 1952 és 1956 között a Budapesti Fáklya öttusaedzője volt. 1956-ban az NSZK-ban telepedett le. 1969-ben a nyugatnémet öttusa-válogatott szövetségi kapitánya lett, 1971–1987 között állami vívómester volt. 2000-ben települt vissza Magyarországra.

*Bolvári Antal (1932) hadnagy*³⁷

A BHSE sportolójaként az 1952-es és az 1956-os olimpián is az aranyérmes vízilabda csapat tagja volt. Egyszeres Európa- és kétszeres magyar bajnok. 1952–1953-ban a HM önálló sportszázad hallgatója, 1953-tól a MN Központi Tiszti Ház beosztott tiszthelyettese, majd tisztje volt, 1954–1956 között élsportoló. 1956-ban elhagyta az országot, Ausztráliában játszott, de 1961-ben hazatért, és 1969-es visszavonulásáig a Vasas SC, a Budapesti Spartacus, majd a Ferencváros sportolója volt. 1966-ban a Sportvezető és Edzőképző Intézetben szerzett végzettséget, és aktív pályafutása befejeztével rögtön edző lett a Budapesti Spartacusnál. A Testnevelési Főiskolát 1976-ban végezte el. 1979–1988 között a BHSE csapatánál edzősködött, majd 1992-es nyugdíjba vonulásáig ismét a Spartacus vezetője volt. Egyidejűleg 1971-től a junior válogatott edzője, 1981-től a felnőtt válogatott szövetségi kapitányának segítője volt. A Budapesti Honvéd Halhatatlan Tagja.

*Bozsik József (1925–1978) alezredes, posztumusz ezredes*³⁸

Az 1952-es helsinki olimpián a BHSE sportolójaként az aranyérmes labdarúgó csapat tagja, ötszörös magyar bajnok, 101-szeres válogatott volt. 1949-től a HM önálló sportszázad hallgatója, majd tisztje. 1950–1957 között élsportolóként, azt követően 1965-ig sportinstruktorként teljesített katonai szolgálatot. 1963-ban vonult vissza az aktív sportolástól, 1964-ben a Testnevelési Főiskolán szakedzői képesítést szerzett. 1963–1964-ben a BHSE labdarúgó szakosztályának elnöke, 1966–1967-ben vezetőedzője, 1974-ben a magyar labdarúgó válogatott szövetségi kapitánya volt. A Budapesti Honvéd Halhatatlan Tagja, nevét a Budapesti Honvéd FC stadionja, Komáromban általános iskola, a Csanádi Árpád Sportiskolában osztályterem őrzi.

³⁶ KI Sz. ogy. 507/2136.

³⁷ KI Sz. ogy. 323/3105.

³⁸ KI Sz. ogy. 96325

Budai II. László (1928–1983) alezredes³⁹

Az 1952-es helsinki olimpián a BHSE sportolójaként az aranyérmes labdarúgó csapat tagja, ötszörös magyar bajnok, 39-szeres válogatott volt. 1950-től a HM önálló sportszázad hallgatója, 1952-től 1957-ig a MN Központi Tiszti Ház beosztott tisztje. 1957–1960 között sportinstruktorként, majd az aktív sporttól való visszavonulása után különböző tiszti beosztásokban teljesített katonai szolgálatot 1979-es nyugállományba helyezésétől. 1961-től a BHSE ifjúsági csapatának, 1965-től az Egyesített Tiszti Iskola, 1967-től a Kosuth Lajos Katonai Főiskola labdarúgó csapatának volt az edzője. A Budapesti Honvéd Halhatatlan Tagja, nevét Rákospalotán stadion őrzi.

Czibor Zoltán (1929–1997) százados, rehabilitált őrnagy⁴⁰

Az 1952-es helsinki olimpián a Csepeli Vasas SE sportolójaként az aranyérmes labdarúgó csapat tagja, háromszoros magyar és kétszeres spanyol bajnok, 43-szoros magyar válogatott volt. 1952-től a HM önálló sportszázad hallgatója, majd tisztje, 1953–1956 között sporttisztként a BHSE labdarúgója. 1956-ban elhagyta az országot, Spanyolországban telepedett le és szerzett állampolgárságot. Az FC Barcelona és az Espanol játékosa volt. A rendszerváltozást követően hazatért, megalapította a Komáromi FC-t, amelynek elnöke lett. A Budapesti Honvéd Halhatatlan Tagja, nevét Komáromban emlékszoba és emlékmű őrzi.

Grosics Gyula (1926) őrnagy, rehabilitált ezredes⁴¹

Az 1952-es helsinki olimpián a BHSE sportolójaként az aranyérmes labdarúgó csapat tagja, háromszoros magyar bajnok, 86-szoros magyar, hatszoros világválogatott, 1959-ben az év labdarúgója volt. 1999-ben beválasztották a világ valaha élt legjobb tíz kapusa közé. 1949-től a HM önálló sportszázad hallgatója, majd tisztje, 1952-től 1956-ig élsportolóként az MN Központi Tiszti Ház beosztott tisztje volt. 1964-ben a Testnevelési Főiskola vezetőképző szakán szerzett képesítést. 1956–1963 között a Tatabányai Bányász kapusa, majd edzője volt. 1964–1965-ben Salgótarjánban edzősködött, 1965–1967 között a Központi Sportiskola tanára volt. 1968-ban Kuvaitban dolgozott edzőként, 1970-től 1986-ig a Volán SC elnöke volt. A Nemzet Sportolója, a Budapesti Honvéd Halhatatlan Tagja, nevét általános iskola és labdarúgó akadémia őrzi.

Kocsis Sándor (1929–1979) őrnagy⁴²

Az 1952-es helsinki olimpián a BHSE sportolójaként az aranyérmes labdarúgó csapat tagja, az 1954-es labdarúgó-világbajnokság gólkirálya, ötszörös magyar bajnok, háromszoros magyar gólkirály és 68-szoros magyar válogatott volt. 1950-ben a HM önálló sportszázad hallgatója, később az MN Központi Tiszti Ház sporttisztje volt. 1956-ban elhagyta az

³⁹ KI Sz. egy. 36093.

⁴⁰ KI Sz. egy. 13231.

⁴¹ KI Sz. egy. 26868.

⁴² KI Sz. egy. 49056.

országot, Svájcban, majd Spanyolországban élt és játszott. Az FC Barcelona játékosaként kétszeres spanyol bajnok és kupagyőztes lett. 1967–1970 között a katalán klub, 1972–1974 között a Hercules Alicante nevű spanyol csapat edzőjeként dolgozott. A Budapesti Honvéd Halhatatlan Tagja, nevét a Csanádi Árpád Sportiskolában osztályterem őrzi.

*Lóránt Gyula (1923–1981) százados, posztumusz őrnagy*⁴³

Az 1952-es helsinki olimpián a BHSE sportolójaként az aranyérmes labdarúgó csapat tagja, négyszeres magyar és egyszeres román bajnok, 37-szeres magyar válogatott volt. 1951–1952-ben a HM önálló sportszázad hallgatója, majd az MN Központi Tiszti Ház tisztje, élsportoló. 1955-ben a *Néphadsereg* című újság szerkesztőségéhez vezényelték riporterri beosztásba. Miután visszavonult az aktív sportolástól, a Testnevelési Főiskolán edzői képesítést szerzett, és a BHSE, a Debreceni Vasutas SC és az Oroszlányi Bányász SE edzője volt. 1963-ban az NSZK-ba távozott, Kölnben elvégezte az edzőképzőt, majd 1965–1979 között élvonalbeli nyugatnémet csapatoknál edzősködött. Közben 1976-ban a PAOK Szalonikivel görög bajnokságot nyert, ahova 1980-ban visszatért, és egy bajnoki mérkőzésen kapott szívroham következtében hunyt el. Szülővárosában, Kőszegen 2011-ben temették újra. A Budapesti Honvéd Halhatatlan Tagja, nevét Kőszegen sportpálya őrzi.

*Puskás Ferenc (1927–2006) őrnagy, rehabilitált alezredes, ny. ezredes, posztumusz dandártábornok*⁴⁴

A BHSE sportolójaként az 1952-es helsinki olimpián aranyérmes labdarúgó csapat kapitánya, 85-szörös magyar, négyszeres spanyol, egyszeres világ- és egyszeres Európa-válogatott volt. Hatszoros magyar és spanyol bajnok, kétszeres spanyol kupagyőztes, háromszoros BEK-győztes, egyszeres Világkupa-győztes, négyszeres magyar és spanyol, illetve kétszeres BEK gólkirály. 1949-től a HM önálló sportszázad hallgatója, majd tisztje, 1952-től élsportolóként az MN Központi Tiszti Ház beosztott tisztje volt. 1956-ban elhagyta az országot, Spanyolországban telepedett le, 1958–1966 között a Real Madridban játszott. 1967–1991 között a világ számos pontján dolgozott labdarúgó-edzőként. 1991-ben visszatért hazájába, és 1992-ben a Magyar Labdarúgó Szövetség utánpótlás, majd nemzetközi igazgatója lett. 1993-ban rövid ideig betöltötte a magyar labdarúgó válogatott szövetségi kapitányi tisztét. A FIFA Hírességek Csarnokának tagja, a Nemzet Sportolója, a Budapesti Honvéd Halhatatlan Tagja, nevét Budapesten stadion (a volt Népstadion) és labdarúgó akadémia őrzi.

*Gurics György (1929) alezredes*⁴⁵

A BHSE versenyzőjeként három olimpián szerepelt. 1952-ben a szabadfogású birkózás középsúlyú (79 kg) versenyében bronzérmet szerzett, 1956-ban a kötöttfogás középsúlyú versenyében ötödik lett. 1960-ban mindkét fogásnemben indult: a szabadfogás félnehéz-

⁴³ KI Sz. ogy. 59517.

⁴⁴ KI Sz. ogy. 78539.

⁴⁵ KI Sz. ogy. 32920.

súlyú (87 kg) küzdelmeiben a nyolcadik helyen végzett, kötöttfogásban a középsúly versenyeiben sérülés miatt visszalépett. Egyszeres világbajnok és 16-szoros magyar bajnok, 1952 és 1963 között szerepelt a birkózó válogatottban. 1950-től a HM önálló sportszázad hallgatója, majd tisztje, később sporttiszként különböző beosztásokban szolgált. 1960-ban birkózó szakedzői, majd 1972-ben birkózó mesteredzői oklevelet szerzett a Testnevelési Főiskolán. 1964-től 1979-es nyugállományba helyezéséig a magyar birkózó válogatott vezetőedzője volt. Edzőként is számos olimpiai-, világ- és Európa-bajnoki győzelem fűződik a nevéhez. A Budapesti Honvéd Halhatatlan Tagja.

Sákovics József (1927–2009) százados⁴⁶

Három olimpián vett részt a Budapesti Vörös Meteor SK vívójaként. 1952-ben a bronzérmes tőrscapat és az ötödik helyezett párbajtőrscapat tagja volt, párbajtőr egyéniben ötödik lett. 1956-ban az ezüstérmes párbajtőr- és a bronzérmes tőrscapat tagja, párbajtőr egyéniben helyzetlen maradt. 1960-ban a negyedik helyezett párbajtőr- és tőrscapat tagja, párbajtőr egyéniben ugyancsak a negyedik helyen végzett. Párbajtőrben és tőrvívásban egyaránt egyszeres egyéni magyar bajnok, párbajtőrben egyéni és csapat világbajnok, 1951–1962 között 75-ször volt válogatott. 1950-től a HM önálló sportszázad hallgatója, majd tisztje, 1954–1956 között élsportolóként a MN Központi Tiszti Ház beosztott tisztje volt. 1965-ben elvégezte a Testnevelési Főiskola szakedzői szakát, 1963–1968 között vívó szövetségi kapitányként működött sikerrel. 1970-től 1972-ig spanyol szövetségi edző, majd 1979–1980-ban ismét magyar szövetségi kapitány volt. A BHSE örökös bajnoka.

Hevesi István (1931) ezredes⁴⁷

A BHSE sportolójaként az 1956-os olimpián az aranyérmes, 1960-ban a harmadik helyezett vízilabda csapat tagja volt. Kétszeres Európa-bajnok és 73-szoros magyar válogatott vízilabdázó, háromszoros magyar bajnok úszó. 1951-től a HM önálló sportszázad hallgatója, majd továbbszolgáló tiszthelyettese, 1954–1956 között az MN Központi Tiszti Ház beosztott tisztje. 1952-től 1960-ig volt a BHSE aktív sportolója, majd az ifjúsági és serdülő vízilabda csapat edzője lett. 1967-ben szerzett vízilabda szakedzői diplomát a Testnevelési Főiskolán. 1986-os szolgálati nyugállományba helyezéskéig mindvégig a vízi sportok területén tevékenykedett a BHSE-nél. A Budapesti Honvéd Halhatatlan Tagja.

Dr. Nagy Ambrus (1927–1991?) tartalékos hallgató⁴⁸

Az 1956-os Melbourne-i olimpián a Budapesti Haladás vívójaként az ezüstérmes párbajtőrscapat tagja volt, párbajtőrben háromszoros magyar bajnok, egyszeres főiskola világbajnok. 1950-ben végzett a Budapesti Orvostudományi Egyetemen baleseti sebészként,

⁴⁶ KI Sz. ogy. 48869.

⁴⁷ KI Sz. ogy. 200/909.

⁴⁸ KI Sz. ogy. 313/2779.

1951–1952-ben a Rókus Kórházban dolgozott, majd 1952-től a Honvéd Központi Kórházban teljesített szolgálatot tartalékos hallgatóként. 1956-ban az olimpia után nem tért haza Ausztráliából, 1958-ban Hollandiában telepedett le.

Dr. Rerrich Béla (1917–2005) tartalékos zászlós⁴⁹

1948-ban a Hitelbank SE, 1952-ben a Budapesti Lokomotív versenyzőjeként az ötödik helyezett magyar párbajtőr-csapat tagja volt, 1952-ben egyéniben helyezetlenül végzett. Az 1956-os Melbourne-i olimpián a Budapesti Törekvés vívójaként az ezüstérmes párbajtőr-csapatot erősítette, egyéniben helyezetlen maradt. A második világháború idején a m. kir. 1. honvéd felderítő zászlóaljnál szolgált, tartalékos tiszti tanfolyamot végzett, és harctéri szolgálatot is teljesített. Jogi végzettsége révén az 1950-es évek elején a Honvédelmi Minisztériumban jogászként dolgozott. A második világháború után nagy szerepe volt a magyar vívósport újjászervezésében és a párbajtőrvívás fejlesztésében. 1956-ban az olimpia után nem tért haza, Svédországban telepedett le, és a svéd párbajtőriskola kialakítója lett, olimpiai és világbajnok vívók és öttusázók tartoztak a tanítványai közé. Hét további olimpián már svéd színekben vett részt edzőként. Magyarországon helyezték örök nyugalomra.

Tóth Gyula (1927–2001) alezredes⁵⁰

Két olimpián szerepelt a BHSE birkózójaként. 1956-ban a kötöttfogás könnyűsúlyú (67 kg) versenyében bronzérmes szerzett, a szabadfogás könnyűsúlyú küzdelmeiben a negyedik helyen végzett. 1960-ban a szabadfogás könnyűsúlyú küzdelmeit helyezetlenül zárta. Tizenegyszeres magyar bajnok és 32-szeres válogatott volt. 1949-től a HM önálló sportszázad hallgatója, majd 1956-ig a MN Központi Tiszti Ház beosztott tisztje volt. 1956–1977 között sporttisztként különböző beosztásokban szolgált, 1966-tól a birkózó szakosztály edzője volt. A Testnevelési Főiskolán 1970-ben szerzett szakedzői végzettséget. 1976-tól a válogatott edzője volt, tanítványai közül olimpiai- és világbajnokok kerültek ki. A BHSE alapító tagja és örökös bajnoka.

Tumpek György (1929) őrnagy⁵¹

A BHSE versenyzőjeként az 1956-os Melbourne-i olimpián pillangóúszásban szerzett bronzérmes. Ötszörös világsúcstartó, egyszeres Európa- és tízszeres magyar bajnok, 14-szeres úszóválogatott. 1950-től a HM önálló sportszázad hallgatója, majd élsportolóként 1956-ig az MN Központi Tiszti Ház beosztott tisztje volt. 1977-es nyugállományba helyezéséig sporttisztként különböző beosztásokban szolgált. Az aktív sportolástól 1958-ban vonult vissza, majd 1977-ig a BHSE úszóedzője volt. A Testnevelési Főiskolán 1971-ben szerzett szakedzői végzettséget. A két évtized során tanítványaival 52 magyar bajnoki címet nyert. A Budapesti Honvéd Halhatatlan Tagja.

⁴⁹ KI Sz. ogy. 200/2970.

⁵⁰ KI Sz. ogy. 33024.

⁵¹ KI Sz. ogy. 15774.

*Gyuricza József (1934) alezredes*⁵²

Három olimpián vett részt. 1956-ban a Budapesti Haladás vívójaként a bronzérmes törccsapat tagja volt, tör egyéniben ötödik lett. 1960-ban és 1964-ben a BHSE versenyzőjeként indult, Rómában a negyedik helyezett, Tokióban a hetedik helyen végzett törccsapat tagja volt, tör egyéniben helyzetlenül végzett. Kétszeres törvívó világbajnok, egyszeres magyar bajnok, 1953–1966 között a válogatott tagja. Élsportolóból lett tiszt, 1958–1961 között a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia testnevelő tanára, majd a BHSE sportinstruktorja volt, 1979-es nyugállományba helyezéseiig sporttisztként különböző beosztásokban szolgált. 1968-ban a Testnevelési Főiskolán tanári, 1970-ben vívó szakedzői, majd 1977-ben vívó mesteredzői oklevelet szerzett. 1969-től a BHSE (később a BVSC és az OSC) vívóedzője, 1971-től a vívó válogatott keret edzője volt. A Budapesti Honvéd Halhatatlan Tagja.

*Rózsavölgyi István (1929–2012) alezredes, posztumusz ezredes*⁵³

A BHSE versenyzőjeként két olimpián vett részt atlétaként. 1956-ban az 1500 méteres síkfutásban nem jutott döntőbe, 1960-ban ugyanebben a versenyszámban bronzérmes lett. Egyéniben hétszeres, váltóban tízszeres, csapatbajnokságban négyszeres magyar bajnok, 1953–1961 között 35-szörös válogatott volt. Hétszeres világ- és nyolcszoros Európa-csúcs-tartó, négy alkalommal tagja volt a világcsúcsot javító 4x1500 méteres BHSE váltónak. 1945–1946-ban a hadihajós osztálynál, majd 1949–1950-ben a kaposvári 12. lövészredben teljesített sorkatonai szolgálatot. 1950–1951-ben a szentendrei Táncsics Műszaki Tiszti Iskola hallgatója, 1951–1952-ben a Bem Légvédelmi Tüzér Tiszti Iskola növendéke volt. 1953-tól élsportolóként az MN Központi Tiszti Ház beosztott tisztjeként szolgált. 1958-tól a BHSE sportinstruktorja, majd – aktív sporttól való 1962-es visszavonulása után – közép- és hosszútávfutó edzője volt, 1975-ös nyugállományba helyezéseiig. Edzőként 48 felnőtt és 28 utánpótlás bajnoki cím fűződött a nevéhez, de fontos szerepe volt a magyar ottusázók 1964-es tokiói sikerében is. A Budapesti Honvéd Halhatatlan Tagja.

*Faragó Lajos (1932) alezredes*⁵⁴

Az 1960-as római olimpián a BHSE sportolójaként a bronzérmes labdarúgó csapat tagja volt. 1954–1957 között hétszeres magyar válogatott, a Honvéddal háromszoros magyar bajnok és egyszeres Közép-európai Kupa győztes. 1952–1953-ban a HM önálló sportszázad hallgatója volt, majd sorkatonaként a MN Központi Tiszti Házban és a Sztálin Katonai Politikai Akadémián teljesített szolgálatot. 1955–1957 között élsportolóként az MN Központi Tiszti Ház tisztje, azt követően sportinstruktor. 1966–1981 között a BHSE, majd 1985-ig a Kossuth Lajos Katonai Főiskola labdarúgó csapatának edzője, közben 1978-ban Szíriában, illetve 1979–1980-ban Mozambikban működött labdarúgó szaktanácsadóként. 1972-ben szerzett labdarúgó szakedzői diplomát a Testnevelési Főiskolán. 1987-ben helyezték nyugállományba. A BHSE alapító tagja és örökös bajnoka.

⁵² KI Sz. ogy. 69225.

⁵³ KI Sz. ogy. 764.

⁵⁴ KI Sz. ogy. 259/1574.

Pézsza Tibor (1935) ezredes⁵⁵

A BHSE vívójaként három olimpián vett részt. 1964-ben kard egyéniben aranyérmes, csapatban ötödik lett; 1968-ban egyéniben és csapatban is bronzérmes szerzett kardvívásban; 1972-ben pedig a harmadik helyezett karcsapat tagja volt, míg egyéniben helyezetlenül végzett. Kétszeres világbajnok, hatszoros magyar bajnok, 124-szeres válogatott, háromszor választották az év magyar vívójának. 1960–1966 között a BHSE sportinstruktora, majd edzője volt. A Testnevelési Főiskolán 1960-ban testnevelő tanári, majd 1964-ben vívó szakedzői képesítést szerzett, 1978-tól mesteredző. 1978–1982 között a kardválogatott vezetőedzője, 1985-től 1988-ig az NSZK-ban kardedzőként, majd mesteredzőként működött. 1989-ben helyezték szolgálati nyugállományba. 1989-ben a BHSE vívószakosztályának szaktanácsadója lett. 2005 óta vezeti a róla elnevezett vívóakadémiát, amely a BSE keretein belül az utánpótlással foglalkozik. A Budapesti Honvéd Halhatatlan Tagja, szülővárosában, Esztergomban sportszarnok viseli a nevét.

Komora Imre (1940) ezredes⁵⁶

A BHSE sportolójaként 1964-ben, Tokióban az aranyérmes labdarúgó csapat tagja volt. Kétszeres magyar válogatott, egyszeres magyar kupagyőztes, 1965–1972 között a Honvéd csapatkapitánya. Hivatásos tisztként 1968–1973 között a BHSE sportinstruktora, majd labdarúgó szakosztályvezetője, 1982-től 1987-ig vezetőedzője, 1987–1988-ban ügyvezető elnökhelyettese volt. A Testnevelési Főiskolán 1978-ban szakedzői, 1986-ban mesteredzői képesítést szerzett. Edzősége alatt a Budapesti Honvéd egymás után háromszor lett magyar bajnok, egyszer kupagyőztes. 1986-ban rövid ideig a szövetségi kapitányi tiszttel is betöltötte. 1988-ban helyezték szolgálati nyugállományba. 1990-ben az Olimpiaiakosz Pireuszt vezette görög kupagyőzelemre. 1995–1999 között a Kispest Honvéd FC klubigazgatója, 1997–1998-ban és rövid ideig 1999-ben vezetőedzője is volt. A Budapesti Honvéd Halhatatlan Tagja.

Varga János (1939) ezredes⁵⁷

A BHSE birkózójaként három olimpián vett részt. 1964-ben mindkét fogásnemben indult légsúlyban (57 kg). A szabadfogás küzdelmeiben a hetedik helyen végzett, kötöttfogásban helyzetlenül maradt. 1968-ban a kötöttfogás légsúlyú versenyében olimpiai bajnoki címet nyert. 1972-ben a kötöttfogás légsúlyú küzdelmeit a negyedik helyen zárta. Kétszeres világ- és Európa-bajnok, tizenötösörös magyar bajnok. 1959-től volt a BHSE versenyzője, 1961–1973 között 39-szer volt magyar válogatott, 1970-ben az év birkózójának választották. 1962–1977 között a BHSE sportinstruktora, 1974-től 1990-ig edzője volt. 1972-ben a Testnevelési Főiskolán szakedzői, 1983-ban mesteredzői oklevelet szerzett. 1978–1993

⁵⁵ KI Sz. ogy. 330/2075.

⁵⁶ KI Sz. ogy. 302/2353.

⁵⁷ KI Sz. ogy. 331/2020.

között a magyar junior válogatott edzői feladatait is ellátta, tanítványai közül Európa-bajnokok kerültek ki. 1981-től nemzetközi versenybíróként is tevékenykedett. A Budapesti Honvéd Halhatatlan Tagja, szülővárosában, Abonyban díszpolgárrá választották.

*Kajdi János (1939–1992) százados*⁵⁸

A BHSE ökölvívójaként három olimpián indult. 1964-ben könnyűsúlyban (60 kg) ötödik lett, 1968-ban kisváltósúlyban (63,5 kg) helyezetlen maradt, 1972-ben a váltósúly (67 kg) küzdelmeiben ezüstérmet szerzett. Kétszeres Európa-bajnok, tizenkilencszeres magyar bajnok. 1959-től volt a BHSE versenyzője, 1961–1972 között 60-szor szerepelt a magyar válogatottban. 1961–1963 között továbbsszolgáló őrmesterként, majd 1963–1974 között hivatásos tisztként a BHSE sportinstruktora volt. 1966-ban ökölvívó szakedzői oklevelet szerzett. 1973-tól a BHSE, 1975-től 1983-ig a magyar ökölvívó válogatott edzője volt. A Budapesti Honvéd Halhatatlan Tagja.

*Rátkai János (1951) százados*⁵⁹

Három olimpián vett részt kajakozóként. 1972-ben a Csepel SC versenyzőjeként kajak kettesben 1000 méteren Deme Józseffel ezüstérmet szerzett. Az 1976-os és 1980-as játékokon már a BHSE sportolójaként indult. Montrealban kajak kettesben 500 méteren Demével az ötödik, a kajak négyessel 1000 méteren a nyolcadik helyen végzett. Moszkvában a kajak négyessel 1000 méteren ötödik lett. Kétszeres világbajnok. Főiskolai hallgatóként 1978–1979-ben egy évet töltött a Karikás Frigyes Katonai Kollégiumban, majd hivatásos tisztként a BHSE-hez vezényelték. 1981-ben szakedzői oklevelet szerzett a Testnevelési Főiskolán, és testnevelő tisztként 1985-ig a Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskolán szolgált. 1985–1987 között a BHSE szervezési osztályának vezetőhelyettese volt, majd 1991-ig a Központi Sportiskola kajak-kenu edzőjeként, 1990-től egyúttal a Kajak-kenu Szövetség szakfelügyelőjeként dolgozott. Jelenleg a Rómaifürdő SE elnöke. A Budapesti Honvéd Halhatatlan Tagja.

Kozma Mihály (1949) alezredes

1972-ben a BHSE sportolójaként az ezüstérmes labdarúgó csapat tagja volt. Kétszeres magyar bajnok, háromszoros gólkirály, 1969–1975 között 17-szer volt magyar válogatott. 1969–1981 között, majd 1982-től 1984-ig a Budapesti Honvéd csatára, közben Belgiumban játszott és lett csapatával kupagyőztes. 1988-ban szerzett szakedzői képesítést a Testnevelési Főiskolán. Aktív sporttól való visszavonulása után, hivatásos tisztként 1984-től 1986-ig a Honvéd utánpótlás edzője, majd 1986-tól a BHSE labdarúgó-szakosztály vezetője, 1991-től 1995-ig a Kispest Honvéd FC igazgatója volt. A BHSE örökös bajnoka.

⁵⁸ KI Sz. ogy. 77299.

⁵⁹ KI Sz. ogy. 436/168.

Bakó Pál (1946) alezredes

1972-ben, Münchenben a BHSE versenyzőjeként Balczó Andrással és Villányi Zsigmonddal az ezüstérmes öttusacsapat tagja volt, egyéniben a 15. helyen végzett. Csapatban egyszeres világ- és kétszeres magyar bajnok, 1964–1977 között szerepelt a válogatottban. 1978-ban vonult vissza az aktív versenyzéstől. Hivatásos tisztként a BHSE sportinstruktora, majd az öttusa szakosztály technikai vezetője volt. 1980-ban szerzett szakedzői oklevelet a Testnevelési Főiskolán. A BHSE örökös bajnoka.

Borkai Zsolt (1965) alezredes⁶⁰

A szülői olimpián lólengésben első helyezést ért el, az összetett csapatversenyben a hatodik helyen végzett. Egyszeres világ- és Európa-bajnok, 19-szeres magyar bajnok, 1987-ben és 1988-ban az év tornászává választották. 1982 és 1992 között a válogatott keret tagja volt. 1990-től 1993-ig Németországban edzősködött. 1987–1993 között a BHSE sportinstruktorként teljesített katonai szolgálatot, 1993-tól 1999-ig a Béri Balogh Ádám Honvéd Gimnázium (2004-től Középfiskola és Kollégium) oktató főtitkárja, majd 2006-ig igazgatója volt. 2006 óta Győr polgármestere, 2010-től országgyűlési képviselő. 2010 novemberétől a Magyar Olimpiai Bizottság elnöke. 1989-ben testnevelés szakos általános iskolai tanári, 1997-ben testnevelés szakos középiskolai tanári, 1999-ben közoktatási vezetői diplomát szerzett. A Budapesti Honvéd Halhatatlan Tagja.

Gyulay Zsolt (1964) továbbszolgálatos főtörzsőrmester⁶¹

Már 1984-ben az olimpiai csapat tagja volt, Magyarország azonban politikai okok miatt nem vett részt a Los Angeles-i játékokon. Az 1988-as olimpián kajak egyesben 500 méteren, kajak négyesben (Ábrahám Attilával, Csipes Ferencsel és Hódosi Sándorral) 1000 méteren aranyérmes szerzett. 1992-ben ugyanezekben a versenyszámokban (négyesben Ábrahámval, Csipessel és Fidel Lászlóval) ezüstérmes lett. 1996-ban a kajak kettes 500 méteres távján Bártfai Krisztiánnal a hatodik helyen végzett. 1986–1995 között hatszoros világbajnok és 32-szeres magyar bajnok volt. 1988-ban, 1989-ben és 1992-ben az év magyar kajakozójának választották. Sorkatonai szolgálata teljesítése után továbbszolgáló tiszthelyettesként 1986-tól 1989-ig a BHSE sportinstruktora volt. 1991-ben elvégezte a Testnevelési Főiskola szakedzői szakát. A Magyar Olimpiai Bizottság elnökségi tagja, a Hungaroring Sport Zrt. elnök-vezérigazgatója, a Magyar Nemzeti Autósport Szövetség elnöke, a Magyar Kajak-kenu Szövetség marketing alelnöke. A Budapesti Honvéd Halhatatlan Tagja.

Martinek János (1965) őrnagy⁶²

Az 1988-as szülői olimpián a BHSE sportolójaként öttusában egyéniben és csapatban is aranyérmes szerzett. 1996-ban, Atlantában egyéniben a III. helyen végzett. Csapatban kétszeres világbajnok, váltóban kétszeres világ- és egyszeres Európa-bajnok, 1988-ban

⁶⁰ KI Sz. ogy. 931/2360.

⁶¹ KI Sz. ogy. 348/1016.

⁶² KI Sz. ogy. 919/795.

az év öttusázója volt. Sorkatonai szolgálata teljesítése után, 1985–1999 között a BHSE instruktora, 1999-től 2001-ig a Magyar Honvédség Központi Sportkiképző Bázis igazgató-helyettese volt. 2001–2002-ben a Honvédelmi Minisztérium Társadalmi Kapcsolatok és Kulturális Főosztály Kulturális és Sport Osztályán szolgált, majd 2002–2005 között a HM Humánpolitikai Főosztály Szociális és Rekreációs Osztályának főtisztjeként teljesített szolgálatot. A Magyar Testnevelési Egyetem edzői szakán 1994-ben öttusa szakedzői, 2001-ben a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetemen testnevelés szakos tanári diplomát szerzett. A Budapesti Honvéd Halhatatlan Tagja.

Kővágó Zoltán (1979) százados

Eddig három olimpián vett részt. 2000-ben, Sydneyben a Szolnoki MÁV-Ideál SE versenyzőjeként helyezetlenül végzett. A 2004-es, athéni olimpián a BHSE atlétájaként ezüstérmes lett diszkoszvetésben. 2008-ban, Pekingben nem jutott be a döntőbe, összesítésben a 21. helyen zárta a versenyt. 2011 júniusában a Szolnoki Honvéd Sportegyesülethez igazolt. 2001-ben és 2004-ben magyar bajnokságot nyert. 2005. április 1-jén lett szerződéses katona, majd 2007. augusztus 1-jétől hivatásos tiszt főhadnagyi rendfokozattal. 2010. április 1-jén lépett elő századossá. A Magyar Honvédség 86. Szolnok Helikopter Bázis Kiképzési Főnökségén teljesít szolgálatot a bázis testnevelő tisztjeként.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Aján Tamás* (főszerk.): Magyarok az olimpiai játékokon Athéntől Athénig, 1896–2004. Budapest, é. n.
- Babucs Zoltán*: Sportember, művész-polihisztor és tartalékos huszártiszt: Manno Miltiades (1879–1935). (Kézirat a szerző birtokában.)
- Csik Katalin*: A test és lélek harmóniájában. Csik Ferenc emlékezete. 2003.
- Győr Béla – Klész László*: Katonaolimpikonok. Magyar hivatásos katona sportolók a modernkori olimpiai játékokon. Budapest, 2012.
- Győr Béla – Klész László*: Magyar hivatásos katonák az újkori olimpiai játékokon. Budapest, 2002.
- Mészáros István* (szerk.): Az öttusa története. Budapest, 1999.
- Syoss Zoltán*: Villanó pengék. Arcok, riportok vívósportunk történetéből. Budapest, 1975.
- Szabó Lajos*: „A szellem világbajnoka” Dr. Mező Ferenc (1885. március 13.–1961. november 21.). ME.dok 2011/1. szám. 79–82. o.
- Szakály Sándor*: A modern kori olimpiák első magyar bajnoka. Hajós Alfréd (1878–1955). ME.dok 2011/1. szám. 83–88. o.
- Szakály Sándor*: Adalékok Kemény Ferenc életútjához. Katonai szolgálatának időszaka 1880–1893. In: *Szabó Lajos–Szőts Gábor* (szerk.): Kemény Ferenc és kora. Budapest, 2011. 9–15. o.
- Török Ferenc*: Pergamen. Rózsavölgyi István futóévei. Nyik-Ki Kiadó, 1999.
- Zuber Ferenc* (szerk.): Magyar sportalbum 1925. Budapest, 1926.

KATONAOLIMPIKONJAINK LONDONBAN

London 1908 és 1948 után immár harmadik alkalommal lesz házigazdája a világ legnagyobb és minden sportoló által a legfontosabbnak tartott versenyének, a Nyári Olimpiai Játékoknak.

A világ legjobb sportolói idén 2012. július 27. és augusztus 12. között újra a brit fővárosban mérik össze erejüket 26 sportág 302 versenyszámában. Igaz, a kvalifikációs sorozat még nem zárult le, de az már eldőlt, hogy ezen az olimpián előreláthatólag egyetlen hivatásos katonaoлимпikon szerepel magyar színekben, Kóvágó Zoltán százados. Jelen írás áttekintést ad katonasportolóink előző két londoni olimpiai szerepléséről.

1908

A IV. Olimpia Játékok 1908. április 27. és október 31. között kerültek megrendezésre Londonban huszonkét sportág százötven versenyszámában, huszonkét ország 1999 férfi és 36 női, összesen 2035 versenyzőjével. Magyarországot nyolc sportág 37 versenyszámában 63 férfi versenyző képviselte.

Hivatásos katonáinkat Zulawszky Béla őrnagy (1869–1914), a Magyar Athletikai Club (MAC) és nemes tasnádi Szántay Jenő százados (1881–1914), ugyanezen egyesület versenyzője vívásban képviselte. Zulawszky Béla kard egyéni küzdelmeiben hat győzelemmel ezüstérmet szerzett, a párbajtőr egyéni küzdelmeiben az első fordulóban kiesett és helyzetlenül végzett. Ezüstérme a hivatásos katonák által szerzett első olimpiai érmünk. Szántay Jenő a vívás kard egyéni versenyszámában három győzelemmel a negyedik helyen végzett. Az első világháborúban 1914-ben mind a ketten hősi halált haltak szolgálateljesítésük közben.

1948

A második világháború befejezése után három évvel, 1948. július 29. és augusztus 14. között rendezték meg a XIV. Nyári Olimpiai Játékokat. Versenyein 18 sportág 136 versenyszámában 59 ország 3714 férfi és 385 női sportolója, összesen 4099 versenyző vett részt. Magyarországot tizenhárom sportág 73 versenyszámában, valamint a művészeti versenyek irodalom kategóriájában 107 férfi és 21 női, összesen 128 versenyző képviselte, köztük 14 hivatásos katona.

Hivatásos katonáink közül Takács Károly (1910–1976) a sportlövészet, ötalakos gyorspisztoly 2×30 lőszeres 25 méteres számában 580 körös világsúccsal olimpiai bajnok lett. Szereplése egyedülálló volt, hiszen 1938 szeptemberében egy hadgyakorlaton a gránát leszakította a jobb kézfejét. Sérülése után az államfő jóvoltából „kivételesen és kegyelemből” maradhatott hivatásos állományban. Felgyógyulása után megtanult bal kézzel lőni és 1939-ben már magyar bajnok, csapatban világbajnok volt. Amikor Londonban az erős

mezőnyben győzött és Szepesi György kérte, beszéljen olimpiai bajnoki címéről, benyúlt belső zsebébe és előhúzta előre megírt győzelmi nyilatkozatát.

Berczelly Tibor (1912–1990), dr. Kárpáti Rudolf (1920–1999), Kovács Pál (1912–1995) és Papp Bertalan a vívó kardcsapat tagjaként a döntőben Olaszországot 10:6 arányban legyőzve olimpiai bajnokságot nyert. Berczelly Tibor és Kovács Pál már 1936-ban a győztes kardcsapat tagja volt, és tizenkét éves kényszerszünet után állt ismét a dobogó legmagasabb fokára. Itt indult Kárpáti Rudolf párját ritkító olimpiai szereplése, melynek során aztán az előbb említett Kovács Pállal hat-hat aranyérmet nyertek, de a csapat tagjai közül később Berczelly Tibor háromszoros, Papp Bertalan (1913–1992) kétszeres olimpiai bajnok lett. Nyéki Imre (1928–1995) úszásban, a Nyéki Imre, Mitró György, Szathmáry Elemér, Kádas Géza összetételű 4×200 méteres gyorsváltó tagjaként 8:48,4 perces teljesítménnyel ezüstérmet nyert. Kovács Pál a vívás kard egyéniben öt győzelemmel, Maszlay Lajos a tőr egyéni küzdelmeiben négy győzelemmel bronzérmet szerzett. Baranyai László (1920–1984) tornában tagja volt az 1330,85 ponttal bronzérmes összetett csapatnak (Tóth Lajos, Sántha Lajos dr., Pataki Ferenc, Mogyorósi-Klencs János, Várkői Ferenc, Fekete József, Mogyoróssy Győző társaságában); gyűrűn 37,90 ponttal a kilencedik, összetett egyéniben 222,40 ponttal a tizenhatodik, korlátan 38,10 ponttal a tizenhatodik, lóugrásban 37,60 ponttal a huszadik, lólengésben 36,30 ponttal a harmincadik, nyújtón 36,50 ponttal a harmincnegyedik, műszabadgyakorlatban 36,00 ponttal a 41. helyen végzett. Hatz József (1904–1988) és Maszlay Lajos (1903–1973) a vívó tőrscapat tagjaként (Bay Béla, Dunay Pál, Gerevich Aladár, Palócz Endre mellett), Henneyei Imre (sz.: 1913) a párbajtőrscapat tagjaként (Balthazár Lajos, Bay Béla, Dunay Pál, Mikla Béla, Rerrich Béla mellett) az ötödik helyen végzett. Hegedűs Frigyes (1920–2008) az öttusa egyéni küzdelmeiben 95 helyezési számmal a tizenkettedik helyen végzett. Szondy István (sz.: 1925) az öttusa egyéni küzdelmeiben 105 helyezési számmal a tizennyolcadik helyen, Karácson László (1918–2004) a harmadik szám után sérülés miatt feladta a küzdelmeket és a negyvenötödik helyen végzett. Nyéki Imre úszásban, a 400 méteres gyorsúszásban, a középfutamban már nem indult el, és helyzetlenül végzett. A vívás egyéni küzdelmeiben Berczelly Tibor a kard egyéniben, a középdöntőben, Hatz József a tőr egyéniben az első fordulóban, Henneyei Imre a párbajtőr egyéniben a második fordulóban kiesett és helyzetlenül végzett. Joós Miklós (1906–1990) a művészeti versenyek, irodalom, epikai művek versenyszámában *Modern pentatlon* című művével helyzetlenül végzett, de műve dicséretet kapott.

Az itt nyert tíz arany, öt ezüst és tizenhárom bronzérem a nemzetek közötti pontverseny negyedik helyére emelte a magyar sportolókat, többek között Olaszországot és Franciaországot is megelőzve.

Az 1948. évi londoni olimpiai szereplés

<i>Név</i>	<i>Legutolsó rendfokozata</i>	<i>Sportága</i>	<i>Helyezések</i>	<i>Egyesülete az olimpia idején</i>
Baranyai László	alezredes	torna	3., 9., 16., 16., 20., 30., 38., 41.	Postás SE
Berczelly Tibor	őrnagy	vívás	1., 9.	Csepeli MTK
Hatz József	ezredes	vívás	5., H.	Újpesti TE
Hegedűs Frigyes	alezredes	öttusa	12.	Csepeli MTK
Hennyei Imre	alezredes	vívás	5., 41.	Budapesti Vasas
Joós Miklós	alezredes	művészeti versenyek	h.	Egyesületen kívüli
Karácson László, bozsoki	őrnagy	öttusa	45.	Csepeli MTK
Kárpáti Rudolf	vezérőrnagy	vívás	1.	Budapesti Vasas
Kovács Pál	dandártábornok	vívás	1., 3.	Ganz -Vasas
Maszlay Lajos	ezredes	vívás	3., 5.	Csepeli MTK
Nyéki Imre	alezredes	úszás	2., h.	Előre SC
Papp Bertalan	ezredes	vívás	1.	Csepeli MTK
Szondy István	hadnagy	öttusa	18.	Budapesti Épületszerelő SK
Takács Károly	alezredes	sportlövészet	1.	Budapesti Partizán SC

2012. London

A hivatásos katonasportolók közül az idei olimpiai játékokra az 1979-ben született Kővágó Zoltán százados szerzett kvalifikációt. Kővágó százados a Magyar Honvédség 86. Szolnok Helikopter Bázis Kiképzési Főnökségen teljesít szolgálatot, a bázis testnevelő tisztjeként.

Eddig három olimpián vett részt. 2000-ben, Sydneyben nem ért el helyezést, az atlétika diszkoszvetés selejtezőcsoportjában érvényes kísérlet nélkül kiesett. A 2004-es, Athénban rendezett olimpián az atlétika diszkoszvetés versenyszámában 67,04 méteres dobásával ezüstérmes lett. 2008-ban Pekingben a diszkoszvetés selejtezőcsoportjában 60,79 méteres dobásával a tizedik. helyen végzett, nem jutott a döntőbe, összesítésben a huszonegyedik helyen végzett.

A Szolnoki MÁV SE versenyzője volt első olimpiája idején, később 2001-től 2010-ig a Budapesti Honvéd Sportegyesület versenyzője, majd a jobb felkészülése érdekében 2011 májusában a Szolnoki Honvéd Sportegyesülethez igazolt. Szolnokon előljárói minden segítséget megadnak a jó szerepléséhez. Tiszavárkonyon él, ahol 2004-ben a község első díszpolgárává választották.

Pályafutása során 1998-ban junior világbajnok volt, 1999-ben és 2001-ben megnyerte az U23-as (23 éven aluliak) világbajnokságot. 2001 és 2011 között összesen hét magyar

bajnoki címet szerzett diszkoszvetésben. 2011-ben a Puskás Ferenc Stadionban dobott 69,50 méteres eredményével a világranglista vezetője volt az elmúlt évben.

2012. május 4-én a Budapesti Honvéd SE versenyén, az egyesület Tüzér utcai pályáján dobott 68, 21 méteres teljesítménye a világ idei legjobb eredménye.

Nagy várakozással tekint minden magyar sportszerető ember a honvédség berkein belül és kívül Kővágó százados londoni szereplése elé. Ha sikerülne a fentebb említett egy éven belüli dobásait megismételni Londonban, az olimpián 2012. augusztus 6-án a diszkoszvetés selejtezőiben, majd augusztus 7-én a döntőben, az valószínűleg egy újabb érmet jelentene a hivatásos katonasportolóink számára tizenhat év szünet elteltével Martinek János őrnagy 1996-ban, Atlantában szerzett bronzérme után. A fenti adatokat összegezve jól látható, hogy London sikeres város volt a magyar hivatásos katonaoimpikonok szereplését illetően.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Aján Tamás (főszerk.): Magyarok az olimpiai játékokon 1896–2004. Budapest, 2005.

Győr Béla – Klész László: Katonaolimpikonok – Magyar hivatásos katonasportolók a modernkori olimpiai játékokon. Budapest, 2012.

A képek a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeumban, a Magyar Sportmúzeumban, a hozzátartozók és a szerző archívumában találhatóak.

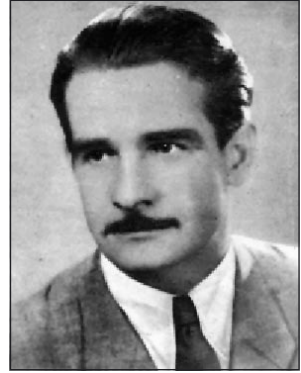
Az 1908-as londoni olimpia angol nyelvű plakátja

Az 1948-as londoni olimpia angol nyelvű plakátja

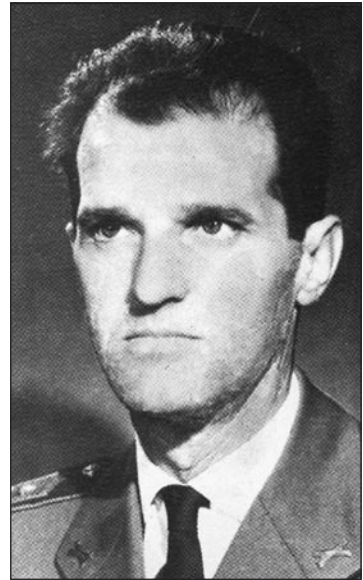
*Zulawsky Béla,
az 1908-as olimpia ezüstérmes kardozója*

*Berczelly Tibor
olimpiai bajnok kardvívó*

*Takács Károly
olimpiai bajnok sportlövő*

*Kárpáti Rudolf
olimpiai bajnok kardvívó*

Takács Károly a lőállásban

*Nyéki Imre
olimpiai ezüstérmes úszó*

*Papp Bertalan
olimpiai bajnok kardvívó*

*Kovács Pál
olimpiai bajnok kardvívó*

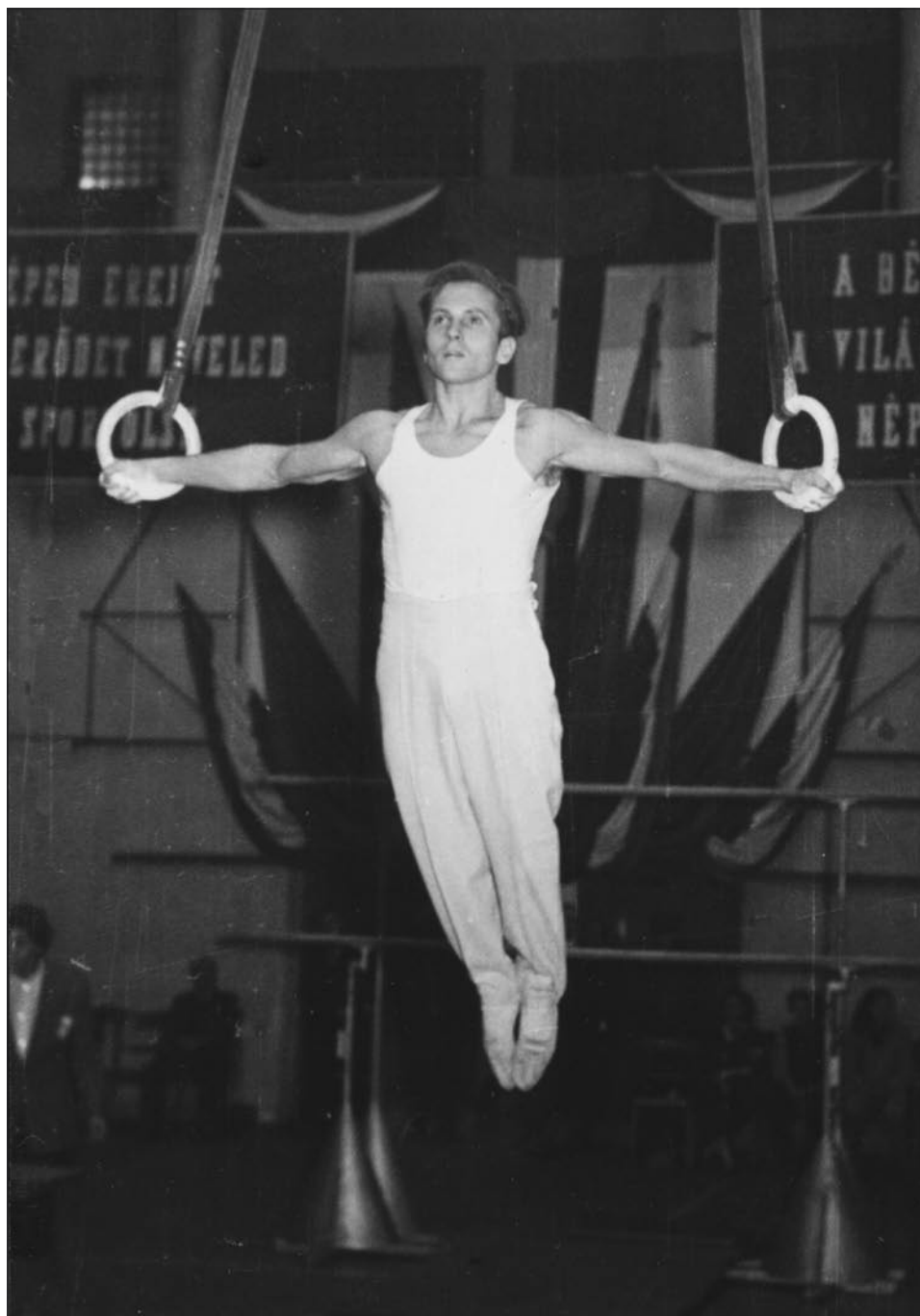
Maszlay Lajos olimpiai bronzérmes párbajtőröző

*A 2012-es londoni olimpia
angol nyelvű plakátja*

*Kővágó Zoltán
olimpiai ezüstérmes diszkoszvető*

*Baranyai László
olimpiai bronzérmes tornász*

TAKÁCS KÁROLY KATONAI ÉS SPORTPÁLYAFUTÁSA

Az atlantai olimpiára repülve a hosszú légi úton elcsigázva vártuk a megváltó leszállást. Frissítőnek természetesen Coca-Colát adtak, idegnyugtatónak pedig egy elegáns színes magazint a centenáriuminak nevezett ötkarikás játékról. Unottan belelapoztam: reklám reklám hátán, felvételek a sportlétesítményekről és végül sztorik a modern olimpiák hőseiről. A sport törtériját közlőként nem sokat vártam az írásoktól. Akkor villanyozódtam föl, amikor – a sok sportlegenda között egyetlen magyarként – Takács Károly, kétszeres olimpiai bajnokunk markáns arcélét megláttam, amint célra tart valamelyik versenyén. Szakszerű és színvonalas méltatás volt a lapban, amit minden Atlantába utazó nemzetközi sportoló és turista olvashatott. Némi büszkeség töltött el, ettől kezdve még jobban kezdtem tisztelni és csodálni Takács Károlyt. Az alábbiakban megkísérlem átadni ezt az érzést és vázlatosan bemutatni a hivatásos katonát, illetve a sportembert.

Egyetlen sportág sem áll olyan közel a katonai (honvédelmi) kiképzéshez, mint a cél-lövés, mai terminológiával: a sportlövészet. Már a történelem előtti időkben fontos volt, hogy elődeink minél pontosabban célba juttassák kezdetleges védő vagy támadó készségeiket (például lándzsa, nyílvessző, dárda, parittyá, bumeráng stb.). Egy-egy találat az életet jelenthette. Mitológiák és írásos emlékek tanúsága szerint minden nép körében megbecsült hősök voltak a jó céllovók. Érthető tehát, hogy a virtus, a versenyzési ösztön hamarosan sporttá tette a lövészetet, így a modern olimpiák klasszikus programjává is vált már kezdetekor.

Hazánkban szintén több évszázados múltra tekint vissza a céllovészet. Késmárkon a helybéli lövészegylet (Kesmárker Schützen Verein) első zászlaján az 1510-es évszám látható. A felvidéken a német nyelvű városok polgárainak kedvelt szórakozása volt a lövészet. A búcsúkkal egyenrangúvá népszerűsödött lövészünnepélyen, a legjobb „szeglövő” tiszteletére ökröt sütöttek, és a győztes díszes önkelyhéből itták a bort.

A török hódoltság idején a lövészet elsorvadt, és csak 1696-ban alakulhatott meg a Budai Polgári Lövész egyesület, melynek néhány év elteltével már saját lövőháza volt. Királyi patronálás mellett ezután országszerte fellendültek a lövészversenyek, melyek nyílt vagy burkolt katonai jellege egyértelműen kimutatható. A vívás mellett a katonatiszteknek a golyós fegyverekkel is jól kellett bánni. A reformkorban tovább fejlődő céllovészet a szabadságharc után kialakult abszolútizmus alatt megrekedt. A kiegyezést követően újabb progresszió következett, Deák Ferenc például maga is kiváló lövész volt. Az első országos versenyre tizennégy lövészegylet rendezésében 1870-ben került sor.

A millennium évében alakult meg a Magyar Országos Lövész Egyesület, 1907-ben pedig a sportág szövetsége. Szemere Miklós gróf a múlt század elején, saját költségén, Pestszentlőrincen lövöldét építtetett, melynek felirata ma is olvasható: Caput Gloríae Virtus, vagyis: Legfőbb dicsőség a virtus. Ezen a lőtéren gyakorolt többek között dr. Prokopp Sándor, akinek 1912-es olimpiai győzelme sokat lendített a hazai céllovészetben. Első ötkarikás bajnokunk nem volt hivatásos katona, de a hadseregben ismerte meg a lövészetet. A sportág további történetében a honvédség állományához tartozó lövők meghatározó

szerepet töltöttek be az olimpiai játékokon. A következő magyar céllövő (sportlövő) olimpiai bajnok viszont már honvédségi állományban volt, dr. Halasy Gyula főhadnagyként szerepelt 1924-ben a párizsi olimpián, ahol agyaggalamb lövésben olimpiai rekorddal győzött. Szomjas Gusztáv főhadnagy pedig 100 méteres futószarvas lövészet versenyszámban csapatban hatodik helyen végzett. Ezt megelőzően Stockholmban 1912-ben Prokopp mellett három katonasportoló is indult: Hauler László hadnagy és Mészöly Géza százados hadipuska csapatban, valamint Jelenffy-Tóth Zoltán őrnagy revolver és pisztoly (50 m) számokban. Los Angelesben 1932-ben Soós-Ruszkai Hradetzky Zoltán alezredes a kisöbű puská 50 méteres, fekvő versenyszámban harmadik lett. Ugyanitt és ugyanebben a számban Barát-Lemberkovits Antal főhadnagy utolsó tíztalálatos lövését a szomszédos céltáblába lőtte, így az élről a 18. helyre esett vissza! 1936-ban Berlinben Hradetzky Zoltán a kisöbű puská 50 méteres, fekvő számában lett nyolcadik. Szintén ezen az olimpián indult Kőszegi Jakab és Vadnay László ezredes, valamint Zirthi Dezső alhadnagy gyorstüzelő pisztoly (25 méteren), illetve Zsótér Bertalan alezredes az 50 méteres sportpisztoly számában. Melbourne-ben 1956-ban Kovács Miklós főhadnagy futószarvas egyes és kettes lövés számban, 100 méteren negyedik lett. Mexikóvárosban 1968-ban Mucza László alezredes az ötven méteres pisztolyszámban indult, itt volt olimpikon Petrovácz Ferenc alezredes is nagyobb puská 300 méteres számban. 1972-ben a müncheni olimpián Nagy Béla őrnagy nagyobb puská 300 méteren indult, Marosvári Kornél alhadnagy pedig sportpisztoly 50 m-es számban szerepelt.¹

A két világháború közt primér motivációként a lövészet döntően honvédelmi célok szolgálatában állt (lásd: Magyar Országos Véderő Egylet, MOVE és a levegne mozgalom). A Horthy-korszak általános szellemiségével összefüggően a sportszerű lövészetet a tiszt klubok sajtótították ki. Csak ritka, kivételes tehetségek kerülhettek körön belül, ha nem viseltek tiszt parolit. Ilyen volt Takács Károly, aki őrmesterként kezdte sportkarrierjét, de kiváló eredményei alapján végül bekerült a világbajnokságot nyert magyar csapatba.

Takács Károly Ede 1910. január 21-én született Budapesten. Szülei szerény körülmények között nevelték, és 14 évesen beadták a jutasi Honvéd Altisztképző és Nevelő Intézetbe. Már gyermekként szenvedélyesen vonzódott a céllövéshez, amit azután a katonai iskolában ideális körülmények között továbbfejleszthetett. Jó fizikai adottságokkal rendelkezett és a lövészet mellett atletizált, de súlyemelő és ökölvívó versenyeken is indult, télen pedig sífutásban jeleskedett.

Hivatalosan 1926. január 5-én lépett a hadseregbe, és ettől kezdve sorra nyerte a helyőrségi céllövő bajnokságokat. A berlini olimpia után bekerült a sportpisztolyos válogatott keretbe, amely ekkor az 1940-es tokiói olimpiára készült. Első nagyobb sikerét Takács 1938 tavaszán érte el: a Budai Honvéd Tiszti Sport Egylet tagjaként magyar bajnoki címet szerzett. Ugyanekkor a kisöbű sportpisztoly 60 lövéses csapatversenyét a Bényi Elemér, Takács Károly, Vadnay László, Takácsy Elek és Zsótér Bertalan összeállítású együttes 2510 találattal nyerte.

A szépen felfelé ívelő pályafutást tragikus baleset állította meg. Veszprémben egy éles lőgyakorlaton felrobbant kezében a gránát, és jobbkez-fejét leszakította. Az a kéz, amely a pisztolyt olyan szilárdan fogta, nem volt többé. A részvétnyilvánítók mindegyike

¹ Győr Béla – Klész László: Magyar hivatásos katonák az újkori olimpiai játékokon. Budapest, 2004.

meggyőződéssel hitte, hogy örökre vége céllövő karrierjének. Ő azonban nem adta fel. Kérvényt nyújtott be a „legfelsőbb hadúrhoz”, hogy továbbra is a honvédség keretén belül maradhasson. Miután Horthy Miklós kedvező döntést hozott, azonnal elkezdett balkéz-vel gyakorolni. A sikerben egyedül ő bízott. Előző életében is megmutatkozott hihetetlen akarateréje, de most azután önmagát nem kímélve fanatikus edzésekbe kezdett. Társai fejszónál, de tisztelettel nézték, amikor egy-egy gyakorlás után bokáig állt a töltényhüvelyekben. Az eredmény viszonylag hamar megjött: a következő esztendő tavaszán már a bajnokság élmezőnyébe „lőtte be” magát, majd bekerült a világbajnokságra készülő magyar csapatba.

Az 1939-es céllövő (ekkor még így nevezték hivatalosan is) világbajnokságot a svájci Luzernben rendezték. Számunkra jól kezdődött a VB: az első napon, július 4-én kispuska térdelő testhelyzetben Buday László 392 körös világsúccsal bajnok lett. Ezt követően pedig Magyarország olimpiai hatalakos gyorstüzelő pisztoly válogatott csapata győzött.² Ez a klasszikusnak mondható versenyszám először majd a Los Angelesben megrendezett olimpián került műsorra. Világszerte igen népszerű lett a „genszterlövés”, ahogyan azt egy magyar újságíró elnevezte. Több változata alakult ki. Ezen, az 1939-es a világbajnokságon a következő szisztéma szerint lőttek: hat egymás melletti emberalak lőtt egyszerre, 25 méterre a céltől, 9 sorozatot adtak le. Az első sorozat alatt 8 másodpercre fordultak ki a céltáblák, a következő három sorozatban 6–6 másodpercig, majd 4–4 másodpercig mutatkoztak az emberalakok. Végül az utolsó, kilencedik sorozatot 3 másodperc alatt kellett leadni. A magyar csapat a 270 lövésből csupán egyet hibázott el, míg a második Németország és a harmadik Lettország három-három hibát vétett. A világbajnok magyar csapat felállása és eredménye: Vadnay László 54, Domby Lajos 54, Takács Károly 54, Börzsönyi Lajos 54, Badinszky László 53 találat. A győzelem nagy visszhangot váltott ki és optimista várakozást teremtett az 1940-es olimpiát illetően. Még abban az évben kiderült azonban, hogy a világháború kitörése miatt végleg elmarad az olimpia, és helyette a frontokon zajlik majd a „célibalövés” – sajnos életre-halálra.

Takács Károly Szegeden és Gyulán teljesített katonai szolgálatot, 1942-től pedig a Budapesti Toldi Sporttanári és Vívómesteri Intézet hallgatója volt. 1942-ben törzsőrmesteri rangot szerzett, és ebben az évben érte el legjobb eredményét: huszonkét országos versenyből tizennyolcat megnyert. A *Képes Sport*nak adott ezzel összefüggő nyilatkozatát teljes terjedelmében idézzük az alábbiakban, hiszen a legautentikusabb forrásból, saját maga által elmondottakból ismerhetjük meg katonai és sportolói életét a negyvenes évek elejéig.

„Már gyermekkoromban a pisztoly volt legkedvesebb játékszerem. Tizenkét éves lehettem, mikor egy forgópisztolyt szereztem magamnak, de a birtoklás öröme csak rövid ideig tartott. Szüleim meglátták nálam a veszedelmes játékszert és azonnal elkobozták. Két évvel később a tiszthelyettes képző és nevelő intézetbe kerültem. Itt azután rövidesen áldozhattam kedvelt sportomnak, a céllövészetnek. Harmadéves koromban az intézet legjobb hadipuskásává küzdöttem föl magam. Sajnos az intézetben pisztolylövés nem volt. De nem kellett sokáig várnom: tizennyolc évesen kikerültem csapathoz, ahol egyre több alkalmam nyílt a magam képzésére. Rövidesen megnyertem a dandár hadipuska bajnokságot, majd hadipisztolyban is első lettem. Az első nagy versenyem az 1931-es MOVE

² Lásd a *Nemzeti Sport* 1939. július 8-iki számát!

országos bajnokság volt, ahol saját »Fég« típusú céllövő pisztolyommal 10 lövésből 86 találatot értem el és első lettem. Lövésztársaim unszolására megpróbálkoztam a 60 lövéses céllövő-pisztoly versenyszámmal is és igen boldog voltam, amikor 1933-ban kedvenc, régi fegyveremmel, 499 találattal második helyen végeztem a magyar bajnokságon.

1934-ben a Honvéd Központi Testnevelő Intézet hallgatója lettem és csak néha tudtam időt szakítani edzésre. Minthogy tiszthelyettes nem lehetett polgári lövészegegyesület tagja, ezért nem nyílt módon a pisztolylövésssel foglalkozni. Visszapártoltam tehát a hadipuskához és a hadipisztolyhoz, melyben sorra nyertem az ezred, illetve a dandárversenyeket. Éreztem azonban, hogy itt könnyű legénykedni, de más a helyzet egy erős mezőnyű, nyílt országos bajnokságon. Erre is sor került 1937-ben, amikor egy újabb rendelet lehetővé tette, hogy a szege di H OTIS tagja lehessen. Az egyesület titkára, Szentes hadnagy ú r – akinek céllövő pályafutásomat köszönhetem – minden támogatást megadott. Rendelkezésemre bocsátotta az egyesület összes korszerű pisztolyát és 5000 töltényt. A szeretetteljes támogatás kétszeres igyekezetre ösztönzött. Három hónapi kemény edzés után 528 egységet lőttem és az első nyílt országos versenyen elért 521 ponttal, mint tartalék bekerülhettem a Helsinki-i világbajnokságra induló magyar válogatottba. Hiába lettem azonban válogatott a céllövő pisztoly-számban nem sikerült országos versenyt nyernem. Ezért elhatároztam, hogy áttérek a gyorstüzelő pisztolyra. Jelenttem ezt Szentes hadnagy ú rnak, aki egyetértett és 10 000 töltényt adott a gyakorláshoz. Három hónapon keresztül télben-fagyban edzettem megállás nélkül és a tavasszal megrendezett országos nyílt gyorstüzelő pisztolyversenyen rozoga »Erna« fegyveremmel végigverve a korszerű »Walther« pisztolyokat – első lettem. Amit a céllövő pisztollyal nyolc év alatt nem tudtam elérni, az a gyorstüzelővel három hónap után sikerült.

Sikereim fokozódtak ebben az esztendőben, amikor a Szent István hét alatt megtartott német–magyar mérkőzésen először szerepelhettem a válogatott csapatban, már nem mint tartalék. Örömöm azonban nem sokáig tartott: 1938. szeptember 15-én egy szerencsétlenség következtében elvesztettem jobb kezemet. Mindenki azt hitte, örökre vége szakadt versenyzői pályafutásomnak. Én azonban már a tragédia pillanatában elhatároztam, hogy ezentúl balkézbe veszem a pisztolyt. A következő év tavaszáig állandó erős edzést tartottam balkézze l, mintegy 10–15 000 töltényt lőttem el. Nem akartam alulmaradni a sorssal szemben és végül sikerült győz nöm. Úgy emlékszem rá, mintha ma lett volna: 1939 áprilisában céllövő- és automatapisztoly számban megnyertem az országos versenyt. Külön érdekessége volt ennek a versenynek, hogy azon céllövő pisztolyban balkézze l 523 pontot értem el, míg a legjobb jobbkezes eredményem csak 521 találat volt. Még ebben az évben sikerrel szerepeltem a luzerni világbajnokságon, s azóta csak növekedtek eredményeim.”³

Eddig a riport, amely hivalkodásmentesen, de szerencsére igen részletesen rávilágít Takács Károly indulására, illetve sportkarrierjének első szakaszára. Közbevetőleg megjegyezzük, hogy a pisztolylövés népszerűségét ekkor világszerte a vadnyugati kalandfilmek generálták. A filmszínházak közönsége hálás rajongással nézte a hősök elegáns és lenyűgöző bánni tudását a Coltokkal. Feltehetőleg a serdülő Takácsot is ezek a kötélidegetű cowboyok ejtették ámulatba és vonzották a pisztolyok felé. Amikor a jó öreg Coltot felváltotta az automata- és céllövő pisztoly, majd amikor a gyorstüzelés 1932-ben olimpiai

³ *Képes Sport*, 1943. január 3.

versenyszám lett, végleg elkötelezte magát az úgynevezett „gengszter” lövészet irányába, és az olimpia szereplésről álmódozott.

A háború vége felé Németországban amerikai hadifogságba került Takács, de amint hazatérhetett, azonnal kereste a lehetőséget az edzésre. Kitarása és önfegyelme a régi. Szél- és esőmentes időben mindig a lőtéren volt, télen pedig szobában felállított hatalmas lőtáblán gyakorolta a célra tartást, a pisztolyvezetést, a mutatóujj mozgását, valamint az ütemérzéket. A honvédségi versenyeken kívül sorra nyerte az országos bajnokságokat és egyre nagyobb terveket dédelgetett a jövőt illetően. 1947-ben a Partizán SE színeiben szerezte meg az önműködő sportpisztoly olimpiai rendszerű 60 lövéses versenyszám első országos bajnoki címét.⁴ 1948-tól a Budapesti Honvédban versenyzett, majd a híres sport-század tagjaként készült az 1948-as londoni olimpiára.

A második világháború után az emberiség újból játszani, sportolni akart. Az olimpia ötkarika egyben a béke szimbóluma lett. A magyar csapat – heves politikai csatározások után – ott volt a felvonuló országok között és ragyogó helytállással, a nemzetek sportversenyében harmadik helyen végzett. A tíz olimpia aranyéremből egyet Takács Károly „lőtt”...

Az első napon az ötalakos gyorstüzelő pisztolylovásban 286 körrel hármas holtverseny alakult ki. Az egyik a mi versenyzőnk volt, a másik az 1936-os svéd olimpiai bajnok, Ullmann (mellesleg világcsúcstartó), a harmadik pedig az argentinok fiatal csodalövője, Valiente. A második napon már gyülekeztek a Bisley-lőtéren a magyar drukkerok is, mert „aranyzsagot” éreztek. Az utolsó körben azonban elszállt a remény, ugyanis Takács pisztolya véletlenül elsült, még mielőtt bejelentette volna a tűzkészültséget. Vita, óvás az argentinok részéről, majd hosszú, ideges várakozás. A magyar sportvezetők lobogtatták a szabálykönyvet, hogy ilyenkor meg kell ismételtetni a lövést. A tanácskozás drámai hangulatban zajlott, bennünk pedig felelevenedett az 1932-es olimpia rossz emléke, amikor biztos vezetés után Barát-Lemberkovits Antal egy téves lövés miatt elvesztette az olimpia bajnokságot.

A nagy zűrzavarban egy ember maradt csak nyugodt, akinek további sorsa fölött vitatkoztak. Takács szótlánul várta döntést és közben gyakorolta a célra tartást! Megszokta ezt a szituációt. Ugyanis ő nem annak az edzésmódszernek volt a híve, hogy a lehető legnyugodtabb, steril környezetben kell gyakorolni és az első fáradtság fellépésénél abba kell hagyni. Ő tudatosan úgy edzett, hogy a legmostohább viszonyok között is pontosan tudjon célozni. Sokszor maga köré gyűjtötte társait és a bámészkodókat, hogy lármázzanak, nyüzsgjenek körülötte, hogy szokja a versenyek kaotikus hangulatát. Takácsot akkor sem hagyta el a lélekjelenléte, amikor egyesek már gratuláltak az argentin sportolónak a győzelméhez. Hidegvérrel kivárta a zsűri döntését, mely szerint újra lőhetett. Angol hidegvérrel beállt a lőállásba, jól láthatóan jelzett és ötször belelőtt a tizesbe... Ezzel aranyérmes lett, sőt világcsúcstól állított fel!

Az eredményhirdetés után körülvették a riporterek. Takács Károly itt is nagyot „durantott”: elővette olimpia zakója belső zsebéből az előző éjszaka megírt győzelmi nyilatkozatát és átadta az elképedt újságíróknak...

⁴ A Partizán SE lőtere volt a háború után a leghasználhatóbb és itt biztosították a sportlövőknek a municiót is.

Az olimpiai bajnokság, az ünneplések és az előléptetések – 1951-ben őrnagy, majd 1954-ben alezredes lett – nem csökkentették ambícióját, és továbbra is legendás szorgalommal készült most már az 1952-es helsinki olimpiára. Szinte a lőtéren lakott, elsőnek állt a lőállásba és utolsók között jött el.

Sporttársai „vasembernek” nevezték, és visszaemlékezve rá elmondták, hogy egy-egy edzés után sokszor bokáig állt a töltényhüvelyekben. Mindezek ellenére maradt ideje a fiatalok tanítására, egyre több tanítvánnyal vette körül magát. Kedvence lett az őstehetségként elkönyvelt Kun Szilárd. Takács Károly meglepően jó érzékkel tudott jóslni, mindenkit megdöbbenetett például, a fentiekben már említett történet, mely szerint Londonban már előre megírta győzelmi nyilatkozatát. Helsinki előtt szintén „jóslott”: kijelentette, hogy az olimpiai dobogón mellette áll majd tanítványa. És valóban, az eredményhirdetésekor a dobogó közepén Takács Károly állt, az ezüstös helyen pedig Kun Szilárd hallgatta a Himnuszt.⁵

Helsinkiben az ötalakos gyorstüzelő pisztoly 25 méteres versenyszámának egybehangzó esélyese Takács Károly volt. Négy éve Londonban az esélytelenek nyugalalmát kellett elviselnie és a mélyből feljutni a csúcsra. Sikerült. Most, az esélyesek pattanásig feszülő, nyomasztó pszichés állapotát kellett legyőznie. Csodával határos módon ez is sikerült. Pedig nem volt lelkiileg a legjobb helyzetben. Mindig kissé magának való, zárkózott embernek mutatta magát a külvilág felé. Ezt személyi lapján többször meg is említette a minősítését készítő parancsnoka.⁶ Évekig kapacitálták – a korabeli sajátos nyomást gyakoroló eszközökkel –, hogy lépjen be a pártba. Ő azonban hajthatatlan maradt, csak igen szűk baráti körében érezte jól magát. Felesége halála után még jobban befelé fordult, de gondosan nevelte két gyermekét. Az olimpiára magányos farkasként, morcosan edzett, senkitől nem fogadott el közeledést, pláne nem tanácsot. Mindezek ellenére tisztelték és szerették Takács Károlyt.

A finnek olimpiájára az egész világ szívesen ment el, tudván, hogy a sportszerető nemzet becsületesen és kitűnően rendezi meg az ötkarikás játékokat. Nem okoztak csalódást. Mi magyarok „rokonaink” földjén legnagyobb sikerünket értük el és megalapoztuk az ötvenes években elterjedt vélekedést: „Magyarország sport nagyhatalom!”

A tízedik napon került sorra a malmi olimpiai lőtéren a sportlövészet. Első napon Takács az ötödik helyre lőtte be magát, míg tanítványa, Kun Szilárd a tízedik helyen állt. Takács most sem adta fel, másnap öt körrel többet lőtt, és ezzel megint megnyerte az olimpiai bajnokságot. Ismét előhúzta előre megírt „győzelmi jelentését” és átadta a sajtónak. Egy jóslata azonban veszélyben volt, mert a 17 éves Kun Szilárd ekkor még holtversenyben állt a román Lichiardpollal az ezüstéremért, így szétlövés következett. Takács nyugtatta és főleg tanácsaival biztatta tanítványát, aki végül a második lett. Tehát jóslata ismét célba talált...

Az 1956-os melbourni olimpián Takács Károly az ötalakos gyorspisztoly 25 méteres számában 575 (289+290) körrel a nyolcadik helyen végzett.⁷ Még a hatvanas évek elején is

⁵ *Mező Ferenc*: A helsinki olimpia. Budapest, 1952.

⁶ Lásd: HM Hadtörténeti Könyvtár és Múzeum által rendelkezésre bocsátott személyi adatok Takács Károlyról.

⁷ Magyarok az olimpiai játékokon. Szerk.: *Aján Tamás*. Budapest, 2004. 123. és 135. o.

számíthattak rá az országos csapatbajnoki versenyeken. A két olimpiai bajnoksága mellett volt Európa-bajnoki és világbajnoki bronzérme, magyar bajnoki címeit pedig az alábbi felsorolásban összegezzük:

Kisöbű sportpisztoly 60 lövés:

1940. Budapest, HOTIS

1949. Budapesti Honvéd

Önműködő sportpisztoly olimpiai rendszerű 60 lövés:

1947. Partizán SC

1948. Budapesti Honvéd

1949 Budapesti Honvéd

1951 Budapesti Honvéd

1954. Budapesti Honvéd

Nagyöbű sportpisztoly 60 lövés:

1950. Budapesti Honvéd

1953. Budapesti Honvéd

1957. Budapesti Honvéd

1960. Budapesti Honvéd

Nagyöbű sportpisztoly (gyorslövés) 30 lövés:

1951. Budapesti Honvéd

1952. Budapesti Honvéd

1958. Budapesti Honvéd

Kisöbű sportpisztoly 60 lövés, csapat:

1938. Budai Honvéd Tiszti Sport Egylet (Bényi Elemér, Takács Károly, Vadnay László, Takácsy Elek és Zsótér Bertalan) Ebben a versenyszámban a Budapesti Honvéd színeiben a következő esztendőkből nyert még csapatbajnoki címet: 1950, 1951, 1952, 1953, 1954 és 1956.

Hadipisztoly 60 lövés, csapat:

1951. Budapesti Honvéd (Böszörmény Lajos, Jáva Gyula, Miltényi Dénes, Takács Károly, Zsigmond-Bodó András).

Nagyöbű sportpisztoly 60 lövés:

1949. Honvédelmi Minisztérium (Galambos Károly, Lukács Kornél, Pintér Zoltán, Takács Károly, Zsigmond-Bodó András).

A Budapesti Honvéd színeiben az alábbi években nyert még csapatbajnoki címet Takács Károly: 1952, 1953, 1954, 1956, 1957, 1958, 1960 és 1963.

Nagyöbű sportpisztoly (gyorslövés) 30 lövés:

1951. Budapesti Honvéd (Börzsönyi Lajos, Hegedűs József, Jóna Gyula, Takács Károly és Zsigmond-Bodó András) továbbá 1952 és 1958.⁸

Egyre többet foglalkozott a fiatalokkal, akik szívesen tanulták a pisztolylovés titkait az életében legendává vált világhírű lövészről. 1958-tól a Budapesti Honvéd Sportegyesület instruktorként tevékenykedett, majd nyugdíjba vonulásáig a Zalka Máté Katonai Főiskola Testnevelési Tanszékén dolgozott, mint testnevelő, illetve lőkiképző főtanár. Tizenegy magas szintű kitüntetés birokosa volt, többek között megkapta a 48-as díszérmet a centenáriumi évében, 1951-ben az MN Sportérdem Érem aranyfokozatát, 1958-ban a Haza Szolgálatáért, 1960-ban Kiváló Szolgálatért kitüntetésben részesült. 1976. január 12-én 66 évesen bekövetkezett halálakor a „Néphadsereg halottjaként” dísztemetéssel kísérték utolsó útjára.

Takács Károly kétségtelenül a legnagyobb magyar sportolók közé tartozik. Ugyanakkor az emberi kitartás, a tisztesség bajnokát is tisztelhetjük személyében, hiszen egész élete során a katonai hivatás példaképeként tevékenykedett. A Budapesti Honvéd Halhatatlanjai közé választották, majd a *Nemzeti Sport* című sportszaklap közvéleménykutatása alapján az évszázad legjobb sportlövője lett (nem mellesleg a világon pedig a harmadik!).

A tisztelet jeléül a Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Karán a hat éve létesített lőteret Takács Károlyról nevezték el. A lőtér szervezője és vezetője dr. Lénárt Ágota egyetemi docens tanszékvezető, aki maga is sportlövő. A négy lóállásos, 10 méteres légfegyveres lőtér a nemzetközi előírásoknak mindenben megfelel. Itt gyakorol többek között Sidi Péter, többszörös világ- és Európa-bajnokunk, akinek szereplését izgalommal

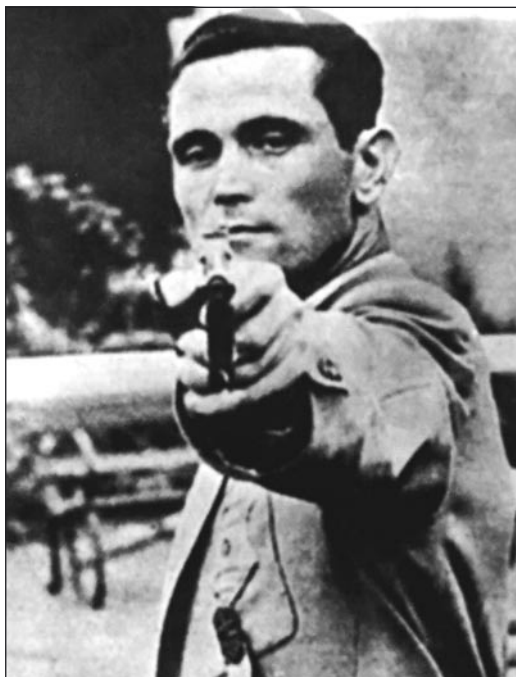
⁸ Forrás: A magyar sport kézikönyve. Szerk.: Antal Zoltán – Sass Tibor. Budapest, 1984. 577–596. o.

Horthy „kivételes kegyelmi” engedélye

*Takács Károly törzsőrmester
a 40-es években*

Célra tartás

*Mester és tanítvány:
a helsinki győzelem után
Kun Szilárddal*

„BOLDOGOK, VÉGTELENÜL BOLDOGOK VAGYUNK, HOGY HAZÁNKNAK GYŐZELMET SZEREZHETTÜNK!”

Az újkori olimpiák a Magyar Katonai Szemlében

A trianoni békeszerződés mind Magyarországot, mind a magyar honvédséget nehéz helyzetbe hozta. A rendkívül kis hadsereget ezért számos módon próbálták megerősíteni létszámban és öntudatban egyaránt. Utóbbira rendkívül alkalmasnak bizonyult a sport, amely a két világháború közötti korszakban kiemelt helyet foglalt el az ország és a Magyar Királyi Honvédség életében. „A sport, amelyet a századelőn még csak viszonylag szűk rétegek űztek, a Horthy-korszakban tömeges méretű időtöltéssé vált. Magyarországon emellett az ifjúsági testnevelés katonai szempontok által motivált tudatos támogatása is kedvezett terjedésüknek [ti. a tömegsportnak – H. A.]”¹

Ezt segítette a Levente-mozgalom, amelyet a testnevelésről alkotott 1921. évi LIII. törvénycikk alapján szerveztek meg, bár a m. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium alá tartozott és az Országos Testnevelési Tanács² III. szakosztálya látta el. A tanárok mellett tartalékos tisztek is részt vettek az oktatásban.³

Az egészség, a jó fizikum és az erkölcsi tartás szorosan összekapcsolódnak a katonaléttel és a sportolással, már az ókori görögök gondolkodásában is. A katona és a sportoló közötti párhuzam, valamint az összefüggés hangoztatása igen fontos volt a két világháború közötti Magyarországon. A sport egyszerre jelképezte a fiatalság egészséges nevelését, de a győzelmek komoly propagandaértéket is jelentettek, ezért a tisztek sikerei még fontosabbak voltak a hadsereg számára, hiszen ez remek igazolása volt a kis honvédség életképességének. Egyszerre edzették akaratukat és testi erőnlétüket, melyeknek a katonaságban különösen nagy jelentősége volt. A jó katona a sportban is sikeres, és ez fordítva is igaz volt.

A *Magyar Katonai Szemle* 1931-ben indult újjára Berkó István ezredes szerkesztésében, a M. Kir. Hadtörténelmi Levéltár kiadásában. A havonta megjelenő folyóirat rendkívül sok témával foglalkozott, amit a rovatcímek is jeleznek: általános katonai, légügyi, műszaki, haditechnikai, közgazdasági, orvosi, igazságügyi, hadtörténeli, ló- és állategészségügyi, sport, hírek, lapszemle. Erre a 300 körüli oldalszámmal rendelkező folyóirat bőven engedett teret. A sportrovat, amelynek szerkesztője vitéz Somogyi Endre volt, szinte az összes számban jelentkezett néhány cikkel. Ezek foglalkoztak a lezajlott versenyek felidézésével és kiértékelésével, edzésterveket mutattak be, sportágakat népszerűsítettek,

¹ *Romsics Ignác*: Magyarország története a XX. században. Budapest, 2004. 221. o.

² Országos Testnevelési Tanács: „A vallás- és közoktatásügyi miniszter által a testnevelési szakemberekből, orvosokból, tanteremtőkből és sportszövetségekből alakított Országos Testnevelési Tanács feladata a testnevelési kérdésekben véleményt nyilvánítani és javaslatokat tenni. E tanács a vallás- és közoktatásügyi miniszter által kijelölt ügyekben felügyelő és végrehajtó szervként is működik.” 1921. évi LIII. tv. 10. §

³ *Ravasz István* (szerk.): Magyarország a második világháborúban. Budapest, 1996. 256. o.

de voltak elméleti és történeti munkák is köztük. Csakúgy, mint az egész folyóirat, a sportközlemények is igyekezett minél színesebb képet adni, hogy a honvédség minél több tagja találjon érdekes olvasnivalót benne.

Gömbös Gyula⁴ honvédelmi miniszter a bevezetőben azt írta, hogy „*A Magyar Katonai Szemle* azonban mégis hozzánk, katonákhoz szól elsősorban. Tanít, irányít és inspirál.” Ez a hármas funkció a sportközleményekre is igaz volt, hiszen a rovatban találkozni lehetett történeti munkával, szakmai edzésleírásokkal és érzelmeiktől áthatott visszaemlékezésekkel, amelyek lelkesíthették az olvasókat.

Említést érdemel, hogy a honvédelmi miniszter által írt bevezetőben is felbukkan a magyar katonasport legfontosabb jelképe: a kard. „Ha van nemzet, melynek fokozott mértékben katonái a sorsa, úgy a magyar az, mert a Gondviselés és honfoglaló őseink bölcsessége a Kárpátok medencéjébe vezette, ahol állandó megpróbáltatások közepette éli életét. És jaj neki, ha megfélemedezik hivatásáról, melynek szimbóluma a makulátlan magyar kard. Megérteni ennek a kardnak a misztikumát és történelmi jelentőségét minden magyarnak egyformán kötelessége.”⁵

A sport fontosságának megfelelően a sportközlemények első cikkét⁶ vitéz Somogyi Endre vezérkari szolgálatot teljesítő őrnagy⁷ írta. A cikk elején jelzi, hogy maga a rovat is komoly hiányt pótol, hiszen eddig a sport nem foglalhatta el az őt megillető helyet. Pedig a „honvédelem nagy gondolatában benne él a sport, a testnevelés minden árnyalata éppen úgy, miként a szellemi értékek kifejlesztésére irányuló elgondolás is.”⁸

Példaként említi Angliát, amely a háború előtt nem rendelkezett nagy hadsereggel, azonban a világháború alatt képes volt a sporthoz szokott férfiakkal felduzzasztani a haderejét. Leírja, milyen nagy szükségünk van arra, hogy a nemzetközi szinten is bizonyítsuk kiválóságunkat, amire a sport a legnemesebb mód:

„Magyar, nemzeti szempontból az eddig elmondottakon kívül egész különleges okból is szükségünk van a sport beható gyakorlására. Amikor reánk rakták a trianoni bilincseket és elkezdtünk vezekelni soha el nem követett bűneinkért, hosszú ideig hiába kiáltottuk oda a világnak fájdalmainkat, szenvedéseinket. Egyszerre csak egy, addig észre sem vett

⁴ Gömbös maga is kitűnő vívó volt, 1908-tól két évet töltött a bécsújhelyi torna- és vívóoktatói tanfolyamon. Lásd: *Gergely Jenő*: Gömbös Gyula politikai pályaképe. Budapest, 2001. 17. o.

⁵ *Magyar Katonai Szemle*, 1931/1. sz. 1. o.

⁶ *Somogyi Endre*: A sport jelentősége a nemzet életében. *Magyar Katonai Szemle*, 1932/1. sz. 223–228. o.

⁷ Somogyi Endre (1891–1967): katonai pályafutása 1909-ben a Pécsi Hadapród Iskolában kezdődött. A Ludovika Akadémiát elvégezve 1912-ben avatták hadnaggyá. 1914-től az I. világháború hadszínterein harcolt, ahol megsebesült. 1928-ban háborús érdemeiért vitézzé avatták. 1939. január 15-én mint vezérkari ezredest nevezték ki a Magyar Királyi Honvéd Térképészeti Intézet parancsnokává, amelyet 1945-ig irányított. 1943-ban léptették elő altábornaggyá. 1946-ban, 34 év szolgálat után, 15 kitüntetés birtokosaként helyezték nyugállományba. A hadtudomány vonatkozásában őt tartják a magyar katonaföldrajz, mint önálló tudományterület megteremtőjének. Vitéz Somogyi altábornagy neve mindemellett összefonódik a magyar őttusa őskorával is. Akkoriban az őttusasport bevezetése, megkedveltetése és irányítása a honvédség kezében volt. Sokszoros párbajtörvívó magyar bajnokként a Honvéd Tiszti Vívó Klub őttusa alosztályát vezette, de a Ludovika Akadémia Sport Egyesületben működő őttusázókat szintén Somogyi patronálta. 1930 és 1944 között neve elválaszthatatlan volt a magyar őttusa sporteredményeitől. http://portal.zmne.hu/pls/portal/docs/PAGE/ZPORTAL/ZMNE_ROOT/KUTATAS/TUD_KAT/TAB41732/somogyi_endre.htm (A letöltés ideje: 2012. 05. 27.)

⁸ Uo. 223. o.

úton – a sporton – keresztül, mintegy élő tiltakozás gyanánt, egymásután hívtuk fel maunkra a világ figyelmét, szereztük meg csodálatát.”⁹

Elmaradhatatlan az utalás a többszörös olimpiai bajnok kardvívóink sikereire:

„A magyar versenykard – hasonlóan az éles, háborús testvéréhez – évről évre dicsősegesen, veretlenül suhintott és suhant bele az ismeretlenség levegőjébe, s a világ csodálkozva döbrent rá értékünkre.”¹⁰

De Somogyi elismeréssel beszél mindazon sportolókról (úszók, atléták, birkózók), akik a magyar sport hírnevét öregbítették. Fontosnak érzi megemlíteni, hogy mennyivel előrébb járunk a környező államoknál sport terén (ehhez rögtön hozzá kapcsolja a „magyarság elsőbbrangúságát”), míg Magyarország a 6. helyet foglalja el, addig a csehek a 13., a románok a 20. és a szerbek a 22. helyen vannak (egy svéd lap 1930. évben elért legjobb európai sporteredményeiről szóló rangsorára hivatkozik). A cikk jól foglalja össze mindazt, amit sporttól és katonáktól elvárnak, olyan emberekké válnak, akikre a nemzet feltekint és ez egyszerre jelent kitüntetését és komoly felelősséget is.

Az első számban Gellér Alfréd¹¹ vívómester a vívás egy olyan szegmensére hívja fel a figyelmet, amely nálunk még kiforratlan: a párbajtőrívás (epée vívás)¹². Két ok miatt is fontosnak érzi e sportág népszerűsítését. Egyfelől „a nagy múltú magyar tiszti-vívókban minden képesség megvan arra, hogy ebben a versenyágban is a világ legjobbjainak sorába emelkedjenek...”, másrészt a „honvédségi sportversenyek egyik legszebb és kétségkívül legnehezebb versenyszáma a modern pentatlon”-nak is részét képezi. A beszámolóban is olvashatjuk, hogy a „híres kardok” mellett sokkal kevesebb figyelem és elismerés jut ennek az ágnak. Ezt a hiányt pótolandó, az elkövetkező számokban részletesen beszámol az epéeívás gyakorlásával kapcsolatban.

A legelső írások közt találjuk Dr. Mező Ferenc¹³ „A marathoni csata és a marathontfutás” című munkáját.¹⁴ A művészeti olimpiát nyert szerző itt egy a Ludovika Akadémián megjelent tévedésről ír, cáfolva, hogy a marathoni futás része lett volna az ókori versenyeknek. Részletesen elmeséli a marathoni csata eseményeit, valamint „a futást”, amely azonban versenyszámmá csak az újkori olimpiákon vált. Ennek kapcsán bemutatja az első versenyt és javasolja, hogy a távot a valós 36,750 km-re rövidítsék. Jól megfigyelhető az a különbség, ami a sporton belül végbement, hiszen ezt írja:

⁹ Uo. 225. o.

¹⁰ Uo.

¹¹ Gellér Alfréd: A Honvéd Tiszti Vívó Klub vívómestere, aki az alapítástól (1924) kezdve „20 éven át sem szűnt meg, másoldali ajánlatok ellenére sem, törhetetlen hűséggel kitartani a klub oldalán...” Lásd: *Somogyi Endre* (szerk.): *A budapesti Honvéd Tiszti Vívó Klub húszéves története (1924–1944)*. Budapest, 1944. 8. o.

¹² Gellér Alfréd: Az epéeívásról. *Magyar Katonai Szemle*, 1932/2. sz. 209–212. o.

¹³ Mező Ferenc (1885–1961): latin–görög szakos tanár, sport- és olimpiatörténész. 1928-ban Amszterdamban a művészeti versenyek irodalom kategóriájában „Az olympiai játékok története” című munkájával nyert aranyérmeket. Műve 1929-ben magyarul, 1930-ban németül könyv alakban is megjelent. Az első világháborúban a cs. és kir. pozsonyi 72. gyalogezred tartalékos főhadnagyaként, szakasz-, majd századparancsnokként az orosz és az olasz hadszíntéren is szolgált, az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartásáért több magas kitüntetésben részesült. 1935-ben lépett elő századossá. 1947-ben a Magyar Olimpiai Bizottság alelnöke, 1948-ban a Nemzetközi Olimpiai Bizottság tagja lett.

¹⁴ *Mező Ferenc*: A marathoni csata és a marathontfutás. *Magyar Katonai Szemle*, 1931/4. sz. 224–231. o.

„A normális emberi szervezet nem alkalmas arra, hogy 2 ½ órán belül 40 km-t vagy még annál is nagyobb távolságot fusson be¹⁵... Becsüljük többre az egészséget mint a történelmi hagyományt s szállítsuk le a marathonsfutás távját 20 kilométerre... Az atlétika nem arra való, hogy az ifjú sanyargassa, hanem hogy eddze szervezetét, s hogy gyönyörűségét találja az előkészületben és a versenyzésben egyaránt.”¹⁶

Ezek az elvek az idők folyamán igencsak megváltoztak, a győzelem egyedüli céljá változott, amiért a versenyzők végtelenségig hajszolják magukat.

A folyóirat hasábjain először az 1912-es stockholmi olimpiáról készült beszámolót ismerhetjük meg. A cikkben Somogyi Endre¹⁷ beszélget az olimpiai bajnok Berti Lászlóval, aki nemcsak a világháború előtti versenyen villogott, hanem a 1924-es ezüstérmes kardcsapatnak is tagja volt, és azóta is újabb és újabb generációk nevelésében vesz részt. Az elmesélés arról az egészséges önbizalomról árulkodik, amellyel a magyar kardozók kiérkeztek az olimpiára. Büszkén emlékezik, hogy a népes kard-delegáció felét tiszték alkották. A versenyre röviden emlékezik vissza – egyszerűen csak nyertünk. Az is dicsőségre vált a Monarchiának, hogy a dobogó második fokára az osztrákok, harmadikra pedig a csehek állhattak, amely sikert ő a bécsújhelyi katonai vívó és tornatanárképző intézetben szerzett tudásnak tulajdonította. A kardcsapat magabiztos győzelme a tőrversenyben nem ígért hasonló sikert. Az általa szerzett harmadik helyet így óriási sikerként értékeli. Megjelenik az a motívum is, ami a korabeli beszámolókból gyakran visszatérő jellemzője az elbeszéléseknek: „az elfogult zsűri”, amely itt is meggátolta a jobb szereplést. A kard egyéni versenyen 126 induló volt, ám ebből „rajtunk kívül csak az olaszok, osztrákok és csehek számítottak”, valamint az oroszokra emlékezik méltó ellenfélként, a többieknek „alig volt fogalmuk a kardvívásról”. Mivel pedig a legjobb nyolcra hét magyar versenyző került, már csak arra kellett figyelniük, hogy „minden energiájukkal az egyetlen idegenre feküdtek rá, nem törődve azzal, hogy közülük ki lesz a világbajnok.” Az olasz Nadi ötödik lett végül, míg az előtte végző négy magyar között három tisztet is találunk: Békessy¹⁸ második, Mészáros¹⁹ harmadik míg Schenker²⁰ negyedik helyen végzett. Ilyen felemelő emlékek után hihető is, hogy Somogyi a beszélgetés végén mintha könnyesnek látta volna a nyugállományú ezredes szemét.

¹⁵ Jelenleg a maratoni futás világcúcsát a kenyai Patrick Makau tartja 2 óra 3 perc 38 másodperccel, amelyet a 2011-es Berlini Maratonin futott.

¹⁶ *Magyar Katonai Szemle*, 1931/4. sz. 230–231. o.

¹⁷ *Somogyi Endre: Visszaemlékezés a stockholmi olimpiái vívóversenyekre és az akkori vívó-életre. Magyar Katonai Szemle*, 1931/2. sz. 203–208. o.

¹⁸ Békessy Béla (1875–1916): 1912-ben kard egyéniben 2. helyet szerzett. 1916-ban a keleti fronton halt hősi halált. Lásd: *Győr Béla – Klész László: Katonaolimpikonok*. Budapest, 2012. (A továbbiakban: *Győr – Klész* 2012.) 85. o.

¹⁹ Mészáros Ervin (1877–1940): az 1912-es stockholmi olimpián a győztes kardcsapat tagja volt, egyéniben a harmadik helyen végzett. Törvívóként négyszeres egyéni magyar bajnok volt. Az osztrák-magyar haderőben lovassági tisztként szolgált, 1905–1906-ban elvégezte a bécsújhelyi cs. és kir. vívó- és tornatanár tanfolyamot.

²⁰ Schenker Zoltán (1880–1966): három olimpián szerepelt kard- és törvívásban, első (1912. kardcsapat), második (1924. kardcsapat), harmadik (1924. tőrscapat) és két negyedik (1912. kard egyéni, 1924. kard egyéni) helyet szerzett. Lásd: *Győr – Klész* 2012. 75. o.

Ugyanerről az olimpiáról ír visszaemlékezést egy másik résztvevő, Schenker Zoltán, aki a kard egyéniben negyedik helyet szerzett.²¹ Bertinél sokkal pontosabb beszámoló ad az eseményekről, és kiderül az, hogy Berti a tőr egyéniben valóban megosztott harmadik helyen volt, azonban „egy tusra menő szerencsejátéknak tekinthető pótversenyt” az osztrák Verderber javára döntött. A tőr csapatversenyt csak futólag említve tér rá a kardversenyekre. Önbizalom terén nem szenvedtünk hiányt – emlékezik vissza, mikor megkérdezték Mészárosot, hogy kik esélyesek, ennyit mondott: „A versenyt vagy a magyarok nyerik meg, vagy... a magyarok”. Talán még szellemesebb az a huszárimádság, amit a csapat nevében Békessy mondott el a verseny előtt: „Uram Isten, ne segíts bennünket, de az ellenfeleinket se. Te csak nézzed!” Szerencsére imáik meghallgatásra találtak, és a csapat veretlenül jutott a döntőbe, ahol az osztrák csapattal kerültek szembe és a torna legszorosabb mérkőzésén 11–5 arányban győztek. Ennek a győzelemnek természetesen nem mindenhol örültek, Ferenc Ferdinánd főherceg – Schenker úgy tudta – kijelentette, hogy amíg ő él, addig a monarchia tisztjei egymás ellen nem küzdenek. Ez mindjárt meg is valósult, hiszen az osztrák csapat az egyéni versenyben nem indult – Schenker szerint „a csapatversenyben elszenvedett kétszeri vereségük lehangolta őket s önbizalmukat veszítve, újabb kudarc megisméltődésétől félték” – ezzel is tovább növelve a 12(!) magyar induló esélyeit. Érdekes mellékszála a történetének, hogy az orosz Griefenfels kapitányt, akivel az első csoportban mérkőzött, később újra útjába sodorta az élet, 1916-ban a keleti-fronton a Bruszilov offenzíva alatt hadifogolyként találkozott vele.²² Az orosz tiszt vendégül látta korábbi ellenfelét és elbeszélgettek közös stockholmi élményeikről. Visszatérve a döntőhöz, amelynek nemzetközi jellegét az olasz Nadi biztosította, komoly izgalmakat hozott, hiszen az olasz versenyző konok kitarással az élmezőnyben maradt és egészen az utolsó párbajig volt esélye győzni, vagy legalább a dobogóra felállni. Itt azonban Fuchs Jenő²³ győzött ellene 3–2-re és ezzel az is eldőlt, hogy csak magyar versenyző kerül a dobogóra. Még egy megpróbáltatás várt a magyar sportolókra, mivel az eredményhirdetésre a Stadionba kellett futni a verseny színhelyéről. „Lihegő kebellet érkeztünk s pillantásunkat a hirdető árbocra vetjük. Azok csupaszon tekintenek reánk. Talán csak nem jöttünk későn? Kérdezősködtünk. E pillanatban kürtök éles hangja hasítja át a levegőt jelöl az eredményhirdetésnek. ... zsúfolt Stadion mindhárom győzelmi árbocán a magyar zászló emelkedik méltóságteljesen a magasba... Boldogok, végtelenül boldogok vagyunk, hogy hazánknak győzelmet szerezhettünk...”

Sajnos a következő tizenkét évben nem szerezhettek sportolóink újabb babérokat. Az 1916-os olimpiát a háború miatt nem lehetett megrendezni, az 1920-ban Antwerpenben megrendezésre kerülőre pedig a vesztes államok sportolóit nem hívták meg (az pedig szóba sem kerülhetett, hogy Budapest adjon otthont a rendezvénynek, ahogy azt 1911-ben tervezték). Így csak 1924-ben mehettek ki az olimpiai játékokra versenyzőink, és a né-

²¹ Schenker Zoltán: Emlékezés a magyar vívók legdicsebb szerepléséről. *Magyar Katonai Szemle*, 1931/9. sz. 185–202. o.

²² Uo. 194. o.

²³ Fuchs Jenő (1882–1955): kétszer nyert egyéni kardvívó olimpiai bajnokságot anélkül, hogy a magyar bajnokságokon eredményesen szerepelt volna. Az 1908-as londoni és az 1912-es stockholmi olimpiai játékokon az egyéni győzelem mellett tagja volt a győztes magyar kardcsapatnak is. Mindvégig egyesületen kívül versenyzett, 1908–12 között hét alkalommal volt tagja a vívóválogatottnak. A víváson kívül vezetésben és szánkózásban is versenyzett.

met csapat még ekkor sem lehetett ott Párizsban. Számunkra azonban jóval nagyobb probléma volt – írja Schenker²⁴ –, hogy csak 4 versenyző nevezésére volt lehetőség, ami kardvívásban komoly érvágás volt. Már a kijutásért rendezett versenyek előtt megvolt az első magyar kimaradó, a korábbi kétszeres olimpiai bajnok Fuchs Jenő ugyanis nem indult el versenyen, így a vívószövetség nem nevezte be. A kiutazó kardozók között a négy egyéniben két tiszt, a négyfős csapatban három tiszt képviselte a honvédséget. A tőr csapatversenyben komoly siker, hogy eljutott a csapat az elődöntőig, és mivel az olaszok a zsűri elfogultsága miatt otthagyták a versenyt, a magyarok dobogós helye biztossá vált. Végül a bronzéremmel kellett beérni, mivel a franciák ellen esélye sem volt a magyar csapatnak, a belgák elleni összecsapásnál pedig a zsűri vette el az esélyt a győzelemtől. A tőr egyéni versenyekről lemaradtak (!) a magyar versenyzők, mivel a verseny egy órával előbb kezdődött, mint azt velük tudatták, és mire odaértek, a csoportkör már majdnem véget ért. Egyedül Schenkernek engedélyezték a versenyzést, de csak azzal a feltétellel, hogy egymás után ötször kellett a pástra lépni, amely így nem is hozott eredményt. Ennek ellenére nem keseredtek el, mivel az igazi magyar fegyver, a kard még hátra volt. A kard csapatversenyben kezdettől fogva két nemzet, az olasz és a magyar dominált, így nem jelentett meglepetést, hogy az utolsóinak maradt mérkőzésen egymás között döntötték el az aranyérem sorsát. A végig kiélezett csata 8–8-ra zárult, amikor is a tusarány döntött a két csapat között és ez 50–46-ra az olaszoknak kedvezett. Ugyanakkor Schenker is leírja: „Elvesztettük a mérkőzést, de nem reálian. Olaszország, habár erős ellenfélnek bizonyult, a zsűri hathatós támogatásának köszönhetette győzelmét... A párisi olypiász óta lejátszódott magyar–olasz találkozások is ezt bizonyítják.” A kard egyéniben is folytatódott a bírói ellenszenv, aminek Tersztyánszky esett áldozatul és nem került be a döntőbe. A döntőbe jutott tizenkét versenyző közül először az azonos nemzetiségűek vívnak egymással – a csalást elkerülendő –, ám az olaszok feltűnően egy versenyzőjük, Puliti kezére játszottak. Mikor ezt dr. Kovács, a zsűri magyar tagja szóvá tette, az olasz vívó megfenyegette, hogy bottal veri meg (!). Ezen sportszerűtlenség okán a versenyzőt kizárták, amit a többi olasz is követett. Az így nyolc főre csökkent mezőnyben a magyarok mellett a francia Ducret lépett elő legfőbb esélyessé, főleg „hogy Ducret ezt a sikerét a zsűri hallatlan pártosságának köszönhetette.”²⁵ A döntőben három versenyző: Ducret, Pósta, Garai²⁶ is ugyanannyi ponttal zárt az élen, így ők egymással újra vívtak a dobogó helyeiért. Garai ellen győz Pósta, majd Ducret is legyőz Garait, így a Pósta-Ducret mérkőzés dönt az aranyérem sorsáról, amit a magyar versenyző magabiztos 4-0-ra teljesít, megvédve országunk jó hírét.

A következő, 1928-as amszterdami olimpiáról készült beszámoló²⁷ – amelyet szintén Schenker Zoltán készített – ismét a vívók szereplését emeli középpontba. „A magyar kard hagyományos hírneve és az a csorba, amelyet a párisi olympiai tornán a csapatver-

²⁴ Schenker Zoltán: *Harc a kardvívás hegemoniájáért. Magyar Katonai Szemle*, 1931/10. sz. 243–265. o.

²⁵ *Magyar Katonai Szemle*, 1931/10. sz. 262. o.

²⁶ Garai János (1889–1945): orvosi műszerkereskedő volt. 1923–30 között a Nemzeti Vívó Club tagjaként 10 alkalommal volt válogatott. Az 1924-i párizsi olimpiai játékokon a II. helyezést elért magyar kardcsapat tagja; ugyanitt az egyéni kardvívásban bronzérmet nyert. Tagja volt az 1928-i amszterdami olimpián győztes kardcsapatnak.

²⁷ Schenker Zoltán: *A kard diadalútja az amszterdami olimpiáson. Magyar Katonai Szemle*, 1932/1. sz. 221–236. o.

seny elvesztésével ért bennünket, fokozott felkészülésre készítette fiainkat.”²⁸ A kétszeres olimpiai bajnok Fuchs most már részt vett a selejtezőn, itt azonban nem nyert jogot az indulásra. Másik olimpiai bajnokunk, dr. Pósta Sándor sem indulhat, mert „elvesztette amatőrségét”. A válogatóversenyek végén kialakult az indulók névsora: kard egyéniben vitéz Tersztyánszky, Gombos és Petschauer indul, míg a csapat rajtuk kívül még Rádyból, Garayból és Glykaisból állt. A kard csapatverseny során ismét az olasz válogatott volt a legkomolyabb ellenfél. A döntő előtt egyetlen csapat sem volt képes még csak megszorítani sem a magyarokat, igaz az olaszokat sem, így a döntő megint kiváló mérkőzést ígért. Bár jól kezdett csapatunk és már 8–4 arányban is vezetett, azonban az olaszok erőteljes hajrával 8–7-re jöttek fel, és az 57–56-os túsarány azt jelenti, hogy egy utolsó győzelemmel elorzhatják előlünk – ismét – az első helyezést. Petschauerre várt a feladat, hogy az olasz Anzelmi ellen győzelemre vigye a csapatot. A 2–0-ás magabiztos kezdése után azonban 3–2-re, majd 4–3-ra vezetett csak a magyar vívó, döntő pillanatokhoz érkezett a verseny:

„A sportszenvédélytől elragadott közönség felállva és lélegzet-visszafojtva figyeli a vívóállásba helyezkedő viadorokat. A magyar és az olasz tábor arcában nincs vér. Sápadtak, mint a halál. Mi ismerjük Petschauer félelmetes villámgyors fej flesztámadását. De ellenfele is. Félünk, hogy Anzelmi arra várva, saját javára használja ki azt. Már látjuk is, mint rezgeti támadási szándékot jelezve az ő sajátos mozdulatával tercvonalban tartott kardját, s a következő pillanatban látjuk tigrisgyors flesztámadását, de sajnos látjuk a helyesen számító Anzeli kontraparádéjának kezdsét is. Mintha egy feneketlen szakadék nyílt volna meg a magyar kard elnyelésére. De ez, csak a mi rémlátomásunk. Mert Anzelmi számítása és a már megkezdett parádéja ellenére is ül Petschauer villámcsapásszerű védhetetlen fejvágása! Az utolsó, hazafias áhítattal várt, döntő tus megszületett. Magyarországa a diadal, az olimpiai bajnokság, a hegemonia, a dicsőség!”²⁹

Az egyéni verseny döntőjébe, mint az várható volt, a három magyaron és három olaszon kívül, két német, olasz és holland vívó jutott. Az egymás elleni mérkőzések végén került sor a Petschauer Attila - Bino Bini asszóra. Mindkét versenyző eddig nyolc győzelmet számlált, így ez az összecsapás határozta meg, hogy a kilenc ellenfelét legyőző Tersztyánszkyval ki fog megküzdeni a bajnoki címért. Petschauer – akárcsak a csapat döntőben – a kiélezett 4–3-as állásnál beviszi a döntő találatot, ezzel biztosítva a magyar győzelmet. A döntőt végül Tersztyánszky nyerte és bár a magyar győzelem a legfontosabb, „én, mint katona a dolog természeténél fogva, megvallom, a katona győzelme után áhítoztam... úgy illene, hogy a kard a katona győzelmét hozza meg, hisz az annak oldalfevere, szimbóluma, mindene... de hadfiát nem hagyja el legfelsőbb Hadura és a következő támadást győzelemre vezeti.”³⁰

Bár a vívás került eddig a beszámolók középpontjába, egy másik sportban is „főleg a hadseregek tisztikarára háramlik a feladat és kötelesség: különös szeretettel foglalkozni e gyönyörű, öt különböző sportágat felölelő versenyszámmal”³¹ – a modern pentatlon-

²⁸ *Magyar Katonai Szemle*, 1932/1. sz. 222. o.

²⁹ Uo.

³⁰ Uo. 236. o.

³¹ *Somfai Elemér*: Elmélkedés a modern pentatlonról és annak tréningjéről. *Magyar Katonai Szemle*, 1932/2. sz. 218–230. o. Érdekes, hogy Somfay (aki Stromfeld névről magyarosított) mindig y-nal írta nevét, ennek ellenére itt i-vel szerepel, míg a későbbi számban pedig y-nal.

nal. A szerző Somfay Elemér³² két hasonló versenyszámban: a pentatlonban és a modern pentatlonban is indult az olimpián. A két sportág igencsak különbözött egymástól, a pentatlon (ötpróba) az atlétikai versenyeken belül kapott helyet. Ennek részei a távolugrás, gerelyhajítás, diszkoszvetés, 200 és 1500 méteres síkfutás, mely mindössze három olimpián szerepelt (1912, 1920, 1924). A modern pentatlon (öttusa) 1912 óta része az olimpiai versenyeknek, lovaglásból, vívásból, lövészetből, úszásból és futásból tevődik össze. Somfay (ötpróbában 1924-ben lett második, míg öttusában 1932-ben hetedik) sajnálattal állapította meg, hogy nem vették túl komolyan e sportágat. Eddig csak egy versenyző indult, és most jöttek rá, „hogy a modern pentatlon a magyar fajnak legjobban megfelelő sportág.” Az elkövetkező 1932-es olimpiára már egy esélyes magyar csapat felállítását is lehetségesnek gondolja és pontos leírást ad a mikéntről is. Megnevezi a javasolt indulókat (szerénységből magát kihagyta, de a rovatvezető visszacsempészte a névsorba), visszatérően az 1932. évi teljesítményükre és a szükséges edzésbeosztást is közli, remélve, hogy azáltal sikeresen fognak szerepelni.

A következő számban összegző munka jelent meg, az első 1896-os athéni olimpiától az 1928-as amszterdami olimpiáig, amit Mező Ferenc írt.³³ Értékelése szerint „ugrásszerű emelkedést mutat a londoni (V.) olimpia,”³⁴ szervezés terén is azt a maximalizmust mutatta, amit a versenyzők megérdemelnek. A következő versenyen már az olimpiai eszme terjedését jelzi, ahova már Japán is elküldte fiait. Ez az olimpia a finn nemzetnek feltűnése (9 győzelem) és a magyar kard tündökléséről is emlékezetes. Az 1916-os elmaradt, és az 1920-as olimpia a vesztesek nélkül, a görög ideák hiányát jelezték. Az 1924-es versenyekre, Párizsba a németeket még mindig nem hívták meg, de a magyar csapat már kiutazhatott. A verseny két csillaga a finn Nurmi (négy győzelem) futásban és az amerikai Weismüller úszásban volt. Kardozóink mellett dr. Halasy Gyula, Somfay Elemér, Keresztes Lajos, Hajós Alfréd és Bartha Károly teljesítményéről emlékezik meg Mező. Az 1928-as olimpia pedig hatalmas siker volt a magyar sport számára: a kard egyéni és csapatgyőzelme mellett Keresztes Lajos, Kocsis Antal és Mező Ferenc is első helyet szerzett, míg második helyezett lett Bárány István, Szepes Béla, Papp László, Petschauer Attila és a vízilabdacsapat. Az olimpiai eszme továbbéléséről Mező ezt írja:

„Vallásos jellege elmúlt, de etikai tartalma ma is van az olimpiának: ahogy az ókori összefűzte a földrajzilag, de sokszor lelkileg is elválasztott törzseket, úgy a mai kifejezésre juttatja, hogy a résztvevő nemzetek a művelt világ alkotta lelki közösség tagjai.”³⁵

Rendkívül érdekes cikket közöl Mező Ferenc „Olimpiai problémák” címmel.³⁶ Az ókori olimpiákhoz nyúl vissza, ahol szerinte még a „fair play” szelleme sokkal jobban érvényesült, mint az újkori olimpiákon. Meglátása szerint a rendező ország sportolói mindig előnyt élveznek, már az 1896-os athéni olimpián megpróbálta egy görög futó kihasználni a hazai pálya előnyét és a maratoni távot lerövidítette, még egy kocsi is felült és így érkezett be a harmadik helyre. Ez minket, magyarokat különösen sértett, hiszen ezzel

³² Somfay Elemér (1898–1979): atléta, öttusázó. Olimpiai ezüstérmes, bár vereségét, amely tévedésen alapult nem ismerte el. *dr. Hencs Pál – Ivanics Tibor – dr. Takács Ferenc – Vad Dezső: Magyarok az olimpiai játékokon 1896–2000.* Budapest, 2000. 73. o.

³³ *Mező Ferenc: Az újkori olimpiák története. Magyar Katonai Szemle, 1932/3. sz. 234–242. o.*

³⁴ *Magyar Katonai Szemle, 1932/3. sz. 237. o.*

³⁵ Uo.

³⁶ *Mező Ferenc: Olimpiai problémák. Magyar Katonai Szemle, 1932/8. sz. 241–251. o.*

Kellner Gyula érmét vette el, aki ezért a negyedik helyet szerezte meg. Szerencsére fény derült a csalásra és így a magyar versenyző lett a harmadik. Ebben a kérdéses helyzetben végül is győzött az igazság, de számos esetet említ, ahol nem ez történt. Meglátása szerint „az olimpiai versenyekről a pontozást minden formájában száműzni kell!” Példaként itt is az ókori játékokhoz fordul, ahol szerinte sokkal igazságosabbak voltak a versenyek. Fájjalja, hogy a sport nem vált a béke jelképévé, és míg az olimpia idejére a görögök hajdan minden háborúskodást felfüggesztettek, addig a világháború megszakította a sorozatot, sőt a háború utáni kizárások tovább sértették a nemzetek közötti testvériséget. Röviden bemutatja az olimpiák magyar sikereit és rámutat ezek fontosságára.

Az első olyan olimpiai verseny, amelyről „élőben” tudósítanak, az 1932-ben, Los Angelesben rendezett X. játékok. Nem csak a versenyekről, hanem Somogyi Endre révén már a kiutazásról is érdekes beszámolót kapunk, amely lapzártá után érkezett Amerikából.³⁷ A modern pentatloncsapat három tisztjéhez (Somfay százados, Petneházy és Benkő főhadnagyok) Prágában csatlakozott a vízilabdázók és az úszók csapata. Brémáig vasúttal mentek, majd onnan a „Bremen” hajóval indultak el Európából, hogy hatnapi hajóút után az Egyesült Államokba érkezzenek. A hajón az öttusa minden ágának gyakorlására volt lehetőség, volt tornaterem, uszoda, „villanyosló”, a fedélzet egy részén pedig még lőteret is kialakítottak, hogy a folyamatos gyakorlás biztosított legyen. A fizikai készenlét mellett a lelki motivációról a New York-i magyarok gondoskodtak: „Valami hatalmas, felemelő érzés az, amikor sok-sok ezer km-re otthonról, szerető, örvendező, együttérző honfitársai veszik körül az embert.”³⁸

A Los Angeles-i olimpia eseményeiről csak a következő számban kapunk beszámolót.³⁹ Mindjárt az elején jelzi, hogy „a maroknyi s az ismeretes nehézségek között vergődő magyarságnak is csak elvétve csurrant-cseppenhetett és még cseppenhet valami a dicsőségből”.⁴⁰ A győzteseknek nagy tisztelet jár, a helytálló veszteseket pedig nem érheti bántó szó. Atlétikában nem volt esély az elképesztő amerikai fölény ellensúlyozására. Birkózásban lett volna esély a győzelemre, végül azonban nem sikerült, csak második helyet szerezni. A modern pentatlonban induló három tiszttől érmet vártunk, azonban már a lovaglás során komoly hátrányba kerültek, hiszen mind Somfay, mind Petneházy nagyot esett, ami után a célba érkezésük is kisebb hőstettnek látszott. Különösen fájó volt Petneházy bukása, aki első helyen bukott az utolsó akadálynál. A vívás terén csak Somfaynak sikerült előrébb kerülnie a rangsorban. A pisztolylovészetnél már jobban szerepeltek a magyarok, és az úszásban is sikerült a középmezőnyben végezniük. A futóversenyben meglepőnek számított, hogy nem sík terepen rendezték, hanem kimondottan nehéz útvonalon, amelyhez kevésbé voltak szokva a versenyzők. Végeredményben Somfay százados a 7. helyet szerezte meg (az esés után sérült lábával), Benkő és Petneházy pedig a 18., 19. helyezést érték el. Ezt a két gyengébb eredményt „a már kifejtett, sorozatos balszerencse (Petneházy főhadnagy bukása nélkül – még a rossz vívóeredmény megtartása estén is – 7. lehetett volna), s a kisebb versenyrutin, de nem a képességek hiánya, avagy a küzdés lanyhasága okozta.”⁴¹

³⁷ Somogyi Endre: Utazás Los Angeles felé. *Magyar Katonai Szemle*, 1932/8. sz. 256. o. (a–h)

³⁸ Uo. 256. o. (g)

³⁹ Somogyi Endre: Magyarok a X. Olimpián. *Magyar Katonai Szemle*, 1932/9. sz. 241–255. o.

⁴⁰ Uo. 241. o.

⁴¹ Uo. 254. o.

Az olimpia második felének kezdetén Somogyi Endre szomorúan számol be arról,⁴² hogy "hazulról a kishitűség hangjai érkeztek" hozzá, ami nem érthető, hiszen versenyzőink remekül helytálltak, még ha ez győzelemmel nem is párosult. De már nem kellett sokat várni az első győzelemig, ami a „lelkesedés gyújtószikráját jelentette.” Pelle István⁴³ törte meg a rossz sorozatot, mutatva az utat a további sikerek felé. Mind a vízilabda, mind a kardcsapat veretlenül hozta el a győzelmet. Póló csapatunk a németek ellen 0–2-ről fordítva nyert 6–2-re, míg a vívók Pillerrel a soraikban már 9–2 arányban vezettek az ősi rivális olaszok ellen, mikor azok a reménytelen küzdelmet feladták. Énekes István győzelme ökölvívásban az egyetlen volt, amelyet európai sportoló elért ebben a sportban. Soós-Hradetzky főhadnagy harmadik lett. Itt esélyünk lett volna a győzelemre, azonban Barát-Lemberkovits főhadnagy egyik lövését elvétette és a mellette álló versenyző cél táblájába lötte. Ha a tízes találatot megkapta volna egy ponttal megelőzte volna a győztes svéd Ronmarkot. A versenybizottság a magyar óvás ellenére hibának nyilvánította a lövést. A kard egyéni versenyben is megjelent a magyarok elsőbbsége és mindhárom versenyzőnk a döntőbe jutott (hasonlóan a három olaszhoz). Az egyesek által kevésbé favorizált Piller nagy magabiztosságot mutatva, a döntőben csak egyetlen vereséget szenvedve vette át az időközben elhunyt Tersztyánszky⁴⁴ örökségét. Reméli, hogy ezek a sikerek erőt adnak a jövőben.

Téli olimpiáról egyedül 1936-ban jelent meg cikk, amiről lovag Kern Károly írt beszámolót.⁴⁵ Az eseményen elég kevés versenyszámban voltunk érdekeltek, ennek ellenére néhány szép sikert könyvelt el a magyar csapat. Kern főleg a jégkorongról ír hosszabban, ahol a legjobb nyolc közé jutott a válogatott. Talán még jobb eredményt is elérhetett volna, ha a torna legjobb kapusának tartott hálóőr nem lövik úgy fejbe, hogy elájul és nem tudta folytatni a védést.⁴⁶ Meglehető módon a szerző alig szentel figyelmet a katona Szollás László, Rotter Emíliával műkorcsolyában elért harmadik helyezésének.

Somfay Elemérnek már az 1936-os berlini nyári olimpiáról készült jóslata rendkívül érdekes olvasmány (főleg az eredmények ismeretében és azokat böngészve).⁴⁷ Három területen próbálja esélyeinket latolgatni: atlétika, vizes sportok és saját sportja, az öttusa terén. Az atlétikai aranyérem fájó hiányát⁴⁸ meglátása szerint még nem ezen az olimpián fogjuk pótolni. Az atlétáknak jóslott eredményei közül csak Szabó Miklós 7. helyezése vált valóra, a többi versenyző vagy gyengébb helyezést ért el vagy nagy sikert aratott, mint a

⁴² *Somogyi Endre: Magyarok a X. Olympián Los Angelesben. Magyar Katonai Szemle, 1932/10. sz. 236–246. o.*

⁴³ Pelle István (1907–1986): 1932-ben a Los Angeles-i olimpián a talaj és a lólengés bajnoka, az összetett egyéni versenyben és a korlátlan 2. helyen végzett, a 4. helyezett m. csapat tagja, s akrobatikus ugrásban is a 4. helyen végzett. Nyújtón az 5., lóugrásban a 6. helyet szerezte meg. 1936-ban a berlini olimpián a 7. helyezett magyar csapat tagja, 1928-ban az amszterdami olimpia résztvevője.

⁴⁴ Tersztyánszky 1929-ben halt meg motorbalesetben.

⁴⁵ *Kern Károly: A IV. (Garmisch-Partenkirchen) téli Olympia. Magyar Katonai Szemle, 1936/3. szám. 236–245. o.; Kern Károly: A IV. téli olimpiai játékon szerzett tapasztalat. Magyar Katonai Szemle, 1936/4. sz. 224–233. o.*

⁴⁶ *Magyar Katonai Szemle, 1936/4. sz. 235. o.*

⁴⁷ *Somfay Elemér: Fontosabb sportágak a berlini olimpia tükrében. Magyar Katonai Szemle, 1936/7. sz. 231–239. o.*

⁴⁸ Ez komoly tévedés, hiszen 1900-ban Párizsban Bauer Rudolf diszkoszvetésben már szerzett atlétikai aranyérmeket.

magasugró Csák Ibolya, aki aranyéremmel tért haza. Ezzel szemben nagyszerűen mérte fel az úszók esélyeit. Csik Ferenc első helyének reménye az olimpián valósággá vált, csakúgy, mint a 4x200 méteres váltó harmadik helye Japán és az Egyesült Államok mögött. Ide kapcsolódik a vízilabda-válogatott címvédése, amire szintén számított. Saját sportágában, az öttusában nem látott reális esélyt éremszerzésre, mivel a fiatalok, akik kijutottak, még nem voltak nemzetközi rutinnal felvértezve, ami nélkül a dobogóra állni nehéz, de ennek ellenére mindhárom versenyzőt az első tíz közé várta. Az élet pedig őt igazolta, hiszen ha nem is mindhárom versenyzőnk, de kettő az első tízben végzett: Orbán Nándor ötödik, Bartha Rezső nyolcadik lett, egyedül Balás Lajos szorult a huszonegyedik helyre. Összegezve: Somfay reálisan látta esélyeinket az olimpián, de mint a rovatvezető megjegyzésében hozzátesszi, mind a szerencse, mind az ellenfelek pontos ismeretének hiánya miatt nem lehet semmit garantálni, csak azt, hogy „mindent megtettünk és megteszünk a siker előkészítése érdekében.”⁴⁹

A XI. olimpiáról, 1936-ban Berlinből ismét Somogyi Endre készített beszámolót.⁵⁰ Ezen az olimpián már 53 ország képviseltette magát. A megnövekedett létszám ellenére a rendező németek minden területen kimagasló színvonalat nyújtottak. Nemcsak a szervezőkről szól elismerően, hanem – mint írja – az egész ország, a határórtól az egyszerű polgárig igyekszik az olimpia segítségére lenni. Mind az olimpiai falu, mind a sporttelep (Reichssportfeld) elképesztő méretei és igényes kialakítása bámulatba ejti a sportolót, látogatót, csakúgy mint a 120.000 fő részvételével lezajlott megnyitó ünnepség. A versenyek első körében a szokásos balsikerek jöttek, hiszen sem férfi atlétáink, sem a férfi törvívók nem hoztak sikert. Az első napokban az öttusa adott okot némi bizakodásra, és ha érmet nem is tudtak szerezni, az ötödik és nyolcadik helyezések sikernek mondható (mivel a korábbi olimpiákhoz képest a versenyzők létszáma is 24-ről 42-re emelkedett). Nem kellett azonban megvárni az öttusaverseny végét, amikor is elindultak sportolóink a siker útján. Birkózásban két, női atlétikában egy aranyérmet szereztek, majd újabb birkózó siker következett és Csik Ferenc győzelme 100 méteres gyorsúszásban, ami hatalmas diadal volt a két nagyon esélyes japán előtt. Ezek mellett szinte ő sem tud megemlékezni azokról a kiemelkedő egyéni teljesítményekről, amelyek érmet nem hoztak. A végén pedig tradicionálisan erős hajrá következett. A kardcsapat mellett egyéniben is elhoztuk az első helyet, csakúgy, mint ökölvívásban és vízilabdában. Külön örömként jelenti, hogy a kardcsapat két tagja is tiszt (Kovács és Berczelly hadnagyok). A végén közölt két táblázat pedig méltán tölt el minden magyar embert büszkeséggel, hiszen tíz aranyéremmel Magyarország harmadik lett a nemzetek rangsorában, és, hogy ez volt az eddigi legeredményesebb olimpiánk.⁵¹

A berlini volt az utolsó olimpia, amelyről a *Magyar Katonai Szemle* még tudósított. Bár a folyóirat még 1944-ig működött, két olimpia (1940 – Helsinki és 1944 – London) is elmaradt a világháború miatt, hiszen megint lehetetlenné vált a népek sportolóinak békés

⁴⁹ *Magyar Katonai Szemle*, 1936/7. sz. 239. o.

⁵⁰ *Somogyi Endre: A XI: Olympia. Magyar Katonai Szemle*, 1936/9. sz. 218–236. o.

⁵¹ Uo. 235–236 o. Az országok rangsorát mutató táblázat egy kicsit csal, ugyanis ő az aranyérmek száma alapján rangsorolja az országokat, míg a hivatalos rangsor az összes megnyert érem alapján alakul ki. Ez a kettősség mind a mai napig megvan.

versengése. Az 1940-es évben Somogyi Endre még megemlékezik⁵² arról az hiányról, amit a verseny elmaradása okoz, hozzátéve, hogy a világban zajló események igazolják a sport fontosságát. Párhuzamot von a háborúban sikeres nemzetek és a berlini olimpia eredményei közé. Az ott jól szereplő németek, olaszok, finnek a harctereken is bizonyítottak. A berlini sikerek után azonban némi visszaesést érez a sport terén de „hisszük, hogy a normális és remélhetőleg boldogabb állapot bekövetkeztével szemléltői és örvendező részesei lehetünk ennek az átfogóbb, eredményhozóbb erő kifejtésnek, amely nem egyedül a honvédség, hanem az egyetemes magyar érdekek közös kincsét is gyarapítani fogja”.

Bár olimpiáról már nem születik beszámoló, egy későbbi olimpiai bajnok, mégis felbukkan. Vadnay Lászlónak⁵³ a gyorstüzelő pisztolylovásról szóló cikkében⁵⁴ megjelenik Takács Károly őrmester, aki később (1948-ban Londonban és 1952-ben Helsinkiben) olimpiai győztes lett.

Somogyi Endre „A magyar öttusa-sport tíz év távlatában”⁵⁵ című írásában két olimpia és számos verseny áttekintésével jut arra a következtetésre, hogy a tíz éves munka jó úton halad „és hogyha az öttusázó becsületos munkájára és sikerére büszke lesz minden egyes bajtársa és előljárója, ha rendkívüli munkájáért nem gáncs, hanem elismerés jár, ha a kimeríthetetlen és megszentelt magyar emberanyag minden kincse ilyen szempontból is feltáródik és idejében, célirányosan kerül munkába, akkor, de csakis akkor még további, halhatatlan teljesítmények kifejtésére lesz képes a magyar öttusa és be fog következni a több mint 10 év előtt elvetett csemete megerősödése, terebélyesedése, sőt virágba borulása is!”⁵⁶ Ha ma rátekinünk az öttusa sport éremtáblájára, láthatjuk, hogy a 21. éremmel utolértük és meg is előztük a korai időkben domináló Svédországot, és a Szovjetunió (15) és az Egyesült Államok (9) előtt vezetve megállapíthatjuk, hogy igen terebélyes virágzó fát neveltek a magyar sportolók, amiből 8 éremmel katonáink is kivették részüket.

Ha áttekintjük az olimpiákhoz kötődő cikkek szerzőit, négyen emelkednek ki. Somogyi, Schenker, Somfay és Mező saját területük nagy szaktekintélyei, nevük garancia, hogy az olvasó alapos írásokat tart a kezében. A versenyek résztvevői beszámolóikban bár sokszor elfogultak, mindig igazi sportemberhez, tiszthez méltó módon hajtanak fejet más nemzetbeliek kiemelkedő teljesítménye előtt. Írásaikból érezhető az a hit, amely nem az ország méretét, hanem a nemzetben lévő elszántságot nézi, és újabb sikerek felé hajszolja őket. Ha versenyzőként nem, de edzőként, példaként még hozzájárulhatnak ehhez. Somogyi és Schenker írásai az eseményeket élményként mesélik el. Schenker, mint a küzdelem résztvevője, sokszor teljesen újra átélve segít jobban azonosulni a verseny és a versenyzők hangulatával. Somfay elemzi a látottakat és keresi a tanulságokat, a tovább vezető utat. Mező Ferenc pedig a tudomány szemszögéből tekint a témára, segít a nagy egész, az olimpia gondolatában elhelyezni a magyar eredményeket, sikereket és kudarcokat. Nála

⁵² *Somogyi Endre*: Sportgondolatok az elmaradt 1940-es olimpia idejére. *Magyar Katonai Szemle*, 1940/9. sz. 812–820. o.

⁵³ Vadnay László (1898-?) az 1936-os olimpián lett a gyorstüzelő pisztoly versenyben 10. Lásd: *Győr – Klész*. 2012. 172. o.

⁵⁴ *Vadnay László*: Olimpiai (hatalakos) gyorstüzelő pisztolylovás. *Magyar Katonai Szemle*, 1940/8. sz. 529–534. o.

⁵⁵ *Somogyi Endre*: A magyar öttusa sport tíz év távlatából. *Magyar Katonai Szemle*, 1942/1. sz. 184–200. o.

⁵⁶ Uo. 200. o.

megfigyelhető, hogy sokkal jobban ragaszkodik a klasszikus olimpiai eszmékhez, a sportban nem a teljesítőképesség határait feszegető erőpróbát lát, hanem egy nemesebb vetélkedést.

A folyóirat pedig nem túl hosszú működése során betöltötte szerepét, amit szántak neki: „tanít, irányít, inspirál.” Miként az ország életében, úgy a sportban is fontos, hogy a múlt sikereire támaszkodva, abból erőt merítve, de egyben a jövő felé is tekintve végezze mindenki munkáját. A sportoló is, és a katona is, főképp ha a két ember egy és ugyanaz. A cél mindkettőnek ugyanaz: dicsőséget szerezni hazájának.

MELLÉKLET

A Magyar Katonai Szemlében megjelent olimpiával kapcsolatos cikkek

- Somogyi Endre*: A sport jelentősége a nemzet életében. 1932/1. sz. 223–228. o.
Somogyi Endre: Visszaemlékezés a stockholmi olimpiai vívóversenyre és az akkori vívó-életre. 1932/2. sz. 203–209. o.
Gellér Alfréd: Az épéevívásról. 1932/2. sz. 209–212. o.
Mező Ferenc: A marathoni csata és a marathonsfutás. 1931/4. sz. 224–231. o.
Schenker Zoltán: Emlékezés a magyar vívók legdicsőbb szerepléséről. 1931/9. sz. 185–202. o.
Schenker Zoltán: Harc a kardvívás hegemoniájáért. 1931/10. sz. 243–265. o.
Schenker Zoltán: A kard diadalútja az amszterdami olimpiászon. 1932/1. sz. 221–236. o.
Somfai Elemér: Elmélkedés a modern pentatlonról és annak tréningjéről. 1932/2. sz. 218–230. o.
Mező Ferenc: Az újkori olimpiák története. 1932/3. sz. 234–242. o.
Mező Ferenc: Olimpiai problémák. 1932/8. sz. 241–251. o.
Somogyi Endre: Utazás Los Angeles felé. 1932/8. sz. 256/a-h. o.
Somogyi Endre: Magyarok a X. Olympián. 1932/9. sz. 241–255. o.
Somogyi Endre: Magyarok a X. Olympián Los Angelesben. 1932/10. sz. 236–246. o.
Kern Károly: A IV. (Garmisch-Partenkirchen) téli Olympia 1936/3. sz. 236–245. o.
Kern Károly: A IV. téli olimpiai játékon szerzett tapasztalat. 1936/4. sz. 224–233. o.
Somfai Elemér: Fontosabb sportágak a berlini olympia tükrében. 1936/7. sz. 231–239. o.
Somogyi Endre: A XI. Olympia. 1936/9. sz. 218–236. o.
Vadnay László: Olimpiai (hatalakos) gyorstüzelő pisztolylövés. 1940/8. sz. 529–534. o.
Somogyi Endre: Sportgondolatok az elmaradt az elmaradt, 1940-es olympia idejére. 1940/9. sz. 812–820. o.
Somogyi Endre: A magyar öttusa sport tíz év távlatából. 1942/1. sz. 184–200. o.

TANULMÁNYOK

SÜLI ATTILA

A SZABAD- ÉS VADÁSZCSAPATOK SZERVEZÉSE ÉS MŰKÖDÉSE ERDÉLYBEN 1849-BEN

Bevezetés

1848 augusztusától egy új alakulatforma jelent meg Magyarországon: a szabadcsapat. Az önkéntes, vagy szabadcsapatok létrehozásának voltak mind katonai, mind közjogi és napi politikai indítékai. A horvát és szerb veszély miatt a kormánynak egyre inkább szüksége volt a gyorsan mozgósítható és bevethető alakulatokra. A szabadcsapatok közjogi szempontból a magyar kormány illetékességi körébe tartoztak, nem igényeltek uralkodói jóváhagyást. Az ilyen típusú alakulatok létrehozásának általában két jellemzője volt: az egyik az önkéntesség, a másik pedig az, hogy szervezésük egyéni és eseti megbízáson alapult.

A szabadcsapatok szervezésének módszertani vizsgálatát Hermann Róbert végezte el a Hatvani-szabadcsapat történetét feldolgozó munkájában.¹ Az 1848 augusztusától létrejött szabadcsapatok zömmel átalakultak reguláris alakulatokká (pl. Zrínyi-csapat: 35. honvédszászlóalj, Hunyadi csapat: 50. honvédszászlóalj.; Kossuth-csapat: 15. huszárezred).² A szabadcsapatok szervezésének újabb szakasza decembertől kezdődött. Kossuth Lajos, az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke 1848. december 16-án rendeletben szólította fel a veszélyeztetett törvényhatóságokat, hogy szervezzenek gerillacsapatokat.³ Két nap múlva már részletezte az elképzeléseit. A csapatok vezéreit a főispánok, vagy azok távollétében az alispánok nevezték ki. A vezérek 100–200 fős csapat esetén századosi, 400 fő felett őrnagyi illetményt kapnak. Az így felállított alakulatok nem tartoztak a rendes katonaság közé, de ha más megyében veszélyhelyzet volt, akkor a kormány felhívására kötelesek voltak oda menni. Felszerelésükről a jelentkezők maguk gondoskodnak. Feladatuk a gerillaharc, a megszerzett zsákmány őket illette, a szuronyos puskákért és foglyokért külön pénzt kaptak. Hatáskörileg a polgári kormányzathoz tartoztak. Mivel így sehogyan

¹ *Hermann Róbert*: Az abrudbányai tragédia. Budapest, 1999. (A továbbiakban: *Hermann* 1999.) 10–14. o.

² Az 1848-ban alakult szabadcsapatokra lásd: *Urbán Aladár*: Kossuth szabadcsapata 1848 őszén. *Hadtörténelmi Közlemények*, 35. (1988) 4. sz. 638–665. o.; *Uő*: Perczel Mór és a Zrínyi szabadcsapat. *Hadtörténelmi Közlemények*, 104. (1991) 1. sz. 77–109. o.; *Pete László*: A Frangepán-csapat. In: *Hermann Róbert – Zakar Péter* (szerk.): A források bővületében. Ünnepi tanulmányok Katona Tamás 75. születésnapjára. Szeged, 2007. 365–388. o.; *Süli Attila*: Kossuth Lajos szabadcsapatának szervezése Erdélyben 1848-ban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 122. (2009) 4. sz. 993–1054. o.

³ Kossuth rendeleteit közli *Barta István* (s.a.r.): Kossuth Lajos Összes Munkái (KLÖM) XIII. Budapest, 1953. 767–770., 794–798. o.

sem illeszkedtek a hadsereg szervezetébe, Mészáros Lázár hadügyminiszter végig ellenzte a szabadcsapatok felállítását.⁴

Míg az anyaországi szabadcsapatokról készültek feldolgozások, addig az erdélyiek történetének bemutatásával a mai napig adós a történettudomány. A kérdéskör fontosságára Egyed Ákos joggal hívta fel a figyelmet az Erdély 1848–1849. évi történetét feldolgozó monográfiájában.⁵ A szerző alapos elemzéssel mutatta ki a magyar, román és szász polgári és marxista történetírás sablonos megállapításainak egyoldalúságát, az utóbbiak ugyanis az ilyen jellegű alakulatokban számos esetben a magyar kormányzat elnyomó politikájának eszközét látták.⁶

1849 januárjában Erdély helyzete indokoltá tette a szabad- vagy vadászcsoportok helyi szervezését. Az országrész új teljhatalmú kormánybiztosának, Beöthy Ödönnek az egyik legnehezebb feladata volt a visszafoglalt területeken az államhatalom és a közbiztonság helyreállítása, ehhez ugyanis fegyveres erőre volt szükség. A belbiztonság garantálása elsősorban a nemzetőrség feladata lett volna, az országrész nemzetőrségeit azonban 1848 október–novemberében a császári alakulatok, illetve a román és szász felkelők lefegyverezték. 1849 januárjában megindult ugyan a törvényhatóságok nemzetőrségeinek újjászervezése, azonban számukra az állam fegyvert nem tudott biztosítani. A rendelkezésre álló sorkatonaság kevés volt, ráadásul az utóbbinak Erdély visszafoglalása volt az elsődleges feladata.⁷

A fentiek szellemében Beöthy január 5-én kelt felhívásában vadászcsoportok alakítására szólította fel Közép-Szolnok és Kraszna megyék közönségét. Rendeletét az alábbiakkal indokolta: „A dolgok menetelét összetett kézzel azon biztos remény alatt, hogy így a veszélyt magunktól eltávolítjuk hasztalan nézzük, hasztalan különösen Erdélyben, hol a nemzetiség és értelmiség ellen a durva nyers erő használtatik fel; melynek feladása nem kevesebb, mint véres verejtékkel szerzett vagyonunkat feldúlva romba dönteni, s életünktől a legborzasztóbb kínok közt minket megfosztani, ha tehát ily jövődő vár reánk, természeti ösztön hí fel mindenkit, életét a mily drágán csak lehet áruba bocsátani.”⁸ A következő napon pedig Erdély törvényhatóságai felé bocsátott ki nyílt rendeletet a

⁴ A Magyarországon alakult önkéntes vadászcsoportok majdnem teljes listáját közli *Bona Gábor*: Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. Budapest, 2008. (A továbbiakban: *Bona* 2008.) I. 54–55. o.; Az 1849-ben Magyarországon alakult szabadcsapatokra lásd: *Kerekes Zoltán*: A pesti szabad portyázó története. *Hadtörténelmi Közlemények*, 14. (1967) 1. sz. 65–105. o.; *Hermann Róbert*: A történetíróból katona. Vasvári Pál utolsó éve. In: *Hausner Gábor* (szerk.): Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére. Budapest, 2005. 269–289. o.; *Hermann* 1999.; *Süli Attila*: Dobsa Lajos a forradalomban és szabadságharcban. In: A Makói Múzeum Füzetei. 102. Makó, 2003. 15–18. o.; *Hermann Róbert*: A Mednyánszky-szabadcsapat és a pápai vértanúk. In: Pápai Múzeumi Értesítő. 13. Pápa, 2010. 255–298. o.; *Hermann Róbert*: Barta József. In: *Hermann Róbert* (szerk.): Vértanúk könyve. A forradalom és szabadságharc mártírjai. Budapest, 2007.; *Sörös Pongrác*: Episod a nagy napokból. *Századok*, 1900. 357–361. o.; *Székelyné Kőrösi Ilona*: Muraközy János és Kecskemét város szabadcsapata. In: *Székelyné Kőrösi Ilona* (szerk.): Kecskemét is kiállítja. Kecskeméti a szabadságharcban. II. Kecskemét, 2002. 177–216. o.

⁵ *Egyed Ákos*: Erdély 1848–1849. Csíkszereda, 2010. (A továbbiakban: *Egyed* 2010.)

⁶ *Egyed* 2010. 347., 361–364. o.

⁷ A Beöthyvel kapcsolatos elvárásokról lásd: *Honvéd* 6. sz. 1849. január 3. 23. o.

⁸ Közép-Szolnok és Kraszna megyékhez intézett rendelet lelőhelye: *Honvéd*, 9. sz. 1849. január 6. 33–34. o.

tárgyban.⁹ Az intézkedés indoklása szinte megegyezik a fenti megyékhez írottakkal. A vadászcsapatokba belépők 5 forint foglaltól kaptak, zsoldjuk a sorkatonaságéval megegyező volt. Az alakulatok a katonai törvények hatálya alatt álltak. A belépők vállalhattak mind lovas, mind gyalogos szolgálatot, amennyiben egy csapat létszáma elérte a 100 főt, megalakultnak számított és indulnia kellett a román felkelők ellen. Fő feladatuk az volt, hogy portyázásaikkal a bűnösöket elfogják, a rablott javakat és fegyvereket begyűjtsék. Semmi olyan jogosítványuk nem volt, amely törvénytelenségre hatalmazta volna fel őket. Erre egyértelműen utalnak a rendelet záró sorai: „Azért is eleve figyelmeztetek mindenkit, ki erkölce tisztaságában és becsületességében nem bízok, e sereghez be ne álljon; mert a magyar nemzet egyedüli feladata, bármilyen méltatlanságot és polgáriasság elleni ténnyt követnek legyen is ellene, hasonló mértékkel vissza nem fizetni, – mert ezt sem történelmi nevezetessége, sem világszerte ismeretes becsületes jelleme meg nem engedi. – Feladatásunk nem hódítás – feladatásunk kibékítés, és meggyőzni mindenkit arról, hogy e honnak jövője és mindene az unio törvénynek szilárdításában rejlik.”¹⁰ A vadászcsapatok ideiglenes szervezésével Beöthy Keceli Istvánt, Csíki Lászlót, Orbók Ferencet és Bánffy Lászlót bízta meg.¹¹

Nagyon fontos volt, hogy a közbiztonság megteremtése érdekében Beöthynek gyorsan bevethető, elsősorban lovas alakulatokra volt szüksége, így a kormánybiztos január 17-én az ilyen jellegű szolgálat vállalására szólította fel Erdély lakóit.¹² Felhívását az alábbi sorokkal indokolta: „A vad elem dühöngve pusztít, ártatlan vérről öntözi e földet. És míg a magyar sereg győzelmesen halad, s új babérokat tűz halántékaira: Addig a fő város közelében, hol annyi okunk volt az ádáz vésznek lecsilapultát várni, városok és falvak dűlnek romba. Biztosítékunkra itt hagyott sergeink mindent elkövetnek, meggátolni a veszélyt, de részint a távolság, részint a késedelmes tudósítások ezt tenniük nehezíti, mert egy neme a csapatnak, mely gyorsasággal a fenyegetett helyeken meg jelenhet hiányzik. Lovasságunk nincs, Lóra tehát mindenki, kitől csak telik, rang és osztály különbség nélkül. Mutassa meg e hon lakossága, hogy nem csak lovakat tudna nevelni, hanem azokon szolgálni is, midőn a hon érdeke kívánja.”¹³

⁹ Beöthy január 6-án, Kolozsváron kelt, az erdélyi törvényhatóságokhoz intézett rendeletét közli *Kővári László*: Okmánytár az 1848–49-ki erdélyi eseményekhez. Pest, 1861. (A továbbiakban: *Kővári* 1861.) 144–145. o.; A rendelet ismertetése az Országos Honvédelmi Bizottmány számára: Beöthy levele az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1849. január 6. Közli *Dragomir, Silviu*: *Revoluția românilor din Transilvania în anii 1848–49*. Cluj, 1946. III. (A továbbiakban: *Dragomir* 1946. III.) 253–254. o.; *Kővári* 1861. 152. o.

¹⁰ Uo. 145. o.

¹¹ Uo. 144. o.; Bánffy Lászlóra lásd: *Bona Gábor*: Hadnagyok és főhadnagyok az 1848–49. évi szabadságharcban. Budapest, 1998–1999. I. (A továbbiakban: *Bona* 1998–1999.) 83. o.

¹² Beöthynek, a lovas szolgálat vállalására felszólító hirdetés megjelent *Honvéd*, 19. sz. 1849. január 18. 74. o.

A szabad- és vadászcsapatok szerveződése a törvényhatóságokban

Kolozsvár és Kolozs megye

Beöthy Kolozsvár lakosait már január 6-án egy vadászcsapat alakítására szólította fel, vezérnek Macskási Ferencet szánta. A kolozsvári nemzetőrökből alakult vadászcsapatot Beöthy a mezősegi román falvak lefegyverzésére rendelte ki. Az alakulat Magyar- és Oláhlétára szállt ki, ahol rögtön megkezdték a vizsgálatot. Ekkor a települések határában két-három ezer román felkelő jelent meg, akiket a havasok felé űztek. Később az alakulat Kisbányán harcolt a román felkelők ellen, ahol 13 lemészárolt magyar halottat eltemettek. Ezután Kisfenesre vonultak, ahol br. Wesselényi Farkas, illetve az alsójárai polgárok elrablott javait szerezték vissza. Emellett négy lőfegyvert és lándzsákat szedtek be a román lakosságtól. Végül a megye a vadászcsapatok szervezésével Kolozsvárhoz hasonlóan Macskási Ferencet bízta meg, akit egyben őrnagyi rangra is javasoltak. A megyei vadászok közül egy század Bán István százados parancsnoksága alatt Tordaszentlászlón állomásozott. Kolozsvár kirendelt mozgó vadászcsapata feltehetőleg több kihágást is elkövetett, így Beöthy január 29-én vizsgálat lefolytatására utasította br. Kemény Ignác Kolozs megyei kormánybiztost. Ez a helyzet azonban a későbbiek során sem javult. Április 21-én Kemény Farkas br., ezredes, kolozsvári hadosztályparancsnok arra kérte Csányt László teljhatalmú biztost, hogy a fegyelmetlen Kolozs megyei portyázó szabadcsapatok ellen lépjen fel.¹⁴

A kalotaszegi mintegy 400 fős vadászcsapat alakult, azonban a foglalópénz és a fegyver hiánya miatt a többség hazament. Bánffyhunyadon 150, más Kolozs megyei településeken 110 fő vállalt vadászcsapatbeli szolgálatot. Számukra a főispán fegyvert és foglalópénzt sürgetett. Ezen felül még Szentpály Sándor, a 31. honvédszászlóalj századosa szervezett a megyében egy 176 fős vadászcsapatot. A kalotaszegi vadászcsapatba – Beöthy utasítása alapján – csak a lőfegyverrel rendelkezőket vették fel, a többi jelentkezőt mozgó nemzetőri szolgálatra kötelezték. A vadászcsapat létszámát február közepén 200 főre egészítették ki, a század 156 lőfegyverrel és 44 lándzsával volt felfegyverezve. Februárban a megyében két mozgó vadász csapat létezett, melyek közül a felső kerületi február végén már 208 fős volt, többségük lőfegyverrel el volt látva. A megyéhez tartozó Teke községben Mohay János szervezett 30 fős lovas szabadcsapatot, melyhez tisztek kinevezését kérte Csánytól. A csapat február 25-én indult el Tekéről a Mezőségbe a román falvak lefegyverzésére. Emellett szintén Tekén alakult egy 140 fős gyalogos vadász század Putnoki József

¹³ *Honvéd*, 19. sz. 1849. január 18. 74. o.

¹⁴ MTA Kt. Csány-lt. 131/849. Rendelet Kolozsvárhoz a nemzetőrség felállítására. Kolozsvár, 1849. január 17.; MTA Kt. Csány-lt. 3595. Bíró Pál nemzetőr százados levele. Magyarléta, 1849. január 18.; MTA Kt. Csány-lt. 3658. Kemény Ignác kormánybiztos jelentése. Kolozsvár, 1849. január 23.; MTA Kt. Csány-lt. 3692. Macskási Pál főispán levele. Kolozsvár, 1849. január 21.; MTA Kt. Csány-lt. 3695. Ua. Kolozsvár, 1849. január 21.; MTA Kt. Csány-lt. 3728. Bíró Pál százados jelentése. Kisbánya, 1849. január 21.; MTA Kt. Csány-lt. 3664. Beöthy levele Kolozs megyéhez. Kolozsvár, 1849. január 31.; MTA Kt. Csány-lt. 257. Csány rendelete Rády Endre hadbíróhoz a mozgó nemzetőrök elleni vizsgálat lefolytatására. Kolozsvár, 1849. február 22.; MTA Kt. Csány-lt. 2517. Kemény Farkas ezredes levele. Kolozsvár, 1849. április 21.; Kemény Farkasra lásd: *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek az 1848–49. évi szabadságharcban. Budapest, 2000. (A továbbiakban: *Bona* 2000.) 432–433. o.

százados parancsnoksága alatt. A század 36 szuronyos puskával és 24 vadászfegyverrel rendelkezett. A megyében a vadászcsapatok május közepéig 64 puskát és 31 pár pisztolyt szedtek be a román lakosságtól.¹⁵

1849 júliusában báró Inczedy Zsigmond nemzetőr százados Boczkó Dániel erdélyi főkormánybiztostól egy szabad lovascsapat alakítására kapott megbízatást Kolozs és Doboka megyék területén. Inczedy korábban a mozgósított Kolozs megyei lovas nemzetőrökkel eredményesen harcolt a gyulafehérvári ostromsereg kötelékében.¹⁶

Belső-Szolnok és Doboka megye

Belső-Szolnok megyében Beöthy rendeletének fogadtatásáról a szemtanú Csernátoni Vajda Sámuel így emlékezett: „Január 17. volt a bizottmányi gyűlés, hol Beöthy Ödön kormánybiztos rendelkezék, miszerént az ellenség által okozott károk becsültessenek meg, azok megtérítendők, és a megyébe mozgó vadászcsapat állíttassék fel, amelyek iránt intézkedések tevődtek is.”¹⁷ Ennek értelmében Eperjesi József nemzetőr főhadnagy vadászcsapat szervezésébe kezdett Désen és környékén, ugyanakkor Bem Désen a nemzetőrség felállítását szorgalmazta. Mivel az utóbbit a vadászcsapat szervezése gátolta, Weér Farkas főispán Beöthytől kért állásfoglalást az ügyben.¹⁸ Ugyanígy véleményt kért báró Bánffy János alezredes, dési térparancsnok is, mivel a főispán a román lakosságtól beszedett fegyvereket a vadászcsapatok számára igényelte tőle, míg Bem a nemzetőrségnek szánta azokat. Beöthy a válaszában kifejtette, hogy célszerűbb a vadászcsapatot lőfegyverrel ellátni, mivel az négy hónapra alakult és bárhol bevethető, a nemzetőrséget pedig lándzsával is fel lehet szerelni. Ezzel a kormánybiztos definiálta a vadászcsapatok és a mozgó nemzetőrség közti különbséget, mivel az utóbbit csak rövidebb időszakra lehetett alkalmazni.¹⁹ A megyei vadászcsapat másik százada Lápos-vidéken alakult. Szervezője Kádár Ferenc helyi nemzetőr százados volt, aki január 13-tól kezdődően bejárta a Lápos-vidéket Csernátoni Vajda Sámuel és Sz. Bakk Ferenc hadnagyk kíséretében. Alsó-Ilosván, Malomon, Bálványos Váralján, Szásznyíresen és Magyardécsén mintegy 100 fő jelentkezett a századba.

¹⁵ MTA Kt. Csány-lt. 200/849. Beöthy Kemény Ignáchoz. Kolozsvár, 1849. január 24.; MTA Kt. Csány-lt. 247/849. Ua. Kolozsvár, 1849. január 21.; Szentpály Sándorra lásd: *Bona* 2009. II. 407–408. o.; HL Csány-lt. 181/849. Kemény Ignác br. kormánybiztos levele. Kolozsvár, 1849. február 10.; MTA Kt. Csány-lt. 197. Kemény Ignác levele. Kolozsvár, 1849. február 13.; HL Csány-lt. Szn. Lészai Ferenc százados jelentése. Kolozsvár, 1849. március 1.; MTA Kt. Csány-lt. 683. Mohay János levele. Teke, 1849. február 25.; MTA Kt. Csány-lt. 683. Mohay János jelentése. Kőbölkút, 1849. február 27.; MTA Kt. Csány-lt. 683. Szócs Farkas főhadnagy, Orosz Ferenc hadnagy és Ferenc Károly hadnagy levele. Kőbölkút, 1849. február 27.; MTA Kt. Csány-lt. 3483. Rettegi László alispán levele. Kolozsvár, 1849. május 25.; Bán Istvánra lásd: *Bona* 1998. I. 82. o.;

¹⁶ *Honvéd*, 171. sz. 1849. július 16.; *Kádár József*: Belső-Szolnok és Doboka vármegye története. 1848–49. Dész, 1890. (A továbbiakban: *Kádár* 1890.) 202. o.

¹⁷ Kovászna Megyei Nemzeti Levéltár (A továbbiakban: SÁL.) Fond 27. Nagy Jenő gyűjteménye. Leltári szám: 157. XI. csomó fol. 182–227. Csernátoni Vajda Sámuel visszaemlékezése. Kézirat. Csernátoni Vajda Sámuelre lásd: *Bona* 1998. I. 273. o.

¹⁸ MTA Kt. Csány-lt. 3476. Weér Farkas főispán levele. Dész, 1849. január 18.; MTA Kt. Csány-lt. 3754. Ua. Dész, 1849. január 14.

¹⁹ MTA Kt. Csány-lt. 3517. Bánffy János br. alezredes levele. Dész, 1849. január 15. A válasz: MTA Kt. Csány-lt. 112/849.; MTA Kt. Csány-lt. 3540. Bánffy alezredes levele. Dész, 1849. január 26.; Bánffy Jánosra lásd: *Bona* 2000. 229. o.

Eperjesi csapata volt a megyei vadászcsapat 1., míg Kádáré a 2. százada. A vadászokat és tisztjeiket, akik lőfegyverrel viszonylag jól el voltak látva, a megye fizette. Emellett alakult még egy lovas vadászcsapat is, ennek parancsnoka Weér György volt.²⁰

Beóthy január 17-én a Doboka megyei Szék városa számára meghatározta a nemzetőri szolgálatra kötelezett polgárok összeírását, illetve vadászcsapatok alakítását, amelyet 200 fő jelentkezése esetén azonnal ki kellett indítani. Az utóbbi alakulat létszáma május elején 62 fő, parancsnoka Csiszár Károly főhadnagy volt. Ekkor Széken állomásoztak. Áprilisban szinte az egész csapat beállt Ormai Norbert alezredes honvéd vadászrezredébe. A szamosújvári vadászcsapat, amelyet Gajzágó Dávid tanácsos és Gajzágó Kristóf²¹ esküdt alapított, február közepén a helyi térparancsnokság alárendeltségébe tartozott. Az alakulat parancsnoka Gajzágó Kristóf százados konfliktusba került a megye vezetésével,²² mivel az utóbbi a csapat által beszedett fegyvereket a nemzetőrségnek adta, holott ezekre az alakulatnak is szüksége lett volna. Az alakulat 19 szuronyos puskával, illetve 32 saját vadászfegyverrel rendelkezett. Az alakulat létszáma később 260 főre nőtt, amely két századra tagolódott.

A Belső-Szolnok és Doboka megyei szabad- és vadászcsapatok január végén és február elején elsősorban megyéjükben tevékenykedtek, majd egy részüket Besztercére rendelték. Urban február eleji betörése után először Rettegére, majd Szamosújvárra vonultak vissza. Így március elején a fenti alakulatok a szamosújvári térparancsnokság alárendeltségébe kerültek, létszámadataikat a mellékletben tüntettem fel. Március végén a Belső-Szolnok és Doboka megyei vadászcsapatok Sorbán István nemzetőr őrnagy vezetésével Kolozsvárra vonultak, ahol Kemény Farkas ezredes buzdító beszéde után a nagyenyedi helyőrség állományába kerültek és Tövisen állomásoztak. Elsősorban a nagyenyedi és a csombordi járások területét felügyelték. Ők szedték össze és temették el a január 9. óta a városban lévő halottakat.²³ A térparancsnokság szerint azonban sok visszaélést követtek el, így kérték az elvezénylését. A Batizi hegyen a vadászok 17 román felkelőt fogtak el, akiket Marosújvárra kellett volna kísérniük, ehelyett kivégezték őket. Emellett kivégzések voltak még Gambucon, Marosújváron, Nagylakon, Káptalanban, Oláhpéterlakán, Felenyeden, Diódon, Maroscsesztvén és Marosszentkirályon.²⁴ Mások a román lakosok marháit hajtották el törvénytelenül. Alsó-Fehér megye vezetése április 13-án kérte Kemény Farkas ezredest, hogy a nagyenyedi és balázsfalvi térparancsnokságok állományában lévő va-

²⁰ A témáról összefoglalóan lásd: *Kádár* 1890. 167–198. o.; Ormai Norbertre lásd: *Bona* 2000. 549. o.; Weér Györgyre lásd: *Bona* 2009. II. 552. o.

²¹ Gajzágó Kristóf az örmény katolikus egyházközség esperese volt. Lásd: Erdély nagyfejedelemség tiszti névtára az 1848. évre. Kolozsvár, 1848. 218. o.

²² MTA Kt. Csány-lt. 244. Gajzágó százados levele. Szamosújvár, 1849. február 15.

²³ MTA Kt. Csány-lt. 718. Szamosújvár tanácsának levele. Szamosújvár, 1849. március 1.; HL Csány-lt. 140:849. Bogdánffi őrnagy jelentése. Szamosújvár, 1849. március 18.; Bogdánffira lásd: *Bona* 2000. 259–260. o.; HL Csány-lt. 67. sz. Nánási László főhadnagy levele. Szamosújvár, 1849. március 12.; MTA Kt. Csány-lt. 369. Csány levele Eperjesi József századosnak. Kolozsvár, 1849. március 6.; MTA Kt. Csány-lt. 522. Csány levele Mieczyslaw Woroniecki hg., alezredesnek. Kolozsvár, 1849. március 16.; Mieczyslaw Woroniecki-re lásd: *Bona* 2000. 719–720. o.; Sorbán Jánosra lásd: *Bona* 2000. 628. o.; Kádár Ferenc százados levele. Szamosújvár, 1849. március 10.; MTA Kt. Csány-lt. 752. Kádár Ferenc százados levele. Szamosújvár, 1849. március 15.; Kádár Ferenc-re lásd: *Bona* 2008. I. 530. o.

²⁴ MTA Kt. Csány-lt. 2950. A nagyenyedi térparancsnokság levele. Nagyenyed, 1849. május közepe; *Szilágyi Farkas*: Alsó-Fehér vármegye 1848–49-ben. Nagyenyed, 1898. 286., 292–293. o.

dászcsapatokat honvédzászlóaljakkal cserélik ki. A Belső-Szolnok és Doboka megyei vadászcsapatok ötheti szolgálat után tértek haza május elején, a feloszlás után fegyvereiket Kemény Farkas ezredesnek adták át. A feloszlott vadászcsapatok tagjai közül sokan beálltak a honvédzászlóaljakba, vagy a honvéd vadászrezdekbe.²⁵

Egyébként 1849 márciusától Farkas István százados – Ormai Norbert alezredes megbízásából – a honvéd vadászrezdekbe való átlépésre buzdította a vadászcsapatok tagjait, és nem eredmény nélkül, mivel 60 fő hajlandónak mutatkozott erre. A térparancsnokság azonban – félve az alárendeltségébe tartozó alakulatok felbomlásától – tiltó rendelkezést adott ki. Az ügy Csány László országos teljhatalmú biztos elé került, aki a négyéves szolgálatvállalást, vagyis a honvéd vadászrezdekbe történő átlépést preferálta. Ennek alapján kezdte meg március elején Kádár Ferenc százados a négy hónapra alakult vadászszázadának átszervezését honvéd vadászokká. Kádár az új alakulatának, amelybe mintegy 50-en léptek át a korábbi vadászszázadából, egyenruhát készíttetett.²⁶

Torda megye

1849. január 8-án Beöthy levélben tudatta Torda városával, hogy Czetz János alezredes, aki a Bem által Tordára rendelt dandár parancsnoka volt, 1200 fős különítményével megkezdi a cirkálásait, őket viszont vadászcsapatok alakítására szólította fel. A vállalkozóknak saját fegyverrel kellett rendelkezniük, a költségeket az állam viseli. A város a rendelet hatására másnap közgyűlést tartott, ahol arról határoztak, hogy az eddig felállított két nemzetőrszázadot átszervezik vadászcsapatokká. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a fenti két század tagjai vállalták a négy hónapos szolgálatot, illetve a polgári kézben lévő vadászpuskákat ők kapták meg.²⁷

Január 16-án egy portyázó vadászcsapat indult el Tordáról a román felkelők ellen. A mozgó vadászcsapatok fontos feladata volt a román felkelők által elrabolt javak visszaszerzése. Tarsoly Gergely és Lengyel Ádám századosok századai már január 23-án megkezdték a cirkálást, valamint a román felkelők lefegyverzését és a rablott javak visszaszerzését. A legfenyegetettebb helyzetben Torockó és környéke volt, ahová Ugron István Torda megyei és aranyosszéki kormánybiztos vadászszázadokat indított Tordáról. Emellett a kormánybiztos külön katonai erő kirendelését kérte Alsójárára az országos biztostól (Kolozsvárról) a tordai térparancsnokság rendelkezése alá. Az utóbbi a következő alakulatokból állt: 50 honvéd egy főtiszt vezetésével (32. honvédzászlóalj), 1 század bihari és 1 század tordai vadász. A különítmény elsődleges feladata az volt, hogy Pápai Lajos alispán, polgári biztos irányítása mellett a környék román lakosságát lefegyverezzék. Beöthy közölte a térparancsnoksággal azt is, hogy Kolozsvárról hasonló erők, vagyis mozgó vadász századok indultak ki Tordaszentlászlóra és Magyarlétára, amelyekkel vegyék fel a kapcsolatot és a hadműveleteiket hangolják össze. A Torda megyei vadászok részt vettek a törvényhatósághoz tartozó Mezőszengyel lakosságának lefegyverzésében (1849. január 25.).

²⁵ MTA Kt. Csány-lt. 582.

²⁶ MTA Kt. Csány-lt. 2517. Csiszár Károly főhadnagy levele. Szék, 1849. május 4.; Farkas Istvánra lásd: *Bona* 2008. I. 331. o.; *Márki Sándor*: Csány László Erdélyben. 2. rész. *Erdélyi Múzeum*, 1897/8. 1897. (A továbbiakban: *Márki* 1897. 2. rész.) 492. o.

²⁷ MOL H. 2. 701/E. Beöthy Ödön Kossuth Lajoshoz. Kolozsvár, 1848. január 16.; Czetz Jánosra lásd: *Bona* 2000. 148–149. o.

A két és fél századból álló gyalogos különítmény bekerítette a falut, a román felkelők egy része azonban folytatta az ellenállást, majd megpróbáltak elmenekülni, többségüket a vadászok lelőtték. A korabeli sajtótudósítás szerint „többnyire szengyeli birtokosok, kik részint magok, részint családjuk tagjai kínoztattak meg, némelyiknek testvéreik, szülőik gyilkoltattak le, a faluba rohantak, kínzóikra s a gyilkosaikra reá ismertek s ily felingerelt környületek közt néhányat” le is lőttek. Itt tehát önbíráskodás történt. Ugyancsak a tordai vadászcsapatok fegyverezték le Ózd, Bükkös és Csekelaka román lakosságát, illetve elfogtak 8 tribunt.

A legnagyobb gondot a lőfegyverhiány jelentette, a belépők egy része csak lándzsával volt felszerelve. Beöthy vásárolt ugyan fegyvereket, ez azonban csak a hiány töredékét fedezte.²⁸

Lengyel Ádám százados alakulata által az Oláhlapádon lefoglalt értékeket a megyei honvédelmi bizottmány az árverésen értékesítette. Tarsoly Gergely százada február végén Csekelakán hat magyar családot szabadított ki, valamint rablott javakat foglalt le.²⁹

A négy hónapra alakuló megyei mozgó csapatokkal azonban sok probléma volt. Mivel zsoldot nem, vagy késve kaptak, csak a beszedett fegyverek és a visszaszerzett javak után járt nekik jutalom, ezért többször sanyargatták indokolatlanul a lakosságot. Ugron kormánybiztos azt javasolta Beöthynek, hogy helyezték őket a katonai igazságszolgáltatás hatálya alá, illetve ne négy hónapra, hanem legalább egy évre hozzák létre őket. Báró Egloffstein Béla alezredes, térparancsnok pedig az egyik levelében egyenesen így fogalmazott: „mintán a most alakult szabad mozgó századokban gyakorlatlanságok, próbálatlanságok miatt igen keveset, a helybeli nemzetőrökben és polgárokbán pedig egy átaljában semmit se lehet bízni, kik most is oly szellemben mutatkoznak, igen csekély kivétellel, hogy ügyünknek nem szíves jóakarói.” Május közepén – ahogyan korábban már utaltunk rá – az Alsó-Fehér megyében tevékenykedő Torda megyei vadászcsapatok 17 foglyot lemészároltak, amelyért ifj. báró Kemény István főispán kérte a szigorú megbüntetésüket.³⁰

²⁸ MTA Kt. 3646. Ugron István jelentése Beöthy Ödönhöz. Torda, 1849. január 17.; MTA Kt. Csány-lt. 3643. Tarsoly százados jelentése Ugron Istvánhoz. Záh, 1849. január. 23. Panaszkodik, hogy kevés a rendelkezésre álló erő, illetve nagy a fegyverhiány. MTA Kt. Csány-lt. 55/849. Beöthy levele Torda városához. Kolozsvár, 1849. január 8. Mellette: A város közgyűlésének jegyzőkönyve Szigethy Cseh Sándor főhadnagy és Balogh János aljegyző aláírásával. Torda, 1849. január 9.; *Dragomir* 1946. III. 270. o. Beöthy jelentése az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1849. január 12.; MTA Kt. Csány-lt. 110/849. Beöthy rendelete a tordai térparancsnoksághoz. Kolozsvár, 1849. január 16.; *Egyed* 2010. II. 362–363. o.; Lengyel Ádámra lásd: *Bona* 2009. II. 28. o.; Tarsoly Gergelyre lásd: *Bona* 2009. II. 442. o.; Pápai Lajosra lásd: *Bona* 2000. 561. o.; MTA Kt. Csány-lt. 3119. ifj. Kemény István br. főispán levele. Kolozsvár, 1849. május 17.

²⁹ HL Csány-lt. Szn. Egloffstein őrnagy levele Berde Mózes segédkormánybiztoshoz. Torda, 1849. március 25.; HL Csány-lt. Szn. Ugron István kormánybiztos levele. Torda, 1849. március 30.; Uo. 503/849. Torda, március vége. – A menekült nagyenyedi polgárok is kárigénnyel léptek fel. Uo. 472/849. Ugron István levele. Torda, 1849. március 29.; MTA Kt. Csány-lt. 400. Egloffstein levele. Torda, 1849. március 1.; MOL R. 31. Napló. 42. o.

³⁰ Pl. Tarsoly Gergely százados egységével a lakosság szabadon legelő marháit is lefoglalta, ami Ugron kormánybiztos szerint bosszúra adhat okot. Lásd: HL Csány lt. 537/849.; HL Csány lt. 119/849. Ugron István levele Beöthy Ödönhöz. Torda, 1849. február 8. Hasonló javaslatot tett április elején a tordai térparancsnokság is. HL Csány-lt. 1446/849); Uo. 317/849. Egloffstein levele Csány Lászlóhoz. Torda, 1849. február 19.; MTA Kt. Csány-lt. 265/849. Csány levele Egloffsteinhez. Kolozsvár, 1849. február 22. Kérte, hogy igyekezzen a kihágásokat megfékezni.; *Márki* 1897. 2. rész. 439. o.

A megyei vadászszázadok március elejétől a havasok zárolásában vettek részt.³¹ Egloffstein téparancsnok feladata nem volt irigylésre méltó. A megye területének védelméhez elegendő erő nem állt rendelkezésre, ugyanakkor az alakulatok ellátása nehézségekkel járt. A nemzetőrök és vadászok túlnyomórészt polgári, különféle vadászfegyverekkel voltak felszerelve, amelyek többnyire lőkupakosak voltak. Az eltérő fajtájú lőkupakok beszerzése szinte lehetetlen volt.³²

Később a tordai négy vadászszázad beolvadt a II. honvéd vadászezredbe, melynek 7–8. osztályát képezték, ezzel az alakulatok regularizálódtak.³³ Az átlépés egyik fő motivációja az lehetett, hogy a honvéd vadászezredek tagjai magasabb illetményt kaptak a többi alakulat katonáitól.

Az újjáalakult lovas nemzetőrség tagjai szintén vállalták a négy hónapos szabadcsapat szolgálatot. Az alakulat 200 fős állományát Pápai Lajos alispán képezte ki, aki a parancsnokságot rövidesen Técsi Sámuel századosnak adta át. A század kezdetekben postai küldeményeket és katonai szállítmányokat biztosított, majd egyik részük a gyulafehérvári ostromsereghöz, míg a másik Alsójárára került, ahol kivette részét a román felkelők elleni harcokból. Bár a csapat szolgálati ideje május végén lejárt, Egloffstein kérésére Szent-Iványi országos biztos hosszabbítást rendelt el. A szabadságharc leverése után hazatértek.³⁴

Torda megye felső kerületében Szabó Lajos ügyvéd, a megyei liberális ellenzék egykori vezetője egy 459 főből álló szabadcsapatot szervezett 1849 februárjában. A csapatba, amely 1849. február 24-én már két századból és egy lovas szakaszból állt, feltehetőleg több nemzetőr is belépett, akik a vadászokhoz hasonlóan négyhavi szolgálatot vállaltak. A csapat (amely Sárpataktól Egerbegyig tevékenykedett a Mezőségben) rosszul volt felgyerezve, csak 100 vadászpuskájuk volt, a többiek pedig lándzsával rendelkeztek. Már-

³¹ *Orbán Balázs*: Torda város és környéke. Budapest, 1986. I. (A továbbiakban: *Orbán* 1986.) 415. o. A havasok zárolásán az érchegységi román felkeléssel szemben felállított védelmi rendszert értjük. A rendelkezésre álló reguláris erő kevés volt a román felkelés leveréséhez, a helyi terepviszonyok pedig nagyban megnehezítették egy támadó különítmény utánpótlását. A havasok zárolásának az volt a célja, hogy a lázadást elszigeteljék. A feladat tökéletes végrehajtásához nem állt rendelkezésre elegendő erő, ráadásul a román felkelők rendszeresen kaptak utánpótlást a gyulafehérvári erődből. Emellett a zárolás nem volt teljes, mindig voltak olyan pontjai melyeket már nem tudtak alakulatokkal megszállni.

³² HL Csány-lt. 520/849. Egloffstein jelentése Csány Lászlónak. Torda, 1849. március 12. vö. MTA Kt. Csány-lt. 626. Egloffstein levele. Torda, 1849. március 12. Sajnos a nagyváradi gyárból küldött lőkupakokat (belga típusú) a vadászfegyverekhez méretük miatt nem lehetett használni; Uo. 4099. Egloffstein levele. Torda, 1849. június 5. Az alezredes a havasi hadjáratra való tekintettel fegyvert sürgetett.

³³ Erre április elején került sor. MTA Kt. Csány-lt. Egloffstein levele. 1464. Torda, 1849. április 11.; Uo. 1486.; Más forrás szerint május 10-én. Lásd: MOL R. 31. Napló. 1849. május 10.

³⁴ Erre vonatkozólag lásd: *Hermann Róbert* (s. a. r.): Csány László iratai. II. Zalaegerszeg, 1998. 268–270. o. (A továbbiakban: *Hermann* 1998.) Csány levele Kossuthoz. Kolozsvár, 1849. április 16.; A vadászok ugyanis a honvédektől eltérően 8 forint helyett 20 forint foglalt kaptak. Lásd: MTA Kt. Csány-lt. 4282. Ormai Norbert ezredes felszólítása a vadászcsapatok tagjaihoz. Ebben 4 hónap helyett 4 év szolgálatra biztatta őket. 1849. március.; A lovasszázad tisztjei közé tartozott Nemes Miklós főhadnagy, Finta Miklós és Szentkirályi Dániel hadnagyok. Lásd: *Orbán* 1986. II. 446. o.; Az alakulat tisztikarának felterjesztése: MTA Kt. Csány-lt. 377. Ugron István levele.; Pontosabban a gyulafehérvári ostromsereg Borbádon állomásozó 1. dandárához. Létszámuk 71 fő volt. P876. 1. cs. 2. tét. №. 13.; 7 lovas kikülönítve Csügeden. Lásd: Österreichische Nationalbibliothek. Handschriften-Sammlung. Wien. (A továbbiakban: ÖNB HSS) Series nova 358. Bd. II. 365–366. f.; 4 pedig Tövisen. Lásd: MOL H. 75. 1849:26421. Hermann Róbert szíves közlése.; *Orbán* 1986. II. 446. o.; MTA Kt. Csány-lt. 3615. Egloffstein levele. Torda, 1849. május 26.; *Orbán* 1986. I. 526. o.

cius végén Szabó jelezte Ugron kormánybiztosnak, hogy 500 fős csapata nemcsak 4 évig, hanem addig, amíg a haza védelme megkívánja, hajlandó szolgálni. A 4 hónap letelte után, 1849. április 6-án Szabó az alakulatával beállt a III. honvéd vadászrezedhez, melynek 6. osztályát képezték. A csapatot 1849. május végén Torockó és Jára közé vezényelték, ahol a topánfalvi román felkelő tábor ellenében tevékenykedett. Szabó feltehetőleg több túlkapást is elkövetett a polgári lakosság kárára, ezért Bem haditörvényszék elé állíttatta és a vizsgálatot csak Kossuth közbenjárására szüntették meg. A vádak a csapatvezér mindvégig rágalmaknak tartotta, hangsúlyozva a maga és a tisztjei ártatlanságát. A vádak ellen Szabó többször is erélyes hangvételű levélben tiltakozott Kossuthnál. Elkeseredettségében még őrnagyi rangjáról is lemondott.³⁵

Alsó-Fehér megye

Nagyenyed elpusztítása után (1849. január 8–9.) Erdély magyarlakta városaiban több ezer Alsó-Fehér megyei menekült volt, akikből Sándor Elek ügyvéd egy szabadcsapatot szervezett. Az alakulat létszáma február 8-án 152 fő volt, amelyhez február 12-én 33-an csatlakoztak. A csapat márciusban Désen állomásozott. Az alakulat Görgényi János dészaknai polgár feljelentése alapján fegyverrejtegetésért elfogott két helyi román polgárt. Az akciót a polgári hatóság tudta nélkül hajtották végre, ráadásul a foglyok közül az egyiket szökési kísérlet ürügyén lelőtték. Weér Farkas főispán vizsgálatot sürgetett Csásynál, aki elrendelte azt. A csapathoz tartozó Bodola János hadnagy a vizsgálat során azt vallotta, hogy a román polgárok ellenálltak a letartoztatásnak és az egyikük lelövésére szökés közben került sor. A vizsgálat során kiderült, hogy a lövést Végh Mihály szabadcsapatbeli közvitéz adta le, akinek ügyét Jenei Dániel őrnagy, dési térparancsnok a helyi polgári bíróságnak adta át. A tárgyalás megkezdését azonban nehezítette, hogy a csapat időközben Alsó-Fehér megyébe vonult (erre május elején került sor). A csapat tagjai segédkeztek Nagyenyed helyreállításában, de július 20. körül az orosz előnyomulás miatt Tordára, majd Bánffyhungyadra húzódtak vissza.

1849. június 27-én Beke József ezredes, gyulafehérvári térparancsnok megbízta Fogarasi Antal városi nemzetőr századost, hogy a volt nemzetőrökből szervezzen vadászcsapatot. Az alakulat később az elvonuló ostromsereggel távozott. A kis csapat létszáma a gyulafehérvári ostromsereg július 11-én kelt létszámkimutatása alapján mindössze 9 lovas volt.³⁶

³⁵ MOL H. 103. 22. k. Csány László pénztári naplója szerint 1849. február 3-án Szabó csapata már létezett.; Szabó Lajosra lásd: *Bona* 2001. 641. o.; MOL H. 103. 22. k. 1849. február 24-i bejegyzés.; HL Csány lt. 373/849. Szabó Lajos százados Ugron Istvánnak. Egerbegy, 1849. február 21. Szabó elsősorban lőfegyvereket igényelt, a kérést Ugron továbbította Csányhoz.; HL Csány-lt. 797/849. Ugron István levele Berde Mózeshez. Torda, 1849. március 23. Berde válaszában a kérelmet örömmel nyugtázta, kérdezve, hogy az alakulat melyik honvédszászlóaljhoz kíván csatlakozni. Kolozsvár, 1849. március 25.; A csapat április közepén Kolozsváron állomásozott felszerelés és kiképzés miatt. Lásd: MTA Kt. Csány-lt. 1895.; MTA Kt. Csány-lt. 3385. Ugron István levele. Kolozsvár, 1849. május 23.; *Orbán* 1986. II. 126. o.; *V. Waldapfel, Eszter*: A forradalom és szabadságharc levelestára. Budapest 1965. IV. k. 56–58. o. Szabó Lajos Levele Kossuth Lajoshoz. 1849. június 10.; Uo. 74–75. o. Ua. Marosvásárhely, 1849. június 14.; *Honvéd*, 100. sz. 1849. április 24. 395–396. o.

³⁶ MOL H. 103. 22. k. 49. és 88. bejegyzések.; Sándor Elekre lásd: *Szilágyi* 1898. 418. o.; MTA Kt. Csány-lt. 966. Weér Farkas levele. Dész, 1849. március 28.; MTA Kt. Csány-lt. 929. Jenei Dániel

Hunyad megye

A megyében Frics Lajos szervezett szabadcsapatot, azt ígérve a jelentkezőknek, hogy a béke helyreálltával 1000 forintot és 12 hold földet kapnak. Az alakulat a Bánságban harcolt, de Erdély és a Bánság felszabadítása után sokan becsapottnak érezték magukat.³⁷

Aranyosszék

Aranyosszékben 1849 februárjában a vállalkozó nemzetőrökből egy szabadcsapat alakult, melynek a szervezője Zudor Károly százados volt. Az alakulat parancsnoka Szarvady Pál nemzetőr százados lett. A gálfalvi ütközet (1849. január 17.) után Bem vezérőrnagy a 130 fős vadászcsapatot 25 székely huszárral Erzsébetváros védelmére rendelte. Január 20-án Szarvady tanácsulást tartott a városban, ahol elhatározták az 1848 októberében feloszlott városi nemzetőrség újjászervezését. Január 25-én a székely huszárok hazaindultak Háromszékre, és másnap az August Heydte császári őrnagy vezette soralakulatok és a román felkelők megjelentek a város határában (1500 fő). Medgyes és Holdvilág között Szarvady szembeszállt a túlerővel, majd Medgyesre vonult vissza. Heydte bevonult Erzsébetvárosba és kifosztotta a lakosságot. A medgyesi magyar csapatokkal egyesülve Szarvady visszafoglalta a várost.³⁸

Marosszék

Marosszékben január 20. és január 30. között hat század vadász alakult, melyet rövidesen a Mezőség falvaiba vezényeltek a román felkelők ellen. Problémát jelentett viszont, hogy a jelentkezőknek ígért 5 forint foglaltó Forró Elek alezredes, marosszéki katonai parancsnok pénzhány miatt kifizetni nem tudta, így Beöthy országos biztos segítségét kérte. Az alakulat január 21-én tette le az esküjét Marosvásárhelyen, és megkezdte működését a

őrnagy levele. Dés, 1849. március 27.; Jenei Dánielre lásd: *Bona* 2000. 410., 411. o.; *Kádár* 1890. 174. o.; Gyalóky Jenő szerint az alakulatot – ifj. Kemény István főispán javaslatára – Tóth Ágoston alezredes, kolozsvári térparancsnok szervezte. Ő gondoskodott a kiképzésükről, majd testvére, Tóth Károly utász százados vezetésével Szamosújvárra küldte őket február közepén. Fegyverzetük kizárólag lándzsa volt. Lásd: *Gyalóky Jenő: A beszercei hadosztály harcai 1849 nyarán. Hadtörténelmi Közlemények*, 118. (1937) 6. o.; *Szilágyi* 1898. 296., 388., 399. o. A gyulafehérvári lovas vadászcsapatra lásd: *Szilágyi* 1898. 379., 384. o.; MOL P. 876. Gyalóky-lt. 2. tétel. №. 67. Rongált tiszttázat. Hermann Róbert szíves közlése.

³⁷ MTA Kt. Csány-lt. 3265. Hunyad megye levele. Déva, 1849. május 12.; Frics Lajos talán azonos lehet azzal a személlyel, aki ugyanilyen névvel a honvéd tüzérségnél szolgált hadnagyi rangban. Lásd: *Bona* 1998. I. 429. o. A gyulafehérvári ostromsereg állományában létezett egy század vadászcsapat, amely 70 fős volt és Frits százados volt a parancsnoka. Elképzelhető, hogy a csapatot a törvényhatóságban és Szászvárosszékben alakult. Lásd: MOL P. 876. Gyalóky-lt. 2. tétel. №. 67. Rongált tiszttázat. Hermann Róbert szíves közlése.; Hunyad megyében Várad Dániel vezetésével egy másik szabadcsapat is tevékenykedett, erre nézve azonban adatokkal nem rendelkezem. Lásd: *Bona* 2009. II. 514. o. Bona Gábor szíves közlése.

³⁸ Az aranyosszéki szabadcsapat alakítást és a nemzetőrség újjászervezését ismerteti: *Közlöny*, 44. sz. 1849. március 4.; Zudor Károlyra lásd: *Bona* 2009. II. 585. o.; Az erzsébetvárosi eseményekre: TL 1894. 5. sz. *Benedek Ferenc: Erzsébetváros veszedelme 1848–49-ben. II. rész.*; TL 1894/19. sz. *Persian Gerő: Erzsébetváros veszedelme és az aranyosszéki szabadcsapat sorsa.*; TL 1897/7–8. sz.; *Avedik Lukács: Erzsébetváros az 1848/9. forradalom alatt.*; Az aranyosszéki vadászcsapat későbbi sorsáról és harcairól több adattal nem rendelkezem.

Mezőségben. A gyalog és lovas tisztek fizetése február közepén 8147 forint volt. Az alakulat a rablott javakat visszaszerezte, ezeket – amennyiben a tulajdonosa értük nem jelentkezett – elárvereztette, az ellenszegülő községekre sarcot vetett ki. Első tevékenységei közé tartozott a Küküllő megyei szász falvak lefegyverzése, amelyek közül Zágorra, Nádasra, Cikmántorra és Fületelkére sarcot vetettek ki, amely többnyire pénzüsszeg és néhány hordó bor volt. Ezt követte február elején a Görgény vidéki román falvak lefegyvereztetése állítólag Bem vezérőrnagy megbízásából. Az utóbbiak ugyanis tevékenyen támogatták Karl Urban alezredes február eleji betörését Erdélybe. Az egyik elfogott román tribunt az alakulat egyik századosa 200 forint ellenében megszöktette.

Márciusban az alakulat létszáma – a beérkező udvarhelyszéki és gyergyói újonccal – 1200 főre duzzadt és felvette a székely vadászszóljó nevet. Ez a csapattest azonban nem vadászcsapatként, hanem honvéd vadászalakulatként működött, mivel Jenei csatlakozott az I. honvéd vadászrezredhez, később azonban a III. vadászrezred állományába került.

Az alakulathoz köthető az egyik legkirívóbb megtorlás, amelyre a Segesvárszékhez tartozó Dános községben került sor 1849 márciusában. Az esetről a Siebenbürgen Bote cikket közölt,³⁹ melynek alapján Berde Mózes Szeben-vidéki kormánybiztos májusban vizsgálatot rendelt el. A segesvári rendőri bizottmány elnöke személyesen kiszállt a faluba, ahol a helyi lakosokat meghallgatta. Ezek tanúvallomásai szerint a Bem táborából hazatérő székely személyeket Axente Sever román prefektus felkelői a falu határában lemészárolták. Benedek Ferenc rendőrbiztos szerint azonban a gyilkosságokban a helyi szász lakosok is részt vettek, ezért a medgyesi térparancsnokság állományába tartozó Jenei József őrnagy kiszállt vadászcsapatával a faluba. A bevonuló vadászoknak a falu lakosai a vétkeseket nem adták ki, sőt az egyik vadásznak a lábát parittyával meglőtték. Erre Jenei a falu lakosai közül 32 férfit agyonlővetett. Erre a szigorú, a falu lakosságának egyötödét kivégző megtorlásra hogy ki adott felhatalmazást Jeneinek, vagy Szilágyi Sámuel alezredesnek, a rendőrbiztos nem tudott választ adni. A vizsgálat hatására Berde átiratban kérte a kolozsvári térparancsnokságot, hogy hallgassák ki Jeneit az ügyről és erről küldjenek neki tájékoztatást. A kolozsvári térparancsnokság vizsgálatát azonban nagyban nehezítette, hogy Jenei vadászcsapata időközben feloszlott, így csak a parancsnokot tudták meghallgatni, aki ebben az időszakban a II. honvéd vadászrezred osztályparancsnoka volt. Jenei elmondása szerint 1849 márciusában a Bem táborába a székely katonáknak fehérműt vívó udvarhelyszéki székelyeket a falusiak Dánoson és Holdvilágon félholtra verték és a Küküllőbe dobták. Néhányan túléltek az atrocitást és Szilágyi alezredesnél tettek panaszt, aki Horváth Ignác őrnagyot rendelte ki a faluba. Különítménye egy század vadászból, egy század csíki székely határőrből és fél század Mátyás-huszárból állt. A vadászok parancsnoka maga Jenei volt. Horváth összehívta a falusiakat, akik bűnösségüket természetesen tagadták. Ennek ellenére Horváth hét személyt agyonlővetett Holdvilágon, valamint 32 szász és román személyt letartóztatott, akiket Jenei gondjaira bízott. A foglyokkal a vadászok Eperjesi főhadnagy vezetésével indultak el Holdvilág felé, útközben azonban a foglyok közül többen is a Küküllőbe ugorva szökni próbáltak. Eperjesi sortűzet vezényelt, melynek mind a 32 fogoly áldozatul esett. Eljárását mind Jenei, mind Szilágyi

³⁹ *Göllner, Carl*: Die siebenbürger Sachen in den Revolutionsjahren 1848–1849. Bukarest, 1967. (A továbbiakban: *Göllner* 1967.) 221. o.

alezredes helyeselte.⁴⁰ Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Jenei magyarázata meglehetősen hihetetlennek tűnhetett a borzalmas megtorlás indoklására. Ha néhányan szökni is próbáltak, ez még nem volt elegendő ok arra, hogy mind a 32 letartóztatott személyt kivégezzék, mindenféle bírói ítélet nélkül. Ez még háborús körülmények között is inkább egy törvénytelen megtorlásnak nevezhető, nem pedig egy katonailag helyeselhető eljárásnak.

Az alakulat a későbbiek folyamán integrálódott a II. honvéd vadászrezredbe, amely számára Jenei március elején toborzást folytatott, de feltehetőleg sokan egyszerűen átléptek a korábbi vadászcsapatból. Az alakulat rövidesen Nagyszebenbe került, ahol a helyi térparancsnok, báró Bánffy János ezredes Bem parancsára lefegyvereztette. A legsúlyosabb vád az volt ellenük, hogy a Naszód környéki falvakban lefoglalt pénzt és javakat saját célra fordították. A vádak Jenei – Szabó Lajoshoz hasonlóan – természetesen tagadta, álláspontja szerint ezen értékeket kizárólag csapata felszerelésére fordította.⁴¹

Szintén a megyében állomásozott márciusban Sebesi István vadászcsapata, mely az állományát Udvarhelyszékről nyerte. Az alakulat akkori pontos létszámát nem ismerjük, de az feltehetőleg több száz fő lehetett. A csapat szintén integrálódott a 3. honvéd vadászrezredbe.⁴²

Udvarhelyszék

Udvarhelyszék kormánybiztosa, K. Horváth János február 15-én kelt levelében jelentette Csánynak, hogy a vadászcsapatok alakítása eredménnyel kecsegtet, mivel a székben a polgári lakosság birtokában 500–600 vadászfegyver van, viszont gondot jelent a pénz és a lőpor hiánya, így kér a főkormánybiztostól 10 ezer forintot. Az utóbbi biztosítása érdekében Forró alezredeshez fordult, aki Debrecenhez utasította őt, így ebben is segítséget kér.

A székben az önkéntes vadászcsapatot – Forró Elek alezredes megbízásából – Sebesi István alkirálybíró szervezte, aki február végén már egy század négyhónapos szolgálatot vállalt vadászalakulatot állított ki és szerelt fel. Sebesi reményét fejezte ki, hogy rövidesen egy zászlóalj lesz kiállítva.

A szék a vadászokat nemcsak önkéntes jelentkezés, hanem sorozás útján állította ki a 20–30. év közötti korosztályból, mintegy 300 újoncot, akiket február közepén Marosvásárhelyre indítottak. A törvényhatóságban – a *Honvéd* cikkírója szerint – a 24–30 évek közötti korosztályból május elejéig Sebesi István vadászcsapatába 700, Szentpály Sándoréba 500 főt soroztak be. Az utóbbiak azonban végül nem szabadcsapatként, hanem a székely

⁴⁰ MOL F. 247. Szn. A kolozsvári térparancsnokság levele. Kolozsvár, 1849. május 30.

⁴¹ MTA Kt. Csány-lt. 17. Forró Elek alezredes jelentése. Marosvásárhely, 1849. január 30.; Jeneire lásd: *Bona* 2000. 410–411. o.; HL Csány-lt. 112/849. ifj Jenei József parancsnok jelentése. Marosvásárhely, 1849. február 15.; Az alakulat működésére lásd: *Honvéd*, 67. sz. 1849. március 16. 269–270. o. és *Honvéd*, 68. sz. 1848. március 17. 277. o.; *Márki Sándor*: Az 1848–49-ik évi szabadságharc története. In.: A Magyar Nemzet Története. *Szilágyi Sándor* (szerk.): A modern Magyarország (1848–1896). Budapest, 1898. 10. k. 3–394. o. 228. o.; *Egyed* 2010. 363–364. o.; A dánosi eseményekre lásd: *Göllner* 1967. 221. o.; MOL F. 247. Szn. Benedek Ferenc rendőrbiztos levele. Segesvár, 1849. május 19. Berde átirata: Nagyszeben, 1849. május 23.; Szilágyi Sámuelre lásd: *Bona* 2000. 662–663. o.; K. Horváth Ignácra lásd: *Bona* 2000. 386. o.; Eperjesi főhadnagy feltehetőleg Eperjesi László főhadnagy. Lásd: *Bona* 1988. I. 362. o.; Jenei József őrnagy felhívása a „Székely önkéntes vadász zászlóalj alakítására”. Marosvásárhely, 1849. március 7. Lásd: Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei. 34. Sárospatak, 1998. 46. o.; *Honvéd*, 119. sz. 1849. május 21. *Jenei József*: Egy pár szó a maroszéki vadászcsapatról.

⁴² MTA Kt. 362. Csány levele Sebesi István őrnagyhoz. Kolozsvár, 1849. március 6.

vadászászlóalj alakulatként Ormai Norbert vadászrezredébe integrálódtak be. Emellett a székeknek volt saját lovas és gyalogos vadászcsapata is, melynek létszámát a mellékletben jelzem.⁴³

Az Udvarhelyszékhez tartozó Bardóc fiúszékben, illetve a Háromszékhez tartozó Miklósvár fiúszékben (Erdővidék) a háromszéki parancsnokság által a vidékre rendelt Szabó Károly százados a 25 év feletti korosztályból egy 280 főből álló szabad gyalog és 108 főből álló szabad lovas századot szervezett, amelyeket részben szuronyos, részben vadászfegyverekkel szerelt fel. A két század, amelynek létszáma folyamatosan nőtt, ekkor még kiképzés alatt állt. Az alakulat március 3-án harcba keveredett a Maroshévízen és Kőhalomszékben állomásozó román felkelőkkel. A harcokban egy gyalog század és 110 lándzsával felszerelt lovas vett részt. Az ellenség vesztesége 120 halott, illetve 2 főtiszt és közrendű fogoly volt. A harcokban kitüntette magát Szabó Károly százados, Vass István és Borbáth László hadnagy, illetve 3 őrmester. A zsákmányhoz tartozott még 31 ló, 32 köböl gabona és öt szekér, amelyeket Sepsiszentgyörgyre szállítottak be.

Az erdővidéki lovascsapat a későbbiek folyamán a brassói hadosztály alárendeltségébe került. Az alakulat – egy május 9-én kelt jelentés szerint – rossz minőségű szablyákkal volt felfegyverezve, pisztollyal egyáltalán nem rendelkeztek. A szabadcsapat létszáma június 11-én 128 fő volt, és 130 hátszóval rendelkeztek. Az alakulatot parancsnoka, Borbáth László révén „Borbáth-huszároknak” nevezték. Az orosz támadás idején a Tömösi-szorosban állomásoztak.⁴⁴

Csíkszék

Csíkszék kormánybiztosa Mikó Mihály február 8-án jelentette Beöthy Ödön kormánybiztosnak – nem tudván, hogy Beöthyt időközben Csány váltotta Erdély élén – hogy a vadászcsapatok szervezését megkezdte, öt-hat század kiállítása biztos, mivel 500-an már jelentkeztek, de ezek szervezését pénz és fegyver hiányában képtelen megkezdni.

⁴³ HL Csány-lt. 273. K. Horváth János levele. Marosvásárhely, 1849. február. 15.; HL Csány-lt. Szn. Szentpály százados levele. Gyergyószentmiklós, 1849. február 21.; MTA Kt. Csány-lt. 228. Forró Elek alezredes levele. Marosvásárhely, 1849. február 10.; MTA Kt. Csány-lt. 518. Sebesi István levele. Székelyudvarhely, 1849. február 28.; *Honvéd*, 1849. május 5–7. Közli: *Zepeczaner Jenő*: Udvarhelyszék az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején. Székelyudvarhely, 1999. 220–226. o.

⁴⁴ *Pál-Antal Sándor – Zepeczaner Jenő*: Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc Udvarhelyszéken. Székelyudvarhely, 2005. 192–194. o.; Levélváltás K. Horváth János udvarhelyszéki kormánybiztos és br. Rauber Ferdinánd kormánybiztos között. 1849. február 19–20.; HL Csány-lt. 748/849. Szentpály százados levele. Gyergyószentmiklós, 1849. március 17.; MTA Kt. Csány-lt. 3470. Csány levele Szentpályhoz. Kolozsvár, 1849. április közepe.; MTA Kt. 362. Csány levele Sebesi István őrnagyhoz. Kolozsvár, 1849. március 6.; *Márki* 1897. 435. o.; HL Csány-lt. 521/849. Rauber Ferdinánd királybíró levele. Barót, 1849. március 2.; HL Csány-lt. 635. Gál Sándor ezredes hirdetménye. Csíkszereda, 2008. 153. o. Közli: *Németh György*: Gál Sándor honvédezeres 1848–1849-es tevékenysége. Csíkszereda, 2008. 153. o.; Gál Sándorra lásd: *Bona* 2000. 158–159. o.; Sebesi Istvánra lásd: *Bona* 2000. 619. o.; Szabó Károlyra lásd: *Bona* 2000. 640–641. o.; Borbáth Lászlóra lásd: *Bona* 2008. I. 199. o.; Vass Istvánra lásd: *Bona* 2009. II. 506. o.; *Honvéd*, 81. sz. 1849. április 2.; Határvidék, 2. 1762–1918. Sepsiszentgyörgy, 2006. 101. o.; MOL F. 247. Sz.K.B. Szabó Nándor alezredes, brassói térparancsnok Dósa Elekhez. Brassó, 1849. május 9.; Szabó Nándorra lásd: *Bona* 2000. 642–643. o.; ÖNB HSS Series nova 358. Bd. II. 365–366. f. Eredeti tisztazat. Hermann Róbert szíves közlése.; Más forrás szerint az alakulat 122 fős volt és 128 lóval rendelkeztek. Lásd: MOL P. 876. A Gyalóky-lt. 1. cs. 2. tét. 1848–49. №. 93. Hermann Róbert szíves közlése.; *Orbán Balázs*: A Székelyföld leírása. VI. k. Barcaság. Pest, 1873. 194. o.

A szék helyzete azért is veszélyes, mert Urban betörése hatására a békási románság 1200 fővel fellázadt, emellett Oláhtopiclától Szászrégenig is mozgolódott a román lakosság. A székben tehát megkezdtek a vadászok toborzását, Mikó Mihály úgy vélte, hogy az Udvarhelyszékben besorozott újonccokkal együtt már kiállítható lesz egy székely vadász zászlóalj. Mikó a vadász újoncokat március elején Marosvásárhelyre indította. A kormánybiztos azonban nem tartotta jónak, hogy a vadászok csak négyhavi szolgálatot vállaljanak, mivel ezalatt még rendszeren kiképezni sem lehet őket. Ehelyett 4 év időtartamot javasolt. Februárban a szervezés elősegítésére a szék területére érkezett Szentpály Sándor százados, aki Mikónak 6000 forintot adott a további szervezésre. Szentpály bejárta Mikóval a felsíki falvakat, megpróbálták a székelyeket a vadászzászlóaljba való belépésre ösztönözni, azonban nem sok sikerrel. A fiatalok ugyanis vagy a határőr zászlóaljokban, vagy honvédként szolgáltak, míg az idősebb korosztály inkább az otthoni, kevésbé terhes nemzetőri szolgálatot választotta. Szentpály kérte Csánytól, hogy a kiképzett, alkalmas egyéneket tettesse át a kormánybiztos nevét viselő „Csány vadász zászlóaljhoz”. Mivel egy század már megalakult, ennek élére Németh György kinevezését kérte. Egyben közölte Csányval, hogy holnap a gyimesi csángók közé indul a vadászcsapat eszméjét népszerűsíteni. Februárban Mikó elrendelte a vadászfegyverek beszedését a lakosságtól, így március elején már két vadászszázadot fel tudott fegyverezni. Emellett rendelkezésére álló pénzüsszezből felállított még egy lovas vadászszázadot is. Az utóbbiak többnyire saját lovaikkal jelentkeztek szolgálatra, többségük a gyergyói örmény kereskedők fiai közül került ki. Kissé furcsának tűnhet, hogy Szentpály a csapatát Csányról kívánta elnevezni, de a teljhatalmú biztos a „keresztapaságot” végül elfogadta, később azonban mégis úgy döntött, hogy az alakulat a „székely vadászzászlóalj” nevet viselje. Bár Csány látszólag támogatta a kezdeményezést és pénzt is küldött, a Kossuthoz február 10-én írt levelében kifejtette, hogy nem sok reményt fűz a vállalkozás sikeréhez. Ez beigazolódt, mert a teljes zászlóalj nem jött létre, mivel a szervező csak olyan egyéneket vehetett fel, akik vadászpuskával rendelkeztek, ilyen azonban már kevés volt a törvényhatóságban. Szentpály a március 17-én, Csányhoz írt levelében kifejtette, hogy a 4 hónap nagyon kevés idő a rendes kiképzéshez és a harci tapasztalatok megszerzéséhez, így ő – K. Horváth János kormánybiztossal egyetértésben – megkezdte az alakulata átszervezését négy éves, rendes honvéd vadász alakulattá. Az utóbbit egyébként Csány teljes mértékben támogatta, Szentpálnak pénzt és felszerelést ígérve.⁴⁵

Mikó Mihály kormánybiztos március 22-én javasolta Csányinak, mivel Székelyföldön mindenki katona, a vadászcsapatok tagjai se kapjanak foglalat. Beöthy 5 forint foglalatot adott a 4 hónapos csapatok tagjainak, így ebből a csapatnemből két gyalogos és egy lovas század alakult, melyek a Tölgyesi szorost őrizték. Csány válaszában kifejtette, hogy a továbbiakban csak a 4 évre szerveződő honvéd vadászrezredek felállítását támogatja.

⁴⁵ HL Csány-lt. 167/849. Mikó Mihály Beöthy Ödönhöz. Gyergyóalfalu, 1849. február 8.; Uo. Mikó Mihály Forró Elek alezredeshez. Gyergyóalfalu, 1849. február 9.; HL Csány-lt. 373/849. Mikó Mihály levele Csány Lászlóhoz. Gyergyóalfalu, 1849. február 19. Lásd: *Egyed* 2010. 341. o.; HL Csány-lt. Szn. Szentpály százados levele. Gyergyószentmiklós, 1849. február 21.; HL Csány-lt. Szn. Szentpály Sándor levele. Csíkszereda, 1849. február 28.; HL Csány-lt. 68/849. Mikó Mihály jelentése. Gyergyóalfalu, 1849. március 6.; MTA Kt. Csány-lt. 361. Csány levele Szentpályhoz. Kolozsvár, 1849. március 6. Lásd: *Hermann* 1998. II. 218. o.; *Hermann* 1998. II. 169–172. o. Csány levele Kossuthoz. Kolozsvár, 1849. február 10.; HL Csány-lt. Csány-lt. Mikó Mihály levele. Gyergyószentmiklós, 1849. március 17.; MTA Kt. Csány-lt. 590. Csány levele Szentpályhoz Gyergyószentmiklósr. Kolozsvár, 1849. március 20.

A székben alakult, Baritz István százados vezette vadászszázad május elején Gyergyószentmiklóson állomásozott, létszáma 150 fő volt és ugyanennyi vadászfegyverrel rendelkeztek. Egy júniusban kelt létszámkimutatás szerint az alakulat 309 fős volt.⁴⁶

Háromszék

1849 áprilisában Jancsó Miklós a székben egy vadászcsapat szervezésébe kezdett Kézdivásárhely központtal, erről azonban források hiányában szinte semmit sem tudunk.

Emellett külön vadászcsapat jött létre Miklósvár fiúszékben, amelyet az udvarhelyszéki alakulatokat bemutató fejezetben ismertettem.⁴⁷

Összegzés

A szabad- és vadászcsapatok erdélyi történetének feldolgozását számos, általam számításba nem vett tényező nehezítette. A legnagyobb problémát az jelentette, hogy a források több esetben nem adtak pontos támpontot az alakulatok jellegének meghatározásához. Azt, hogy a szabad- és vadászcsapatok milyen szempontok alapján jöttek létre és működtek, arra nézve Kossuth és Beöthy hivatkozott rendeletei pontos ismereteket nyújtottak számomra. Erdélyben nem minden alakulat jött létre egyéni megbízás alapján. Januárban a megyékben alakuló vadászcsapatok a nemzetőrség bázisán szerveződtek, azaz a nemzetőrség egyes szervezeti egységei, többnyire századai vállalták a négyhavi mozgó csapatbeli szolgálatot. Erre Kolozs, Belső-Szolnok, Doboka és Torda megyékben számos példát találtam. Ezeket a csapattesteket számos esetben mozgó nemzetőr alakulatként szerepeltetik a források, holott a vadászcsapatok közé tartoztak. Ezzel szemben a Székelyföldön, Alsó-Fehér megyében és Torda megye felső kerületében személyhez kötött megbízás alapján jöttek létre a szabadcsapatok. Sőt, Székelyföldön – önkéntesség ide vagy oda – még soroztak is a vadászcsapatokba, a 20–30 év közti korosztályból. Az alsó érték később 26 évre módosult.

A másik nehezítő tényező, hogy januárban Ormai alezredes Kossuth felhatalmazása alapján megkezdte az I. honvéd vadászrezd szervezését. Ez az alakulat már reguláris csapattest volt, a belépők négyéves szolgálatot vállaltak. Februártól Észak-Erdélyben Farkas István százados toborzott Ormai részére, de a Székelyföldön besorozott újoncok egy részét is a szerveződő székely vadász zászlóaljhoz osztották be. Az utóbbi szervezet már reguláris honvéd alakulat lett volna. A székelyföldi vadászcsapatok vezetői (Jenei, Sebesi, Szentpály) párhuzamosan szervezték a négyéves honvéd vadászalakulatukat februártól. Sőt, áprilistól a vadászcsapatok többsége teljes mértékben átsorolt Ormai vadászrezdeikhez. Szentpály Sándor, Sebesi István és Szabó Lajos vadászcsapatái április 5-től hivatalosan is az I. honvéd vadászrezdhez tartoztak.

⁴⁶ MTA Kt. Csány-I. 1026. Mikó Mihály levele. Gyergyóalfalu, 1849. március 22.; MTA Kt. Csány-I. 2840. A székely főparancsnokság létszámkimutatása. Csíkszereda, 1849. május 6.; MOL P 876. A Gyalokay-család levéltára. 1. cs. 2. tét. 1848–49. №. 93. Hermann Róbert szíves közlése.; Baritzra lásd: *Bona* 2008. I. 151–152. o.; *Jakab Elek*: Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések. Budapest, 1880. 456. o.

⁴⁷ *Nagy Sándor*: Háromszék önvédelmi harcához. Hídvég, 1895. 163. o.

A másik vizsgált kérdés arra irányult, hogy a történetírásban megjelent negatív értékelések mennyire állják meg a helyüket. A szabadcsapatok visszaélései már januárban ismertek voltak Beöthy előtt. Az őt váltó Csány László február 3-án Kossuth Lajoshoz intézett levelében az első tapasztalatai alapján így értékelte a szabad- és vadászcsapatok eddigi tevékenységét: „haszontalan, nagyobb részben fegyvertelen erő lenne elég, és napokint alakulnak a mozgó 4 hónapos őrseregek. Feladatuk az oláh falvak lefegyverzése, a gyilkosok, rablók, gyűjtogatók elfogozása; de fájdalom, a könnyű alakulásra rablási vágy szolgál ingerül, mi minden intézkedések dacára már többször általok gyakorlatba is vetetett, és még távolban mutatkozik a kilátás az ilyes botrányos kiszökések megszüntetésére. Ürügyül a falvakban felhasználtotik az oláhok ellenállása, s ekkor bekövetkezik a gyűjtás, rablás, gyilkolás – igaz, irtóztató okok léteznek a visszatorlásra, de mégis, ez így nem mehet. Állati vadságra aljasult itt az Isten úgynevezett teremtménye – az osztrák lovagias tisztek vezérlete alatt. Ha van bíró a felhők felett, az ördögök vetendnek egykor velök számot. Csak nekünk itt a földön sikerülhessen ezen iszonyatos viszonyokat kedvezőbbé alakíthatni.”⁴⁸ A Kolozs, Torda, Alsó-Fehér megyei és marosszéki vadászcsapatokkal kapcsolatos problémákat már ismertettem. Több esetben a törvényhatóságok bizottmányai a szabadcsapataik mellé polgári biztost delegáltak a visszaélések megakadályozása céljából. Tóth Ágoston ezredes, besztercei hadosztályparancsnok április 4-én arról panaszkodott Csánynak, hogy a Teke környékén állomásozó mozgó vadász csapatok sarcolják a lakosságot. Ugyanígy nyilatkozott Kemény Farkas ezredes és más polgári és katonai vezetők. A visszaélések még Bemet is határozott fellépésre készítették Jeneivel és Szabó Lajossal szemben. A fentiek alapján megállapítható, hogy a szabadcsapatok méltóképpen rászolgáltak arra, hogy az utókor negatív képet formáljon róluk.

Dósa Elek, a marosvásárhelyi református kollégium nagyhírű jogász professzora, Marosszék és Brassó-vidék kormánybiztosa a legnagyobb bűnnek rója fel a vadászcsapatok létrehozását. Szilágyi Farkas az Alsó-Fehér megye 1848–49-es történetét feldolgozó monográfiájában a vadászcsapatokról értekezve megjegyzi, hogy a román lakosság sokszor jogosan retteget tőlük, mivel tagjaik számos esetben – tisztjeik és a megyei tisztviselők határozott tiltásai ellenére – bosszút forraltak az 1848-ben elszenvedett sérelmeik miatt. A magyar, román és szász marxista történetírás álláspontját a bevezetőben már ismertettem.

Gyalóky Jenő, a két világháború közti magyar hadtörténetírás jeles művelője a vadászcsapatok kapcsán azt jegyezte meg, hogy az államnak sok pénzbe kerültek és elvonták az erőforrásokat a reguláris alakulatoktól.

Az 1988-ban megjelent „Erdély története” című háromkötetes monumentális vállalkozásban az ország rész 1848–49-es történetét megíró Miskolczi Ambrus így értékelte a szabadcsapatok tevékenységét: „...de a forradalmi konszolidációt átszövő negatív vonásnak bizonyult a sok rögtönítélő bíróság felállítása, és még inkább az, hogy a reguláris haderő csekély száma miatt hozzájárultak olyan szabadcsapatok felállításához, melyek a rend fenntartásán kívül a felkelők összefogdosása és az elrablott javak visszaszerzésének céljával jöttek létre, és gyakran már csak a bosszú vezette őket faluról falura.”

Felmerülhet a jogos kérdés, hogy ennyi negatívum mellett a szabad- és vadászcsapatok hogyan jöhettek létre és miképpen folytathatták a működésüket. A válasz egyszerű:

⁴⁸ Hermann 1998. II. 153–156. o. Csány levele Kossuthoz. Kolozsvár, 1849. február 3.

ez egy kényszermegoldás volt, jobb híján. Emellett költségkímélő is, mert a belépőknek a felszerelésükről maguknak kellett gondoskodni. A rendes alakulatok többsége a hadszíntereken harcolt, a magyar kormányzat elsődleges fegyveres támaszai a törvényhatóságokban pedig a vadászalakulatok voltak. Tisztjeik, vezetőik többségében törvényhatósági tisztviselőkből kerültek ki, akik így külön fizetést nem kaptak a csapatbeli beosztásaikért. Az tény, hogy a román lakosság iránt nagy rokonszenvet nem tápláltak, mivel az 1848 őszi felkelésnek az egyik fő szenvedő alanyai éppen ők és családjaik voltak. A feldúlt gazdagságok, a megölt és megkínzott családtagok árnyékában nagyon nehéz volt pártatlannak maradni. A másik szempont, amit érdemes figyelembe vennünk, hogy a vadászcsapatok gerilla hadviselést folytattak, amely számos esetben a harcoló felek részéről kegyetlen bánásmódot vont maga után. Az ellenálló települések felgyújtása, vagy megsarcolása a fenti hadviselési forma eszköztárába tartozott, még ha törvénytelen is volt. Emellett a csapatok ellátása, a zsoldfizetés mindig akadozott a magyar kormány részéről, így az alakulatok számos esetben maguk oldották meg ellátási problémáikat. A fenti szempontok természetesen a legkisebb mértékben sem legitimálják a jogsértéseket.

Szintén tisztázásra szorul az kérdés, hogy a szabad- és vadászcsapatok milyen erőt képviseltek? Erre a felelet azért nehéz, mert összesített létszám és fegyverzet kimutatás az ismereteink szerint nem maradt fenn. Az általunk ismert létszámjelentések összesítése alapján az összlétszám 3770 gyalogos és 516 lovas volt. Emellett az országrészben tevékenykedtek a szomszédos megyék – elsősorban Bihar – szabadcsapatai is. A fegyverzetükről nem maradt fenn minden alakulatról kimutatás, csak a Torda megyeiekről. Ez alapján megállapítható, hogy a lőfegyverek többsége lőkupakos rendszerű polgári vadászpuska volt. Az ezekhez használt kapszlik azonban kisebbek voltak a sorkatonaságnál lévő belga lőkupakos fegyverekétől, márpedig Nagyváradon a fegyvergyárban csak ezt gyártották. Így az utánpótlás megszervezése szinte lehetetlen feladat volt. Emellett a közvitéztek jó része csak lándzsával volt felfegyverezve.

A törvényteleneségek és túlkapások ellenére a vadászcsapatok jelentős eredményeket értek el a román lakosság lefegyverzésében a szörvényben lévő magyar települések és lakosság védelmében. Számos törvényhatóságban ők jelentették a magyar kormányzat hatalmát biztosító hátteret. Áprilistól a többségük beállt a honvéd vadászrezdekbe, ettől függetlenül ez a hadszervezeti mégsem tűnt el teljesen. Sőt Kolozs és Doboka megyében júliusban is adtak ki szervezési felhatalmazást. A szabad- és vadászcsapatok életre keltése egy kényszer megoldás volt. Beöthynek még a kezdetben lehetnek illúziói, de Csány már tisztában volt azzal, hogy ez nem ideális állapot. Azonban azt is figyelembe kell vennünk, hogy január elején a román felkelők pusztításai miatt a magyar kormányzatnak gyorsan felálló és azonnal bevethető csapatokra volt szüksége. A rendes katonaság szervezéséhez időre, pénzre, felszerelésre és fegyverzetre lett volna szükség, ez pedig nem állt rendelkezésre.⁴⁹

⁴⁹ Hermann 1998. II. 153–156. o. Csány levele Kossuthoz. Kolozsvár, 1849. február 3.; Márki 1897. 429., 439. o.; Somogyi Gréta: Dósa Elek: Marosszék. *Hadtörténelmi Közlemények*, 125. (2012) 1. sz. 238–268. o.; Szilágyi 1898. 292. o.; MTA Kt. Csány-lt. 1410. Tóth ezredes levele. Beszterce, 1849 április 9.; MTA Kt. Csány-lt. 1382. Kolozs megye képviselő bizottmányának levele. Kolozsvár, 1849. április 4.; MTA Kt. Csány-lt. 1258. Ormai Norbert alezredes levele. Kolozsvár, 1849. április 5.; Miskolcay Ambrus: Erdély a forradalomban és szabadságharcban (1848–1849). In.: Erdély története. Budapest, 1988. III. k. 1346–1425., 1415. o.; *Gyalóky Jenő*: Az erdélyi hadjárat 1849 nyarán. Budapest, é. n. 8., 37. o.

MELLÉKLET

Az erdélyi szabad- és vadászcsapatok létszámkimutatásai⁵⁰

*Az 1849. január és április között alakult szabad- és vadászcsapatok
Csány László pénztári naplója alapján*

<i>Fsz</i>	<i>Alakulat</i>	<i>Parancsnok</i>	<i>Bejegyzés dátuma</i>
1	szamosújvári vadászcsapat	Gajzágó Kristóf százados	1849. február 2.
2	belső-szolnoki vadászcsapat	Kádár Ferenc százados	1849. február 3.
3	Torda megye felső kerületi szabadcsapat	Szabó Lajos százados	1849. február 3.
4	kolozsvári mozgó nemzetőr csapat	Bán István százados	1849. február 5.
5	Kolozs megyei lovas mozgó csapat	br. Inczédy Zsigmond százados	1849. február 6.
6	Alsó-Fehér megyei mozgó csapat (152 fő)	Sándor Elek	1849. február 8.
7	Torda megyei mozgó csapat 1. század	Tarsoly Gergely százados	1849. február 9.
8	Torda megyei mozgó csapat 2. század	Vízi hadnagy ⁵¹	1849. február 9.
9	Torda megyei mozgó csapat 3. század	Csipkés Albert százados	1849. február 9.
10	Torda megyei mozgó csapat 4. század	Velits Károly százados	1849. február 16.
11	Torda megyei lovascsapat század	Pápai Lajos százados	1849. február 22.
12	kolozsvári vadászcsapat	Királyi János százados	1849. március 3.
13	Kolozs megye felső kerületi vadászcsapat	Lészai Ferenc százados	1849. március 4.
14	Doboka megyei szabadcsapat	Brentán Albert százados	1849. március 5.
15	Udvarhelyszéki vadászcsapat	Sebesi István őrnagy	1849. április 19.
16	Kolozs megye alsó kerületi vadászcsapat	Kádár Pál hadnagy ⁵²	1849. április 20.
17	Doboka megyei vadászcsapat 1. század	Simon Elek százados	1849. május 10.
18	Belső-Szolnok megyei vadászcsapat 1. század	Eperjesi József százados	1849. május 10.

*Tóth Ágoston alezredes, kolozsvári térparancsnok jelentése
az alárendeltségébe tartozó vadászcsapatokról. Dés, 1849. február 20.*⁵³

<i>Alakulat</i>	<i>Állomáshely</i>	<i>Létszám</i>
Kolozs megyei mozgó csapat	Szamosújvár	200
Doboka megyei mozgó csapat	Szamosújvár	200
Alsó-Fehér megyei mozgó csapat	Dés	100

⁵⁰ MOL H. 103. 22. k.

⁵¹ Vizi Endre hadnagy. Lásd: *Bona* 1999. III. 480. o.

⁵² Lásd: *Bona* 1998. II. 153. o.

⁵³ MTA Kt. Csány-lt. 329.

Kolozs megye

*Fazekas István főhadnagy jelentése a Kolozs megyei felső kerületi szabadcsapat létszámáról.
Kolozsvár, 1849. február 8.⁵⁴*

<i>Rendfokozat</i>	<i>Létszám</i>
Százados	1
Főhadnagy	2
Hadnagy	2
Őrmester	2
Tizedes	12
Dobos	2
Közvitéz	146
Összesen	162

*Lészai Ferenc százados jelentése a Kolozs megyei felső kerületi szabadcsapat létszámáról.
Kolozsvár, 1849. február 28.⁵⁵*

<i>Rendfokozat</i>	<i>Létszám</i>
Százados	1
Főhadnagy	1
Hadnagy	2
Őrmester	2
Tizedes	12
Dobos	2
Közvitéz	188
Összesen	208

Belső-Szolnok és Doboka megye

*Bogdánffi Antal őrnagy szamosújvári térparancsnok kimutatása a parancsnoksága alatt álló
szabad- és vadászcsapatokról. Szamosújvár, 1849. március 18.*

Doboka megyei vadászcsapat első százada

<i>Rendfokozat</i>	<i>Létszám</i>
Százados	1
Főhadnagy	1
Hadnagy	2
Őrmester	2

⁵⁴ HL Csány-lt. 181:849.

⁵⁵ HL Csány-lt. 140:849.

<i>Rendfokozat</i>	<i>Létszám</i>
Tizedes	12
Őrvezető	4
Dobos	1
Ács	2
Közvitéz	156
Összesen	181

Doboka megyei vadászcsapat második százada

<i>Rendfokozat</i>	<i>Létszám</i>
Százados	1
Főhadnagy	1
Hadnagy	2
Őrmester	2
Tizedes	12
Dobos	1
Közvitéz	144
Összesen	163

Belső-Szolnok megyei vadászcsapat első százada

<i>Rendfokozat</i>	<i>Létszám</i>
Százados	1
Főhadnagy	1
Hadnagy	2
Őrmester	3
Tizedes	8
Őrvezető	20
Dobos	2
Közvitéz	194
Összesen	231

Belső-Szolnok megyei vadászcsapat második százada

<i>Rendfokozat</i>	<i>Létszám</i>
Százados	1
Főhadnagy	1
Hadnagy	1
Élelmező tiszt	1
Őrmester	2

<i>Rendfokozat</i>	<i>Létszám</i>
Tizedes	12
Dobos	2
Közvitéz	191
Összesen	212

A szamosújvári vadászcsapat első százada

<i>Rendfokozat</i>	<i>Létszám</i>
Százados	1
Főhadnagy	1
Hadnagy	1
Őrmester	2
Tizedes	8
Dobos	1
Közvitéz	80
Összesen	94

A Belső-Szolnok megyei vadászcsapat első századának tisztikara⁵⁶

<i>Név</i>	<i>Rendfokozat</i>
Eperjesi József	Százados, parancsnok
Osváth János	Főhadnagy
Diószegi Lajos ⁵⁷	Főhadnagy
Bányai József ⁵⁸	Hadnagy
Torma Károly ⁵⁹	Hadnagy
Miklós József ⁶⁰	Hadnagy
Kászoni Sándor	Hadnagy

⁵⁶ *Kádár* 1890. 168. o.

⁵⁷ *Bona* 1998. I. 316. o.

⁵⁸ *Bona* 1998. I. 86. o.

⁵⁹ *Bona* 1999. III. 354. o.

⁶⁰ *Bona* 1998. II. 493. o.

Torda megye

*Egloffstein Béla őrnagy jelentése Tordai városi nemzetőrség és vadászcsapatok létszámáról.
Torda, 1849. február 5.⁶¹*

<i>Alakulat</i>	<i>Létszám</i>	<i>Lőfegyver</i>	<i>Szúró és vágófegyver</i>
I. szabad vadász század	199	11 gyutacsos, 43 kovás, 81 vadász	69 lándzsa
II. szabad vadász század	141	3 gyutacsos, 49 kovás, 39 vadász	44 lándzsa
szabad lovas század	137 fő, 137 ló	50 pisztoly, 13 karabély	74 kard
I. nemzetőr század	302	1 gyutacsos, 4 kovás, 68 vadász	121 lándzsa
II. nemzetőr század	224	1 kovás, 26 vadász	190 lándzsa
III. nemzetőr század	221	2 gyutacsos, 3 kovás, 64 vadász	100 lándzsa
<i>Összesen</i>			
6 század	1224	17 gyutacsos, 100 kovás, 248 vadász, 50 pisztoly, 13 karabély	523 lándzsa, 74 kard

A tordai vadászszázadok tisztikara 1849 februárjában⁶²

<i>Század</i>	<i>Százados</i>	<i>Főhadnagy</i>	<i>Hadnagy</i>
I.	Tarsoly Gergely	Vajna Miklós	Szigeti Cseh Károly ⁶³ , Mara Károly
II.	Lengyel Ádám	Kórodi János ⁶⁴	Lengyel István, Vízi Endre ⁶⁵
III.	Velits Károly	Csíki Antal ⁶⁶	Ambrus József ⁶⁷ , Székely Antal
IV.	Csipkés Albert	Nagy Lajos	Boócz Samu, Jakab István ⁶⁸

*Csipkés Albert százados kimutatása Torda megyei vadász csapat 3. századáról.
Torda, 1849. február 9.⁶⁹*

1 százados, egy főhadnagy, 3 alhadnagy, egy orvos, kettő őrmester, 12 tizedes, 130 közvadász (60 lőfegyverrel, 70 lándzsával), egy dobos. Összesen: 151 fő.

⁶¹ HL Csány-lt. 81/849.

⁶² Orbán 1986. I. 414. o.

⁶³ Bona 1999. III. 271. o.

⁶⁴ Bona 1998. II. 268. o.

⁶⁵ Bona 1999. III. 480. o.

⁶⁶ Bona 1998. I. 278. o.

⁶⁷ Bona 1998. I. 32. o.

⁶⁸ Bona 1998. II. 111. o.

⁶⁹ HL Csány-lt. 133/849.

*Csipkés Albert százados kimutatása Torda megyei vadász csapat 3. századáról.
Torda, 1849. február 19.⁷⁰*

179 fő, 37 vadász kovás fegyver szuronnal, 55 vadász kovás szurony nélkül, 8 kard, 8 pisztoly, 74 lándzsa.

*Szabó Lajos százados kimutatása a Felső-Torda megyei mozgó csapatról.
Egerbegy, 1849. február 21.⁷¹*

<i>Század</i>	<i>Létszám</i>	<i>Tiszt</i>	<i>Altiszt</i>	<i>Közüvitéz</i>
I.	244	1 százados, 1 fő-, 2 alhadnagy	2 őrmester, 12 tizedes	226
II.	215	1 fő-, 2 alhadnagy	3 őrmester, 12 tizedes	197

*Szabó Lajos százados kimutatása a Felső-Torda megyei mozgó csapat tisztikaráról.
Kolozsvár, 1849. február 23.⁷²*

<i>Egység</i>	<i>Százados</i>	<i>Főhadnagy</i>	<i>Hadnagy</i>
I. század	Szabó Lajos	Nagy Sándor	Boér István
II. század	-	Veres Lajos	Körtvélyesi Lajos, Kovács Károly
Lovas szakasz	-	-	Réthy József

A Torda megyei nemzetőrség létszámkimutatása. Torda, 1849. március 22.⁷³

A mozgó csapat 3. század összlétszáma 230 fő, amelyből 1 százados, 1 főhadnagy, 2 hadnagy, 2 őrmester.

A Torda megyei lovas nemzetőrség létszámkimutatása. Torda, 1849. március 25.⁷⁴

A lovas mozgó csapat összlétszáma 168 fő, amelyből tisztek: Pápai Lajos százados, Lendvay István főhadnagy, Nemes Miklós és Técsi István hadnagyk. Állomáshelyük: Borbánd.

*Tarsoly Gergely százados kimutatása Tordai gyalog mozgó csapat 1. századról.
Torda, 1849. március 27.⁷⁵*

Létszám: 195 fő, kovás, szurony nélküli fegyver 2, vadászfegyver 189.

*Lengyel Ádám százados és Szóts Gábor őrmester kimutatása Tordai gyalog mozgó csapat
2. századról. Torda, 1849. március 28.⁷⁶*

Létszám: 150, kovás, szurony nélküli fegyver 4, vadászfegyver 140, kard 5.

⁷⁰ HL Csány-lt. Szn.

⁷¹ HL Csány-lt. 373/849.

⁷² HL Csány-lt. 373/849.

⁷³ HL Csány-lt. Szn.

⁷⁴ HL Csány-lt. Szn.

⁷⁵ HL 1848-1849. 18/488.

⁷⁶ HL 1848-1849. 19/3.

*Csipkés Albert százados kimutatása Tordai gyalog mozgó csapat 3. századról.
Torda, 1849. március 28.⁷⁷*

Létszám: 194, vadászfegyver 136, lándzsa 51, kard 8, pisztoly 8.

*Velits Károly százados kimutatása Tordai gyalog mozgó csapat 4. századról.
Torda, 1849. március 28.⁷⁸*

Létszám: 173, kovás, szurony nélküli fegyver 2, vadászfegyver 165, kard 4.

Lendvai István főhadnagy kimutatása Tordai szabad lovas századról. Torda, 1849. április 2.⁷⁹

Létszám: 161, ló 159, karabély 140, kard 155, pisztoly 130.

Megjegyzés: 87 lovas Gyulafehérvár alá rendelték br. Kemény Farkas ezredes parancsnoksága alá.

*Szabó Lajos százados kimutatása a Felső-Torda megyei mozgó csapat 1. századról.
Vajdaszentiván, 1849. március 29.⁸⁰*

Létszám: 233, gyutacsos 4, vadászfegyver 90, kard 3, lándzsa 139.

Megjegyzés: A 233 fős létszámból 1 fő elvezényeltetett, 6 fő távol és 4 fő szabadságon van.

*Veres Lajos százados kimutatása a Torda megye felső-kerületi mozgó csapat 2. századról.
Vajdaszentiván, 1849. március 29.⁸¹*

Létszám: 227, gyutacsos 2, vadászfegyver 59, kard 3, lándzsa 184.

Megjegyzés: A 227 fős létszámból 20 fő elvezényeltetett, 7 fő szabadságon van.

*Szabó Lajos százados kimutatása a Torda megye felső-kerületi lovas mozgó csapatról.
Vajdaszentiván, 1849. március 29.⁸²*

Létszám: 38, ló 38, gyutacsos 11, vadászfegyver 3, kard 29, pisztoly 28, karabély 2.

Megjegyzés: A 38 fős létszámból 2 fő elvezényeltetett, 2 fő szabadságon van.

*Gloffstein Béla br. őrnagy kimutatása Torda megye felső-kerületének nemzetőrségéről.
Torda, 1849. március 30.⁸³*

<i>Alakulat</i>	<i>Létszám</i>	<i>Lőfegyver</i>	<i>Szúró és vágófegyver</i>
mozgó lovas század	35	36 pisztoly, 2 karabély	27 kard
mozgó I. század	245	3 gyutacsos, 3 kovás, 98 vadász	132 lándzsa
mozgó II. század	227	2 gyutacsos, 1 kovás, 50 vadász	178 lándzsa
<i>Összesen</i>			
3 század	507 fő	5 gyutacsos, 4 kovás, 148 vadász, 36 pisztoly, 2 karabély	310 lándzsa, 27 kard

⁷⁷ HL 1848–1849. 19/4.

⁷⁸ HL 1848–1849. 19/5.

⁷⁹ HL 1848–1849. 20/36.

⁸⁰ HL 1848–1849. 19/89.

⁸¹ HL 1848–1849. 19/90.

⁸² HL 1848–1849. 19/91.

⁸³ HL Csány-lt. 1021/849.

*Egloffstein Béla br. őrnagy kimutatása Torda városi nemzetőrség létszámáról.
Torda, 1849. március 30.⁸⁴*

<i>Alakulat</i>	<i>Létszám</i>	<i>Lőfegyver</i>	<i>Szűrő és vágófegyver</i>
Tordai mozgó I. század	195	2 kovás, 186 vadász	-
Tordai mozgó II. század	150	4 kovás, 140 vadász	1 lándzsa
Tordai mozgó III. század	196	136 vadász	53 lándzsa
Tordai mozgó IV. század	173	3 kovás, 165 vadász	-
Tordai I. nemzetőrszázad	145	50 vadász	95 lándzsa
Tordai II. nemzetőrszázad	107	26 vadász	81 lándzsa
Tordai mozgó lovas század	161 fő, 159 ló	130 pisztoly, 65 karabély	155 kard
<i>Összesen</i>			
7 század	1127 fő, 159 ló	8 kovás, 703 vadász, 130 pisztoly, 65 karabély	230 lándzsa, 155 kard

Alsó-Fehér megye

Az Alsó-Fehér megyei vadászcsapat tisztikara:⁸⁵

Sándor Elek százados (parancsnok), Bodola János⁸⁶ főhadnagy, Pécsi Ferenc⁸⁷ főhadnagy, Molnár János hadnagy, Ó. Veress Pál hadnagy.

Székelyföld

Gál Sándor ezredes kimutatása a székelyföldi hadosztály alárendeltségében lévő szabad- és vadászcsapatokról. Csíkszereda, 1849. március 21.⁸⁸

<i>Alakulat</i>	<i>Törzs tiszt</i>	<i>Főtiszt</i>	<i>Őrmestertől lefelé</i>	<i>Összesen</i>	<i>Ló</i>
Erdővidéki önkéntes szabad lovas csapat	-	1	115	116	116
Szentpály százados vadász csapatja	-	1	182	183	-
Baritz ⁸⁹ százados vadász csapatja	-	5	276	281	-
Udvarhelyi lovas csapat	1	3	100	104	112
Udvarhelyi vadász csapat	-	5	200	205	-

⁸⁴ HL Csány-lt. 1021/849.

⁸⁵ *Szilágyi* 1898. 421–436. o.

⁸⁶ A nagyenyedi református kollégium hallgatója. Lásd: *Szilágyi* 1898. 421. o.

⁸⁷ Nemes, krakkói birtokos. *Szilágyi* 1898. 423. o.

⁸⁸ MTA Kt. Csány-lt. 887.

⁸⁹ Feltehetőleg Báricz István százados. Lásd: *Bona* 2008. I. 151–152. o.

⁹⁰ HL Csány-lt. 112:849.

Marosszék

*ifj. Jenei József százados, parancsnok kimutatása a marosszéki vadászcsapatról.
Marosvásárhely, 1849. február 15.⁹⁰*

Gyalog csapat: 1 parancsnok, 1 segédtsízt, 4 százados, 4 főhadnagy, 4 hadnagy, 1 zászlós, 8 őrmester, 48 tizedes, 1 fegyőr, 100 közvitéz. Összesen: 172 fő.

Lovas csapat: 1 főhadnagy, 1 hadnagy, 1 őrmester, 4 tizedes, 60 közvitéz. Összesen: 67 fő.

Ezen felül: 1 db 32 latos löveg 3 tüzérrel. Teljes létszám: 242 fő.

ATTILA SÜLI

ORGANIZATION AND OPERATION OF THE VOLUNTEER-
AND HUNTER CORPS IN TRANSYLVANIA IN 1849

Summary

The paper presents the organization and the operation of the volunteer- and hunter corps which were set up in Transylvania in 1849. This unit-type had been created by the decree of the National Defence Committee of 18 December, then Plenipotentiary National Commissioner Ödön Beöthy issued a decree in this matter on 6 January 1849, effecting one part of the country. The paper outlines the conditions and the difficulties of the organizing work of the volunteer- and hunter corps at each municipality, and presents the results, too. The author deals with the battlefield activities of the units separately, searching for the answer to the question to what extent these units deserve the negative evaluation of Romanian and Hungarian history. At the conclusion of the paper the author declares that the hunter corps had significant results in disarming Romanian inhabitants, in defending scattered Hungarian locations and inhabitants. These units provided the background for the rule of the Hungarian government in many municipalities. The volunteer corps, however, as a result of their guerilla warfare, committed a number of abuses and illegal deeds against Romanian civilians. The appendix of the paper contains the charts of the data of each unit.

ATTILA SÜLI

ORGANISATION ET FONCTIONNEMENT DES CORPS FRANCS
ET DE CHASSEURS EN TRANSYLVANIE EN 1849

Résumé

Cette étude présente l'histoire de l'organisation et du fonctionnement des corps francs et de chasseurs formés en Transylvanie en 1849. Ce type d'unité fut créé par le décret du 18 décembre du Comité National de la Défense qui fut suivi du décret relatif à cette région émis par le commissaire omnipotent Ödön Beöthy le 6 janvier 1849. L'étude retrace le contexte et les difficultés de l'organisation des corps francs et de chasseurs levés dans les différentes municipalités, ainsi que les résultats obtenus. L'auteur fait également une digression sur les activités en campagne des différentes troupes pour voir à quel point l'appréciation négative portée par l'historiographie roumaine et hongroise est justifiée. Dans la conclusion de son mémoire, l'auteur constate que les corps de chasseurs contribuèrent avec succès au désarmement de la population roumaine et à la défense des communes et de la population hongroises enclavées : dans de nombreuses municipalités ils furent la

garantie du pouvoir de l'administration hongroise. Toutefois les corps francs commirent, du fait de leur tactique de guérilla, de nombreux abus et infractions au détriment de la population roumaine. L'annexe de l'étude comprend des tableaux avec des données relatives aux différentes unités.

ATTILA SÜLI

DIE ORGANISIERUNG UND DAS BESTEHEN DER FREIKORPS UND JÄGERTRUPPEN IN SIEBENBÜRGEN IM JAHRE 1849

Resümee

Die obige Studie zeigt die Geschichte der Organisierung und des Bestehens der ungarischen Freikorps und Jägertruppen auf, die im Jahr 1849 in Siebenbürgen aufgestellt wurden. Der oben genannte Verbandstyp wurde am 18. Dezember von der Verordnung des Landesverteidigungsausschusses ins Leben gerufen. Anschließend erließ der Regierungskommissär Ödön Beöthy am 06. Januar 1849 in der Sache eine Verordnung bezüglich des gesamten Landesteils. Die Studie zeigt die Umstände und Schwierigkeiten der Organisierung der freien und Jägertruppen in den einzelnen Munizipien bzw. die erzielten Ergebnisse auf. Der Verfasser kommt auf die Tätigkeit der einzelnen Verbände auf dem Schlachtfeld zu sprechen und sucht Antwort auf die Frage wie sehr sie die negative Beurteilung in der rumänischen und ungarischen Geschichtsschreibung verdient haben. In der Zusammenfassung der Arbeit stellt der Verfasser fest, dass die Jägertruppen bedeutende Ergebnisse bei der Entwaffnung der rumänischen Bevölkerung zum Schutz der ungarischen Siedlungen und der ungarischen Bevölkerung in der Diaspora erzielt haben; in zahlreichen Munizipien waren sie es, die den Hintergrund bedeuteten, der die Macht der ungarischen Regierung sicherte. Zugleich begingen aber die Freischaren infolge der Guerilla-Kriegsführung ihrerseits zahlreiche Missbräuche und Unrechtmäßigkeiten zulasten der rumänischen Zivilbevölkerung. Im Anhang der Studie sind die Tabellen mit den Angaben der einzelnen Verbände angeführt.

АТТИЛА ШЮЛИ

ОРГАНИЗАЦИЯ НЕРЕГУЛЯРНЫХ И ЕГЕРСКИХ ВОЙСК И ИХ ДЕЙСТВИЕ В ТРАНСИЛЬВАНИИ В 1849 ГОДУ

Резюме

В данной статье показана история организации и действия нерегулярных и егерских войск, сформированных в Трансильвании в 1849 году. Вышеназванный тип формирований был призван к жизни постановлением Государственного Комитета Обороны от 18 декабря, после чего государственный полномочный комиссар Беоти Йодён 6 января 1849 года издал постановление по этому вопросу касательно этой части страны. Автор статьи рассматривает условия, трудности организации нерегулярных и егерских войск, а также достигнутые при этом результаты. Исследователь особо останавливается на боевых действиях отдельных воинских частей, изыскивая ответ на то, насколько заслужили они негативную оценку, сформулированную в румынской и венгерской историографии. Подводя итоги статьи, автор устанавливает, какие значительные результаты достигли егерские войска в разоружении румынского населения и в защите разбросанных венгерских поселений и их жителей, во многих муниципалитетах они являлись базой, обеспечивающей власть венгерского правительства. В то же время нерегулярные войска, исходя из действий партизанского характера, проводимых ими, совершали многочисленные злоупотребления и беззакония во вред румынского гражданского населения. В приложении к статье имеются схемы, содержащие данные отдельных боевых частей.

A FEHÉREGYHÁZI (SEGESVÁRI) ÜTKÖZET ÉS PETÓFI HALÁLA – A KUTATÁS KÉRDŐJELEI

Az 1848–1849-es magyar szabadságharc egyike a magyar történelem legjobban dokumentált eseményeinek. Nem csupán óriási iratanyag maradt fenn az utókorra erről a korszakról (a magyar központi kormányzervek iratanyaga önmagában nagyobb, mint az 1526-ig terjedő öt évszázad teljes okleveles anyaga), hanem rengeteg napló, visszaemlékezés is. Ezek eloszlása meglehetősen egyenetlen. Vannak jól dokumentált események, amelyekről a hivatalos iratok mellett tucatnyi visszaemlékezés számol be, s vannak olyanok, ahol kínkeservesen lehet egy-egy szemtanúi beszámolót találni.

A szabadságharc csatáinak, különösen az 1849. nyári hadjárat összecsapásainak esetében a magyar oldalról a legritkább esetben maradt fenn hadijelentés (s gyakran abban sincs sok köszönet, ha rendelkezésünkre áll ilyen irat), ezért a kutatás jobbra a szemtanúk – általában nem egykorú, hanem egy-két évtizeddel későbbi – beszámolóira van utalva. Egy ütközet vagy csata történetének megírásánál nem lehet csupán az egyik résztvevő fél (még oly alapos) dokumentációjára támaszkodni, vagyis hiába áll rendelkezésünkre egy összecsapásról több ellenséges hadijelentés, egyáltalán nem biztos, hogy ezek alapján pontos képet tudunk rajzolni a magyar oldalon harcoló csapatok ténykedéséről.

A magyar negyvennyolcas emlékirat-irodalomnak ez az egyenetlensége különösen megmutatkozik a segesváriak nevezett, valójában fehéregyházi ütközet történeténél. Annak ellenére, hogy az ütközetben magyar részről mintegy 3300 fő, a teljes erdélyi hadsereg 7–8%-a vett részt, erről az egyetlen összecsapásról több visszaemlékezést ismerünk, mint az erdélyi nyári hadjárat összes többi harci cselekményéről együttvéve.

A fehéregyházi ütközet egyike volt az erdélyi hadjárat azon összecsapásainak, amelyekben a magyar hadsereg megkísérelte feltartóztatni az országrészt elárasztó orosz intervenciós erők előnyomulását. Józef Bem tábornok, az erdélyi hadsereg parancsnoka szellemes haditervet dolgozott ki. Ennek értelmében a Dobay József ezredes kőhalomi különítményének, Kemény Farkas ezredes kolozsvári csapatainak és a Bem által vezetett csapatoknak három oldalról kellett volna megtámadniuk Lüders orosz gyalogsági tábornok csapatait Segesvárnál. Dobayt időközben, július 30-án megverték az oroszok, Kemény csak augusztus 1–2-re ígérte megérkezését. Bem így kb. 3100–3300 emberrel támadta meg Lüders háromszoros, tüzéségét tekintve kétszeres túlerőben lévő csapatait. Lüderst először annyira meglepte a támadás, hogy azt hitte, Bem van túlerőben. Az ütközet kezdetén erői egy részét a marosvásárhelyi országúton állította fel, mert onnan várta a fő támadást. Ezzel – akaratán kívül – Bemet is megtévesztette, hiszen így a lengyel tábornokkal szemben nem állt fel olyan nyomasztó túlerő, mint amilyennel Lüders ténylegesen rendelkezett. Amikor Lüders rájött, hogy Marosvásárhely felől nem várható támadás, se-regével szinte elsöpörte maga elől a hősiessen védekező honvédeket.

Az ütközet elején halálosan megsebesült, majd néhány óra múlva meghalt Jurij Szkarjatyin vezérőrnagy, az oroszok vezérkari főnöke. Szkarjatyin népszerű volt a legénység körében, ezért a magyar csapatok üldözését végző (a magyar huszársággal szemben négyeszeres túlerőben lévő) kozákok és lengyel dzsidások kíméletlenül lemészárolták a

futók jelentős részét. A magyar csapatok vesztesége közel 1000 főre rúgott halottakban, sebesültekben és foglyokban.¹

A veszteség ugyan elérte a bevetett erők 30 százalékát, azonban ez nem állt példa nélkül az erdélyi hadjárat történetében: Bem 1849. február 4-én Vízaknánál, augusztus 6-án Nagyszebennél és Nagycsúrnél nagyjából ekkora (vagy talán még nagyobb) veszteségeket szenvedett. A vízaknai vereség benne maradt a történeti köztudatban (főleg Petőfi *Négy nap dörgött az ágyú...* című verse miatt), a segesvár-fehéregyházi ütközet szintén, az erdélyi hadjárat végét jelentős nagyszeben-nagycsúri vereségről azonban még az érdeklődők is alig hallottak.

„Más körülménynek kellett tehát közrejátszania, hogy valódi fontosságát túlhaladó hírességre verődjék a segesvári ütközet” – írta az összecsapást feldolgozó tanulmányában Gyalókey Jenő hadtörténész. „Ez a körülmény csakis Petőfi titokzatosnak látszó eltűnése és halála volt. Ha ő túléli július 31-ét, akkor az irodalom és a mendemonda éppen olyan keveset foglalkoznék ezzel a harccal, akárcsak a többi erdélyi csatavesztéssel.”² Joggal jegyezte meg ugyanakkor, hogy az ütközetről szóló irodalomról „semmiképpen sem mondhatjuk, hogy a termés minősége is arányos lenne a mennyiséggel. Sőt, a valóság az, hogy ennek a tömérdék leírásnak csupán igen kicsiny töredékét szabad az ütközet tárgyalásának alapjául elfogadnunk, mert legnagyobb része csak összezavarja, ahelyett, hogy tisztázná a fogalmakat.” Mindez azért van így, mert „nem is a szorosán vett ütközet, hanem főként (vagy kizárólag) Petőfi rejtélyesnek látszó eltűnése és halála izgatta a krónikások képzelőtehetségét. Így történt, hogy nem a harc, hanem a benne aktív szerephez nem is jutott költő került a legtöbb leírás középpontjába.”³

Első olvasásra szinte kegyelet nélküli szavak ezek, katonaszakmai szempontból azonban Gyalókeynak kétségtávolú igazsága van. A visszaemlékezések többsége alig használható az ütközet történetének rekonstruálásához, de (tekintettel arra, hogy Petőfi a fehérregyházi ütközetben részt vevő csapatok körében korántsem örvendett akkora ismertségnek, mint manapság hajlamosak vagyunk hinni) Petőfi eltűnése/halála körülményeinek rekonstruálásához sem. Ennek az igen gazdag irodalomnak az első kritikai megrostálását Ferenczi Zoltán, Petőfi első monográfusa végezte el,⁴ de a felgyűlt anyag ellenére tévesen rekonstruálta a költő menekülésének útvonalát, s így elestének körülményeit és helyét is.⁵

¹ Az ütközet mindmáig legszakyszerűbb feldolgozását lásd: *Gyalókey Jenő: A segesvári ütközet* (1849. július 31.) *Hadtörténelmi Közlemények*, 33. (1932.) (A továbbiakban: *Gyalókey* 1932.) 187–235. o. Gyalókey – Szentgáli Antal fordításában – használta Ivan Oreusz összefoglaló munkáját. Lásd: *Szentgáli Antal: A segesvári ütközet* (1849. július 31.) orosz forrás nyomán. *Hadtörténelmi Közlemények*, 23. (1922–1923.) 279–289. o. Lüders vezérkari főnökének a nyári hadjáratról írott munkája viszont nem volt kezében. Ez azóta magyar fordításban is napvilágot látott. *Artur Adamovics Nyepokojsickij: Az erdélyi hadjárat orosz szemmel* 1849. Ford. és s. a. r.: *Rosonczy Ildikó*. Budapest, 1999. 111–120. o. Ennek népszerű összefoglalását lásd: *Gyalókey Jenő: Az erdélyi hadjárat 1849 nyarán*. Budapest é. n. 116–131. o.; Az azóta eltelt időszakban megjelent összefoglalók többnyire Gyalókeyt követik. Lásd: *Kovács Endre: Bem József*. Budapest, 1954. 597–606. o.; *Kovács Endre: Bem a magyar szabadságharcban*. Budapest, 1979. 301–309. o.; *Hermann Róbert: Az 1848–1849-es szabadságharc nagy csatái*. In: Nagy Csáták. Budapest, 2004. 340–347. o.

² *Gyalókey* 1932. 233. o.

³ *Gyalókey* 1932. 210. o.

⁴ *Ferenczi Zoltán: Petőfi eltűnésének irodalma*. Petőfi Könyvtár XXIV. füzet. Budapest, 1910.

⁵ *Ferenczi Zoltán: Petőfi életrajza*. Budapest, 1896. III. k. 368–385. o.

A következő megrostálásra és rekonstrukciós kísérletre fél évszázadot kellett várni. Dienes András *Petőfi a szabadságharcban* című monográfiájában – amelynek nagyobbik része a költő utolsó napját próbálja meg rekonstruálni – egyrészt „kiszórta” a teljesen hiteltelen, hatásvadász visszaemlékezéseket, majd August von Heydte cs. kir. őrnagy 1854. évi jelentése, 1877. évi visszaemlékezése, Gyalóky Lajos honvédszázados 1887. évi visszaemlékezése, illetve Lengyel József orvos először 1860-ban napvilágot látott visszaemlékezése alapján felállított egy rekonstrukciós láncolatot arról, hogy hogyan menekült Petőfi Fehéregyházáról Héjjasfalva felé, hogyan próbálta őt az együttes menekülésre rábeszélni Gyalóky, hogyan látta őt menekülés közben Lengyel, s hogyan talált rá a holttestére Heydte.⁶

A későbbi életrajzi irodalom lényegében átvette Dienes koncepcióját, annál is inkább, mert a monográfiája megjelenését követő évtizedekben olyan új forrás nem került elő, amely érdemben módosította, vagy megkérdőjelezte volna az általa írottakat.⁷ A költő erdélyi útjait – köztük az utolsót – tárgyaló Dávid Gyula és Mikó Imre által írott kötet is ezt a verziót követte. A fehéregyházi ütközetet és Petőfi menekülését leíró Mikó Imre hozzájutott ahhoz a kéziratcsomóhoz, amely a Petőfi halálának körülményeit szorgalmasan kutató Haller József gróf ezzel kapcsolatban folytatott – elpusztultnak hitt – levelezését, pontosabban ennek másolatát tartalmazta.⁸

Hulesch Ernő 1990-ben publikálta az Esztergomi Prímási Levéltárban található, Szendre Júlia Horváth Árpáddal kötött házasságkötéséhez benyújtott, 1850 júliusában keletkezett tanúvallomásokat Petőfi csatateri haláláról, de ezek közül kettőről maga a közlő állapította meg, hogy aligha állják ki a valóság próbáját, két másik vallomás pedig nem szemtanúi beszámoló, hanem hallomáson alapul.⁹ A merőben tudománytalan barguzini verzió virágzását megelőző időszakban Veszprémi Miklós írt egy kis kötetet, de ennek tényanyaga alapvetően Dienesén alapult, s ő is az Ispánkút környékével azonosította a költő halálának helyszínét.¹⁰ Az újabban előkerült visszaemlékezések vagy másodkézből származnak, vagy olyan általánosságokat tartalmaznak, amelyek alapján aligha lehet elindulni.¹¹

⁶ Dienes András: *Petőfi a szabadságharcban*. Irodalomtörténeti Könyvtár 3. Budapest, 1958.

⁷ *Martinkó András* (szerk.): *Petőfi életútja*. Budapest, 1972. 252–261. o.; *Kiss József*: *Petőfi csatateri halála és szibériai sírjának legendája*. In: *Kovács László* (szerk.): *Nem Petőfi!* Budapest, 1992. 38–40. o.; *Fekete Sándor*: *Petőfi forradalma. Egy magyar história lírával és polémiával*. Budapest, 1998. 253–259. o.; *Kedves Gyula – Ratzky Rita*: *Csataterek Petőfije. Dokumentumok, Petőfi-művek hadtörténeti és irodalomtörténeti-poétikai elemzésekkel. Timp-Militaria XI. kötet*. Budapest, 2009. 153–160. o.

⁸ Mikó erre a jegyzetekben felhívta a figyelmet, jellemző, hogy azóta sem jutott senkinek eszébe felkutatni és közzétenni ezt a gyűjteményt, noha a vonatkozó jegyzet megtalálható a mű újabb, 1998-as kiadásában is. Ugyanakkor az idézett szövegrészek alapján úgy tűnik, hogy Hallernek nem volt birtokában olyan adat, amely a Petőfinek a segesvári ütközetben játszott szerepére vonatkozó ismereteinket alapvetően módosítaná. Lásd: *Dávid Gyula – Mikó Imre*: *Petőfi Erdélyben*. Bukarest, 1972. 267–297., 312–314. o. (A továbbiakban: *Dávid – Mikó* 1972.); *Dávid Gyula – Mikó Imre*: *Petőfi Erdélyben*. Budapest – Kolozsvár, é. n. [1998.] (A továbbiakban: *Dávid – Mikó* 1998.) 208–238., 251–255. o.

⁹ *Hulesch Ernő*: *Sándor, te vagy?* Győr, 1990. (A továbbiakban: *Hulesch* 1990.) 52–57. o.

¹⁰ *Veszprémi Miklós*: *Hogyan halt meg Petőfi? Történelmi oknyomozás*. H. és é. n. [Budapest, 1989.] 64–74. o. Veszprémi annyiban tért el Dienesétől, hogy az ő feltételezése szerint Petőfi megállt pihenni az Ispánkútnál, s a Nassau-dzsidások így érték utol.

¹¹ *Kovács Zoltán*: *Hol van Petőfi? Magyar Nemzet*, 1986. szeptember 27. 14. o. Északi Károly visszaemlékezése egy ismeretlen honvédtiszt elbeszélése alapján.; *Tóth Márton*: *Szabadság-harcztéri emlékeim*. Nagybánya, 1905. 52–56. o.; *Dávid – Mikó* 1998. 232–238. o.

Noha Mezősi Károly irodalomtörténész már 1957-ben közzétett egy állítólagos szemtanúi beszámoló az ütközetről, Dienes ennek hitelességét joggal vonta kétségbe.¹² Mezősi több helyen megkérdőjelezte Lengyel József, illetve Heydte állításait, felhívta a figyelmet az eltérő időpontban megjelent közleményeik közötti különbségekre, s úgy vélte, hogy Dienes és a Petőfi halálának körülményeit vizsgáló akadémiai munkaközösség „nem feltétlenül hiteles források alapján” fogalmazta meg a maga álláspontját, s így az csupán feltevés lehet.¹³

De vannak-e egyáltalán hiteles források? Minden eseményrekonstrukció örök problémája ez a kérdés. Tudjuk, hogy az idő múlásával az emberi emlékezet egyre gyengül, egyes tényezők elhalványulnak, mások élénkebb színnel jelennek meg a memóriánkban. A fehéregyházi ütközetben résztvevők, s az azt túlélők csupán kis része ismerte személyesen Petőfit, és még ha ismerték is, egy fejvesztett meneküléssel végződő összecsapásban nem biztos, hogy valóban őt látták. Sokkal inkább elképzelhető, hogy őt *vélték* látni – évekkal vagy évtizedekkel az események után, akkor, amikor a hazai sajtó tele volt a költő haláláról szóló cikkekkel, s amikor az arcképe minden, a szabadságharcról szóló kiadványban szerepelt. Az ilyen emlékezések nem hermetikus elzártságban keletkeznek: a szerzők olvassák egymás műveit, s gyakran efféle kiegészítő eszközöket használva támogatják meg a maguk emlékezetét is.

Mindezeket a kérdéseket és problémákat Dienessel, illetve az ő koronatanúival kapcsolatban is fel kell vetnünk. Az első probléma az, hogy valamennyi „koronatanú” viszonylag későn (Heydte közel öt, majd huszonnyolc, Lengyel tizenegy, Gyalókay harmincnyolc évvel az ütközet után) írta meg a maga verzióját. Dienes ezeket egyéb forrásokkal is megtámogatta (különös tekintettel Haller József rekonstrukcióira), de ettől még maradtak elvarratlan szálak, más esetekben pedig Dienes nem figyelt fel a szemtanúk állításait alapvetően megkérdőjelező információkra.

Heydte és az iratok

A csatatér vizsgálatát végző August/Gustav von Heydte őrnagy 1854-ben, tehát az események után öt évvel írt Jacob Parrot altábornagy, a magyarországi cs. kir. Katonai és Polgári Kormányzóság adlításának felszólítására hivatalos jelentést arról, hogy az általa a szökőkútnál látott holttest bizonyára Petőfié volt.¹⁴ 1863-ban megjelent névtelen emlékirat-

¹² Mezősi Károly: Petőfi utolsó napja és halála. *Hadtörténelmi Közlemények*, 4. (1957/3–4.) 187–222. o.; Dienes András: A bronzszobor vagy a költő? Válasz Mezősi Károlynak. *Hadtörténelmi Közlemények*, 4. (1957) 3–4. sz. 223–250. o. Mezősi cikkét jegyzetanyag, illetve a vitára való utalás nélkül közölte posztumusz tanulmánykötete. Mezősi Károly: Petőfi utolsó napja és halála. In: Közlebb Petőfihez. Az előszót írta Fekete Sándor. Budapest, 1972. 383–428. o.

¹³ Mezősi Károly: Viszontválasz Dienes Andrásnak „A bronzszobor vagy a költő?” című hozzászólására. *Hadtörténelmi Közlemények*, 5. (1958) 1–2. sz. 158–200. o. – Dienes ezt követő válaszát a folyóirat már nem közölte. A szerkesztőség zárszava Mezősi Károly és Dienes András vitájához. *Hadtörténelmi Közlemények*, 6. (1959) 2. sz. 260. o.

¹⁴ Heydte jelentését a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban található másolat alapján magyar fordításban először közölte Mikes Lajos – *Dernői Kocsis László*: Szendrey Julia [sic!]. Ismeretlen naplója, levelei és haláloságán [sic!] tett vallomása Bethlen Margit grófnő előszavával. Budapest, 1930. (A továbbiakban: *Mikes – Dernői Kocsis* 1930.) 390–392. o. Ezt a fordítást vette át később Dienes 1958.

tában viszont arról írt, hogy a költő valószínűleg a környékbeli mocsarak valamelyikében lelte halálát.¹⁵ 1877-ben, az ugyancsak névtelenül megjelent visszaemlékezésében visszatért az 1854-es verzióhoz.¹⁶

Heydte 1854. évi jelentésével kapcsolatban kételyekre ad okot az is, hogy az az irat, amelyről azt állítja, hogy a holttest mellett találta, bizonyosan nem került 1849. július 31-én, de még másnap sem az orosz fővezérség kezére (ha egyáltalán létezett). Ez ugyanis Kemény Farkas ezredesnek, a kolozsvári hadosztály parancsnokának Kolozsvárról írott jelentése lett volna arról, hogy milyen védelmi intézkedéseket foganatosított az orosz Grotenhjelm-hadtest (valójában hadosztály) ellen, hogy milyen a csapatai állapota, illetve hogy azokkal csak augusztus 1-jén, vagy 2-án érkezik Marosvásárhelyre, s mellette lett volna Kemény csapatainak létszámkimutatása is, ezenkívül még vagy száz darab magyar kitüntetés.¹⁷

A jelentés azért lett volna fontos Lüders számára, mert egy eleddig érintetlen, és felé közeledő magyar csoportosításról közölt volna részletes adatokat. Ha ez az irat aznap vagy másnap Lüders kezébe kerül, akkor csapataival nem Székelykeresztúr, hanem egyenesen Marosvásárhely felé vonul. Mivel nem ezt tette, s csak augusztus 2-án értesült arról, hogy Bem Nagyszababennek tart,¹⁸ így Bemnek sikerült egyesülnie Kemény Farkas és Damaszkín György csapataival, s villámgyorsan Lüders háta mögött elérnie és újra bevennie Nagyszababent.¹⁹

376–377. o., illetve több más munka. A Magyar Országos Levéltárban lévő eredetit Nagyrevi Neppel György találta meg 1956-ban. Mindkét példány első oldalát fényképmásolatban közli: *Hulesch* 1990. Mellékletek. Oldalszám nélkül.

¹⁵ [August von Heydte:] Der Sommerfeldzug des Revolutionskrieges in Siebenbürgen im Jahre 1849. Von einem Veteranen, Verfasser der „Skizzen und kritische Bemerkungen der Ereignisse in Siebenbürgen“ etc. Vollständige Ausgabe. Prag, 1864. 111–112. o. elbeszélése szerint mindezt Macskási Lajos udvarhelyszéki főkirálybírótól hallotta. Érdekes módon ez a megjegyzése az egy évvel korábbi első kiadásból kimaradt. [August von Heydte:] Der Sommerfeldzug des Revolutionskrieges in Siebenbürgen im Jahre 1849. Von einem österreichischen Veteranen. In: Der Revolutionskrieg in Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849. II. Leipzig, 1863. 88. o.

¹⁶ Magyar fordításban közli: *Dienes* 1958. 319. o.

¹⁷ A Mikes – Dernői Kocsis-féle fordításban Grotenhjelm-hadtest helyett „Hontanhielnische Corps” áll, s azóta is így szerepel minden közlésben. Senkinek nem tűnt fel, hogy a kifejezés értelmetlen, holott a másolatban is jól olvasható a „Grotenhielnische Corps” kifejezés.

¹⁸ Lásd erre Lüders 1849. augusztus 3-án Kelementelkén kelt átiratát Eduard Clam-Gallas altábornagyhoz, az erdélyi cs. kir. hadtest parancsnokához, illetve augusztus 6-án vagy 7-én kelt jelentését Ivan Fjodorovics Paszkevics tábornagyhoz. Az elsőt magyar fordításban közli: Saját kezébe, ott, ahol... Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból. Szerk.: *Farkas Gyöngyi*. Az iratokat válogatta, a német nyelvű iratokat fordította *Böhm Jakab*. A bevezető tanulmányt írta *Csikány Tamás*. Budapest, 1998. 206–207. o. Az utóbbit francia eredetiben közli *Correspondence Relative to the Affairs of Hungary 1847–49*, presented to Both Houses of Parliament by Command of Her Majesty, 15 August 1850. London, 1851. 358–363. o. Részletesen tudósít még erről Franz Dorsner ezredes 1849. augusztus 8-án a cs. kir. Hadügyminisztériumhoz intézett jelentése. Közli: Von der Revolution zur Reaktion. Quellen zur Militärgeschichte der ungarischen Revolution 1848–49. Bearbeitet von *Róbert Hermann*, *Thomas Kleťečka*, *Elisabeth Gmoser* und *Ferenc Lenkefi*. Herausgegeben von *Christoph Tepperberg* und *Jolán Sziij*. Wien – Budapest, 2005. (A továbbiakban: Von der Revolution.) 658–661. o.

¹⁹ A hadműveletre lásd: *Gyalókey* 1932. 234. o.; *Gyalókey* é. n. 132–144. o.; *Nyepokojsickij*, *Artur Adamovics*: Az erdélyi hadjárat orosz szemmel. Budapest, 1999. (A továbbiakban: *Nyepokojsickij* 1999.) 121–132. o.

Heydte 1877. évi visszaemlékezése szerint a holttest mellett volt Kemény Farkas „egy – akkoriban az orosz hadtest számára igen fontos – jelentése, hogy 6000 emberrel Gálfalvánál áll, továbbá állománykimutatások és báró Stein [Miksa] magyar ezredes jelentése Gyulafahérvár előtt keltezve – az utolsó papírok alatt zsinórra fűzött babérkoszorúk és magyar kitüntetések heverték.”²⁰ Ha ez így lett volna, az megint csak arra ösztönzi Lüderst, hogy Nagyszeben védelmére siessen. Az orosz források szerint azonban az első hírek Lüders főhadiszállására csak augusztus 2-án érkeztek arról, hogy Bem egyesült Kemény Farkas seregével.²¹

Hozzáteendő, hogy Heydte 1854-es jelentésében, illetve 1877-es cikkében a Kemény-jelentésről két különböző ismertetést ad. Az első szerint Kemény a jelentést még Kolozsvárról küldte Bemnek, a második szerint Gálfalváról, ami önmagában képtelenség, ugyanis Gálfalva Marosvásárhelytől délre, a nagyszebeni úton fekszik, márpedig Keménynek ugyan dél felé, de a segesvári úton kellett volna haladnia, s Kemény a Bommel történt augusztus 1-jei egyesülés után Marosvásárhelyről nem vonult délnek, azaz el sem jutott Gálfalváig, hanem visszatért Kolozsvárra.

Az ütközetről a cs. kir. Hadiügyminisztériumnak hivatalos jelentést író Franz Dorsner ezredes csupán egyetlen olyan iratot említ, amelyet „egy megölt felkelő tisztnél” találtak: ez Bem július 29-én Stein Miksa ezredeshez intézett utasítása volt, amelyben megparancsolta, hogy támadja meg az oroszok által megszállt Nagyszebent.²²

Dienes viszont a Dorsner 1849. augusztus 1-jei jelentésében, Heydte 1854. évi jelentésében, illetve 1877-es visszaemlékezésében szereplő három irat mindegyikét az általa Petőfivel azonosított elesett tiszt mellé „helyezi”, ami egyrészt igazolhatatlan, másrészt nem is felel meg a tényeknek.²³ Ezt a következtetését a Petőfi eltűnése körülményeinek tisztázására kiküldött magyar–román akadémiai munkaközösség 1956. évi jelentése is elfogadta.²⁴

²⁰ Közli: *Dienes* 1958. 319. o.

²¹ Heydte a nyári hadjáratról szóló összefoglalójában már említi, hogy elfogott levelekből megtudták, hogy Bem Kolozsvárról 4800 főnyi erősítést és 12 löveget vár, akiknek augusztus 4-én kell Gálfalvára érkezniük. *Heydte* 1864. 1. kiadás, 98. o.; 2. kiadás, 122. o.

²² Közli *Silviu Dragomir*: Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848–49. Documente din Arhivele Ministerilor de Războiu, Justiție și Interne din Viena. Vol. I. Sibiu, 1944. 134–137. o.; Von der Revolution zur Reaktion 616–618. o. A Petőfire feltételeesen vonatkozatható forrásokat lásd: Petőfi-adattár. III. Petőfi-okmányok, függelék (családi adatok), pótlások az I. és II. kötethez. Gyűjtötte, s. a. r. és a jegyzeteket írta *Kiss József*. Budapest, 1992. 146. o.

²³ „Dorsner és Heydte jelentéseinek ezt a kongruenciáját a Petőfi-irodalom eddig figyelmen kívül hagyta, pedig nem szorul bizonyításra, hogy az elesett tiszt, akinél a Heydte által előtalált Stein-iratok voltak, csak az ispánkúti halott lehetett.” Lásd: *Dienes* 1958. 455., 457–459., 516., 568–569. o. (Az idézet az 569. oldalon.) – A fenti kételyeket kifejtette *Hermann Róbert*: Jelentés a Magyar Tudományos Akadémia Petőfi Bizottságának munkájáról. A Bizottság állásfoglalása a Morvai Ferenc által benyújtott újabb „bizonyítékokról”. In: *Kovács László* (szerk.): Nem Petőfi! Budapest, 1992. 258–259. o., illetve ugyanezen források alapján Kiss József a Dorsner-jelentés vonatkozó passzusához írott kommentárjában. Lásd: Petőfi-adattár. III. 274–275. o.

²⁴ Egyéként az 1854. és 1877. évi szövegben éppen a halott személyleírása tekintetében is vannak nem jelentéktelen eltérések, amint erre Mezösi Károly is utalt. Lásd: *Dienes* 1958. 588. o.

Aligha hihető, hogy Heydte eltitkolta volna az iratokat, azaz Kemény jelentését, illetve a létszámkimutatás(oka)t. Viszont, ha – ami valószínűbb – egy ilyen fontos mozzanatra rosszul emlékezett (számára ugyanis az iratok tartalma volt a fontos, nem a halott kiléte), akkor mi a biztosíték arra, hogy a holttestről adott leírása pontos?²⁵

Ami a fehéregyházi ütközetben zsákmányolt iratokat illeti, a Dorsner által említett Bem-parancs az egyetlen, amiről bizonyosan állíthatjuk, hogy létezett, de eleddig ez sem került elő. Elképzelhető, hogy megvan a moszkvai Központi Szövetségi Hadtörténelmi Levéltárban, de a témával foglalkozó magyar kutatók eddig nem akadtak rá. Dorsner ugyan több példányban készítette el a maga jelentését, de ahhoz bizonyosan nem mellékelte.

A Kemény Farkastól és Stein Miksától származó állítólagos jelentések sincsenek meg, sem a Magyar Országos Levéltár Bem-iratai (R 14.), sem a Hadtörténelmi Levéltár 1848–1849-es gyűjteményében, sem az abszolutizmus-kori iratok gyűjteményében, Stein és Kemény periratai között. Ezekről – mint a fentiekből is látszik – azonban még azt sem állíthatjuk, hogy valóban léteztek, hiszen csupán Heydte jelentése, illetve újságcikke utal rájuk.

Nincs nyoma ezeknek az iratoknak sem Lüders jelentéseiben, sem Ludwig Wohlgeomuth altábornagy Felix Schwarzenberg miniszterelnökhöz intézett augusztus 7-i jelentésében, amelyben hosszan ismerteti a segesvári ütközetet, valamint az oroszok által ott zsákmányolt, Kossuth által Bemhez intézett levelek tartalmát. Wohlgeomuth egyébként beszélt báró Brevern ezredessel, a segesvári ütközetben a magyar csapatok üldözését végző Nassau-dzsidásezred parancsnokával is.²⁶ A Bemtől zsákmányolt iratok között Kossuth nyolc, 1849. június 28. – július 16. között Bemhez írott levele, Bem 1849. május 16-án Omer (Ómer) pasához írott levele, valamint Tuzson János őrnagy 1849. július 28-án Bemhez írott jelentése volt található.²⁷

Petőfi segédtsízi ténykedése 1849. július végén

A Heydte által (állítólag) látott halott egyébként nem csak Petőfi, sőt, szerintem legkevésbé Petőfi lehetett. Ha hivatalos iratok és kitüntetések voltak mellette, akkor az illető kétségkívül Bem közvetlen környezetéhez, vezérkarához tartozhatott. Petőfi azonban – amióta Berecken csatlakozott Bemhez – lényegében beosztás nélkül volt. Bem ugyan – Egressy Gábor naplószerű emlékiratának Marosvásárhelyen kelt 1849. július 27-i bejegyzése szerint azt jelentette a Hadügyminisztériumnak, hogy „Petőfi Sándor őrnagy urat, kivel Klapka tábornok oly méltatlanul s gyalázatosan bánt: karsegédemmé kinevez-

²⁵ *Mezősi* 1957. 208–213. o.; *Mezősi* 1958. 189–198. o.

²⁶ Lüders jelentéseit lásd: a 18. jegyzetben. Wohlgeomuth 1849. augusztus 7-én Csenovicban (Czernowitz, ma Csernovci) kelt jelentésének fogalmazványát lásd: Kriegsarchiv, Wien. Alte Feldakten. Karton 1921. Armeekorps in Siebenbürgen unter Puchner und Clam-Gallas. 1849-8-109.

²⁷ Ezeket Schwarzenberg miniszterelnök 1849. augusztus 21-én küldte meg másolatban Timony bu-karesti cs. kir. ügyvivőnek. Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien, Politisches Archiv. XXXVIII. Konsulate. Karton 90. K. k. Agentia Bukarest. Weisungen.

tem.”²⁸ Petőfi július 29-i levele szerint aznap, tehát 29-én mondta azt „a másik segédtsz- nek [Dienes szerint Lőrincz Józsefnek] Melden Sie dem Kriegsministerium, aber geben Sie Acht, melden Sie das wörtlich: Mein Adjutant, der Major Petőfi, welcher abgedankt hat wegen der schändlichn Behandlung des General Klapka, ist wieder in Dienst getreten.” [Jelentse a hadügyminisztériumnak, azonban figyeljen, jelentse szó szerint: Segédtsztem, Petőfi őrnagy, aki Klapka tábornok szégyenteljes bánásmódja miatt lemondott, ismét szolgál- gátatba lépett.]²⁹ A dátumbeli eltérés nem lényeges, annál is inkább, mert Petőfi leveléből tudjuk, hogy 29-én érkeztek meg Marosvásárhelyre, azaz, Egressy tévedett.

Nem tudjuk, hogy Petőfi ezt követően látott-e el tényleges segédtszti feladatokat. Bem- nek a Petőfivel való berecki találkozásától a segesvári ütközetig hátralévő időből csupán három irata ismert. Az első az 1849. július 28-án Marosvásárhelyről Kossuthhoz intézett jelentése, amelyben a Damaszkín-hadosztály indokolatlan visszavonulásáról, a nagysze- beni hadosztály vereségéről és Pap Vilmos alezredes hibáiról, valamint a Beszterce, illet- ve Nagyszében elleni támadás, s a havasalföldi betörés tervéről számolt be.³⁰

A második egy, szintén Kossuthnak szóló levél részlete, amelyben a Besztercénél álló orosz csapatok elfogásához kérte rendelkezésére bocsátani Kazinczy Lajos ezredes máramarosi hadosztályát. Ez a levélrészlet azonban csak Kossuth másolatában ismert.³¹ A harmadik egy július 31-én a hadügyminisztériumhoz intézett irat, amelyben a július 10-én Besztercénél hősi halált halt Lukinics József özvegyének és gyermekeinek adandó nyugdíjat és segílyt kérte jóváhagyni. A német nyelvű, aláíratlan tisztázatról valószínűsít- hető, hogy Bem instrukciója alapján, de az ő távollétében a Marosvásárhelyen hátramaradt vezérkari tisztek valamelyike fogalmazhatta, ugyanis a július 31-én Bem már nem volt Marosvásárhelyen, hiszen előző nap elhagyta a várost.³²

Ugyanakkor maga az a tény, hogy Bem már július 28-án délután 3-kor Marosvásárhe- lyen volt, Petőfi pedig csak egy nappal később érkezett oda, önmagában arra mutat, hogy Bem a berecki találkozó után egyelőre nemigen tudott mit kezdeni a költővel, azaz, nem osztotta be azonnal a vezérkarba.

Bem, amikor Marosvásárhelyről Segesvár felé indult, Egressy visszaemlékezése sze- rint „vezérkarából nem akart magával mást vinni, mint Lőrincz [József őrnagy] és [Anton] Kurz segédtsziteit. Sándor azonban hozzájuk csatlakozott, anélkül, hogy az öreg ezt akarta volna.” (Egyenruhája sem volt, a Marosvásárhelyen hátramaradó Egressy Gábort kérte meg, hogy fizesse ki a készülőfélben lévő uniformisát és vigye utána.)³³ Az ütközetben

²⁸ Egressy Gábor törökországi naplója 1849–1850. Pest, 1851. 6. o. (A továbbiakban: *Egressy 1851.*)

²⁹ Közli Petőfi Sándor levelezése. In: Petőfi Sándor összes művei. VII. k. S. a. r.: *Kiss József – V. Nyilassy Vilma – H. Törő Györgyi.* Budapest, 1964. 216–217. o.

³⁰ Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL). Az 1848–1849. évi forradalom s szabadságharc iratai. (A továbbiakban: 1848–49.) 40/300a.

³¹ Kossuth levele Görgeihez. Arad, 1849. augusztus 3. A Bem-levélből származó idézetet lásd: *Barta István* (s. a. r.): Kossuth Lajos összes munkái. XV. k. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. Budapest, 1955. 817. o.

³² MOL H 75. Hadügyminisztérium. Általános iratok. (A továbbiakban: HM Ált.) 163. doboz. Vegyes iratok. 1849. dátum szerint.

³³ *Egressy 1851.* 7. o. Egressy 1850. szeptember 23-án Arany Jánoshoz intézett levele szerint „Sándor szentül hitte, hogy Bem az oroszokat Segesvárról kiveri; »meg akarom, úgymond, nézni, mit csinál az öreg, holnapután látjuk egymást bizonyosan«; s kért, hogy posztó egyenruháját, melyet megrendelt, a szabótól vegyem magamhoz. Kértem őt, hogy kérje meg az öreget, vinne el engem is. »Hiában kérem,

csupán szemlélként vett részt, Bem pedig – Pap Lajos őrnagy szerint – állítólag egyenesen hátrazavarta őt a tűzvonalból.³⁴

Dienes András szerint az a tény, hogy Heydte iratokat, illetve kitüntetésekkel talált a holttest mellett, már önmagában arra mutat, hogy Bem közvetlen környezetéhez tartozott a halott. Miután Bemnek két segédtszije vett részt az ütközetben, s Lőrincz József őrnagy némi viszontagság után visszakeveredett a főhadiszállásra, Petőfi pedig nem, Dienes szerint csak Petőfi lehetett az ispánkúti halott, hiszen ilyen jellegű iratok csak a segédtszitek-nél lehettek.

Ezzel csupán az a gond, hogy feltételezi, miszerint Bem vezérkarában a feladatkörök olyan pontosan el voltak határolva, mint mondjuk a cs. kir. hadseregben, vagy a két világháború közötti M. kir. Honvédségben. Ez kevésbé valószínű. A források alapján inkább úgy tűnik, hogy a főhadiszálláson lévő tisztek bármelyikénél lehettek iratok, esetleg kitüntetések is, jóval inkább, mint a beosztás nélküli Petőfinél.³⁵

Hol esett el Anton Kurz őrnagy?

Bem környezetében egyébként volt egy olyan tiszt, aki a visszaemlékezések többsége szerint szintén a fehéregyházi ütközetben esett el, s akinél lehettek iratok, sőt, kitüntetések, ez pedig Bem titkára, az erdélyi százsz Anton Kurz.³⁶

A magyar szakirodalomban ugyan Czetz János nyomán az az adat rögzült, hogy Kurz az 1849. augusztus 6-i nagyszében-nagycsúri ütközetben esett el, Czetz azonban nem volt részese a nyári hadjáratnak, s adatai ennek eseményeivel kapcsolatban gyakran tévesek, mint ezt Gyalókey Jenő is megállapította.³⁷ A Bem által a segesvári ütközet előtt Damaszkín György alezredeshez küldött Egressy Gábor naplószerű emlékirata szerint Kurz Segesvárnál esett el.³⁸ Szintén Segesvárt ír Lőrincz József (Pap Lajos alezredes nyomán), egy névtelen szemtanú és Gamerra Gusztáv báró is.³⁹ Jakab Elek szerint Czetz az 1849. július 10-én (Jakab téves adata szerint 1849. februárjában) Besztercénél – állítólag a helyi százsz lakosok valamelyike által lelőtt – Lukinics József századossal tévesztette össze Kurzot. Czetz szerint ugyanis Kurzot a nagyszébeni százszok valamelyike lőtte le.⁴⁰

barátom, felelél, hisz engem sem akar vinni egyáltalában, hanem én nem bánom, én tőle többé el nem maradhatok egy pillanatra sem.» Közli: *Vasárnapi Ujság*, 2. (1860) 548. o. (Érdes módon ez a levél kimaradt az Arany műveit közreadó kritikai kiadás levelezéskötetéből.)

³⁴ *Ferenczi* 1910. 96. o.; *Dienes* 1958. 327. o.

³⁵ Lásd erre Kurz fennmaradt iratainak közlését. *Jakab Elek*: Bem tábornok irataiból. In: *Abafi Lajos* (szerk.): *Hazánk*. I. k. Budapest, 1884. 253–266. o.

³⁶ Életrajzát lásd: *Carl Göllner*: Anton Kurz az 1848–49-es forradalomban. In: *Dávid Gyula* (szerk.): 1848. Arcok, eszmék, tettek. Bukarest, 1974. 193–205. o.; *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. 3., átdolgozott, javított és bővített kiadás. Budapest, 2000. 469. o.

³⁷ *Johann Czetz*: Bem's Feldzug in Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849. Hamburg, 1850. 344–345. o.; *Czetz János*: Bem erdélyi hadjárata 1848–49-ben. Ford.: *Komáromi Iván*. Pest, 1868. 174. o. Gyalókey kritikáját lásd többek között: *Gyalókey* 1932. 211. o.; *Gyalókey Jenő*: A besztercei hadosztály harcai 1849 nyarán. *Hadtörténelmi Közlemények*, 38. (1937) 2. o.

³⁸ *Egressy* 1851. 7. o.; Egressy Gábor levele Arany Jánoshoz, 1850. szeptember 23. Közli: *Vasárnapi Ujság*, 2. (1860) 548. o.

³⁹ Adatok Petőfi halálához XXVIII. Lőrincz József volt honvédőrnagy levele. Közli: *Vasárnapi Ujság*, 3. (1861) 56. o. Vö. *Ferenczi* 1910. 31., 35–36. és 96. o.

⁴⁰ *Jakab Elek*: Bem tábornok irataiból. In: *Abafi Lajos* (szerk.): *Hazánk*. I. k. 1884. 265–266. o.

Szintén Segesvárra teszi Kurz elestét az akkor Marosvásárhelyt szolgáló Pütkösti Gergely őrnagy emlékirata. Pütkösti éppen azért került a fehéregyházi ütközet után Bem törzséhez, mert a tábornoknak nem volt elég vezérkari tisztje, s határozottan állítja, hogy a nagyszebeni támadás alkalmával Bem titkára nem Kurz volt, hanem Beck (helyesen: Boeckh) Lipót.⁴¹ Ugyancsak Segesvárt ír Bisztray Károly honvédhadnagy, aki Bem vezérkarában szolgált, s részt vett a segesvár-fehéregyházi ütközetben, de közvetlenül a nagyszebeni ütközet előtt, augusztus 5-én este orosz fogságba került.⁴²

Kövári László összefoglaló munkájában Czetzre hivatkozva ír Kurz nagyszebeni eleséről (Czetz ekkortájt Kolozsvárott tartózkodott); 1888-ban, illetve 1898-ban viszont már valószínűbbnek mondta azt, hogy Kurz Fehéregyházánál halt hősi halált.⁴³ Szintén Kurz segesvári elestét említi Heinrich Müller, 1849-ben a segesvári gimnázium 19 éves tanulója a Kőhalomszék történetéről szóló, személyes emlékeit is megörökítő munkájában.⁴⁴

Meg kell jegyezmem, hogy a nagyszeben-nagyszíri ütközetben résztvevők közül a többség nem említi Kurz ottani elestét.⁴⁵ Az egyetlen kivétel Thoroczkay Sándor, a 73. honvédszászlóalj hadnagya, ő azonban augusztus 6-án alakulataival Nagyszeben Kistorony felőli végén állomásozott, s az ütközetben nem vett részt.⁴⁶ Haller József egy, 1887. január 14-én Gyalókay Lajoshoz írott levelében hivatkozik egy székelykeresztúri, Nagy Sándor nevű Mátyás-huszárra, aki látta elesni Nagyszebennél Kurzot.⁴⁷ A legszórakoztatóbb e

⁴¹ *Lehoczky Tivadar*: Szabadságharcunk történetéhez. Pütkösti Gergely volt honvédőrnagy emlékiratából. In: Abafi Lajos (szerk.): *Hazánk*. X. k. 164. o.; *Pütkösti Gergely*: Kiegészítések. Kurcz, Bem titkáranak eltűnése. 1848–49. *Történelmi Lapok*, 5. (1896) 78. o.

⁴² Bisztray Károly önéletírásából. In: *Makkai László – Bisztray Gyula* (szerk.): Két ország ölelkezése 1791–1867. Erdély öröksége. X. köt. Budapest, é. n. 182. o.; *Bisztray Gyula* (s. a. r. és bev.): A régi Erdély. Bisztray Károly negyvennyolcas honvédtiszt emlékirata. Budapest, é. n. (A továbbiakban: *Bisztray* é. n.) 367. o.; *Bisztray Gyula*: Nagyapám emlékirata. In: *Könyvek között egy életen át*. Budapest, é. n. [1976.] 349. o. Bisztray ott volt a segesvár-fehéregyházi ütközetben, s augusztus 5-én Nagyszebenből nem meszse, Nagyselyknél esett orosz fogságba.

⁴³ *Kövári László*: Erdély története 1848–49-ben. Pest, 1861. 261. o.; *Kövári László*: Nyílt levél a Petőfi Múzeum. I. k. 1888. 55–57. o.; *Kövári László*: Visszaemlékezések a forradalom derűsebb napjaira. Emlékirat jubileuma alkalmából. Kolozsvár, 1898. Lenyomat az 1848–49. *Történelmi Lapok* 1898-ik évi folyamából. 100. o.

⁴⁴ A vonatkozó részt magyar fordításban közli *Binder Pál*: Segesvári szemtanú a fehéregyházi csatáról. *Korunk*, 1971. 7. sz. 1087. o.

⁴⁵ *Pataky, K. M.*: Bem in Siebenbürgen. Zur Geschichte des ungarischen Krieges 1848 und 1849. Leipzig, 1850. 100–108. o.

⁴⁶ Nem ír Kurz elestéről az alakulata történetét feldolgozó emlékiratában. *Thoroczkay Sándor*: A 73. honvédszászlóalj története 1849-ben. In: *Abafi Lajos* (szerk.): *Hazánk*. Budapest, VIII. k. 43–46. o. Itt említi, hogy alakulata nem vett részt az augusztus 6-i összecsapásban. Szól viszont Kurz nagyszebeni elestéről egy másik, Kövári László munkáját bíráló cikkében: In: *Abafi Lajos* (szerk.): *Hazánk*. VIII. k. 341. o. Egy későbbi vitacikkében azt állítja, hogy Kurz „Keresztes Károly vezérkari százados barátommal együtt N.-Szebenben, a Teréz árvaház tanítói lakja előtti téren” esett el, s ezzel kapcsolatban hivatkozik Horváth Mihály, Czetz János és Kövári munkáira, valamint arra, hogy „tudom magam is nagyon jól, mert azon ütközetben részt vettem.” *Thoroczkay Sándor*: Az erdélyi magyar hadsereg létszámának kérdéséhez. 1848–49. *Történelmi Lapok*, 4. (1895) 123. o.

⁴⁷ MOL P 876. A Gyalókay-család levéltára. 2. tétel. 441. f. Idézi *Dienes* 1958. 274. o. Ő maga is több helyen e verzió mellett foglal állást: 81., 266., 273–275., 457., 535. o. Haller egy 1886. március 21-én Gyalókay Lajoshoz írott levelében még tényként említette, hogy Kurz az ütközet után nem menekült Székelykeresztúrra, s Szilágyi Sándorra hivatkozva említette Kurz nagyszebeni elestét. Lásd: MOL P 876. A Gyalókay-család levéltára. 2. tétel. 435. f. A kérdés előkerült a Mezősi – Dienes vitában is, s

szempontból Kovács Endre 1954-ben megjelent Bem-monográfiája, amelyben Kurz előbb a segesvári, majd a nagyszeben-nagycsúri ütközetben is elesik.⁴⁸ Miután a fehéregyházi és a nagyszeben-nagycsúri ütközet közötti időszakból Bemnek csupán egyetlen, 1849. augusztus 3-án Medgyesen a Hadügyminisztériumhoz intézett, magyar nyelvű kísérőirata ismert, s ez nem Kurz kézírása, a kérdés egyelőre eldönthetetlen.⁴⁹

E kételyek ellenére Petőfi legjobb életrajzírója, Kerényi Ferenc a költőről írott népszerű összefoglalójában úgy vélte, hogy ha Heydte a részletekre nem is, magára a holttestre jól emlékezhetett; egyrészt azért, mert az általa kikérdezett honvédtisztek többsége úgy vélte, hogy „a halott bizonyosan Petőfi volt”; másrészt pedig azért, mert 1849. végén találkozott a férjét kereső Szendrey Júliával, akinek úgy nyilatkozott, hogy „talált egy holttestet, mit öltönye és alakja leírásából biztosan lehet férjem, Petőfi Sándorénak elismerni”.⁵⁰ A hat évvel később megjelent kritikái életrajzban viszont már inkább csak a kételyeit sorolja Heydte eltérő vallomásaival kapcsolatban.⁵¹

Szkurka János vagy Kurka Mihály? A Kurka-vallomások értéke

Dienes András kutatásainak revíziójára Papp Kálmán nyugdíjas műszerész vállalkozott, s nem egy ponton ki is kezdte Dienes rekonstrukcióját, amint erre Kovács László is utal tanulmányában.⁵² Megkérdőjelezte – szerintem joggal – hogy a Heydte 1854. évi jelentésében szereplő „szökőkút” azonos lenne az Ispánkúttal. Jőmagam még ismertem Papp Kálmánt, valamikor 1989–1990 környékén személyesen is találkoztunk, s miután arról volt szó, hogy egy alapítvány kiadná a kéziratát, az alapítvány képviselőjének kérésére magam is átolvastam és izgalmasnak találtam azt. Viszont ma is úgy érzem, hogy Papp Kálmánnak sem sikerült megnyugtatóan tisztázni Petőfi halálának helyszínét, s az ő állításaival – illetve az ő „nyomdokaiban” járó (vulgo: kéziratát kivonatolva plagizáló) Szűcs Gáborral⁵³ – ellentétben úgy vélem, hogy Kurka Mihály (tévesen Szkurka János) közhasznár visszaemlékezése sok mindenre alkalmas, csak arra nem, hogy ennek alapján próbáljuk meg tisztázni a költő utolsó perceinek történetét és elestének helyszínét.

Először is, érdemes tisztázni a névalakot. Az eltérő vallomások első változatában a közlő Szkurka Jánost ír, a nyolc évvel későbbi második változatban Kurka Mihályt találunk. Kurkának első vallomása Vajna Sándor, a 10. (Vilmos) huszárezred hadnagya hátrahagyott emlékiratában maradt fenn, s csak 1888-ban publikálták. Ellentétben azzal az állítással, hogy Kurka „a csatából menekülve adta hírül” a költő elestét, „nem napokkal

Mezősi is idézte azokat a forrásokat, amelyek Kurz fehéregyházi haláláról tudósítanak. *Mezősi* 1958. 195–196. o.

⁴⁸ Kovács 1954. 436. és 613. o.

⁴⁹ MOL HM Ált.163. doboz. Iktatatlan iratok, 1849. dátum szerint.

⁵⁰ *Kerényi Ferenc*: Petőfi Sándor. Budapest, 2002. 179–180. o. Az idézet Szendrey Júlia 1850. július 21-én Pesten kelt nyilatkozatából származik. Közli: *Mikes – Dernői Kocsis* 110. o. és Petőfi-adattár. III. 147., 275–276. o.

⁵¹ *Kerényi Ferenc*: Petőfi Sándor élete és költészete. Kritikai életrajzjegyzet. Budapest, 2008. 463–465. o.

⁵² *Kovács László*: Petőfi Sándor fehéregyházi sírhelyének legújabb meghatározásáról. *Hadtörténelmi Közlemények*, 124. (2011) 4. sz. 1118–1128. o.

⁵³ *Szűcs Gábor*: Petőfi halála. Fehéregyháza, 1849. július 31. Budapest, 2011. (A továbbiakban: *Szűcs* 2011.)

később, nem hetekkel, hónapokkal azután”,⁵⁴ a beszámolóról csak annyit állíthatunk bizonyosan, hogy Vajna 1887-ben történt elhunytá előtt keletkezett.⁵⁵

Vajna szerint Kurka az ő (4.) szakaszában szolgált, „tisztán beszélt magyarul, de tót dialektussal. Megjegyzendő, hogy a Vilmos huszárok közt többen voltak tótok, de mindnyájan beszéltek magyarul.” Valamivel odébb arról ír, hogy Szkurka „848-ban a császári katonaságtól, Galíciából jött át a magyarokhoz a többi Vilmos huszárokkal együtt. Azelőtt 11 évig szolgált, folytonosan a Vilmosoknál. 1839-ben már katona volt, és mindig közvitéz. Írni, olvasni nem tudott.”⁵⁶

1896-ban Tury Gyula megtalálta a még élő Kurkát. Az általa megadott személyi adatok azonban nem egyeznek Vajnáéival. Eszerint Kurka Mihály 1824-ben a Nyitra megyei Szakolcán született. Az 1841. évi újoncállításkor állt be a 8. (Koburg) huszárezredbe, amelynek soraiban Galíciában szolgált Avermajer kapitány (százados) századában. Főhadnagyát Sámának hívták, s 1848-ban Galíciából Bobory főhadnagy vezetésével jött haza. „Onnan Bem táborába rendelték a Württemberg-huszárokhoz [azaz a 6. huszárezredhez – H. R.] Ott vezérkari trombitás lett Bem mellett.”⁵⁷

„Nos, a névalak eldönthető: a huszárt Kurka Mihálynak hívták, a Nyitra megyei Szakolcán született, de – személyi lapja szerint – nem 1824-ben, hanem 1828-ban. Katolikus vallású, nőtlen, foglalkozás nélküli önkéntesként 1846. március 10-én állt be a cs. kir. 8. (Koburg) huszárezredbe tíz évre, 20 forint fogláló ellenében. (Termete 5 láb és 3 hüvelyk volt.)”⁵⁸

Ami az egyéb adatokat illeti, a tisztek többsége beazonosítható. Avermajer kapitány nyilván Ferdinand Auerhammer lovag, főszázadossal, Sáma főhadnagy Karl Lama von Büchsen und Brandhausen lovag, főszázadossal azonos, Bobory főhadnagy pedig Bobory Miklós főhadnaggyal.⁵⁹ Az már bizonytalan, hogy Kurka az 1848. október végétől hazatérő Koburg-huszárszázadok melyikével tért haza, ugyanis tudomásunk szerint Bobory főhadnagy nem volt a hazatérők között.⁶⁰ Miután Kurka az erdélyi hadszíntérre került, ott pedig a Sulyok Ede őrnagy vezette, az 2. őrnagy osztály 1. századából, valamint egy összeválogatott századból álló osztály került, feltételezhető lenne, hogy Kurka Sulyokkal, október 30-án szökött meg. A Sulyokkal hazatérők között azonban nem találjuk a nevét, a többi Koburg-huszárszázad csoportról viszont nincsenek névsoraink.⁶¹ Hogy ezután hogyan és mikor került át a 10. (Vilmos) huszárezred Erdélyben harcoló osztályához, nem tudni.

⁵⁴ *Szűcs* 2011. 43. o.

⁵⁵ Vajnára lásd: *Bona Gábor*: Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban. III. kötet. P–Zs. Budapest, 1999. 408. o.

⁵⁶ Vajna Sándor följegyzése Petőfi haláláról. Lásd: *Petőfi-Muzeum*, 1. (1888) 8., 12. o.

⁵⁷ *Tury Gyula*: Egy öreg huszár Petőfi haláláról. *Vasárnapi Ujság*, 43. (1896) (A továbbiakban: *Tury* 1896.) 819. o. Ismerteti *Ferenczi* 1910. 143. o.

⁵⁸ „übergangen 1848. 10. Novbr. zur ung. Insurgenten-Parthey”. *Kriegsarchiv, Grundbuchblätter. Husaren Regiment №. 8. Abg. I. 1846–1850. Heft 13. 100. o.* – Ezúton köszönöm dr. Lenkefi Ferenc kirendeltségvezető-helyettes barátomnak az okmány másolatát.

⁵⁹ *Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthumes*. Wien, 1848. 336–337. o.

⁶⁰ *Thuránszky Nándor*: Ezelőtt herceg Koburg, jelenleg hessen-kasseli választó-fejedelem nevével viselő 8. huszárezred 1848/9. évi története. In: *Honvédek könyve*. Új folyam. Kiadja és szerkeszti *Vahot Imre*. Pest, 1867–1868. 4–12., 66–74., 129–135. hasáb.; *Rédvay István*: Huszáraink hazatérése 1848/49-ben. Budapest, 1941. (A továbbiakban: *Rédvay* 1941.) 64–74. o.

⁶¹ *Kedves Gyula*: A szabadságharc hadserege I. A lovasság. 1. kiadás: Budapest, 1992., 2. kiadás: Budapest, 1998. 55. o.; Sulyok csapatának névsorát közli: *Rédvay* 1941. 134. o.

Kurka két visszaemlékezése közül a Vajna-féle változat szerint az ütközetből menekülő költő először az ő lovának kengyelszíjába kapaszkodott, majd miután nem bírta az iramot, eleresztette azt, beszaladt a kukoricásba, ahol két orosz lovas utolérte, s karddal végeztek vele.⁶²

Kurka 1896-ban Tury Gyulának már azt állította, hogy nem látta elesni a költőt, s azt sem tudja, hogy a kukoricásba, vagy a híd felé futott-e. Korábbi „visszaemlékezését” ki egészítette azzal, hogy Petőfi már sebesült volt, amikor találkozott vele.⁶³

Kételyeinket tovább növelik az olyan állítások, mint hogy Kurka szerint ő maga súlyosan sebesült lován menekült volna Fehéregyházától a 40 kilométerre lévő Kőhalomig.⁶⁴ Maga Kurka – a Vajna-féle visszaemlékezés szerint – először egy héttel az ütközet előtt Segesvárot látta Petőfit Bem irodájában, s ezért ismerte fel menekülés közben. Ez tényszerűen téves, hiszen Bem főhadiszállása a nyári hadjárat alkalmával soha nem volt Segesvárott. Ha az ütközetet megelőző tíz nap eseményeit nézzük, Bem július 22-én az Ojtozi-szoroson át betört Moldvába, ahonnan csak 25-én tért vissza Erdélybe. Július 25-én Berecken volt, innen Kézdivásárhelyre ment, majd Sepsiszentgyörgyön át 26-án érkezett meg Székelyudvarhelyre, 28-án pedig Marosvásárhelyre.⁶⁵

Megállapítható, hogy a Vajna-féle, 1888-ban megjelent visszaemlékezés szerint Kurka *ismerte*, a Túry-féle tudósítás szerint *nem ismerte* Petőfit az ütközet előtt, s az csak akkor mutatkozott be neki, amikor menekülés közben csatlakozott hozzá. A Vajna-féle szöveg szerint Petőfi Kurka kengyelszíjába kapaszkodva *gyalog* futott mellette, Túry tudósítása szerint Kurka *fölvette őt a lovára*, de Petőfi „a kengyeléből kivette a lábát és leugrott”, majd „zsebéből kivett egy kis könyvet”, s balkezével beleírta a nevét. (Menekülés közben igen életszerű jelenet.) Vajna szerint Kurka *látta*, a Túry-féle „interjú” szerint *nem látta* elesni Petőfit.

Ha három ilyen fontos kérdésben ugyanannak a szereplőnek két visszaemlékezése ilyen mértékben eltér egymástól, nem tudom, hogyan vehető komolyan közülük bármelyik, s hogyan alapozhatunk rájuk egy egész koncepciót?

Végül megjegyzendő, hogy Vajna szerint Szkurka/Kurka érkezésének napján „heves összeütközések voltak a muszkákkal”, amiből este tért vissza a szakaszával Kőhalomba, körülbelül éjjel 11 óra tájban. Csakhogy a kőhalmi összecsapásra, amelyet magyar részről Dobay József alezredes, orosz részről Dyck vezérőrnagy vezényelt, július 30-án került sor, amelyet követően Dobay Székelyudvarhely felé vonult vissza, Dyck csapatai pedig csak július 31-én vonultak tovább Segesvár felé.⁶⁶ Azaz, Szkurkának legalábbis időutazást kellett volna tennie ahhoz valamilyen párhuzamos térben, hogy július 30-án éjjel megérkezessen a július 31-i fehéregyházi ütközetből arra a Kőhalomra, amit egyébként aznap este

⁶² Hosszan ismerteti: *Szűcs* 2011. 40–43., röviden: *Ferenczi* 1910. 115–116. o.

⁶³ *Tury* 1896. 819. Ismerteti: *Ferenczi* 1910. 143. o.

⁶⁴ Ezt már a Vajna-féle visszaemlékezés megjelenése alkalmával kétségbe vonta Haller József. Lásd: Haller Ferenc levele Sándor Józsefhez az EMKE tikárához, Székelykeresztúr, 1888. február 2. In: *Petőfi-Muzeum*, 1. (1888) 48–52. hasáb. Ismerteti: *Ferenczi* 1910. 117. o. Vele szemben nem tartotta kizártnak Vajna állításait az ütközetben résztvevő Otrobán Nándor. Uo. 118. o.

⁶⁵ *Gyalóky Jenő*: Bem moldvaországi hadműveletei. *Történeti Szemle*, 3. (1918) 237–253. o.; *Gyalóky* 1932. 192–194., 197–201. o.

⁶⁶ *Nyepokojcsickij* 1999. 104–105. o.

már az oroszok szálltak meg, s ahonnan a Dobay-különítmény Homoródon és Oklándon át Székelyudvarhelyre vonult vissza.⁶⁷

A dolgot bonyolítja, hogy a Vilmos-huszárok azon százada, amelyben Vajna (és Kurka) szolgált, július közepétől Kóhalom környékén állomásozott, s rendszeresen végzett felderítést a környéken, amelynek során gyakoriak voltak az összecsapások az orosz előőrsökkel is.⁶⁸ Azaz, elképzelhető, hogy Vajna egy korábbi összecsapásra emlékezett, s ezt kapcsolta össze emlékeiben a július végi eseményekkel. Ezt a gyanúkat megerősíti az, hogy Vajna a Kurka Kóhalomba érkezésekor ott tartózkodó huszárok között említi azt a Domahidy Ferencet, aki két héttel korábban, július 15-én megsebesült egy ilyen összecsapásban, s akit a segesvári ütközet idején Marosvásárhelyen ápoltak.⁶⁹

Mindenesetre mindkét változat tele van képtelenségekkel és ellentmondásokkal, s ezeket Dienes joggal minősítette háryjánoskodásoknak. Így ha ezek alapján indulunk el, bizonyosabban jutunk tévútra, mint megnyugtató eredményre.⁷⁰

Petőfi/Petőfy Ignác és a 31. honvédszászlóalj

Papp Kálmán – kissé nyakatekert érveléssel egyébként úgy vélte, hogy a Heydte által látott halott is Petőfi volt – csakhogy nem Petőfi Sándor, hanem Petőfi/Petőfy Ignác, a 31. honvédszászlóalj főhadnagya, akinél azért volt ott Kemény Farkas Bemnek szóló jelentése, mert Kemény őt küldte futárként Bemhez, de miután már az ütközet végén érkezett, nem tudta azt kézbesíteni, s így a hír, hogy Kemény Farkas hadoszlopa aznapra nem várható, el sem jutott a tábornokhoz. Szűcs Gábor ezek után már tényként kezeli Petőfi/Petőfy Ignác elesétét, ami éppen nem mondható megalapozott állításnak.

Mint láttuk, bárkinek a holttestét is látta Heydte a szökökútnál, annál semmi esetre sem lehetett ott Kemény jelentése – ez a jelentés csak Heydte képzeletében létezett. Ezáltal viszont az egész futárküldetéssel kapcsolatos érvelés megdől, s nincs szükség egy másik Petőfi szerepeltetésére sem – jöllehet, Petőfi Ignác 1849. július 20. utáni sorsáról valóban nincsenek adataink.

Ami Petőfy Ignácot illeti, Bona Gábor kutatásainak köszönhetően 1848–1849-es pályafutásának főbb adatait ismerjük. 1824 körül született a Komárom megyei Felaranyos pusztán (azaz közel egyidős volt a költővel), a zágrábi katonai nevelőintézetben tanult, majd jogi tanulmányokat végzett. 1848. szeptember folyamán a Bécsben toborzott bécsi légió (Wiener Legion für Ungarn) katonájaként érkezett Magyarországra. 1848. novemberében az alakulat a Szatmár megyében gyülekező magyar csapatokhoz került. Érdekes, hogy itt Petőfy Ignác találkozott Petőfi apósával, Szendrey Ignác tiszttartóval: „az akkoriban Bécsből a décsi [sic!] táborozáshoz érkezett úgynevezett aulisták között is hallottam és láttam egy Petőfi Ignác Sándor nevű fiatal orvostanulót” – írta róla 1850.

⁶⁷ Mindezt már Haller Ferenc megírta. Lásd: Haller Ferenc levele Sándor Józsefhez az EMKE tikárához, Székelykeresztúr, 1888. február 2. In: *Petőfi-Muzeum*, 1. (1888) 48–52. hasáb.

⁶⁸ A század ténykedésére lásd: Domahidy Ferenc Domahidi Menyhérthez írott leveleit. Közli *V. Waldapfel Eszter*: A forradalom és szabadságharc levelestára. IV. k. Budapest, 1965. (A továbbiakban: *V. Waldapfel* 1965.) 135–136., 157–159., 165–167., 223–226., 295–297. o.

⁶⁹ *Csernátoni Gyula*: A hírlapok Petőfi haláláról. *Petőfi-Muzeum*, 1. (1888) 44. hasáb.; Domahidyre lásd: 1849. július 22-én írott levelét, közli: *V. Waldapfel* 1965. IV. k. 223–227. o.

⁷⁰ *Dienes* 1958. 357–358. o.

július 15-én kelt, Petőfi Sándor halálával kapcsolatos nyilatkozatában Szendrey Ignác, hozzátéve, hogy „ha ilyen hallatszik életben létezőnek, hihető, ezek neveit zavarják össze amannak nevével.”⁷¹

Petőfy Ignác az 1848. november 25-i dési ütközetben meg is sebesült, egy ellenséges könnyűlovas lova letiporta. Sebéből felépülve hadnaggyá nevezték ki. „Mint hadnagy, érdemdús fővezérünk, Bem által, Szathmáry Barna táborkari századossal Miskolcra, és onnan Pestre, hadseregünkhöz fegyvert szállítandó valék kiküldve – írta 1849 áprilisában Mészáros Lázár hadügyminiszternek – , itt, miután a fővezér által igénybe vett gyors utazás temérdek fáradalmi következtében sérvem [sérülésem] még veszélyesebben kiújult, mind ez, mind pedig a fegyverek megérkeztéig szükségelt várakozás, Pesthez kötvé tartott.” Pesten ágyának esett, és a pesti katonai kórházba került, ahol március 10-ig feküdt. Közben 1849. januárjában Pesten a cs. kir. csapatok fogságába került. 1849. március végén sikerült Pestről kiszabadulnia, s Debrecenbe ment. Április elején beadványban kérte Mészáros Lázár hadügyminisztert, „hogyan hazám és szabadság iránti magas vonzalmam- s ösztöneimnek tért engedve, engem bármely hadrészhez előbbi állásomba visszahelyezni kegyesen szíveskedjék.”⁷²

A hadügyminisztérium katonai osztálya ezek alapján április 12-én utasította a 31. honvédszászlóalj parancsnokságát, hogy „nevezett hadnagy urat előbbi rangjával a zászlóaljnál alkalmazza.”⁷³ Petőfy azonban mégsem utazott el, hanem április 13-án Debrecenben ismét kérelemmel fordult Mészároshoz, s arra hivatkozva, hogy alakulatához saját költségére kellene elutaznia, kérte, „miszerint kineveztetésem napjától illetett, de mindezideig – amennyiben csatában kapott sérvem távol, az ellenség által elfoglalt földön kényszerített lennem – kézhöz nem kapott úgy egyenruházati, mint havi illetményeim öszvegenek az illető helyeken ezen érintett illetményem öszvegenek kifizetése iránt utasítást adni kegyeskedjék.”⁷⁴ Mészáros április 22-én úgy intézkedett, hogy Petőfynek a helyi hadipénztárból utalják ki az április havi hadnagyi illetményét, illetve 25 forintnyi útiköltséget, s erről értesítette a 31. honvédszászlóalj parancsnokságát is.⁷⁵

Petőfy Ignác ezt követően valóban bevonult alakulatához Erdélybe, nem tudni, hogy pontosan mikor. Az alakulat április 30-án kelt tisztí névsorában még nem szerepel a neve.⁷⁶ Az alakulat június első feléig a Dobay József alezredes vezette beszercei hadosztályhoz tartozott és Besztercén állomásozott. Puhl Ignác őrnagy egy 1849. május 31-én kelt iratában említette Petőfy Ignác nevét.⁷⁷ Az utolsó róla szóló adat szerint 1849. július 19-én Puhl őrnagy főhadnagyi kinevezésre terjesztette fel.⁷⁸

⁷¹ Hulesch 1990. 57. o.

⁷² MOL H 75. Hadügyminisztérium. Általános iratok. (A továbbiakban: MOL HM Ált.) 1849:10063. [Eredetileg 1849:9740.]

⁷³ MOL HM Ált. 1849:10063. [Eredetileg 1849:9740.]

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ MOL HM Ált. 1849:13170.

⁷⁷ MOL HM Ált. 1849:19032.

⁷⁸ MOL HM Ált. 1849: 25655. Életrajzát lásd: *Bona Gábor*: Hadnagyk és főhadnagyk az 1848/49. évi szabadságharcban. II. kötet. H-Q. Budapest, 1998. (A továbbiakban: *Bona* 1998.) 668–669. o.

Ami magát az alakulatot illeti, jelen ismereteink szerint a 31. honvédszászlóalj öt százada június 11-én még Besztercén és Borgóprundon állomásozott 739 főnyi létszámmal.⁷⁹ A 6. század – Lászlófalvi Velics Károly visszaemlékezése szerint – már 1848. márciusától Torda környékén állomásozott, s a román felkelők ellen harcolt.⁸⁰

Az erdélyi hadsereg 1849. június 18-i összesített kimutatása szerint a 861 főnyi zászlóalj nagyobb részt továbbra is Besztercén állomásozott, 368 katonáját viszont Marosvásárhelyre vezényelték át.⁸¹ Ennek ellentmond az, hogy Puhl június 17-én Marosvásárhelyről küldött jelentése szerint a zászlóalj 699 főből áll, 375 gytucos és 266 kovás puskával rendelkezik (azaz közel 60 főnek nem volt lőfegyvere).⁸²

Az erdélyi hadsereg június 20-i, Marosvásárhelyen készült összesített kimutatása szerint az alakulat 4 (!) századból állt 861 fővel; ebből egy század Marosvásárhelyen volt, három pedig Tordára vonulóban.⁸³ A június 23-án Marosvásárhelyen készült újabb összesítés ismét 861 főt tüntet fel, de az ugyanaznap kelt elhelyezési kimutatásban csak három századot találunk 700 fővel Tordán; 160 fő és egy század eltűnt valahol.⁸⁴

Július 4-én a Szathmáry Dániel százados vezette 6. század a pilisi hegyen a román felkelők ellen csatázott, majd rövidesen Gyulafehérvár felé vonult.⁸⁵ Puhl július 5-ről és 12-ről Tordán keltezte egy-egy jelentését.⁸⁶ Július 19-én a zászlóalj Kolozsvárott volt, s 20-án már a korábban elszakadt 6. századot is itt találjuk.⁸⁷ Az erdélyi hadsereg aznap, Marosvásárhelyen kelt, Gyalókey Lajos százados által aláírt állomány-kimutatásában (Standes-Ausweis) a zászlóalj létszáma ismét 861 fő (mint június 23-án), az elhelyezési kimutatásban (Dislocations-Tabelle) viszont hiába is keressük az alakulatot.⁸⁸ Ez a hiány nem tünt fel Gyalókey Jenőnek sem, aki ezen irat és más kimutatások alapján próbálta meg rekonstruálni az erdélyi hadsereg ekkori létszámát.⁸⁹

⁷⁹ Lásd erre a besztercei hadosztály létszámkimutatását. Közli: *1848–49. Történelmi Lapok*, 4. (1895) 80–81. o.

⁸⁰ *Lászlófalvi Velics Károly*: Jegyzetek az 1849-ik évi eseményekről. *1848–49. Történelmi Lapok*, 4. (1895) (A továbbiakban: *Lászlófalvi Velics Károly* 1895.) 43–46. o. Lásd még: *Kövári* 1861. 226. o. Kövári szerint az alakulat két százada vett részt a havasok zárolásában, de az általa megadott két századparancsnok (Filla Pál százados és Valla Lajos főhadnagy) az 50. honvédszászlóaljban szolgáltak; a 31. honvédszászlóalj itt lévő századának parancsnokát, Szathmáry Dániel századost viszont az 55. (!) honvédszászlóalj egyik százada élére helyezi. Fillára lásd: *Bona* 2008. I. köt. 351. o. Vallára lásd: *Bona* 1999. III. köt. P–Zs. 412. o.

⁸¹ Nagyszeben, 1849. jún. 18. MOL P 876. A Gyalókey-család levéltára. (A továbbiakban: Gyalókey-lt.) 1848–1849. évi iratok. №. 36.

⁸² MOL Gyalókey-lt. 2. tét. №. 34.

⁸³ MOL Gyalókey-lt. 2. tét. №. 38., közli *1848–49. Történelmi Lapok*, 3. (1894) 206–207. o.

⁸⁴ Közli: *Nyepokojcsickij* 1999. 172., 174. o.

⁸⁵ MOL H 29. Pénzügyminisztérium. Pénztári osztály. (A továbbiakban: PM PO.) 1849:12432.; *Lászlófalvi Velics* 1895. 43–46. o.

⁸⁶ MOL HM Ált. 1849: 31539., 24726.

⁸⁷ Puhl Ignác – Hadügyminisztérium. Kolozsvár, 1849. júl. 19. MOL HM Ált. 1849:25655.; Szathmáry százados, a 6. század parancsnoka, uo., 1849. júl. 20. MOL PM PO 1849:12432. – John Paget július 19-én azt jegyezte fel naplójába, hogy Bem a havasokból éppen akkor érkezett zászlóaljat egyenesen Marosvásárhelyre rendelte. *Horváth Jenő: A szabadságharc utolsó napjai Erdélyben*. Paget János feljegyzései, 1849. június 13 – augusztus 27. *Hadtörténelmi Közlemények*, 29. (1928) (A továbbiakban: *Horváth* 1928.) 361. o.

⁸⁸ HL 1848–49. 38/312.

⁸⁹ *Gyalókey Jenő*: Az erdélyi honvédsereg hadrendje és állománya 1849. július 20-án. *Magyar Katonai Szemle*, III. (1934) 7. sz. 214–220. o.

Július 20-án Stein Miksa ezredes, a gyulafehérvári ostromsereg parancsnoka elrendelte a Gyaluban és Bánffyhunyadon állomásozó csapatok másokkal történő felváltását és Kolozsvárott történő összpontosítását, három zászlóaljat pedig Szamosújvárra rendelt.⁹⁰ A három zászlóalj együttes vezérletét Puhl Ignác őrnagyra bízta.⁹¹ A kiküldetés célja az volt, hogy Grotenhjeml altábornagy hadosztályát, amely időközben a Damaszkín György vezette beszercei hadosztályt délkelet felé űzte, majd Besztercén foglalt állást, a Kolozsvár elleni támadástól visszatartsa. Stein július 20-i rendeletének szövege alapján azonban az is elképzelhető, hogy a három zászlóalj feladata Damaszkín megsegítése lett volna, ha az újra Beszterce irányába akart volna támadni.⁹²

Miután azonban Grotenhjeml nem Kolozsvár felé nyomult, sőt, Damaszkín üldözésébe fogott, Kemény Farkas Puhl különítményét visszarendelte Apahidára és Szamosfalvára, majd Kolozsvárra, s Kemény már-már a város védelmét kezdte szervezni, sőt, július 28-án arról beszélt, hogy visszavonja csapatait Gyaluig.⁹³ Az időközben Erdélybe visszatért Bem utasította Keményt, hogy csapatai egy részével siessen Marosvásárhelyre, s Damaszkín beszercei hadosztályával egyesülve űzzék vissza Besztercére a dél felé nyomuló Grotenhjemlmet.⁹⁴ Nem tudjuk, hogy ez az utasítás mikor ment el. Bem Damaszkint július 27-én váltotta le, s nevezte ki helyére Forró Elek ezredet (az intézkedést egyébként nem hajtották végre), így feltételezhető lenne, hogy a Keménynek szóló parancs is ekkor kelt.⁹⁵ Am elképzelhető, hogy már július 25-én Bereckről elküldte az utasítást Keménynek, hiszen ekkor már tudott a szászrégeni vereségről, s elvileg arról is értesülhetett, hogy Damaszkín csapatai július 24-én Marosvásárhelyen túlra hátráltak.⁹⁶

Nem tudjuk, hogy Bem Keményhez intézett parancsa mikorra ért Kolozsvárra, de valószínűsíthető, hogy július 27-én már ott volt. Erre mutat Boczkó Dánielnek, Erdély tejhatalmú országos biztosának július 28-án délelőtt 10 órakor Hodossy Miklóshoz, Bihar megye kormánybiztosához intézett sajtókezű levele. Eszerint a július 27-éről 28-ára érkező éjjel jött a hír, hogy a Marosvásárhely és Szászrégen között táborozó „muszka sereg” [azaz a Grotenhjeml-hadosztály] visszavonult Beszterce felé, egészen Tekéig. Damaszkín György hadosztálya ezután ismét megszállta Marosvásárhelyt: „Kolozsvár, Szamosújvár és Torda vidéken álló seregünk nagyobb része, mintegy 4000 főnyi gyalogság és 200 lovas ma nyomul Marosvásárhelyre, Damaszkín kis seregével magát öszvekötenőd. – Onnét offenzíve fognak működni. Bem altábornagy is majdan seregének egy részével,

⁹⁰ Szépszőgi Ferenc őrnagy – kolozsvári katonai főparancsnokság, hely nélkül, 1849. júl. 20. MOL R 293. Bihar megye iratai. 1. tétel. №. 105. „Az 1-ő zászlóalj parancsnokságától kivett rendeletek és parancsok.” A Bihar megyei nemzetőrség 1. zászlóalja, a Bihari Önkéntes Őrhad Zászlóalj, majd később 123. honvédszászlóalj levelező és parancskönyve. 1848. dec. 7. – 1849. júl. 30. (A továbbiakban: 123. honvédszászlóalj levelezőkönyv.) №. 188.

⁹¹ Puhl Ignác – Szépszőgi, hely nélkül, 1849. július 20. MOL123. honvédszászlóalj levelezőkönyv. №. 184. Lásd még Stein 1849. július 20-i rendeletét. *Honvéd*, 1849. júl. 20. №. 175. 693. o.

⁹² Szépszőgi – 6. és 8. hadmegye parancsnoksága, hely nélkül, 1849. júl. 30. Uo. №. 191.

⁹³ *Horváth* 1928. 484. o.

⁹⁴ Bem – Kossuth, Marosvásárhely, 1849. júl. 28. HL 1848-49. 40/300a.

⁹⁵ Bem – Forró, Székelyudvarhely, 1849. júl. 27. HL 1848-49. 40/199. Július 27-re datálja a parancsot Veress János vezérkari főhadnagy is. *Veress János*: Háromszék önvédelmi harcza. 1848–49. *1848–1849. Történelmi Lapok*, 7. (1898) 75. o.

⁹⁶ Lásd erre Petőfi 1849. júl. 29-én kelt levelét feleségéhez, Szendrey Júliához: „Berecken jön hozzá a tudósítás, hogy Szászrégennél megverték a mieinket, s ezek borzasztóan szétfutottak, vágatott tehát ide a bajt helyrehozni...” Közli: Petőfi Sándor levelezése VII. k. 216–217. o.

mely jelenleg Udvarhely és Háromszék vidékének nagyobb részét az ellenségtől kitisztította, az ellenséget hátulról megtámadja, s két tűz közé veszi.”⁹⁷

Kemény csapatai július 29-én délután 3 órakor érkeztek meg Kolozsvárról Tordára, ami – tekintve a két település közötti távolságot – azt feltételezi, hogy a sereg előző este vagy aznap hajnalban indult el. Kemény egyben – valószínűleg Bem parancsára – elrendelte a havasokat zároló erők tordai összehívását is.⁹⁸ A Kemény által hozott csapatok között ott volt a 31. honvédszászlóalj is. Az alakulat augusztus 2-án Marosvásárhelyen csatlakozott Bemnek a segesvár-fehéregyházi ütközetből oda visszavonuló seregrészével, valamint a szintén ott állomásozó Damaszkín-hadosztállal, s részt vett a Nagyszeben visszafoglalására indított támadásban. Az alakulat ott volt (és nagyobb részt meg is semmisült) az augusztus 6-i nagyszeben-nagycsúri ütközetben, Puhl Ignác őrnagy pedig a vereség után elhagyta csapatait, s csak később csatlakozott vissza. Az alakulat Dévánál tette le a fegyvert augusztus 18-án.⁹⁹

Ott volt-e Teleki Sándor a fehéregyházi ütközetben?

A Petőfi eltűnéséről, illetve haláláról szóló, némi hitelt érdemlő visszaemlékezéseknek van két állandó elemük: az egyik szerint az illető szerző beszélt (utoljára) a költővel; a másik szerint az illető szerző majdnem megmentette Petőfit, de aztán különböző tényezők miatt ez mégsem sikerült neki. A segesvár-fehéregyházi ütközetéről szóló tucatnyi leírás között ugyanakkor van egy, amely ugyan már több mint 130 éve napvilágot látott, azonban sem a had-, sem az irodalomtörténet-írás nem foglalkozott különösebben a forrásértékével, holott mindkét elemet megtaláljuk benne. Ez nem más, mint gróf Teleki Sándor ezredesnek, Petőfi barátjának, „az erdélyi összes hadsereg főfelügyelőjének” 1888-ban megjelent visszaemlékezése, az „Utolsó találkozásom Petőfi Sándorral.”

Teleki szerint Bem az ütközet végén, amikor már látta, hogy a dolgok kezdenek rosszra fordulni, s Kemény Farkas hadoszlopa nem mutatkozik, arra utasította őt, hogy a marosvásárhelyi úton elindulva, keresse meg Keményt, s mondja meg neki, hogy siessen Héjjasfalvára, mert ő hátrálni kénytelen, s azon túl vesz állást.

Majd így folytatja:

„Menet a lejtőn Petőfivel találkozom, vászonzubonyban volt, gyalog, lassan lépdegélt fölfelé, kardját bot helyett használta.

Megálltam.

– Hová mégy? – kérdé.

– Az öreg úr [Bem] küld Kemény Farkas után, jöjj velem.

– A csatát csak nem hagyom itt.

– Mit csinálsz te itt gyalog?

– Hiszen lovam nincsen, csak nem kutyaagolok utánad.

⁹⁷ MOL H 106. Hodossy Miklós kormánybiztos iratai. 7. doboz.

⁹⁸ Egy ismeretlen tordai polgár naplója, 1848. április 20. – 1849. szeptember 6. MOL R 31. Naplók, feljegyzések. 2. csomó. №. 2030. 1849. júl. 29. (A továbbiakban: Tordai polgárnapló. 1849.)

⁹⁹ *Thoroczkay* 1895. 46. o.; *Bisztray* é. n. 371. o.; Szöllősy István: A XII. önkéntes honvédszászlóalj működése az erdélyi hadjáratban. 1848–49. *Történelmi Lapok*, 6. (1897) 74. o.; *P. Szathmáry Károly*: 1848–49-diki emlékeim. In: *Tóth Kálmán* (szerk.): A honvédmeház könyve. Pest, 1870. 188. o.; *P. Szathmáry Károly*: Emlékeim. Szilágysomlyó, 1884. 102. o.

– Török (ordinanc káplárom volt, híres Vilmos-huszárról, ma is él Fehérgyarmaton) leszáll, te jössz az ő lován, ő meg felül egy másik lovmra, s jön utánunk.

– Nem bánom.

Kardját derekára kötötte, Török leszállt a lováról, ama pillanatban, mikor a kengyelbe akarta tenni a lábát, megdölgözött.

– Nem megyek druzsám, nem hagyom itt a csatát.

Katonaember, kivált csatában, nem válogatja szavát; Cambronne híres mondását: a öreg gárda meghal, de nem adja meg magát, Hugo Victor másképp kommentálta; én is olyat mondtam neki, amit ide nem írhatok.

Így váltunk el egymástól, s ez volt utolsó találkozásom Petőfivel.¹⁰⁰

Az 1888-an megjelent visszaemlékezés – amennyire tudható – nem keltett különösebb visszhangot; az egymással oly szívesen vitatkozó vélt és valós szemtanúk, s az értő és amatőr kutatók egyike sem foglalkozott vele. Jellemző, hogy Ferenci Zoltán sem a Petőfi-monográfiában, sem a Petőfi eltűnésének irodalmáról szóló kötetében nem említi.¹⁰¹ Ugyanígy mellőzte Gyalóky Jenő a segesvári ütközetről szóló tanulmányában. Igaz, a szöveg ekkor még csak hírlapi közlésben volt hozzáférhető, s Gyalókyknak többé-kevésbé megalapozottan rossz véleménye volt a Petőfi halálát tárgyaló irodalomról.

Dienes András nem foglal állást, de megjegyzi, hogy „ebben az utolsó – Teleki szerint a segesvári csatátéren történt – találkozásban nagyon sok egészen hihetetlen részlet van. Már önmagában az, hogy Teleki részt vett a segesvári ütközeten – nevére hallgat az ütközet gazdag irodalma. De Marosvásárhelyen ott volt, tehát így láthatta Petőfit a vászon zubbonyában.”¹⁰²

Hatvany Lajos teljes egészében idézi a Teleki által megörökített párbeszédet. Petőfi két mondatát kommentálja is. „A csatát csak nem hagyom itt.” Erről azt írja: „Ez már Petőfi hangja!” Petőfi utolsó mondatáról („– Nem megyek druzsám, nem hagyom itt a csatát.”) pedig lelkesülten így ír: „Ez is olyan frázismentes kijelentés, melyet bizvást tulajdoníthatunk Petőfinek.”¹⁰³

Mikó Imre szerint „A jelenet drámai. A baj csak az, hogy Teleki Sándor a segesvári csatában nem vett részt.”¹⁰⁴

Teleki pályafutásának egyik legjobb ismerője, Csetri Elek az általa összeállított Teleki-emlékiratválogatásból ezt az írást kihagyta. A kötethez írott bevezetőjében ugyanakkor úgy fogalmaz, hogy Teleki „valószínűleg nem vett részt a véres segesvári csatában sem. Egyike lehetett azon futároknak, akiket a válságos helyzetben levő Bem kisdied serege megsegítésére Kemény Farkas hadtestéért menesztett.”¹⁰⁵ Azaz, Csetri nem zárja ki, hogy Teleki visszaemlékezésének történeti szempontból „lényeges” eleme igaz lehet. A Teleki 1848–1849-es működéséről közel húsz évvel később írott tanulmányában meg sem említi a segesvári ütközetet, azaz voltaképpen megkerüli a kérdést.¹⁰⁶

¹⁰⁰ Görög Livia (s. a. r.): Teleki Sándor emlékezései. (Magyar Századok.) Budapest, 1958. 213. o.

¹⁰¹ A Petőfi-monográfiában utoljára 1849. márciusánál említi Telekit. Lásd: *Ferenci* 1910. III. köt. 323–324. o.

¹⁰² *Dienes* 1958. 521. o. 136. jegyzet.

¹⁰³ *Hatvany Lajos*: Így élt Petőfi. 2. kiadás. Budapest, 1967. II. köt. 851–852. o.

¹⁰⁴ *Dávid – Mikó* 1972. 313. o.; *Dávid – Mikó* 1998. 252–253. o.

¹⁰⁵ *Teleki Sándor*: Emlékezzünk régiekről. Emlékezések és levelezés. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi *Csetri Elek*. Bukarest, 1973. 19. o.

¹⁰⁶ *Csetri Elek*: Teleki Sándor 1848–49-ben. *Aetas*, (1992) 1–2. sz. 194–210. o.

Kerényi Ferenc nem említi magát a találkozást, ugyanakkor Teleki emlékirata lapján tényként kezeli azt, hogy Bem az ütközet végén Telekit Keményhez küldte. Mi több, ezek alapján joggal csodálkozik azon, hogy ha Kemény valóban jelentette, hogy – miként ez Heydte jelentéséből következik – csak 1-jén vagy 2-án ér Marosvásárhelyre, Bem miért erőltette aznap az ütközetet?¹⁰⁷

Teleki 1848–1849-es működésének részletei még feldolgozatlanok, de nagyszámú jelentése és egyéb irata alapján útvonala viszonylag jól követhető. Annyi bizonyos, hogy július 11–28. között – leszámítva azt a néhány napot, amikor a Damaszkín alezredes vezette csapatok visszavonulása miatt elhagyta a várost – Teleki Marosvásárhelyen tartózkodott.

Mindezek alapján nem zárható ki, hogy Teleki – mint a hadseregellátás fő felelőse – elkísérte Bemet az ütközetbe, annál is inkább, mert ha Bem csapatai ott győznek, nyilván a hadsereg mellett lett volna a helye. Önmagában az a tény, hogy egyetlen kortárs sem említi az ütközetben résztvevők között, nem jelent semmit, hiszen más, Bem törzséhez tartozó személyek részvételéről is általában csak onnan tudunk, hogy az illetők megírták a visszaemlékezésüket. A szemtanúk többsége az ütközet nagy részét egy-egy jól behatárolható területen töltötte, azaz nem is igen találkozhatott Bem környezetével.

A visszaemlékezés többi részével kapcsolatban azonban már lehetnek bizonyos kételeyeink. Teleki szerint Bem június végén vagy július elején a tekei főhadiszállásról küldte őt Kolozsvárra, s nevezte ki az erdélyi haderő élmezőnyének, felszerelési és lőszerkészítési főfelügyelőjévé. Közli is az ezzel kapcsolatos rendeletet, de dátum nélkül. Bem egy július 1-jén Kossuthhoz intézett jelentéséből azonban kiderül, hogy a kinevezés dátuma július 1., helyszíne pedig valóban Teke volt.¹⁰⁸ Teleki ezt követően – emlékirata szerint – Kolozsvárra ment, ami szintén igazolható: július 6-án onnan küldött jelentést Kossuthnak.¹⁰⁹ Itt kapott Bemtól egy, a moldvai betörést követően, Kézdivásárhelyről keltezett rendeletet, hogy mielőbb Marosvásárhelyre menjen. „...e parancsolat vétele után rögtön elindultam, és július 29-én jelentettem magam a tábornoknál.”¹¹⁰

Itt viszont már némi hiba van, ugyanis Teleki már július 11-én Marosvásárhelyen volt,¹¹¹ s július 19-én és 20-án is innen küldött jelentést Bemnek,¹¹² s tudunk július 21-én itt kiadott intézkedéséről is.¹¹³ Amikor a Damaszkín-hadosztály július 24-én Sáromberkéről – Marosvásárhelyt kikerülve – Erdőszentgyörgyre tette át főhadiszállását, valószínűleg Teleki is elhagyta a várost. Miután a Grotenhjelms-hadosztály nem üldözte Damaszkín csapatait, Teleki is visszatért, s július 28-án innen írt lelkes hangvételű beszámolót az időközben Nagyváradra távozott Dobozy István marosvásárhelyi kormánybiztosnak arról, hogy Bem aznap délután 3 órakor megérkezett a városba, s ez „minden ember kebelét bátorsággal

¹⁰⁷ Kerényi 2002. 459., 464. o. Utóbb Teleki (Koren István, Sass István, Vahot Imre, Klapka György) emlékiratairól így nyilatkozik: „Ezek a színes, sok részletet megőrző, de természetesen forráskritikát igénylő írások szinte csábítottak egy regényes életrajz összeállítására.” Uo. 480. o.

¹⁰⁸ Bem – Kossuth, Teke, 1849. júl. 1. MOL OHB 1849:9134.

¹⁰⁹ Teleki – Kossuth, Kolozsvár, 1849. júl. 6. MOL H 29. PM Po. 1849: 10 802.

¹¹⁰ Teleki Sándor emlékezései 1958. 209–210. o.

¹¹¹ Teleki – Udvari gondviseléség, Marosvásárhely, 1849. július 11. MOL R 189. Teleki Sándor iratai.

¹¹² MOL R 14. József Bem iratai. 3. tét. 2. fasc. №. 16. és №. 21.

¹¹³ *Biás István*: Marosvásárhely a szabadságharc alatt. Függelékül: A marosvásárhelyi zenélőkút mestere. Különlenyomat a *Marosvásárhely* 1900. évi évfolyamából. Marosvásárhely, 1900. 37. o.

villanyozta át.” Tudatta továbbá, hogy útban van, s másnap megérkezik „nyolcezer főből álló serege az ellen megsemmisítésére.”¹¹⁴

Teleki emlékirata szerint miután jelentkezett Bemnél, a tábornok utasította, „hogy az élelmezést, minden lő[szer]készletet Segesvár felé” indítsa, „a legnagyobb gyorsasággal”, személyes felügyelete alatt, s Székelykeresztúron várja be őt. Teleki ki is adta az ezzel kapcsolatos rendeleteket, és elindította a szállítmányokat. Közben az utcán találkozott Petőfivel, (ami nyilvánvalóan csak július 29-én történhetett), aki elkísérte őt a szállására, ahol kedélyesen beszélgettek. Rövidesen Bem magához rendelte Telekit.¹¹⁵

Az elbeszélés itt lényegében megszakad, Teleki átugorja július 30-a eseményeit, szövegből nem derül ki, hogy ő maga már 29-én, vagy csak 30-án indult el, s hogy a 30-áról 31-ére virradó éjszakát hol töltötte. Tudjuk, hogy Bem 30-án hajnalban indult el Marosvásárhelyről, s Székelykeresztúron éjszakázott. Elképzelhető, hogy Teleki már 29-én útnak indult, mindenesetre Gyalóky Lajos százados nem említi, hogy a főhadiszálláson találkozott volna vele. Székelykeresztúrnál tovább aligha indíthatta a szállítmányokat, hiszen a hadsereg élelmiszer- és lőszerkészletét az ellenséghez közeledve istenkísértés lett volna a csapatok előtt vonultatni.

Teleki emlékirata július 30-ával, pontosabban, 31-ével folytatja az események elmondását, ugyanis ahogy Bem Marosvásárhelyre érkezését egy nappal későbbre, úgy a segesvári ütközetet egy nappal korábbra, azaz július 30-ára datálja. A csataleírás sablonos és pontatlan: „A csata megkezdődött, aránytalan erővel folyt, mi kevesen, ők légió, ők támadnak, mi visszaverjük, és ez ismétlődik többször. Bem leszáll lováról, a székely üteghez megy, céloz, s Szkarjatyin elesik. Lőnek gyorsan, szaporán, szakadatlanul. Az ágyúk kimelegednek, s rendre hasadoznak; Gábor Áron öntötte őket harangokból...”¹¹⁶

Nos, tudjuk, hogy a nyomasztó orosz túlerő ellenére az ütközet első szakaszában nem Lüders, hanem Bem csapatai voltak a támadók. Azt, hogy Bem irányozta volna a Szkarjatyint halálosan megsebesítő lövést, először Lengyel József említette 1860-ban: „A legelső lövést egy 6 fontos ágyúból Bem tábornok tétette, ő maga célozván lóhátáról, s ez ejtő el a kémszemlélsző kozák tábornok Szkáriátint.”¹¹⁷ Lengyel azonban nem volt szemtanúja az esetnek, lóról pedig semmilyen ágyút nem lehet irányozni; nem is beszélve arról, hogy a korabeli lövegekkel nem lehetett pontosan célzott lövést leadni, bármekkora mester is volt Bem a tüzérségnek. Ezt a történetet – immáron nem lóról, hanem gyalog történő irányzással – Haller Ferenc gróf is elmondta Thaly Kálmánnak, aki 1860-ban meg is írta a *Vasárnapi Ujságban*.¹¹⁸ A Bem által történt irányzást éppen Teleki emlékezése megjelenésének évében cáfolta meg Gyalóky Lajos, s nem tud róla a székely lovasütegben szolgáló Dáné Károly tüzemester sem.¹¹⁹

¹¹⁴ Teleki – Dobozy, Marosvásárhely, 1849. július 28. MOL H 114. Különböző kormánybiztosok, Dobozy István iratai.

¹¹⁵ Teleki Sándor emlékezései 1958. 210–211. o.

¹¹⁶ Teleki Sándor emlékezései 1958. 211. o. Első megjelenése a *Budapesti Hirlap* 1887. február 27-i számában.

¹¹⁷ Közli *Dienes* 1958. 293. o.

¹¹⁸ *Vasárnapi Ujság*, 2. (1860) 600. o.

¹¹⁹ *Vasárnapi Ujság*, 2. (1860) 588. o.; *Dáné Károly: Kik estek el Segesvárnál? 1848–49. Történelmi Lapok*, 6. (1897) 125. o. Mindezek alapján a Bem által történt irányzást mendemondának vélte Gyalóky Jenő is. Lásd: *Gyalóky* 1932. 221. o.

A Gábor Áron-féle ágyú megrepedésére és a harcvonalból történt kivonására délután 1 óra tájban került sor.¹²⁰ Teleki szerint ezt követően az oroszok kétfelől túlszárnyalták a magyar sereget, mire Bem, ezt látva, a következőt parancsolta neki: „Menjen a Vásárhelyre vezető úton mindaddig, míg Kemény ezredest találja, fogja föl, s mondja neki, hogy siessen Héjjasfalvára, én hátrálni vagyok kénytelen, mert itt körülvesznek; Héjjasfalván túl veszek állást, erőltetett menetben siessenek, még nincsen semmi elveszve.”¹²¹

Bem csapatainak utolsó támadási kísérletére délután 4 és 5 óra között, az orosz lovaság rohamára pedig nagyjából délután 5 órakor került sor.¹²² Ha a Teleki visszaemlékezésében leírtakat komolyan vesszük, Teleki délután 5 óránál előbb nemigen indulhatott volna el; ekkor viszont a dombról lejőve aligha találkozhatott a bizonyíthatóan a faluban lévő költővel.

Magával a Bem által adott utasítással is gond van. Mint Gyalóky Jenő kutatásai-ból tudjuk, Bem haditerve egy három irányból történő támadásra épült: az általa vezetett (fő)oszlopnak Székelykeresztúr, Kemény Farkasnak Marosvásárhely, Dobay Józsefnek pedig Kóhalom felől kellett volna támadnia. Azaz, semmi értelme nem lett volna annak, hogy Teleki a Marosvásárhely környékén sejtett Keményt kerülő úton lehozza Héjjasfalváig, amikor annak a Marosvásárhely–Segesvár főúton kellett volna támadnia. Ha pedig Bem – amiként ez történt – a (várható) vereség után Nagyszében ellen akart támadni, akkor Kemény csapatainak jobb volt Marosvásárhelyen maradniuk, hiszen onnan gyorsabb és egyenesebb úton juthatott el Nagyszébenhez, mintha Héjjasfalváról fölöslegesen újra meg kell tennie a Marosvásárhelyre vezető utat.

Kételyeinket tovább növeli az, hogy Teleki a történetet rövidebb formában már több mint tíz évvel korábban, az „Aradon” című visszaemlékezésében megírta, s ez kötetben már 1882-ben megjelent. Ebben a segesvári ütközetről a következőket írja: „Bem Erdélyben elvesztette a segesvári csatát; látván, hogy minden ponton túl van szárnyalva, egy célra összpontosítá útegeit, s a muszka táborkarra lövetett; Szkarjatyin elesett. [...]

A csata kezdetén magához parancsol a vezér, s azt mondja:

Menjen Ön a héjjasfalvi úton Vásárhely felé. Kemény ezredest fogja ütközben találni csapatjával, fogja fel s hozza ide, én addig tartom magamat, vagy hátrálok Vásárhelynek.

Ekkor láttam Petőfit utoljára. Hívtam, jönne velem, azonban nem akarta a csatát otthagyni. Mi történt vele, ki tudja megmondani.

Keményt csakis Vásárhelyen találtam, emberei ki voltak merülve, pihentetett.

Nyargoncot küldtem a tábornokhoz, megírom, hogy Keményre ne számíton. Azon éjjel Bem is Vásárhelyre érkezett, magához rendelt.”¹²³

Nos, míg az 1887-es visszaemlékezés az ütközet második felére (végére) teszi Teleki Keményhez indítását, az 1876. évi emlékezése már az ütközet elejére. Szkarjatyin halálos megsebesülése az ütközet kezdetén történt, ahogy azt Teleki 1887-ben helyesen írja; 1876-ban ugyanezt még az ütközet végére tette. S végül, ha az 1876. évi emlékezés kronológiáját fogadnánk el hitelesnek, miétt adott volna Bem új, a korábbítól eltérő parancsot az ütközet

¹²⁰ Gyalóky 1932. 223. o.

¹²¹ Teleki Sándor emlékezései 1958. 212. o.

¹²² Gyalóky 1932. 227. o.

¹²³ Teleki Sándor emlékezései 1958. 213–214. o. Első megjelenése a *Hölgyfutár* 1876. október 12-i számában. Innen átvéve *Teleki Sándor*: Egyről-másról. Újabb emlékeim. Budapest, 1882. I. k. 102–103. o.

kezdetén a reményei szerint Marosvásárhely felől Lüderst oldalba támadó Keménynek, amikor egész haditerve Kemény beavatkozására épült?

De a továbbiakkal is gond van. Teleki szerint Kemény csapatait Marosvásárhelyen találta. Ha ez július 31-ére érti, akkor aligha, hiszen Kemény hadoszlopa csak augusztus 1-jén érkezett meg.¹²⁴ Ugyanígy téves az az állítása is, hogy Bem aznap éjjel szintén megérkezett volna, ugyanis éjjel 1 órakor érkezett meg Székelykeresztúrra, ahonnan még aznap éjjel továbbindult Marosvásárhelyre, ahová augusztus 1-jén déltájban érkezett meg.¹²⁵

Summa summarum, mindaz, amit Teleki Sándor két emlékezésében a segesvári ütközettel kapcsolatban leír, csak pontatlan vagy téves adatokat tartalmaz, s a két visszaemlékezés egymással sem egyezik. Ha nem is zárhatjuk ki azt, hogy Teleki esetleg jelen volt az ütközetben, e rengeteg pontatlanság és tévedés miatt joggal vonhatjuk kétségbe azt is, hogy valóban találkozott-e aznap Petőfivel.

Petőfi halála Nagyszebenben

Az irodalomtörténeti szakirodalomban Petőfi halálával, illetve halálának helyszínével kapcsolatban felmerült egy újabb változat is. Hamvas Levente Péter „Petőfi sírja Szebenben? Perújrafelvételi javaslat egy régi ügy kapcsán” című tanulmányában az Aranyéletmű elemzése kapcsán azt vizsgálta, hogy Arany mit tudhatott meg, illetve mikor és kitől juthatott konkrét információkhoz Petőfi haláláról?¹²⁶

A szerző Arthur Adamovics Nyepokojcsickij emlékirat-jellegű összefoglalója alapján leírja, hogy a segesvár-fehéregyházi ütközet hadifoglyait az oroszok Nagyszebenbe küldték, ahová a szállítmány augusztus 5-én érkezett meg. Pontosabban, csak a város határáig jutott, mert Bem csapatai éppen aznap támadták meg és foglalták vissza a várost, s ezért Hasford tábornok, a nagyszebeni orosz megszálló csapatok parancsnoka mind a korábban, július 20–21-én ejtett foglyokat, mind a beérkező szállítmányt Talmácsra irányította. Márpedig az előbbi szállítmányban ott voltak a Bihar megyei 55. honvédszászlóalj július 20-án, a Vöröstoronyi-szoros védelmében fogságba esett katonái, s ez utóbbiaktól hazatérésük után Arany értesülhetett arról, hogy a súlyosan sebesült „Petőfi esetleg itt halt meg, talán itt van eltemetve.”¹²⁷

Ezt a változatot azonban jelen ismereteink alapján nyugodtan elvethetjük, két ok miatt. Az egyik, hogy a fogságba esett súlyos sebesülteket az oroszok az ütközet után nem szállították Nagyszebenbe, hanem Segesváron a polgári lakosság által ápoltatták, s csak hetek múlva adták át őket az osztrákoknak vagy bocsátották szabadon. Erre két tanúnk is van, a 27. honvédszászlóalj tartalékának századosa, Mütter Ferenc, illetve Bartha János, a 88. honvédszászlóalj századosa.¹²⁸

¹²⁴ MOL Tordai polgárnapló; P. levele, Párizs, 1850. december vége. *Vasárnapi Ujság*, 2. (1860) 623. o.

¹²⁵ *Kővári László*: Nyílt levél a Petőfi-Múzeum kiadóhoz. *Petőfi Múzeum*, 1. (1888) 54. hasáb.

¹²⁶ *Hamvas Levente Péter*: Petőfi sírja Szebenben? Perújrafelvételi javaslat egy régi ügy kapcsán. In: Csörsz Rumén István (szerk.): Ghesaurus. Tanulmányok Szentmártoni Szabó Géza hatvanadik születésnapjára. Budapest, 2010. (A továbbiakban: *Hamvas* 2010.) 445. o.

¹²⁷ *Hamvas* 2010. 450–452., 454–455. o.

¹²⁸ *Mütter Ferenc*: Petőfi Sándor és a segesvári ütközet. *1848–49. Történelmi Lapok*, 6. (1897) (A továbbiakban: 1897.) 106–109. o. ; Levelezések Mütter F., Bartha János és Haller József gr. között a segesvári csata ügyében. *1848–49. Történelmi Lapok*, 6. (1897) 115–117. o.

A Nagyszebenből kivont, illetve Segesvárról érkezett hadifogoly-szállítmányt viszont alaposan átvizsgálták, s a tiszteket különválasztották a legénységtől. A foglyul ejtett tisztek között volt az a Bisztray Károly hadnagy, aki részt vett a segesvár-fehéregyházi ütközetben, személyesen ismert Petőfit, tehát ha valakinek feltűnt volna a költő ottléte, neki kétségtelenül. Bisztray emlékirata azonban nem említi, hogy Petőfivel találkozott, vagy Petőfiről hallott volna, ahogy a később szintén Nagyszebenbe szállított (s szintén Bihar megyei) Mütter Ferenc sem.¹²⁹

Hogyan tovább?

Mi a teendő, kérdezhetnénk Csernisevszkijjel vagy Vlagyimir Iljicsel?

Petőfi eltűnésével/halálával kapcsolatban nagyjából akkora irodalom született az elmúlt százötven évben, mint az erdélyi hadjárat egészéről, s annak ellenére, hogy Dienes András megoldani hitte a kérdést, hat évtizeddel az ő kötetének megjelenése óta a kérdőjelek száma nem csökkent, sőt, növekedett. Az alapvető probléma az, hogy a Dienes rendelkezésére álló forrásanyag nem volt, mert nem is lehetett alkalmas a megnyugtató, megbízható rekonstrukcióra, s ez a forrásanyag érdemben azóta sem bővült. Pontosabban, bővíthetett volna, ha a kutatók felfigyelnek Dávid Gyula és Mikó Imre kötetének a Haller-hagyatékkal kapcsolatos utalására, de ez egyelőre elmaradt. (Csak remélni lehet, hogy a hagyatéknak még megvan, s nem kallódott el az utóbbi négy évtizedben.) Addig maradnak a tetszetős, de kevésbé elméleti, a tucatnyi szereplő által majdnem megmentett, illetve eltérő helyszíneken és eltérő módon hősi halált halt költőről, aki, mint tudjuk, három helyen született, s legalább hat helyen halt meg.

RÓBERT HERMANN

THE BATTLE AT FEHÉREGYHÁZ- SEGESVÁR AND PETŐFI'S DEATH – QUESTION-MARKS OF THE RESEARCH

Summary

Poet Sándor Petőfi tried to escape at the end of the Battle at Segesvár-Fehéregyház (Sighișoara-Albești) on 31 July 1849, but according to the present state of research he was in all probability killed in action. Phases of his escape were reconstructed by András Dienes in 1958, but his reconstruction raises questions at many points. This paper examines six larger issues in connection with the reconstruction.

To what extent can the two reminiscences of Imperial and Royal Major August Heydte be accepted as authentic and exact sources about him having the poet's dead body seen? Heydte mentioned that he had found documents with the corpse. None of these documents have to date turned up, and Heydte's description of them makes their existence doubtful.

¹²⁹ *Bisztray* é. n. 369–373. o.; *Mütter* 1897. 109. o.

Was Petőfi General Bem's adjutant at the end of July 1849?
 Did Major Anton Kurz, Bem's secretary, fall at Segesvár or Nagyszeben? Is it possible that Heydte saw his dead body after the battle?
 To what extent are Husar Soldier Mihály Kurka's reminiscences reliable on Petőfi's death?
 Is it possible that some of the witnesses mistook Sándor Petőfi for Lieutenant Ignác Petőfy?
 Was Colonel Sándor Teleki there at the Battle at Segesvár-Fehéregyház and did he meet Petőfi?
 Is it possible that Petőfi was seriously injured, captured and he died in Nagyszeben in early August 1849?

RÓBERT HERMANN

LA BATAILLE DE FEHÉREGYHÁZA (SEGESVÁR) ET LA MORT DE PETŐFI
 – LES POINTS D'INTERROGATION DE LA RECHERCHE

Résumé

Petőfi chercha à fuir à la fin de la bataille de Segesvár-Fehéregyháza du 31 juillet 1849, mais selon l'état actuel de la recherche, il est fort probable qu'il tomba alors pour la patrie. Les phases de sa fuite furent reconstituées par András Dienes en 1958, mais cette reconstitution suscite aussi des interrogations. A ce sujet, l'étude examine six problématiques majeures.

Dans quelle mesure les deux mémoires du commandant impérial et royal August Heydte prétendant avoir vu le corps du poète peuvent-ils être considérés comme authentiques ? Heydte affirma avoir trouvé des documents près du corps, mais aucun d'entre eux ne fut retrouvé depuis. Eu égard au contenu présenté par Heydte, nous sommes même en droit de nous demander s'ils ont jamais existé.

Petőfi occupa-t-il une fonction d'adjutant auprès du général Bem à la fin de juillet 1849 ?

Le commandant Anton Kurz, secrétaire de Bem tomba-t-il à Segesvár ou à Nagyszeben ? Est-il possible que c'est son corps qui fût vu par Heydte après la bataille ?

Dans quelle mesure les mémoires sur le mort de Petőfi du simple hussard Mihály Kurka sont-ils crédibles ?

Est-il possible que certains témoins aient pris le lieutenant Ignác Petőfy pour Sándor Petőfi ?

Le colonel Sándor Teleki fut-il présent dans la bataille de Segesvár-Fehéregyháza et rencontra-t-il Petőfi ?

Est-il possible que Petőfi fût grièvement blessé et capturé avant de décéder à Nagyszeben au début d'août 1849 ?

RÓBERT HERMANN

DIE SCHLACHT BEI SEGESVÁR (SCHÄSSBURG) UND DER TOD PETŐFIS
 – FRAGEZEICHEN DER FORSCHUNG

Resümee

Der Dichter Sándor Petőfi versuchte am Ende der Schlacht bei Segesvár (Schäßburg) am 31. Juli 1849 zu fliehen, starb jedoch dem heutigen Forschungsstand zufolge mit großer Wahrscheinlichkeit den Ehrentod. Die Phasen seiner Flucht wurden im Jahre 1958 von András Dienes rekonstruiert,

jedoch kann seine Rekonstruktion an mehreren Punkten in Frage gestellt werden. Die vorliegende Studie untersucht diesbezüglich sechs größere Fragenkreise.

In wie weit können die beiden Erinnerung des k. k. Majors August Heydte darüber, dass er den Leichnam des Dichters gesehen hatte, als authentisch und genau angesehen werden? Heydte behauptete nämlich, Papiere neben dem Leichnam gefunden zu haben. Keines dieser Papiere ist seitdem zum Vorschein gekommen, und auf Grund der Informationen Heydtes ist es fragwürdig, ob diese überhaupt existiert haben?

Hatte Petőfi Ende Juli 1849 Adjutantenaufgaben neben General Bem?

Ist Major Anton Kurz, der Sekretär Bems, bei Segesvár oder Nagyszében (Hermannstadt) gefallen? Ist es vorstellbar, dass Heydte nach dem Gefecht seinen Leichnam gesehen hatte?

Wie verlässlich sind die Erinnerungen des gemeinen Husaren Mihály Kurka über den Tod Petőfis?

Ist es vorstellbar, dass ein Teil der sich Erinnernden Oberleutnant Ignác Petőfy mit Sándor Petőfi verwechselt hatte?

War Oberst Sándor Teleki bei der Schlacht bei Segesvár anwesend und konnte er Petőfi treffen?

Ist es vorstellbar, dass Petőfi als schwer Verwundeter in Gefangenschaft geraten war und Anfang August 1849 in Nagyszében verstarb?

РОБЕРТ ГЕРМАНН

БИТВА ПРИ ФЕХЕРЕДЬХАЗА (ШЕГЕШВАРЕ) И СМЕРТЬ ПЕТЁФИ – ВОПРОСИТЕЛЬНЫЕ ЗНАКИ ИССЛЕДОВАНИЙ

Резюме

Поэт Петёфи в конце битвы при Шегешваре-Фехерэдьхазы 31 июля 1849 года попытался бежать, но согласно настоящим результатам исследований по всей вероятности погиб геройской смертью. Фазы его попытки спастись в 1958 году реконструировал Диенеш Андраш, однако эта реконструкция может быть поставлена под вопрос во многих пунктах. В связи с этим настоящая работа исследует шесть более крупных пунктов вопросов.

Насколько можно считать достоверными и точными два воспоминания майора кайзеровско-королевской армии Августа Хейдте о том, что он видел труп поэта? Так как Хейдте утверждал, что он нашел возле трупа документы. Ибо ни один из них не был обнаружен с тех пор, и на основании данного им описания можно задать вопрос, существовали ли они вообще?

Занимал ли Петёфи в конце июля 1849 года должность адъютанта при генерале Беме?

При Шегешваре или Надьсебене пал майор Антон Курц, секретарь Бема? Можно ли представить такое, что Хейдте видел после сражения его труп?

Насколько достоверны и надежны воспоминания рядового гусара Курка Михая о смерти Петёфи?

Можно ли представить, что часть воспоминавших участников сражения спутала старшего лейтенанта Петёфи Игнаца с Петёфи Шандором?

Был ли там полковник Телеки Шандор в битве при Шегешваре-Фехерэдьхазы и встречался ли он с Петёфи?

Можно ли представить, что Петёфи, будучи тяжело раненным, попал в плен и умер в Надьсебене в начале августа 1849 года?

KÖZLEMÉNYEK

TORMA BÉLA

MEGJEGYZÉSEK A 907. ÉS 910. ÉVI MAGYAR KALANDOZÁSOK IDŐRENDJÉHEZ*

Üldözés az Ennsig?

Egyedül a középkori humanista történetíró, Aventinus¹ jegyezte fel, hogy a Pozsony alatt 907-ben lezajlott – és őseink győzelmét hozó – két ütközet után a győztes magyar csapatok a menekülők nyomába eredtek és az Ennsburg előtti mezőn újabb győzelmet arattak Gyermek Lajos keleti frank király (900–911) csapatai fölött.² Más forrás erről nem emlékezik meg. Aventinus tehát ismerni vél egy Enns környéki, 907-ben a pozsonyi győzelmet követő második ütközetet is. A történetíró részletesen írt az eseményekről. A Bajor Évkönyvek című (latin nyelvű) történelmi művében közöltek szerint a pozsonyi csatából menekültek beszámoltak a tartalékcsoportával Ennsburg környékén visszamaradt Gyermek Lajos királynak a súlyos vereségről és az őket üldöző magyarokról. A király azonnal rendezte sorait, Liutpold helyébe kinevezte Aribo gróftot a csapatok főparancsnokává, szét-széledt katonáit összegyűjtötte, tartalékából kiegészítette a megmenekült csoportokat. Újraszervezte seregét, kivezette a táborból és hadrendbe állította őket, feltehetően az Ennstől keletre elterülő sík mezőn. A magyarok, a bajor sereg kivonulását megelőzően az általuk

* Mindenekelőtt szeretném megköszönni dr. Veszprémy László alezredes úrnak a segítségét és a nemzetközi szakirodalomból vett kiegészítéseit, melyekkel megerősítette a dolgozat katonai szemléletéből eredő alap gondolatát.

¹ Aventinus, eredeti nevén Johannes Turmair (1477–1534) humanista történetíró, Európa híres egyetemsein (Bécs, Krakkó, Párizs) végezte tanulmányait, majd a Bajor hercegi udvar történetírója és a hercegek nevelője lett. Itt írta meg A Bajor Évkönyvek című történelmi művét, amely 1554-ben jelent meg. Munkájának honfoglalás-kori magyar vonatkozású részeihez ismert és ma már ismeretlen forrásokat használt.

² A pozsonyi csatára lásd újabban *Torma Béla Gyula: A 907. évi pozsonyi csata katonapolitikai háttere és hadművészeti modellezése*. In: *Torma Béla Gyula – Veszprémy László* (szerk.): *Egy elfeledett diadal (A 907. évi pozsonyi csata)*. Budapest, 2008. (A továbbiakban: *Torma – Veszprémy 2008.*) 11–166. o.; *Torma Béla: Pozsonyi csata (907. július 4–5.). Új honvédségi szemle, 2007/7. 75–86. o. Uő.*: *Das Kriegswesen der Ungarn im Spiegel der Schlacht bei Pressburg im Jahre 907*. In: *Zehetmayer, Roman* (Hg.): *Im Schnittpunkt frühmittelalterlicher Kulturen. Niederösterreich an der Wende vom 9. zum 10. Jahrhundert*. Nöla. Mitteilungen aus dem Niederösterreichischen Landesarchiv 13. St. Pölten, 2008. 169–193. o. *Uő.*: *A 907. évi pozsonyi csata – A magyarság első honvédő háborújának döntő ütközetete. Felderítő Szemle, 2006/1. sz.; Uő.*: *Gondolatok a 907. évi pozsonyi csatát megörökítő források hitelességéről. Felderítő Szemle, 2006/ 3. sz.; Veszprémy László*: „Bratislava, Battle of 907. 4–6 Jul.” In: *Medieval Warfare and Military Technology: An Encyclopedia*. Oxford, 2010. 170–171. o.; *Uő.*: „Eine wechselvolle Rezeptionsgeschichte. Die Pressburger Schlacht aus Sicht der Ungarn”. In: *Zehetmayer, Roman* (Hg.): *Schicksalsjahr 907. Die Schlacht bei Pressburg und das frühmittelalterliche Niederösterreich*. St. Pölten, 2007. 99–103., 187–192. o.; *Uő.*: *Aventinus híradása a magyarok 907. évi győzelméről. Csata Pozsonynál. Történelmi Szemle, 49. (2007.)* (A továbbiakban: *Veszprémy 2007.*) 1–17. o. és némi változtatással *Uő.*: *Lovagvilág Magyarországon*. Budapest, 2008. 20–42. o.

választott csatamező mellett, a szomszédos erdőben elrejtették csapataikat. Ezután megtámadták a bajorok csatasorát és a színlelt meghátrálás taktikáját alkalmazták. A támadók üldözésbe mentek át, alakzatuk felbomlott, csatarendjük szétesett. A látszólag menekülő magyarok a lesvetés helyéhez csalták üldözőiket, s miután azok elhaladtak a rejtőzködők mellett, váratlanul hátulról rájuk rontottak. A menekülők ekkor hirtelen megfordultak, és keményen szembeszálltak a bajorokkal. Megtörtént a bekerítés. A körbefogott bajorokat őseink megsemmisítették, Lajos király kíséretével Passauba menekültek.³

Az Enns alatti második vesztes csata beszámolójáról az egységesnek mondható történelmi állásfoglalás azt tartja, hogy azt Aventinus, Liutprand⁴ Visszafizetés (Antapodosis) című történelmi munkájában megörökítette, és az utókor által 910. évre datált Lech-mezei csatából (keleti frankok felett aratott magyar győzelem) merítette, és önkényesen csatolta annak történetét a 907. évi eseményekhez. Tanulmányomban ezzel a merev állásfoglalással szemben felmerült kételyeimet fogalmaztam meg.

Augsburg, 910?

Az alábbiakban ismerkedjünk meg Liutprand cremonai püspöknek az Antapodosis (Visszafizetés) című munkájában megörökített és helyileg Augsburghoz (Lechfeldhez) kötött csataleírásával.

Az eseményeket nagyon részletesen festi le Liutprand: „Lajos király pedig értesülvén népének pusztulásáról és a magyarok kegyetlenkedéséről, feltűzelte övéinek lelkét avval fenyegetőzve, hogy ha valaki történetesen kivonná magát abból a küzdelemből, amelyet a magyarokkal szándékszik megvívni, nem kétséges akasztófán fogja befejezni életét. Végül is e felettébb gyalázatos nép megszámlálhatatlan hadereje szállt szembe [Lajos] hatalmas csapataival. Nem láthat az ember oly szomjúhozót, aki hevesebben vágyna egy ital hűsítő vízre, mint amennyire ez a kegyetlen nép áhítja a csata napját, ugyanis a harcon kívül semmi másban nem leli kedvét... Lajos király összegyűjtött seregével már Augsburgba érkezett, amely a svábok, a bajorok, vagyis a keleti frankok határainál fekvő város, amikor az a nem várt, jobban mondva nem kívánt hír érkezett, hogy a [magyarok] népe ott van a szomszédságukban. Így hát a következő napon a Lech folyó mentén elterülő mezőkön, amelyek kiterjedésük folytán alkalmasak a harcra, szembe találta magát a két sereg.

Mielőtt még „Aurora elhagyná Titanus sáfrányszínű ágját”⁵ a magyarok öldöklést szomjazó s harcra áhító serege meglepte ezeket, mármint a még ásító keresztényeket, egyeseket ugyanis a nyílvevő hamarabb riasztott, mint a kiáltozás, másokat pedig, aki-

³ *Veszprémy* 2007. 16–17. o.

⁴ Liutprand (~920–972): előkelő langobárd család tagja. Tanulmányait Paviában végezte. 949-ben Konstantinápolyban a görög nyelvvel és kultúrával ismerkedett. Hazatérése után kegyvesztett lett I. Berengár királynál és a német királyi udvarban talált menedéket (956). 958-ban kezdte el írni Antapodosis (Visszafizetés) c. munkáját, mely több magyar vonatkozású részt tartalmaz, többek között eleink augsburgi csatáját. 961-ben Cremona püspöke lett (a szakirodalom gyakran nevezi így, vagy egyszerűen csak Cremonainak). Legújabb teljes magyar fordítása *Classen, Peter – Liudprand, Cremonai: A Nyugat és Bizánc a 8–10. században*. Szerk.: *Baán István*. Ford.: *Baán István, Bódogh Judit, Süttő Szilárd*. (Varia Byzantina IX.) Budapest, 2005. 352–353. o. Nem ad történelmi jegyzetet, miként a legújabb latin nyelvű kritikai kiadás sem. *Chiesa, Paolo* (ed.): „Antapodosis”. In: *Opera Omnia (Corpus Christianorum, Continuatio Medievalis, 156)*. Turnhout, 1998. 1–150., 36–37. o.

⁵ *Vergilius*: Aeneis IV. 585. Georg. I. 447.

ket ágyukban döftek át, sem a lárma, sem a sebek nem ébresztettek fel, mivel előbb hagyta el őket a lélek, mint az álom.

Tehát innét is, onnét is heves ütközet kezdődött, s a türkök (magyarok) megfordulva – mintha megfutamodnának – serényen kilőtt lövedékeikkel, azaz nyilaikkal sokakat leterítették... A leszálló nap már hét órát jelzett és a hadiszerencse Lajos seregének kedvezett, midőn a felettebb ravasz türkök – szemtől szembe csapdát készítve – futást színleltek. Amikor a királynak cselre nem gondoló népe igen nagy lendülettel üldözni kezdte őket, a lesben állók, akiket legyőzötteknek vélték, minden oldalról rájuk törtek, és legyilkolták a magukat győztesnek tartó keresztényeket. A király maga is elcsodálkozott azon, hogy győztesből legyőzötté vált, és a nem sejtett csapás így még súlyosabban érintette. Az ember láthatta, hogy a cserjéseket és a mezőket szanaszét hullák borították, a patakok és folyók vizét vér festette vörösre, még a lovak nyerítése és a kürtök harsogása is rémítő hatással volt ekkor a menekülőkre, az üldözőket viszont egyre inkább buzdította.

...[A magyarok] mindent pusztítva végigszárguldoztak a svábok, a frankok, és a szászok országán. Senki sem akadt, aki megjelenésüket megvárta volna, kivéve azokat, akik a természet által vagy a nem csekély fáradtság révén, megerősített helyeken tartózkodtak. Itt a nép számos éveken keresztül adófizetőjük lett.”⁶

A történetben tényszerű közlésnek tartom:

– Gyermekek Lajos király mozgósítást rendel el (hadba szólít),
– a király összetoborzott seregével Augsburgba vonul (a helység a forrásokban nem szerepel),

– tudomására jut, hogy a magyarok a szomszédságban vannak,
– a következő nap a Lech folyó mellett megütközik a két sereg.

Mindezen megállapítások az idézet első bekezdésében találhatóak.

A következőkben maga a csataleírás inkább általánosságokat tartalmaz, de ebből kiderül, hogy:

– hajnaltól estig tartott a viadal,
– őseink a színlelt meghátrálás taktikáját alkalmazva győzelmet arattak,
– a csatát követően a magyarok végigdúlták a sváb, frank és szász földet.

A fenti közlésben nem említettem a keresztény tábor elleni hajnali támadást. Őseink harceljárásainak ismeretében, a Cremonai történetének ezen epizódját erőszakolt betoldásnak érzem, mert megszakítja az előtte leírtak elvárható folytatását, s nem következik az idézet első bekezdéséből az a megállapítás, hogy „szembe találta magát a két sereg”.

Hadműveleti szempontból közelítve észrevehető, hogy a szerző időben szorosan egymást követő, két olyan különböző harceljárását részletez, melyeket őseink csak külön-külön (az ellenség végleges megsemmisítése céljából) alkalmaztak.⁷

⁶ Kristó Gyula (szerk.): A honfoglalás korának írott forrásai. Ford.: *Sebők Ferenc*. Szeged, 1995. (A továbbiakban: HKÍF.) 214–216. o.

⁷ Torma Béla Gyula: Csata a Brenta folyónál. *Hadtörténelmi Közlemények*, 121. (2008.) 2. sz. 433–435. o.

Az események ilyen sorrendje a korabeli harcászati elveknek is ellentmond, hiszen egymás után két olyan csatát jelenít meg, amelyek közül már az egyik elég lett volna a rendelkezésükre álló nyílmennyiség, a kiszabott nyílkészlet (eleink távolharc fegyverének, a reflexíjnak a muníciója) felhasználásához.⁸

Megjegyzem, az idézett utolsó bekezdés „végigszáguldoztak a svábok, a frankok, és a szászok országán” sem fogható fel a csata közvetlen folytatásaként. Különösnek tartom, hogy az eseményeket nem köti időhöz a történetíró és az általa megadott csatater más, korabeli forrásokban nem szerepel.

A továbblépés érdekében a cremonai püspök csataleírását egy szűkebb időkeretbe helyezzük, melyre lehetőséget Gyermek Lajos király jelenléte ad. Tudjuk, hogy halála 911. szeptemberében következett be, tehát a Cremonai története korábbra tehető, akár már 907-re, amikor Lajos király regnálásának idején a források az őseink ellen viselt pozsonyi csatában említik először a királyt. Tehát a csata – Liutprand feljegyzéséből kiindulva – bármikor megtörténhetett 907–911 között.

Ha figyelembe vesszük a Sváb évkönyv 907. évi bejegyzéseit, mely értelmezhető a magyarokkal vívott két csata megtörténteként is (később részletezem), akkor a Liutprand-féle augsburgi csata akár ugyanabban az évben megeshetett, de terjesszük ki vizsgálódásunkat 911-ig.

A 910. év eseményeit megörökítő korabeli források

A források alapján megvizsgálom, hogy mi történt 907 és 911 között és milyen helyszínen. A 907. évi pozsonyi csatát követően a Sváb és Salzburgi évkönyvek alapján évről évre jól követhetőek az események.⁹

908-ban őseink Szászországban és Thüringiában „kalandoznak”. Nagyobb összecsapásra augusztus 3-án, Eisenach körzetében került sor. 909-ben és 910-ben viszont Svábföldre és Bajorországba törtek be eleink. A további vizsgálódásból (a helyét illetően) kiesik a 908. évi szászországi portya. 911-ben a források magyar vonatkozású eseményt nem jegyeztek fel, így maradtak a 909. és 910. év történései, amelyeket dokumentumszerűen idézünk. Sváb évkönyv: 909. „A magyarok Svábföldre [támadtak], emberek és állatok megszámlálhatatlan zsákmányával tértek vissza.” – Ezt a bejegyzést egészíti ki helyhez és időhöz kötve a Freisingi Necrologium,¹⁰ mely dátum szerint emlékezik meg a történekről. Ezek szerint a magyarok svábföldi portyájuk során, július 30-án meglepetésszerűen jelentek meg Freisingben. Öt napig fosztogatták a várost, azonban a püspöki székesegyházat (ahová a lakosság előlük menekült) nem tudták elfoglalni. Egy hétig tartó sikertelen ostrom után augusztus 4-én, bosszúból fölgyújtottak egy másik templomot, a Szent István bencés monostort, majd a Rott folyó mentén elindultak zsákmányukkal hazafelé. Augusztus 11-én Arnulf herceg (a pozsonyi csata bajor vezérének, Liutpoldnak a fia) Rottnál (Pocking mellett) vereséget mért a hazafelé tartó eleinkre. Figyelemreméltó, hogy

⁸ A nyílfelhasználás normatíváiról részletesen lásd: *Torma* 2008. 436–441. o.

⁹ HKÍF 202–203. o.

¹⁰ *Reindel, Kurt*: Die bayerische Liutpoldinger 893–989. (Sammlung und Erläuterung der Quellen.) München, 1953. (A továbbiakban: *Reindel* 1953.) 93. o.

Arnulf aránylag rövid időn belül fegyverbe tudta szólítani a bajor hadat, de sikerük nem volt tartós. A következő évben (910-ben) – talán a gazdag zsákmány reményében, vagy a vereséért a visszavágás szándékától vezérelve – őseink újból megjelentek Svábföldön, majd Bajorországban.

910. „A magyarok Svábföldre [támadtak]: a váratlan támadás során sokat megöltek, és Gozpertus grófot meggyilkolták. Majd ugyanezen az útvonalon a frankokkal és a bajorokkal megütköztek, és Gebhard herceget (frank herceg), valamint igen sok mást is midőn már a bajorok részleges győzelmet arattak, megöltek, és a zsákmánnyal visszatértek.”¹¹

A Sváb évkönyv a 910. évi történéseket időrendi sorrendben vázolja fel. Először a Svábföldön történeteket írja le, és ezzel hozza összefüggésbe Gozpertus gróf halálát. Másodjára említ egy ütközetet a frank-bajor egyesített hadakkal, melyben igen sokan elestek, köztük Gebhard frank herceg is. Ebben a csatában a bajorok részsikeréről szerzünk tudomást, azonban az évkönyv nem említi annak helyszínét. A történetből két csatára lehet következtetni: az elsőre Svábföldön, a másodikra talán a sváb-bajor határvidéken. A két csata (ütközet) idejére ugyancsak nekrológiumok (Necrologium Augiae divitis/Reichenau: 910. június 12. – Gausbert gróf, a sereg vezére és Mangolt gróf eleste; Necrologium Romaricense/lotharingiai Remiremont: 910. június 22. Konradin Gebhard, Lotharingia hercege, az ütközet vezére és Liudger, frank gróf halála) alapján következtethetünk, amennyiben a feljegyzett halálesetek a csatákkal hozhatók összefüggésbe.¹²

A Salzburgi évkönyv 910. évi bejegyzésénél olvasható egy rövid bejegyzés: „Harc volt a magyarok ellen Neuchingnál (München ÉK 25–30 km /Erding mellett, vagy Augsburg K-DK ~120 km).”¹³ Az évkönyv tehát egy összecsapásról tudósít, melynek a helye Neuching, pontos ideje ismeretlen. Az Aventinus kivonatban is találunk utalást az eseményre (jóllehet talán tévesen 911-re datálva): „A bajorok a magyarok ellen Neuchingnál.”¹⁴ A kivonat a bajor részvétel megjelölésével pontosítja a Salzburgi évkönyv bejegyzését.¹⁵

Mint láttuk, a hadieseményeiben bővelkedő 910. év kiemelkedik a vizsgált időintervallumból. A 909. évi eseményeket négy forrás örökítette meg, míg 910-re 24 forrás emlékezik vissza, azonban egyik sem jelöli meg Augsburgot a csata színhelyéül.

¹¹ HKÍF 203. o.

¹² *Bóna István: A magyarok és Európa a 9–10. században.* Budapest, 2000. (A továbbiakban: *Bóna* 2000.) 37–38. o.; *Reindel* 1953. 93. o.

¹³ HKÍF 210. o. Van, aki határozott bajor győzelemnek értékeli, s beilleszti Arnulf herceg sikeres védelmi politikájába, lásd: *Holzfurtner, Ludwig: Gloriosus dux.* Studien zu Herzog Arnulf von Bayern 907–937. München, 2003 (Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte. Beiheft 25. Reihe B). 48–50. o.

¹⁴ HKÍF 266. o.

¹⁵ Érdekes, hogy Reindel a 910. évhez kapcsolja a magyar krónikákban pontos évmegjelölés nélkül szereplő, egyébként rejtélyes Abbach melletti ütközetet, ahol a magyarokra lesből rátámadnak, de azok a bajorok támadását visszaverik. Abbach Regensburg melletti lokalizálása biztos, az azonban teljesen bizonytalan, hogy nemcsak Kézai Simon által önkényesen, vagy esetleg helyi bajor szóhagyomány alapján bedolgozott hagyományról van-e szó. Kézai és a magyar krónikaszerkesztésen kívül Aventinusnál szerepel egyedül az abbachi csata, aki azonban bizonyíthatóan használta a magyar krónikákat, s a helyszínt nyugodtan meríthette abból. Lásd: *Reindel* 1953. 97. o.

*Liutprand lech-mezei csatájának értékelése a magyar
és a nemzetközi szakirodalomban*

Ennyi ismeret birtokában érdemes röviden végigtekinteni a magyar és a nemzetközi szakirodalomból általam szemelvénytípusú kiemelt értékeléseket a 910. évi eseményekről.

Marczali Henrik rövid leírást ad a csatáról. Ennek lényege, hogy a német törzsek (bajor, szász, sváb) megbékélnek és Lajos király vezetése alatt egyesülnek. A magyarok Augsburgnál megtámadják a gyülekező hadakat és teljes diadalt aratnak. Marczali (lényegében tömören összefoglalja Liutprand történetét) a csata napját 910. június 10-re teszi.¹⁶

Kristó Gyula is foglalkozik ezzel a csatával, megállapítja, hogy ez egy portyázó akció része volt, melyre a magyar had Bajorországon keresztül vonult fel és az első ütközetet 910-ben Augsburgban, a Lech-mezőn vívták meg. A csata leírásánál elfogadja Cremonai elbeszélését, és az ütközetet június 12-ére teszi. Szerinte a következőre Frank földön (Franconia) került sor június 22-én, ahová őseink első ízben jutottak el. Visszatérésük közben a bajoroktól vereséget szenvedtek Neuchingnál (Erding mellett).¹⁷

Bóna István Liutprandot követve értékeli „az első lech-mezei csatát”, melyben a „sváb-frank-bajor” tábor őseink elárasztják nyilaikkal. A táborban vesztí életét Gausbert gróf (a sereg tényleges vezére) és Managolt, az alamannok grófja. Az ütközet dátumát a reichenauai nekrológium alapján június 12-ére teszi. Szerinte 10 nappal később a frankok fölött győzedelmeskedett a portyázó had. Az ütközetre a keleti frank határvidéken került sor. A győzelmet a Regino folytatása címen ismert munka alapján (910-ben „a frankokat sírni valóan legyőzték és futásra kényszerítették”) a lech-mezei csatához hasonlítja. Nekrológium alapján ezt a csatát 910. június 22-ére datálja, melyben elesett Konradin Gebhard, az ellenség vezére (Lotharingia hercege) és Liudger (frank Ladengau grófja).¹⁸

Csorba Csaba (elfogadva a cremonai püspök csataleírását) az Augsburg melletti ütközetet – az előző értékeléseknek megfelelően – június 12-ére datálja.¹⁹

A csata értékeléséhez jól dokumentáltan összegyűjtötte a forrásokat Kurt Reindel.²⁰ Értékelésében az eseményekkel kapcsolatos 24 forrást mutatja be, melyből a fent idézettek tartalmaznak eredeti, nem ismétlődő információkat.

Reindel úgy értelmezi Liutprand történetét, hogy a király három délnémet törzsnél (bajor, frank és sváb) rendelt el mozgósítást. Szerinte a történetből az világlik ki, hogy nem is annyira a svábok, inkább a frankok voltak fenyegetve. A három törzs fegyvereseinek egyesülésére nem került sor. A beérkezett frank csapatok Lajos király és Gebhard gróf

¹⁶ *Marczali Henrik*: Magyarország a királyság megalapításáig és Magyarország az Árpádok korában. Milleniumi magyar történet I. Szerk.: *Szilágyi Sándor*. Budapest, 1895. 48. o.

¹⁷ *Kristó Gyula*: Az Árpád-kor háborúi. Budapest, 1986. 25–26. o.

¹⁸ *Bóna* 2000. 36–37. o.

¹⁹ *Csorba Csaba*: Árpád népe. Budapest, 1997. 114. o. A szakirodalomban egyébként általános a 910-es csatának Augsburghoz való lokalizálása, vö. még *Vajay Szabolcs*: Der Eintritt des ungarische Stammes in die europäische Geschichte (862–933). Mainz, 1968. 48–49. o.; *Benda Kálmán* (főszerk.): Magyarország történeti kronológiája I. Budapest, 1983. 70. o. Liutprand tekintélyének köszönhető, hogy a német királyi és császári okleveleket számba vevő kézikönyv (online elérhetősége <http://regesten.regesta-imperii.de>, belépés: 2011. október 26.) a kétségek ellenére is számol Gyermekek Lajos 910-es augsburgi tartózkodásával.

²⁰ *Reindel* 1953. 94–98. o.

vezetése alá kerültek, míg a sváb sereget délen hagyták, feltehetően az ellenség bekerítése céljából. Az erre nyomuló magyarok „beléjük botlottak” és rajtaütöttek a sváb seregen. Az összecsapásban elesett Gozbert gróf a svábok vezére. Az ütközet dátumát a X. század második felében, a Reichenauban írt nekrológ alapján június 12-ére teszi. Ezt követően veszi sorra a második ütközetet Augsburg mellett, melyet úgy értékel, hogy kezdeti keleti frank sikerek után vereséggel végződött. A csatában életét veszítette a sereg vezére, Gebhard gróf. Az esemény dátumát a remiremonti nekrológium alapján június 22-ére datálja.

Kurt Reindel azonban felveti Liutprand történetével kapcsolatos kételyeit is, ezek közül a leglényegesebbek a csata időpontjára, illetve annak hiányára, és helyére vonatkoznak. Reindel szerint azonban nem datálható máskorra az ütközet, mint 910-re.

Más forrás nem támasztja alá a Cremonai által megadott helyszínt sem. A csatát ugyanis egyedül Liutprand helyezi Augsburg térségébe. Az egyik ütközet helyszínéül a bajor források Neuchingot jelölik meg. Reindel pedig azt feltételezi, hogy a döntő ütközet nem Neuchingnál esett meg, mivel itt a bajor csapatoknak csak részsikeréről beszélhetünk.²¹ Szerinte talán Arnulf herceg, Liutpold fia ütött rajta az útban zsákmánnyal hazatérő magyarokra, azonban erre az eseményre vonatkoztatható sváb források nem értékelik nagyra az eseményt, hiszen őseink a zsákmánnyal együtt hazatértek.

Megfigyelhető, hogy a cremonai püspök történetét az értékelések csak más források segítségével képesek értelmezni és idejét 910-re valószínűsítik, azonban sem Augsburg, sem Lechfeld nem szerepel egyik forrásban sem helyszínként.

Liutprand forrásértékét általában az utókor vegyesen ítéli meg. A forráskritika elismeri ugyan, hogy az Antapodosis számba vehető a honfoglalás forrásaként, azonban csak fenn tartásokkal. Az egységes szakmai megítélés a művet műfajilag memoárnak tekinti. Nagyban hozzájárul ehhez, hogy Liutprand többnyire nem fektet hangsúlyt történetei időbeli behatárolásához, 935-ig terjedő elbeszélései szóbeli forrásokra támaszkodnak, melyek közül a korábbiak már nagy valószínűséggel „másodkézből” juthattak hozzá (962-ben még dolgozott az Antapodosison), így következtetései rendkívül szubjektívek. Mindebből következik, hogy az Antapodosis forrásként, csak kellő óvatossággal használható.²² Néhány példa az Antapodosisból jól illusztrálja a cremonai laza idődimenzióit. A magyarokkal kapcsolatos események kezdetét Bölcs Leó bizánci császár (886–912) idejére határolja be. Szerinte a magyarok népét abban az időben még a Keleti Frank Birodalomban nem ismerték. Legközelebbi, őseinkkel kapcsolatos történetét Arnulf császár (887–899 keleti frank király, 896-tól császár) regnálásához köti, mikor a király a magyarokat hívta segítségül a morvák ellen, de ennek pontos idejét nem írja. Részletesen tudósít a brentai csatáról, melynek helyét korabeli kútfők is megerősítik. Egy évvel Arnulf halála után (899), évszám nélkül említi eleink támadását Felső-Pannónia és Ostmark ellen. Ezt követően tér rá az általa Augsburg térségébe lokalizált csata színes leírására. Nem is említi a 907-ben lezajlott, a bajorok történelmében is sorsfordító pozsonyi csatát. Az egyes időszakok elnagyolása, és közbevetőleges, élményszerű részletességgel ecsetelt csataleírások erősen emlékeztetnek a mások által elmesélt személyes élmények ellenőrizetlen adaptálására. Ilyen történetnek

²¹ Források: *Annales Alamannici*, codd. *Modoetiensis et Veronensis* a 910 és *Annales Laubacenses*.

²² Szovák Kornél: Az itáliai kútfők. In: Györffy György (főszerk.) – Kovács László – Veszprémy László (szerk.): A honfoglaláskor írott forrásai. A honfoglalásról sok szemmel. II. Budapest, 1995. 163–172. o.

tűnik a portyázó magyar csapatnak, a lechfeldi csatában a keresztény tábor ellen intézett hajnali támadása is.

Ha nem ismernénk más forrásokból az uralkodókhoz kötődő évszámokat, szinte lehetetlen lenne Liutprand történeteit időben leszűkíteni.

A Cremonai az Antapodosisban nem írt a 907. évi eseményekről. Történetében a datálás nélkül ecsetelt augsburgi (lechfeldi) ütközet sorrendben a 900. év történéseit követi. Sőt, a 907. évi pozsonyi vesztes csatára azonosítható gondolatok és logikai összefüggések is kihámozhatók Liutprandnál. Kiderül már az idézett történet elején, amikor bevezeti az augsburgi csata előzményeit, hogy Lajos király, amikor értesült „népe pusztulásáról”, elrendelte minden alattvaló részére a magyarok elleni harcban való részvételt. Az időpont hiányában ez felfogható úgy is, hogy a Pozsony alatti hatalmas bajor vereség hírének hallatára a király elrendelte a keleti frank birodalom részére a teljes mozgósítást. Az idő rövidsége, azaz a vert hadat üldöző magyar csapatok gyors Ennsburg alá érkezése miatt azonban nem tudták a mozgósítást teljesen végrehajtani. Mégis egy nagyobb had Lajos király vezetésével megütközött a magyarokkal és részsiker után (a szándékos meghátrálást tekintve ennek) vereséget szenvedtek. Ennek alapján Liutprand történetének egyik csatáját – tartalmilag értékelve – akár 907-re is datálhatjuk. Ezt alátámasztja a csataleírást követő bejegyzés, miszerint a magyarok később végigdúlták a svábok, a frankok, és a szászok országát, ami akár a 908–911-es évek történéseire is utalhat.

A 907. évi pozsonyi vesztes csata után a keleti frank területek fenyegetettsége olyan mértékű volt, amely valóban indokolhatta a már korábban elrendelt mozgósítás végrehajtására történő újbóli felszólítást. A Cremonai történetében a király fenyegetése az „akasztófával” arra is utalhat, hogy a pozsonyi csata előtt elrendelt mozgósítás ellenére a keleti frank sereget jobbra csak a bajorok töltötték fel, sokan távol maradtak. Az is gyanús, hogy Liutprand az általa augsburgi csatának nevezett összecsapásokban nem említi az elesettek neveit. Talán nem ismerte a máig fennmaradt forrásokat?

Kételeyekkel nem vagyok egyedül. Liutprand műveinek kiadója, Joseph Becker megjegyzi: Liutprand híradása a kalandozás esetében annyira egyedülálló, hogy „kevésbé meggyőző”.²³

Maximilian Georg Kellner is rámutatott, hogy Liutprand bizonytalan kronológiája már a kortárs történetírót, Annalista Saxot²⁴ is megzavarhatta, aki a vélhetően 910-es eseményeket 901-hez teszi.²⁵ Kellner utal arra is, hogy Rudolf Lüttich²⁶ a Liutprand-féle földrajzi leírás hitelességét kétségbe vonja, és Augsburg lokalizálását a 955. évi esemény hatásának tudja be.

²³ Becker, Joseph (hrsg.): Die Werke Liudprands von Cremona. Hannover, 1915. 35. o.

²⁴ Waitz, Georg (hrsg.): Annalista Saxo. MGH SS VI. Hannover, 1844 (reprint 1980). 590. o.

²⁵ Kellner, Maximilian Georg: Die Ungarneinfälle im Bild der Quellen bis 1150: von der „Gens detestanda” zur „Gens ad fidem Christi conversa”. München, 1996. 134. o.

²⁶ Lüttich, Rudolf: Ungarnzüge in Europa in zehnten Jahrhundert. Berlin, 1910. 58. o.

*A 910. év eseményeit megörökítő források és Liutprand történetének összevetése
(Azonosságok és eltérések)*

Az alábbiakban vessük egybe Liutprand történetét a hiteles források adataival, feltárva az azonosságokat és az eltéréseket.

A források által megörökített 910. évi eseményeket részleteiben is összevetem Liutprand augsburgi csataleírásával. Elsőként kiválogatom a megegyezéseket:

– az évkönyvek szerinti résztvevők: svábok, bajorok és frankok, de Liutprand nem nevezi meg őket. Lajos király és összegyűjtött seregének szerepeltetésével csak sejthető, hogy ő is rájuk gondolt.

– a bajorok részleges győzelme a Sváb évkönyvben. A Cremonai elbeszélése is ezt sugallja, hiszen azt írja, hogy Lajos király eleinte győztesnek gondolta magát. A csatának ez a mozzanata azonban (azaz a szándékos meghátrálás) őseink jellemző harceljárása volt, tehát nem sajátossága egy ütközetnek.

Lényegesek azonban a kimutatható eltérések a dokumentumok között:

– Liutprandnál nem köthető időhöz (még évszámhoz sem) a történet, a források megbízhatóan 910. június 12. és 22. dátumokat adnak meg,

– a cremonai püspök Augsburgot, a források Neuchingot jegyezték fel az összecsapások egyik színhelyéül,

– a történetíró csak Lajos királyt említi név szerint, a források pedig a harcokban elesett méltóságok neveit.

– Liutprandnál két ütközet, a forrásokban (910-ben) három szerepel.

A 910. évi események leírásában az eltérések sajnos éppen a konkrétumokban, egyezések viszont csupán az általánosságokban mutathatók ki. A rendelkezésünkre álló források alapján megállapítható, hogy Liutprand volt az első, aki őseinknek egy 907–911 között megvívott sikeres csatáját Augsburg térségébe helyezi.

A továbbiakban a részletek vonatkozásában – a hajnali támadás epizódját kihagyva – összevetem a források hiteles információit a Cremonai történetével.

A 910. évi források információinak összegzése

Mellőzve egy rövid időre Liutprand élvezetes beszámolóját, értékelem a 910. év forrásainak, a mérvadó évkönyvek, valamint a nekrológiumok idő-, hely- és névinformációit, kiegészítve hadműveleti-harcászati megjegyzésekkel – egy lehetséges történeté.

A nekrológiumok²⁷ nagy valószínűséggel az ütközetek időpontjait örökítették meg. Valójában a Sváb évkönyv két összecsapást említ, melyek időpontjai a nekrológiumok alapján 10 nap időkülönbséggel 910. június 12-ére és június 22-ére tehető. A Salzburgi évkönyv még egy ütközet helyét adja meg Neuchingnál. Tehát három ütközet azonosítható (amennyiben a neuchingi ütközet nem egyezik a június 22-ére azonosítottal), melyekhez két dátumot ismerünk.

²⁷ Necr. Augiae: 910. június 12. – Gausbert gróf, a sereg vezére és Mangolt gróf eleste; Necr. Romaric: 910. június 22. Konradin Gebhard, Lotharingia hercege, feltehetően az ütközet vezére és Liudger, frank gróf halála.

A továbbiakban mérvadónak tekintem a Sváb évkönyvet, mely egyedül tárgyalja összefüggésében a 910. évi eseményeket. Az évkönyv szerint a magyarok először váratlanul Svábföldre²⁸ támadtak, és ekkor veszítette életét Gozpertus gróf. A rövid hírt olvasva azonban nem derül ki, hogy mit jelent a Sváb földre támadás. A leírás vonatkozhat egy ütközetre, de általában a portyázó magyarok pusztítására is. Gozpertus meggyilkolása, és a „sokakat megöltek” szóhasználat inkább szervezett katonai ellenállásra utal. Emellett az évkönyv másik fontos információja, hogy egyértelműen megadja eleink haladási útvonalát délről (Svábföld déli területeiről) észak-északkelet irányába. A Sváb évkönyv hírére erősíti meg a *Necrologium Augiae divitis*, mely Gozpert gróf eleste kapcsán, június 12-én egy magyaroktól elszenvedett sváb vereséget sejtet.

Figyelembe véve a 907. évi pozsonyi győzelem utáni új határt, az Enns folyót, őseink kijutását erre a területre a legrövidebb útvonalon (váratlanul!), a Duna-völgyének déli területeitől nyugatra valószínűsítjük.

Másodjára eleink a frankokkal és bajorokkal ütköztek meg, ekkor esett el Gebhard frank herceg. Az évkönyv ezzel az utóbbi eseménnyel hozza összefüggésbe a bajorok részsikerét, részgyőzelmét. Erről olvashatunk Liutprand elbeszélésében is. Ugyancsak a Sváb évkönyv értesülését támasztja alá a fent hivatkozott *Necrologium Romaricense* bejegyzése június 22-ére, amikor Gebhard frank herceg halálát ezzel a nappal köti össze. Erre a napra azonban nem tehető a neuchingi összecsapás, mivel Neuching nem Svábföldön fekszik, hanem Freising térségében található, amely Bajorországhoz tartozott.²⁹ Ebből következik, hogy a neuchingi ütközetbe nagy valószínűséggel a már hazatérőben lévő magyar had vett részt.

Az évkönyv és a nekrológiumok egybeeső híreit úgy is értelmezhetjük, hogy őseink, valamikor tavasz idő tájt betörték Svábföldre és pusztítva végigszákmányolták azt. Először innen érkezhettek a támadás híre Regensburgba, a királyi udvarba. A források információi szerint a svábföldi eseményeknek egyik epizódja június 12-ére tehető, amikor feltehetően a helyi parancsra mozgósított sváb had nem tudott egyesülni a királyi frank-bajor haddal, nem ért a gyülekezési helyre, mert megütközött a portyázó magyar sereggel amelytől vereséget szenvedett.

A fentiek ismeretében a történetek közötti fehér foltok megalapozott következtetésekkel és észrevételekkel (megállapításokkal) kitölthetőek. A történetek három eseménykörben: a résztvevők és a mozgósítás; az első svábföldi összecsapás és körülményei, a főerők ütközete; valamint a neuchingi összecsapás vonatkozásában – vizsgálhatók.

A megismert területek, nevek, és méltóságok alapján körvonalazódik a 910. évi júniusi összecsapásokban résztvevők köre. Egyértelműen megnevezhetők a svábok és bajorok, akiknek a területét érte őseink portyája, de részt vettek Frankföldről is (Lotharingia hercege). A kiterjedt részvétel arra utal, hogy a király a bajorok, svábok és frankok részére rendelte el a mozgósítást. Erre azonban csak abban az esetben kerülhetett sor, ha az első hírek a magyarok támadásáról idejében megérkeztek Regensburgba³⁰. A gyülekezést a csapatok tartományonként (törzsenként) hajthatták végre. Az is elképzelhető, hogy a sváb

²⁸ Megközelítőleg a mai Baden-Württemberg tartomány.

²⁹ Helytálló, hiszen Augsburgot határvárosnak nevezi Liutprand.

³⁰ Királyi székhely, ám Gyermek Lajos nagyon kis számú 910-es oklevele alapján itteni tartózkodása nem valószínűsíthető (bár ki sem zárható).

területeket ért támadás után a helyi méltóságok már a királyi mozgósítás elrendelése előtt fegyverbe szólították hűbéreseiket. A bajorok és a frankok Regensburg térségében gyülekeztek. A forrásokból, illetve az események helyszíneinek megnevezéséből az derül ki, hogy Lajos király hada a csata előtt ez alkalommal sem tudott egyesülni. Jóllehet a bajorok, svábok és frankok eleget tettek a király fegyverbe szólításának, de csak a frank és bajor csapatoknak sikerült királyi vezetés alatt egyesíteni erőiket.

Őseink váratlan betörését Svábföldre nem lehet konkrét dátumhoz kötni. Két következményét azonban kiolvashatjuk a forrásokból. Az első a helyi ellenállás gyors megszerveződése,³¹ amelynek élére Gozpertus gróf állt. (Az történt, mint az előző évben Bajorországban, mikor Arnulf herceg szólította fegyverbe a bajor hadat.) Ezzel egyidőben küldhették a riasztást Regensburgba a magyar támadásról. Ezek a történések a forrásokban nem köthetők időhöz, de a további időpontok és azon szokás alapján, hogy a nomád hadjáratok tavasszal a lóállomány felerősödése után kezdődtek, valószínűsíthető, hogy a támadás áprilisban, vagy májusban kezdődött. A svábföldi eseményekre vonatkoztatható egyetlen időpont a reichenauai nekrológium június 12-i dátuma, mely nagy valószínűséggel annak a nagyobb összecsapásnak az emlékét őrzi a svábok és eleink között, melyben elesett Gozpertus gróf. Ez lehetett a sváb ellenállás utolsó epizódja.

A következő eseménycikr szerint a bajorok felé nyomuló magyar had megütközött a frankokkal és a bajorokkal (Sváb évkönyv). A hírből kiderül, hogy itt a mozgósított frankok és bajorok egyesített hadáról lehet szó. Ez tűnik a legnagyobb csatának, melyben a két szembenálló fél főerői vettek részt. A források alapján nem azonosítható helyszínen lezajlott csatához kapcsolható Gebhard hercegnek, az egyesített frank-bajor hadak vezére elestének június 22-i dátuma.

A harmadik eseménysor utolsó ismert története Bajorországhoz kötődik. Az Aventinus kivonat szerint Neuchingnál egy bajor csapat megtámadta a zsákmánnyal hazatérő magyarokat, azonban sikertelenül.

A források információit összevetve Liutprand elbeszélésével, hadszíntéri megközelítésben a második ütközet (eseménysor) hozható leginkább azzal összefüggésbe, melyben Lajos király Augsburgba érkező hatalmas hadáról beszél. Katonaföldrajzi értékelésben Augsburg körzete elfogadható gyülekezési körletnek, hiszen a megtámadott térség központi helyeként értékelhető, Svábföld északi részén, közel a bajor határvidékhez, Regensburgtól mintegy 150 kilométerre. A Lech folyó jobb partján elterülő, nagy kiterjedésű Lech-mező nagy hadak befogadását tette lehetővé, mely Lajos király közvetlen katonai kíséretéből (testőrsége), és a mozgósított tartományok beérkező csapataiból állhatott.³² Augsburg térségének szempontjából figyelemre méltó a neuchingi összecsapás,³³ ugyanis Neuching földrajzi elhelyezkedése Augsburghoz és a magyar csapat Rott folyó menti visszaújtáéhoz viszonyítva hadműveletileg indokolható, de mint hadiút nem fogható fel egyedi ismérvként.

³¹ HKÍF 192. o. Hasonló gyors mozgósításról ad számot a Fuldai évkönyv 900-ban mikor őseink megtámadták az Ostmarkot és egész Linzig hatoltak előre. Ekkor Liutpold határgróf gyűjtött gyorsan hadakat és a passauai püspök fegyvereseivel egyesülve eleink ellen fordult.

³² A keleti frank tartományok mozgósításáról részletesen lásd: *Torma – Veszprém* 2008. 82–85. o.

³³ A bajorok nem először támadtak a hazatérő, zsákmánnyal megrakott, kiszolgáltatottabb hadra. Ezt tette egy évvel korábban is sikeresen Arnulf bajor herceg. Valószínűsíthető, hogy a neuchingi támadást is ő vezette.

Liutprand csataleírásának hitelességét több értékelés visszavezeti, illetve származtatja a Sváb évkönyvben is megtalálható motívummal. Mindkettőben egy részleges (bajor) sikerről emlékeznek meg, ami nem fordította meg a csata sorsát. Őseink harceljárásainak ismeretében ez a motívum – azaz a színlelt meghátrálás –, mint általánosan alkalmazott manőver a hadtörténeszek értékelése szerint nem tekinthető sajátosságnak, hiszen ez gyakran alkalmazott módszer volt.

Összegezve: Liutprand történetét megecáfolhatatlan bizonyítékokkal a források alapján alátámasztani nem tudjuk. Történetének hely és idő szerinti behatárolása, forrásokban megtalálható összefüggések alapján levont, nagyfokú bizonytalansággal rendelkező következtetés lehet csupán. A korabeli források és a Liutprand története közötti hasonlóság nem meggyőző. Valószínűsíthető, hogy a Cremonai „értékelt”, vagy inkább „összeollózott” története a 910. évi lechfeldi csatáról nem tekinthető forrásértékűnek.

Aventinus értékelése a 907. évi Enns környéki csatáról

Aventinus, miután a Bajor Évkönyvek című munkájában részletes leírást ad a 907. évi, Pozsony alatti magyar győzelemről a Liutpold keleti határőrgróf vezette bajor had felett, a csata folytatásaként egy Enns környéki ütközettel zárja történetét.³⁴ Az alábbiakban a történet vonatkozó részét idézem: „A magyarok, miután ilyen nagy győzelmet arattak, zsákmánnyal teli táborokat kaparintottak meg, a menekülők nyomába erednek. Megfékezésükre Lajos a sereg szétszéledt katonáit egybegyűjti, újabb csapatokkal egészíti ki a mellette maradt tartalékból. Nem tudván az ellenség által előkészített cselvetésről, kivezeti seregét. Ugyanis a magyarok a mezővel szomszédos erdőben rejtették el az övéiket, ahonnan mindkét sereget szemmel lehetett tartani. Az ellenfél menekülést színlel, a mienk türelmetlenül üldözik őket, miközben alakzataik felbomlanak, a csatarend szétesik. A menekülők a lesvetés helyéhez vezetik őket, s mihelyest elhaladnak az erdő mellett, az ott rejtőzködők kiáltozva hátulról váratlanul rárontanak a mienkre, s az elől menekülők is megállnak és keményen szembeszállnak az üldözőkkel. A hátulról, szemből, mindenfelől körbefogott bajorokat legyilkolják. Lajos király Passauba menekül.”³⁵

Aventinus a történetet röviden összefoglalva bedolgozta a német nyelvű Bajor Krónikába is:³⁶ „Miután a magyarok ilyen nagy győzelmet arattak a bajorok felett, az Enns mellett nyomultak előre, ahol Lajos király Burchard passauai püspökkel és hadinépükkel táborozott. A magyaroké lett a győzelem, sok katonát levágtak. Lajos király Passau felé menekült.”³⁷

Aventinus – aki bizonyíthatóan olvasta Liutprandot – foglalkozott a történet helyének bizonytalanságával. A Bajor Évkönyvek című művének a pozsonyi csatával (907) foglalkozó része záró bekezdésében, ahol a pozsonyi győzelem után Lajos király seregének még egy Enns környéki vereségét taglalja, érdekes megjegyzést tesz: „Úgy tudják, hogy ezt a

³⁴ Torma – Veszprémy 2008. 215–216. o. A forráshelynek a magyar historiográfiai kapcsolatára lásd: Veszprémy László: Az augsburgi csata (955) historiográfiai képéhez. In: Fedeles Tamás – Bagi Dániel (szerk.): Font Márta emlékkönyv. Pécs, 2011. (Megjelenés alatt.)

³⁵ Fordította: Veszprémy László.

³⁶ Torma – Veszprémy 2008. 216. o.

³⁷ Fordította: Veszprémy László.

vereséget a bajorok Augusta Rheithiae-nél, német nyelven Augsburgnál szenvedték el, a nevek hasonlósága azonban megtévesztette őket, hiszen csak egy betűnyi különbség miatt lett Ansburgból [Ennsvárból], Anassoburgium-ból Augsburg.”³⁸

És Aventinusnak ez a bejegyzése hozta zavarba az utókort és okozott bizonytalanságot a csata helyét és idejét illetően.

Legutóbb Veszprémy László foglalta össze a humanista történetíró alapos hadtörténeti kutató- és értékelő munkáját. Meggyőző formai hasonlatosságokat mutatott ki Aventinus műve és a korabeli források között, melyekből látható, hogy a humanista történetíró alaposan forgatta a korabeli évkönyveket és nekrológiumokat, valamint elődei (itt konkrétan Regino prümi apát és Liutprand cremonai érsek) műveit, és azokat felhasználta a Bajor Évkönyvek megírásánál.³⁹

Természetesen ez nem lehet egyértelmű bizonyíték arra, hogy Aventinus Liutprand Antapodosis művének 910. évi eseményekre vonatkozatható csataleírását vonta be a 907. évi események sorába, azonban nem is zárható ki.

Mindezek alapján feltételezhető, hogy amennyiben a két történetíró által elmondottakat nem alkotásuk időrendje szerint rendeljük egymás alá, hanem a kiterjedt forráskutató munkájuk szerint értékeljük, akkor azt láthatjuk, hogy Aventinus volt az, aki először rámutatott Liutprand tévedésére Augsburgot illetően. Ebben a megközelítésben a humanista történetíró Augsburg–Ansburg magyarázata elfogadható.⁴⁰

Közvetett történeti adatok egy Enns környéki ütközet megtörténetére 907-ben

A 907. évi magyar győzelem eredményeként a törzsszövetség nyugati határát az Enns folyóig terjesztette ki. Az Enns folyó elismerését határfolyóként Gyermek Lajos 909. február 17-ére keltezett ajándékozási okirata is alátámasztja, miszerint ezen a napon Piligrim salzburgi érsek és Aribo határőrgróf a magyarok által okozott veszteségekért kárpótlásként (ajándékként) fele-fele arányban megkapták a Traunkirchen-i Apátságot (Ausztriában, a Traunsee nyugati partján).⁴¹ Eszerint (főként) Aribo szenvedett veszteséget azzal, hogy elveszítette a Noricumbeli grófságát, amely már csak a Traungaura korlátozódott.

Bóna István is úgy tudja, hogy Liutpold fia Arnulf bajor herceg 908-ban az Enns folyót elismerte a két országot elválasztó határfolyónak.⁴² (907-ben eleinknek még ki kellett jutni az Enns folyóig.) Rudolf Rainer forráskutatásai alapján megállapította, hogy a pozsonyi csata utáni időszakban, egészen Szent Istvánig erről a vidékről (az Ostmark Ennstól keletre fekvő területe) semmi hírünk nincs, írásos források nem emlékeznek meg a térségről.⁴³

A gyeptű határának kitolása az Enns folyóig megkönnyítette őseink zsákmányszerző hadjáratainak kijutását a gazdag Keleti Frank Tartományokba.

³⁸ Veszprémy 2007. 7. o.

³⁹ Uo. 6–7. o.

⁴⁰ Aventinus eredményét elfogadta, igaz 910-re vonatkozóan, *Gina Fasoli*: Le incursioni ungare in Europa nel secolo X. Firenze, 1945. 123. o.

⁴¹ Reindel 1953. 93–94. o.

⁴² Bóna 2000. 37–38. o.

⁴³ Reiner, Rudolf: Bosendorf–Pressburg. *Südostdeutsches Archiv*, XXVI/XXVII. (München, 1983/1984.) 40. o.

Természetesen mindezen tényekből még nem következtethetünk megcáfolhatatlanul egy Enns környéki csatára, de rendelkezésünkre áll ebbe az irányba mutató forrás is. Figyelemre méltó, hogy a Sváb évkönyv 907-ből két ütközet megtörténtét őrizte meg. A 907. évnél két bejegyzés található a „bajorok háborújáról” a magyarok ellen. Ez ad hírt a bajorok hatalmas vereségéről, melyben Liutpold herceg, valamint a bajor egyházi és világi méltóságok elestét és a teljes bajor sereg megsemmisülését örökíti meg.

Az évkönyv első bejegyzésében olvashatjuk: „A bajorok kilátástalan háborúja a magyarokkal, Liutpold herceget (bajor határőrgróf) megölték, övéinek féktelen kevélységét letörték, és a keresztények alig néhányan menekültek meg, a püspökök és grófok többségét meggyilkolták.”

Ennek a vereségnek a híre – melynek a helyét a Salzburgi évkönyv alapján Pozsony alá helyezzük⁴⁴ – készíthette a királyt a Keleti Frank Birodalom teljes területére kiterjedő mozgósítás elrendelésére.

A második bejegyzés szerint:

„A bajorok teljes seregét megsemmisítették a magyarok.”⁴⁵

Ez a két, egymást követő, de különálló bejegyzés teljesen illik a két csata gondolatmenetébe, hiszen Pozsony alatt nem érte vesztesség a királlyal Ennsburgban visszamaradt tartaléksereget. A bajor had teljes megsemmisítése csak a második veszített csatával értelmezhető! Amennyiben Pozsony térségében szükségessé vált a magyar haderő egy részének átcsoportosítása a Duna északi partjára, a bajorok üldözése is lazább lehetett, és a Duna jobb partján több menekülő csoport elérhette Ennsburgot.

A német nyelven írt Bajor krónikában is megemlékezik Aventinus az Enns melletti csatáról. Igaz rövidebben, két mondat erejéig, de a latin nyelvű változathoz képest egy nagyon fontos – hitelességét alátámasztó – információt fűz a történetekhez. A kiegészítés szerint Lajos királlyal együtt található az Enns melletti táborban az a Burchard passauai püspök, aki a Bajor Évkönyvek szerint Ennsburgban maradt a királlyal, miután Liutpold serege megindult Pozsony felé. Burchard püspök neve előfordult abban a királyi ajándékozó okiratban⁴⁶ is, amely a bajor sereg indulásának napjához (907. június 17.) kötődik, és a király mellett jelen vannak a hadjárat vezetői és Burchard passauai püspök is. A püspök jelenléte és a király Passauba menekítése teljesen illik az Aventinus által leírt helyzetképbe. Illeszkedik a történethez az okiratban szereplő Aribo személye is, aki a hadjárat indulásának napján a király kíséretében maradt Ennsburgban. A csatában nem veszté életét, és ezt más, későbbi források is megerősítik.

⁴⁴ HKÍF 210. o. „Nagyon szerencsétlen harc folyt Brezalauspurcnál [Pozsony] július Nonae-je 4. napján [július 4-én]”

⁴⁵ HKÍF 202. o.

⁴⁶ Torma – Veszprémy 2008. 217. o.

Az Ennsburg alatti ütközet valószínűsíthetőségének elvi és hadműveleti megközelítése

Elvi megközelítés

Bölcs Leó bizánci császárnak A taktika című munkájában, a türkök harceljárását értékelve, azt jegyezte fel, hogy a türkök győzelmük után azonnal megkezdik az ellenség kíméletlen és hosszan tartó üldözését. Erre szolgáltat adatot A Szent György csodáit felsoroló óbolgár gyűjtemény, mely a magyar-(dunai) bolgár háborúban részt vevő magyar harccsoport Symeon bolgár cár fölött aratott győztes csatája után megkezdte a szétvert csapatok üldözését: „...Amikor az ugrok (magyarok) szétvertek bennünket, mi ötvenen egy úton menekültünk. És üldözőbe vettek bennünket az ugrok...”⁴⁷

Ez történt a Brenta folyó melletti győzelem után is. I. Berengár itáliai király megvert csapatát mintegy 300 kilométeren át, egészen Páviáig üldözték eleink. A harceljárásukat megőrkítő Bölcs Leó szakszerű följegyzéseit összefoglalva látható, hogy őseink minden esetben a szemben álló fegyveres erők egy hadművelet keretében történő teljes megsemmisítésére törekedtek, melynek utolsó fázisa az üldözés volt.

Miért maradt volna el a megvert bajor csapatok üldözése a pozsonyi csata után?

Hadműveleti megközelítés

Aventinus elbeszélésében két különböző magyar harceljárást ír le. Az első a gyepűsávban végrehajtott, több napos halogató harc, melyben őseink többször megismételve, a szándékos (tudatos) megfutamodás manőverét alkalmazták a túlerőt képviselő ellenségtől való elszakadás érdekében. A halogató harcban veszteségeket szenvedett, kifárasztott ellenséget táborban támadták meg és mértek rájuk végső csapást Pozsony alatt. A második (feltételezeten megtörtént) ütközetnél, pedig az ismert, klasszikus színlelt meghátrálás harceljárását beszéli el Ennsburg térségében, amelyre üldözés után került sor.

Megnéztem, hogy a Pozsony alatti csatát követően, milyen lehetőségek álltak őseink előtt az üldözésre. Egyáltalán üldözték-e a megvert bajor csapatokat? A témával kapcsolatos érdemi foglalkozást erősíti Aventinus elbeszélése, mikor a bajorok Pozsony alatt elszenvedett veresége után arról ír, hogy a magyarok azonnal a menekülők nyomába eredtek és még egy csatára került sor, melyben Gyermek Lajos a vele maradt tartalék erőkkel és az összeszedett megfutamodókkal szándékozott feltartóztatni őseink nyomulását, de csatát veszített és Passauba menekül.

A következőkben nem törekszem Aventinus történetét sem bizonyítani, sem cáfolni, csupán azt vizsgálom (modellezem), hogy megtörténhetett-e az üldözés?

Az értékeléshez az előzőekben említett kiinduló adatokkal rendelkezünk:

- ismerjük a Pozsony alatti ütközetek dátumait (907. július 4. és 5.),
- tudjuk, hogy 908-ra Aribo határőrgróf a magyarok behatolása miatt elveszítette Noricum-beli grófságát (Alsó-Ausztriában a Dunától délre fekvő területek). Veszteségét a király 909 februárjában, a Traungau területén (tehát az Enns folyótól nyugatra) fekvő apátsági terület egy részével kárpótolta,

⁴⁷ HKÍF 166–167. o.

- az Enns valószínűsíthető határfolyónak,
- ismerjük őseink zsákmányszerzéssel egybekötött megközelítési lehetőségeinek, üldözési sebességének határértékeit (Itáliában és a pozsonyi csatában 5–6 km/nap).

A bajorok részére az Enns folyó előtt, harceljárásuknak megfelelő (szétbontakozásra alkalmas) terület közvetlenül az Enns folyó előtt keletre, Ennsdorf előtt, valamint Amstetten északon, Stephanshart és a Duna közötti sík térségében húzódott. A két terület Pozsonytól mért távolsága megközelítőleg 250 és 220 kilométerre becsülhető.

Végezzünk számításokat őseinknek, ezeknek a területeknek a megközelítési lehetőségeire, és foglaljuk táblázatba az üldözési sebesség intervallum határértékeivel szomszédos sebességeket is:

Becsült üldözési sebesség	Pozsonytól mért távolságok megtételéhez szükséges napok	
	250 km, Enns kelet	220 km, Amstetten észak
4 km/nap	63	55
5 km/nap	50	44
6 km/nap	42	37
7 km/nap	36	31

A szélső értékeket figyelembe véve, Amstetten északi körzetét augusztus 5–29. között érthették el őseink, középtérrel számolva augusztus 11–18. között.

Ugyanezt a számvetést az Enns folyótól keletre elvégezve, augusztus 10.– szeptember 17., illetve augusztus 16–24. közötti eredményeket kapjuk. Amennyiben eleink azonnal megkezdték az üldözést, Amstetten északi körzetébe már augusztus elején, az Enns folyótól keletre pedig augusztus közepe–szeptember első felére érthettek ki.

Következő lépésként azt vizsgáljuk meg, hogy ezen körzetek valamelyikében fogadhatta-e Gyermek Lajos az üldözőket? A július 4-i vesztes ütközet után azonnal indulhatott a menekülők közül egy lovas hírnök a királyhoz Ennsburgba. A 270 kilométer távolság leküzdését váltott lovak esetén 60 kilométerrel számoltam naponként. Ez esetben július 9-én a lovas futár már jelenthette a vereséget, és a királynak bőven állt rendelkezésére elegendő idő csapatai rendezésére és előnyös terepszakasz elfoglalására, még az üldözők legkorábbra becsült beérkezéséig, augusztus 1-jéig is.

Aventinus is említ egy augusztusi dátumot: augusztus idusának ötödik napját (azaz augusztus 9-ét)⁴⁸, de ez a dátum nála nem azonosítható az Enns melletti ütközettel. Aventinus erre a napra teszi Liutpold halálát, a korabeli nekrológiumok július 5-re. Azért legalább gyanút keltő Aventinus augusztusi dátuma, amely őseink ismert üldözési sebességét (5–6 km/nap) figyelembe véve, Enns alá érkezésükkel esik egybe.

Összehasonlítva a két szerző elbeszélését, elsőként lényeges azonosságokat fedeztünk fel bennük. Gyermek Lajos király, mint a német seregek vezére mindkét leírásban szerepel. A csatát mindkét történetírónál mozgósítás előzi meg. Mindkét történetben a magyarok a színlelt meghátrálás manőverével csalják csapdába az ellenséget.

⁴⁸ Ezt a dátumot is a reichenai nekrológiumban olvashatta, „Alemanni ab Ungaris occisi sunt”. Ennek kapcsolata a szintén ott olvasható június 12-i bejegyzéssel bizonytalan, mivel mindkettő későbbi, a X. század első feléből származó beszűrés. Az M.G. Necrol. I. legújabb kiadása sem dönt ebben a kérdésben, igaz a bejegyzést augusztus 10-re teszi (276., 278. o.).

Azonban eltérések is kimutathatók a két munka között, és elsősorban a konkrétumokat illetően. A legfontosabb a dokumentáltan különböző csatahelyszín (Liutprandnál augsburgi gyülekezés után Lech-mező és Aventinusnál egy vesztes csata után Ennsburg). A csata éve Aventinusnál 907, Liutprandnál nincs dokumentálva. Az elesettek nevei csak Aventinusnál kerülnek felsorolásra (az első ütközetben, Pozsonynál). Az ennsburgi ütközetnél Lajos király jelenlétén túl, Burchard passauai püspök neve és a király Passauba menekülése is szerepel. Összességében Aventinusnál több konkrétum kerül megnevezésre.

Összehasonlítva az elemzett aventinusi és liutprandi történeteket, megállapítható az a lényeges különbség, hogy Aventinus elbeszélése („értékelése”) a 907. évi eseményekről többnyire jól dokumentált, az események logikusan követik egymást és hadműveletileg indokolhatóak. Amit az utókor részére hagyott, egy körültekintő hadtörténész alapos értékelésének eredménye. Liutprand történetéről mindez nem mondható el. A Cremonai történetét olvasva, meggyőződhetünk róla, hogy nem ismerte ezekre az évekre vonatkozó német évkönyveket, a pozsonyi csatáról pedig nem is olvasott, de legalábbis nem ismerte fel annak tényleges jelentőségét. Sajátosan kusza csataleírásából az látszik valószínűnek, hogy eleink sikeres kalandozásainak egyikét – talán egy általunk nem ismert „ennsburgit” – összekombinálta a színlelt meghátrálás manőverével (amelyet egyébként bizánci forrásokból, de Reginótól is olvashatott), valamint az éjjeli rajtaütés taktikájával, melyet az általa jól ismert 899. évi, Brenta folyó melletti ütközet történetéből meríthetett. Az, hogy a Cremonai miért ír Lech-mezőt is, talán magyarázza a körülmény, hogy a 955-i lech-mezei csata után írta művét. Mindebből következik, hogy Liutprand zavaros történetének hitelessége kétségsbe vonható és nem tekinthető forrásértékűnek!

A helyszínt illető tévedését elsőként Aventinus vette észre, azonban a humanista történetíró által tudósított Ennsburg melletti ütközet megtörténtének hitelességét – napjaink történetírói érvelésének követelményét figyelembe véve – csökkentti, hogy nem maradt fenn 907-ből az Ennsnél történt összeütközésre egyértelmű forrás, egy rövid évkönyv jellegű bejegyzés, amit talán Aventinus még olvashatott. A rendelkezésünkre álló korabeli források közvetett bizonyítékai és a hadműveleti elvek figyelembevételével a 907-ben Pozsony alatt lezajlott ütközet utáni eseményeket (a megvert bajor csapatok üldözésének, majd később egy Ennsburg melletti ütközetnek a megtörténtét) mi is hasonlóan értékelhetjük.

BÉLA TORMA

NOTES ON THE CHRONOLOGY OF THE HUNGARIAN RAIDS IN 907 AND 910

Summary

The Middle-Age Humanist historian Aventinus recorded that the Hungarian troops had defeated the army of East Frankish King Louis the Child twice at today's Bratislava in 907, in the field at Ennsburg.

The account of the second battle at the Enns is considered almost unanimously by historians to have been taken by Aventinus from Liutprand's *Antapodosis*, a historical work recording the battle at Lech Field, a Hungarian victory over the Eastern Franks, dated by posterity to the year 910. Aventinus linked the story of this battle arbitrarily to the events in 907. When comparing the stories by Aventinus and Liutprand, a major difference can be observed between the two. Aventinus's account ("evaluation") of the events of the year 907 is mostly well-documented, the course of events is logical, and can be justified from the war-operational viewpoint. What he left to posterity is the result of a careful war historian's thorough evaluation. The same cannot be said of Liutprand's story. When reading his Cremona story, it becomes clear that he did not know about the German yearbooks referring to these years, and he had not read about the battle at Bratislava, or he did not see its real significance. His uniquely confused battle-account gives us the impression that he might have combined one of the Hungarians' successful raids, maybe an unknown one at Ennsburg, with the story of the fake withdrawal manoeuvre.

The paper presents the author's doubts in connection with this rigid viewpoint.

BÉLA TORMA

OBSERVATIONS SUR LA CHRONOLOGIE DES INCURSIONS
DE 907 ET DE 910 DES HONGROIS*Résumé*

Aventinus, historiographe humaniste médiéval nota qu'en 907 les troupes hongroises remportèrent deux victoires sur les troupes du roi-enfant franc oriental Louis près de Presbourg sur les champs avant Ennsbourg.

Quant au récit de la deuxième bataille perdue près d'Enns, les historiens s'accordent à dire qu'Aventinus le puisa dans le récit de la bataille des champs de Lech (victoire hongroise sur les francs orientaux) avant de l'associer arbitrairement aux événements de 907. Cette bataille figurant dans l'œuvre historique « *Antapodosis* » de Liutprand fut en effet datée de 910 par la postérité. Il ressort de la comparaison des histoires d'Aventinus et de Liutprand une différence essentielle : le récit (« appréciation ») d'Aventinus sur les événements de 907 est plutôt bien documenté, ceux-ci se succèdent logiquement et sont justifiés du point de vue des manœuvres. Ce que Aventinus nous légua est le résultat d'une appréciation bien fondée d'un historien militaire avisé. Nous ne pouvons toutefois pas dire la même chose sur le récit de Liutprand de Crémone. En lisant ce dernier, nous pouvons supposer qu'il ne connaissait pas les annales germaniques relatives à ces années, qu'il ne lut rien sur la bataille de Presbourg ou qu'il ne sut pas reconnaître son importance réelle. Sa description de bataille particulièrement confuse laisse supposer qu'il combina dans son récit une incursion réussie de nos ancêtres – peut-être l'une « d'Ennsbourg » que nous ignorons – et la manœuvre du retrait simulé.

Dans mon étude, j'ai formulé des doutes concernant cette position rigide.

BÉLA TORMA

ANMERKUNGEN ZUR CHRONOLOGIE
DER UNGARISCHEN STREIFZÜGE DER JAHRE 907 UND 910*Resümee*

Aventinus, der humanistische Geschichtsschreiber des Mittelalters, zeichnete auf, dass die ungarischen Truppen im Jahre 907 unter Pressburg (Pozsony, heute Bratislava) auf dem Feld vor Ennsburg gleich zweimal einen Sieg gegen die Truppen Ludwig des Kindes, König der Ostfranken, errangen.

Über den Bericht der zweiten verlustreichen Schlacht unter der Enns vertreten die Historiker den einheitlich erscheinenden Standpunkt, dass dieser von Aventinus aus der Erzählung der Schlacht auf dem Lechfeld (ungarischer Sieg über die Ostfranken) geschöpft worden war. Diese wurde im historischen Werk Antapodosis von Liudprand verewigt und wird von der Nachwelt mit dem Jahre 910 datiert. Aventinus verband wohl die Geschichte dieser Schlacht willkürlicher Weise mit den Ereignissen des Jahres 907. Wenn wir die analysierten Berichte von Aventinus und Liudprand vergleichen, so können wir feststellen: Der wesentliche Unterschied besteht darin, dass der Bericht („die Beurteilung“) von Aventinus über die Ereignisse des Jahres 907 mehrheitlich gut dokumentiert ist, die Ereignisse folgen logisch aufeinander und sind auch aus der Sicht des Manövers begründbar. Was er der Nachwelt hinterlassen hat, ist das Ergebnis der gründlichen Beurteilung eines umsichtigen Militärhistorikers. Vom Bericht Liudprands kann all dies nicht gesagt werden. Wenn wir die Geschichte des Geschichtsschreibers aus Cremona lesen, so können wir uns vergewissern, dass er die sich auf diese Jahre beziehenden deutschen Jahrbücher nicht kannte und nichts von der Schlacht von Pressburg gelesen, oder zumindest die tatsächliche Bedeutung dieser Schlacht nicht erkannt hatte. Auf Grund seiner eigentümlich wirren Schlachtbeschreibung scheint es wahrscheinlich, dass er einen erfolgreichen Streifzug unserer Vorfahren – vielleicht einen uns nicht bekannten Streifzug von „Ennsburg“ – mit dem Manöver des vorgetäuschten Rückzugs kombinierte.

In meiner Studie habe ich meine Zweifel bezüglich dieses starren Standpunktes formuliert.

БЕЛА ТОРМА

ПРИМЕЧАНИЯ К ХРОНОЛОГИИ ВЕНГЕРСКИХ НАБЕГОВ
907 И 910 ГОДОВ*Резюме*

Авентинус, средневековый писатель-историк, гуманист, отмечал, что в 907 году венгерские войска под Братиславой на поле битвы перед Эннсбургом дважды даже одержали победу над войсками короля восточных франков Людовика младшего.

Мнение историков об отчете о битве-поражении под Эннсом, которое можно считать единогласным, является единодушным в том, что это событие было увековечено Авентинусом и Лиутпрандом в его исторической работе Liutprand (Antapodosis – Расплата), где он ссылался на битву при селении Лех, которую последующие поколения датировали 910 годом (победа, одержанная венграми над восточными франками) и которую Авентинус самовольно присоединил к событиям 907 года. Если сопоставить проанализированные исторические работы Авентинуса и Лиутпранда, можно установить существенную раз-

ницу, которая состоит в том, что повествование („оценка“) Авентинуса о событиях 907 года в основном хорошо продокументировано, события логически следуют друг за другом и хорошо могут быть обоснованы в оперативном аспекте. Можно сказать, что основательный военный историк дал всестороннюю продуманную оценку событий. Об исторической работе Лиутпранда этого сказать нельзя. Читая Кремонскую историю, можно убедиться в том, что автор не был знаком с немецкими ежегодниками, касающимися тех лет, и не читал также и о битве при Братиславе, во всяком случае не осознал ее фактического значения. Из своеобразно запутанного описания битвы, по всей вероятности, можно сделать вывод, что автор одну из успешных авантюр – пожалуй, не известную нам „эннсбургскую“ – скомбинировал с маневром имитированного отступления.

В своей работе я сформулировал мои сомнения, возникшие в связи с этой деркой позицией.

IDŐJÁRÁS, KÖRNYEZETI PROBLÉMÁK ÉS AZ 1340-ES ÉVEK ELEJÉNEK TATÁR HADJÁRATAI

Károly Róbert uralkodása utolsó éveinek hadi eseményei részben még feltáratlanok.¹ A tatárok 1340-es évek elején nyugatra indított hadjáratairól, legalábbis ami Magyarországot illeti, a szakirodalom általában szintén csak röviden emlékezik meg.² Habár határmenti csatározásokat, betöréseket néhol említenek, általánosan elfogadott, hogy a tatárok nem vezettek komoly, Magyarországot jelentősebben érintő hadjáratokat a XIV. században, s így az 1340-es években sem. Időjárási események, illetve környezeti problémák elemzése során kerültek előtérbe olyan, tatárokhoz kapcsolható említések, amelyek két hadjáratra vonatkoznak. Egyikük egy 1342-ben dokumentált tavaszi fagyos időjárás kapcsán, a másik pedig egy nyugati krónikából került elő. Egy további eset – nevezetesen az 1344-ben dokumentált, a kalocsai érsekséget érintő komplex környezeti-gazdasági probléma – pedig első látásra akár ez utóbbi tatár hadjárat egyik lehetséges következményeként is értékelhető lenne.³ Amint azt látni fogjuk azonban, ez utóbbi probléma hátterében sokkal több és hosszabb távú összetevők eredőivel kell számolnunk.

Ennek megfelelően jelen tanulmányban két időjárási, illetve környezettörténeti szempontból érdekes eset kapcsán két, az Arany Hordához kapcsolható hadjárat megismerhető körülményeinek bemutatására kerül sor magyarországi és részben külföldi források segítségével. E hadjáratok néha lazábban, néha szorosabban kapcsolhatók időjárási viszonyokhoz, szélsőségekhez és olyan környezeti háttérkörülményekhez, melyek – akár hosszabb távon is – segíthetnek az események részletesebb megértésében.⁴ A környezeti és az idő-

¹ *Kristó Gyula*: Az Anjou-kor háborúi. Budapest, 1988. (A továbbiakban: *Kristó* 1988.) 89. o. Kristó Gyula is utalt erre a problémára, mely kérdést további, eddig a téma szempontjából nem használt, források bevonásával látta csak megoldhatónak.

² Az eddig legrészletesebbként fellelhető, tatár vonatkozású hadi események angol nyelvű feldolgozására lásd: *Jackson, Peter*: The Mongols and the West 1221–1410. Harlow–London–New York, 2005. (A továbbiakban: *Jackson* 2005.)

³ Az első esetre mint időjárási eseményre: *Kiss, Andrea*: Some weather events in the fourteenth century II. (Angevin period: 1301–1387). *Acta Climatologica Universitatis Szegediensis*, 32–33. (1999) 51–64. o. A második eset probléma felvetésére lásd: *Kiss Andrea*: Az 1340-es évek árvizei, vízállás-problémái és környezetük, különös tekintettel az 1342. és 1343. évekre. In: *Almási Tibor – Szabados György – Révész Éva* (szerk.): Fons, skepsis, lex. Szeged, 2010. (A továbbiakban: *Kiss* 2010.) 181–193. o. Az utóbbi, 1344. évi adatra pedig Piti Ferenc hívta fel a figyelmemet, melyet ez úton is köszönök.

⁴ A pontosan datált időjárási események ismerete néha alapvető fontosságú információkkal szolgálhat például egyes katonai események legvalószínűbb időpontjának és a hadjáratok menetének (egyes elősegítő vagy nehezítő körülmények) meghatározásában. Az első tatárjárással kapcsolatban lásd például: *Kiss Andrea*: „Ecce, in hyemis nivis et glaciei habundantia supervenit” – Időjárás, környezeti krízis és a tatárjárárs. In: *Nagy Balázs* (szerk.): Tatárjárárs. Budapest, 2003. 439–452. o. Erre az általában is fontos kérdésre legutóbb, az 1477. évi nagy téli (és késő őszi) hideg és a török hadjárat kapcsán például Papp Sándor is (jogosan) hívta fel a figyelmet ugyanezen folyóiratban: *Papp Sándor*: Ștefan cel Mare, Mátyás király és az Oszmán Birodalom. *Hadtörténelmi Közlemények*, 121. (2008) 2. sz. 307. o. Azonban az időjárási és környezeti viszonyok jelentős mértékű figyelembe vételének igényével korábban is készültek

járási-klimatikus viszonyok pontosabb ismerete adott esetben jelentősen leszűkítheti például egyes események bekövetkezésének intervallumát. Emellett olyan kevésbé vizsgált tényekre is rávilágíthat, mint például hogy a XIV. század közepének „erős” Magyarországa idején egy olyan, délen, de mégis már az ország középső területeihez tartozó település és környéke, mint Kalocsa is aktívan fenyegetve lehetett ellenséges támadások által (elég, ha csak a szerb támadásokra gondolunk). A tanulmány XIV. századi, Magyarországon és Magyarország szempontjából ritkábban emlegetett tatár hadjáratok fontosságára is igyekszik felhívni a figyelmet: az Arany Horda seregeinek „zaklatásai”, bár nem országos szinten, de egyes (az Arany Hordával néha nem is feltétlenül szomszédos) területeken gyakori vagy éppen időszakos veszélyforrást jelenthettek.

Időjárási és környezeti problémák: a két eset

Tatárok elleni hadjárat és a fagy szerepe: az 1342. évi oklevél és környezeti háttere

A lucskai és haruncsári nemesek oklevelet adattak ki azokról a feltételezett pusztításokról, melyeket szomszédaik, nevezetesen Tarkói Rikolf fia Rikolf mester és László, valamint Kelemen nevű fiai követtek volna el az ő – Tarkó várukhoz közel eső Sáros vármegyei – lucskai és haruncsári birtokaikon (lásd az 1. ábrát).⁵ Ez az információ egy 1342. augusztus 19-én Visegrádon kelt oklevélben maradt fenn, amely tiltakozó válaszlépésként készült, illetve annak megerősítésére, hogy a Tarkói családnak semmi része nem volt a két birtok tönkretételében: szerintük ez az ott öt napig magát beszállásoló királyi sereg számlájára írandó. A király ugyanis sereget küldött Lengyelországba a tatárok ellen harcolni („cum dominus noster rex exercitum misisset in Poloniam contra Tartaros pugnaturum, totus exercitus in eisdem villis descendisset et quinque diebus super ipsos permansisset, quia in campo eo tempore descendere minime valuissent”), de mivel az említett öt napban a sereg nem tudott a mezőn megszállni, a környező birtokokra kvártélyozta be magát, ahol emiatt komolyabb károk keletkeztek.⁶

Egy 1342. szeptember 17-én kelt oklevélből (melyben az előző oklevél is fennmaradt) pedig az is kiderül, hogy az említett öt napban a királyi sereg a mezőn a hideg és a fagy („quia cum dominus noster rex prelibatus, exercitum in Poloniam misisset contra Thartaros dimicaturum, totus exercitus in eisdem villis descendisset et quinque diebus in ipsis permansisset, eo quod in campo propter frigus et gelu descendere minime potuissent”) miatt nem tudott megszállni, ezért a környező településeken, birtokokon és egyházakban

tanulmányok a jelen folyóiratban, így például: *Négyesi Lajos: A ménfői csata. Hadtörténelmi Közlemények*, 107. (1994.) 3. sz. 136–146. o.; vagy a muhi csatával kapcsolatban: *Négyesi Lajos: A muhi csata. 1241. április 11. Hadtörténelmi Közlemények*, 110. (1997) 2. sz. 296–310. o. (A továbbiakban: *Négyesi 1997.*)

⁵ Haruncsár/Herencsér egykori elhelyezkedésére lásd: *Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. I. Budapest, 1890. 296. o. A szomszédos Lucskára (Fazekasrétre) lásd: uo. 302. o. 1345-ben Lucskát és Haruncsárt végül birtokcsere útján megszerzik a Tarkóiek. Uo. 327. o.; *Nagy Imre: Anjoukori okmánytár IV.* Budapest, 1884. (A továbbiakban: *Nagy 1884.*) 488–489. o. Tarkó ma Kamenica, Lucska pedig Lúčka Szlovákiában.

⁶ *Dedek, Ludovicus Crescens: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*. Strigonium, 1924. (A továbbiakban: Str. III.) 473–474. o. Regesztájára lásd: *Piti Ferenc: Anjou-kori oklevéltár*. Budapest–Szeged, 2007. (A továbbiakban: AOKlt. XXVI.) 310. o.

1. ábra: A tanulmányban említett fontosabb települések földrajzi elhelyezkedése

keresett menedéket.⁷ A sereg típusáról, sem annak vezetőjéről nincs több adatunk: a szöveg alapján lehetett a teljes országterületről toborzott királyi sereg, de lehetett egy, a király által Lengyelország tatárok elleni megsegítésére küldött kisebb (akár környékbeliekből álló) katonai kontingens is. Felmerülhet a kérdés: melyik hadjáratról lehet szó és mikor volt ez a hadjárat? És vajon miért kellett ezen a területen időznie a seregnek öt teljes napon át „hidegben és fagyban”?

Tarkó vára, illetve az azzal szomszédos birtokok nem messze a lengyel határtól található, de mégsem a határ – mely a Kárpátok fő gerincvonulatát jelentette – közvetlen közelében. A szóban forgó terület, Lucska és Haruncsár a XIV. században Lengyelországba vezető fő kereskedelmi út mellett feküdt. Igazából ekkor a Magyarországról észak felé vezető legfontosabb főútvonalat (illetve az abba torkolló egyik ágat) jelentette. Ezen az útvonalon Lengyelországba jutva Stry Sandeczbe, majd ettől északra haladva a főút elágazott nyugat felé Krakkóba, kelet felé pedig Tarnowba; ez utóbbin keresztül aztán például Sandomierzbe vezetett. A hadjárat további útvonala a települések és főutak ismerete, illetve a megadott irány birtokában részben tehát feltételezhető és meghatározott. Időpontja azonban, legalábbis a konkrétan az oklevélben szereplő esetre vonatkozóan nem ismert. Így csupán az oklevél alapján azt sem tudjuk megmondani, beazonosítani, hogy egy, a lengyelek felé indított „hirtelen” segítségnyújtási akcióról volt e szó, vagy pedig konkrétan (így időpont szempontjából is) megtervezett hadjáratról. A kérdés pedig az időjárási szempontból megfelelő időzítés miatt is fontos lehetett.

⁷ Str. III. 473–475. Regesztá: AOklt. XXVI. 336–337. o.

Lucska és Haruncsár környéke 500 m körüli (480–530 m) tengerszint feletti magasságon helyezkedik el. Habár a környéken meteorológiai főállomás adatai nem állnak rendelkezésre, azonban a területtől körülbelül 50–60 km-re nyugatra, mintegy 200 méterrel magasabban (694 m tszf.) fekvő Poprádon igen.⁸ Az utóbbi negyven év poprádi napi átlagai, minimum és maximum hőmérsékletei segíthetnek azon minimum-hőmérséklet gyakoriságok, illetve előfordulási lehetőségek vizsgálatában, melyek adott klimatikus viszonyok között általában a legnagyobb valószínűséggel elképzelhetők vagy éppen valószínűtlenek.⁹ Így például az éven belül június–augusztus hónapokban ilyen időjárási helyzet (de akár csak éjszakai fagy) kialakulására sem volt példa (még 8–9 °C alatti napi átlagra is igen ritkán) az utóbbi negyven évben, s így joggal feltételezhetjük, hogy huzamosabb fagy (több napos) előfordulási valószínűsége nyári időszakban a lucska-haruncsári mezőkön fizikailag (még igen nagy szélsőség esetén is) nem lehetséges. Májusban (kicsit gyakrabban) és szeptemberben (igen ritkán) ugyan átlagosan ötévente fordultak elő több napon keresztül jelentősen 0 °C alatti (valószínűleg éjszakai) minimumhőmérsékletek, de napi átlagok még ezekben az esetekben sem. Kiemelkedő szélsőség esetén teljességgel ugyan nem zárható ki, de igen minimális az esélye egy, az 1342. évi oklevélben leírtak májusi vagy szeptemberi bekövetkezésének.¹⁰

Ezzel szemben áprilisban és októberben már van esélye olyan, legalább 4–5 napos periódus előfordulásának, amikor a napi átlaghőmérséklet 0 °C alá süllyed, a minimum hőmérsékletek pedig jelentősen 0 °C alatt lehetnek.¹¹ Azonban a napi maximumok még így is csak elvétve maradnak fagypont alatt. A novembertől márciusig terjedő időszakban viszont az igen alacsony, jóval fagypont alatti napi hőmérsékletek a jellemzőek. Mindezek alapján az 1342. évi oklevélben említett, a tatárok elleni, Lengyelország felé átvonuló seregek szinte biztosan nem nyáron haladtak át a területen,¹² s még igen nagy szélsőség

⁸ (Állomászám: 119 340 WMO index). Napi és havi szintű információk és adatsorok részletekben elérhetők több honlapon is. Például: <http://logimet.com/grynres.phtml.en>; <http://www.weather-and-climate.com> (10.2011.10.12). Természetesen még hosszabb mérésorozatok birtokában ennél is több és pontosabb információ nyerhető, de általában egy – legalább harminc év hosszúságú – napi szintű adatbázis elegendően reprezentatív ilyen vizsgálatok elvégzésére.

⁹ Poprád azért is jó példa lehet, mivel itt az alacsonyabb hőmérsékletek előfordulási valószínűsége – földrajzi elhelyezkedésénél fogva – nagyobb, mint Lucska és Haruncsár környékén. Ezért, amely rendkívüli szélsőségnek itt a bekövetkezési valószínűsége minimális vagy nulla, arról joggal feltételezhetjük, hogy a 200 méterrel alacsonyabban fekvő, így körülbelül 1 °C-kal magasabb átlaghőmérsékletű, déli-északnyugati irányú völgyben (Lucska és Haruncsár vidékén) is igen valószínűtlen még akkor is, ha a Magas-Tátrától keletre lévén valamivel kontinentálisabb viszonyok uralkodnak.

¹⁰ Májusban például 1978, 1980, részben 2007 és 2011. években, szeptemberben például 1977-, 1986-ban, fordult elő több egymást követő napon keresztül 0 °C alatti hőmérséklet, de csak napi minimum-hőmérsékletek (tehát semmiképpen sem napi átlagok) szintjén.

¹¹ Áprilisban (annak is elsősorban az első felében) például, mind napi minimum, mind napi átlagok szintjén tartósan nulla alatti (vagy átlagok szintjén 0 °C körüli) hőmérsékletek 1986, 1991, 1995, 1997, 2002, 2003 és 2009. években fordultak elő. Októberben (általában a hónap végén) például 1973-, 1979-, 1987-, 1991- és 1997- (ez utóbbi két eset komolyabb lehűléssel járt), valamint 2003-ban mértek jelentősebb fagyokat.

¹² Meg kell azonban jegyezni, hogy ennek ellenére ismerünk olyan esetet, amikor a datálás nem kétséges, és mégis szeptember közepi dátummal (síksági helyzetben lévő területen) említenek a hó nagysága által okozott problémákat: 1342. szeptember 15-én egy Pozsony megyei határjárás során. Mivel a határjárás dátuma egyértelmű, továbbá a megelőző és rákövetkező ügymenetű időpontokkal is igazolható,

esetén is kicsi a valószínűsége, hogy május vagy szeptember folyamán. Időjárási szempontok alapján egy huzamosabb ideig tartó hideg időszak esetén áprilusra vagy októberre, de akár normál körülmények között is eshetett ez az időpont egy, az átlagosnál nem jelentősen enyhébb november-március közötti időszakra. Ugyanakkor a Kárpátok hágóin való átkelés egy teljes sereg számára ez utóbbi időszakban már jelentős kockázattal járhatott, habár nem áll példa nélkül.¹³

Az első oklevél kiadása (augusztus 19.)¹⁴ és Károly Róbert július 16-i halála között alig több mint egy hónap telt el, így az esemény biztosan még az ő, és nem fia uralkodásának idejére datálható. Továbbá feltételezzük, hogy az oklevélben foglalt események nem sok évvel az oklevél megírása előtt történtek, vagyis leginkább 1342, illetve az azt megelőző évek jöhetnek szóba. Ezért érdemes az 1330-as évek végének és 1340-es évek elejének nyugat felé irányuló tatár hadmozdulatait és az erre (magyar részvétellel) tett kelet-közép-európai keresztény válaszlépéseket egy kicsit részletesebben figyelemmel kísérnünk.

Jelen példánk esetén külön említésre méltó a tény, hogy a Lucska és Haruncsár környéki területen bekövetkezett fagyról és jégről tesznek említést, ami elsősorban hőmérsékleti információt jelent. A mezőn való táborozást nehezítő tényezők között nem szerepel azonban például a hó, ami (nagy mennyiségben) szintén valószínűleg zavarhatta volna a táborozást. Ugyanakkor, habár az öt napos letáborozás pontos okai ismeretlenek, a Kárpátok hágóinak időjárási szempontból veszélyes vagy járhatatlan (pl. havas, jeges) volta akár indokként is szolgálhatott a (kényszer)pihenőre.

A körülményeket illetően két lehetőség is előfordulhat. Az első eshetőség alapján a Lucska és Haruncsár környékén megszállt seregek vagy sürgősen kellett Lengyelországba mennie, s ezért talán az átvonulást a szükséges, és nem feltétlenül a legkedvezőbb időpontra időzítették. A másik lehetőség, hogy hadjárat vezetésére választott, így általában kedvezőnek tűnő időpontban vonultak fel, s olyan időben mentek, amikor nem számítottak ilyen fagyos, hideg időjárásra az adott területen. Utóbbi esetben lehet különös fontossága például annak, hogy milyen szokatlan időjárási viszonyokat, negatív hőmérsékleti szélsőségeket tudunk nyomon követni Magyarországon vagy a környező területeken a „gyanús” időszakokra vonatkozóan.

ezért egyelőre nehezen találunk más magyarázatot az esetre, mint hogy vagy elírták az oklevelet, vagy valóban (jelentősebb mennyiségű) hó volt szeptember 15-én 1342-ben. Európa nagy részén 1342. év tavasza (nyara) és ősze igen csapadékos és hűvös volt, de ezt a nagy méretű szélsőséget önmagában véve még ezzel sem lehet magyarázni. Legutóbb lásd: *Kiss Andrea: Floods and weather in 1342 and 1343 in the Carpathian Basin. Journal of Environmental Geography, 2. (2009) 3–4. sz. 37–47. o. (A továbbiakban: Kiss 2009.) 39. o.*

¹³ Így például a tatárok 1241. március 12-én törtek be az orosz kapunál, vagyis átkeltek a Kárpátok szorosain, habár annak egy alacsonyabban fekvő részén. Lásd például: *Négyesi 1997. 298–300. o.* Ebben az esetben azonban nagy számú fejszével tették a tatárok számára a felvonulási terepet járhatóvá.

¹⁴ Mely oklevél azonban visszautal egy korábbi, a Tarkói Rikolfok ellen ugyanezen ügyben kiadott oklevélre. Ez az oklevél nem maradt fenn, de főbb pontjai ugyanezen oklevélben említésre kerültek. Lásd: *Str III. 473. o.*

1344: Bűzös vizekkel körülvelt Kalocsa – tatárok, pogányok, politika és a környezet

Az előbbinél sokkal komplexebb és talán az okokat tekintve időben is hosszabb távú problémákat magában hordozó körülmények merülnek fel a kalocsai érseknek 1344 őszén a pápához intézett és egyébként jóvá hagyott folyamodványában. Az érsek írta a pápának azt az 1344. október 9-én Avignonban iktatott levelet, amelyben a Kalocsa körüli mocsarak és különféle koszos és bűzös vizek („quod terra, in qua Colocensis ecclesia situata existit, paludibus et diversis aquis immundis et fetidis circumdata”) problémáját hangsúlyozza az érsek. Ezen áldatlan állapot okaként a tatárokat és más pogányokat jelölte meg („quodque per Tartaros et paganos alios eadem ecclesia et tota terra ipsius, nec non ecclesia Bachiensis... desolata et devastate extitit hactenus”), melyek támadás(ai) miatt a földek és templomok elpusztultak, az életben maradt lakosok pedig elmenekültek. Utóbbi probléma a levél szerint tehát nemcsak Kalocsát, hanem a szintén Kalocsa részét képező bácsi egyházat is érintette. Továbbá, a magyar királyoktól és pápáktól kapott okleveleiket is elvittek vagy megsemmisítették a pogányok („nec non quamplurima instrument, munimenta et privilegia Colocensis et Bachiensis ecclesiarum predictarum super diversis iuribus et libertatibus a Romanis Pontificibus, nen non a Regibus Hungrie eisdem concessis, per paganos deportata ac etiam abolita extiterunt”). Mindezekért az érsek arra kérte a pápát, hogy – egy lehetséges újabb tatár támadás miatt – menedékhelyként, illetve akár új prépostsági és érseki lakhelyként is megkaphassák az akkortájt a ciszterek birtokában, jó levegőjű és (egyetlen) alkalmas kiemelkedésen („mons boni et competentis aeris”) található Pétervárad (ma Petrovaradin Szerbiában) jelentős részét.¹⁵ Ez önmagában tehát megengedi azt a feltételezést, hogy a területen az érsek (érthetően) reális veszélyt látott még esetleges későbbi támadásokra is.

Az új kalocsai érsek leírása azért is érdekes, mivel Kaboli László egészségügyi szempontból is egy korabeli „szakember” szemszögéből szemlélte a területet: korábban physicusként a királyi orvos tisztségét is betöltötte. Ez pedig fontos szempont lehet, mivel szakértő szemmel, mintegy „látóleletet” adott a körülményekről.¹⁶ Vagy legalábbis igyekezett jogosnak tűnő indoklást találni Pétervárad (mint lehetséges menedék, és/vagy érseki központ) megszerzésére. Pedig az Árpád-kor nagy részében Kalocsa ha nem is országos méretekben, de a tágabb térségben mindenképpen fontos, központi helynek számított, amely ugyanakkor síksági helyzete miatt kevésbé védhető helyen található.¹⁷ De mi vezetett el ideig? Milyen körülmények összjátékszásának tudható be ez az állapot?

A kalocsai érsekség (és az ehhez tartozó bácsi egyházmegye) területén ez idő tájt kaotikus viszonyok uralkodtak, ami az újdonsült érsek (Kaboli László, korábban titeli

¹⁵ *Bossányi Árpád*: Regesta supplicationum: a pápai kérvénykönyvek magyar vonatkozású okmányai: Avignoni időszak. I. Budapest, 1916. 82–84. o. Regesztájára: *Piti Ferenc*: Anjou-kori oklevéltár XXVIII. (1344). Budapest–Szeged, 2010. (A továbbiakban: AOkt. XXVIII.) 383. o.

¹⁶ *Udvardy József*: A kalocsai érsek életrajza (1000–1526). Dissertationes Hungaricae ex historia ecclesiae XI. Köln, 1991. (A továbbiakban: *Udvardy* 1991.) 202. o. Ebben az időben azonban más, régóta esedékes egyházi problémák is felmerültek, így például a tatárjárás után világiak és egyháziak által elfoglalt bencés monostorok ügye. XII. Benedek vizitátorainak jelentése ebben az ügyben elég lehangoló képet festett. Lásd például: AOkt. XXVIII. 156–159. o.

¹⁷ Lásd például: *Györffy György*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. II. Budapest, 1987. (A továbbiakban: *Györffy* 1987.) 430. o.

prépost majd zágrábi püspök) levelezéséből is világosan kiderül. 1337 márciusa és 1342 májusa között az érseki szék üresen állt.¹⁸ Ugyanakkor más okok is közre játszhattak a problémák súlyosabbá válásában. Amint láttuk, László érsek 1344-ben panaszkodott a rossz körülményekről a pápának. A megelőző évben, vagyis rögtön hivatalba lépése után, azonban már panaszkozhatott a pápának, mert 1343 augusztusában a pápa a pécsi és boszniai püspököket is a kalocsai érsek megsegítésére buzdította.¹⁹ Míg az előbbi levélben a tatárokat és (más) pogányokat, utóbbi esetben a környékbeli birtokosokat: hatalmasságokat, nemeseket, sőt egyházakat stb. hibáztatta a levélíró – már ami a kalocsai érsekség területének elpusztítását és elnéptelenedését, valamint a birtokfoglalásokat és károkozást jelenti.²⁰ Lászlónak azonban, aki zágrábi püspökként fontos perek kapcsán már bizonyította rátermettségét, nem maradt elég ideje az itteni viszonyok rendbe tételére: 1345 elején a kalocsai érseki szék már ismét üresen állt.²¹

A kalocsai egyháznak – más magyarországi egyházakhoz hasonlóan – folyamatosan voltak problémái a világiakkal, ami különösen nehéz helyzet fennállását eredményezhette az 1310-es években és az ezt megelőző évtizedekben. Mivel a királyt az oligarchák letörése foglalkoztatta inkább, az egyházak saját problémáikkal kapcsolatban maguk vették kezükbe az irányítást, s az 1318. évi kalocsai zsinaton saját és különösen egyházi birtokaik érdekében olyan intézkedéseket hoztak, amelyek mögé (a pápa mellett) hamarosan a király is felsorakozott.²²

Úgy tűnik, az érseki szék későbbi, huzamosabb ideig tartó üresen maradása ismét gondokat okozott: 1337 és 1342 között üresedésben volt, elsősorban az új érsek személye fölötti vita, illetve a pápa közbejött halála miatt. Ez alatt a királyi tisztségviselők (a király tudtával, az ország jogszokásának megfelelően) lefoglalták a kalocsai egyház területeit – amint azt Károly Róbert maga hangsúlyozta – a magyar határok védelmében, hogy a szerb király ne essen kísértésbe ezen területek megtámadására.²³ Így 1338-ra az érseki

¹⁸ Lásd: *Katona István*: A kalocsai érseki egyház története. I. Kalocsa, 2001. (A továbbiakban: *Katona* 2001.) 205–207. o.; *Katona, Stephanus*: Historia metropolitanae Colocensis ecclesie concinnata studio Stephani Katona. Pars I. Colocae, 1800. (A továbbiakban: *Katona* 1800.) 368–370. o. A kalocsai érsekség középkori történetének ez volt az egyik leghosszabb olyan ismert időszaka, amikor az érseki szék folyamatosan betöltetlen maradt. Lásd: *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. II. Budapest, 1996. 64–66. o. Lászlót megelőzően két érseket is ajánlottak illetve választottak, de meggyezés nem született a pápai és a királyi jelölt között, így a pápa inkább egy harmadik személyt, a zágrábi püspököt, Kaboli Lászlót szemelte ki a nehéz feladatra. *Piti Ferenc*: Anjou-kori oklevéltár XXVII (1343). Budapest–Szeged, 2007. (A továbbiakban: AOKlt. XXVII.) 119. o.

¹⁹ Ahogy egy másik pápai levélből kiderül, a pécsi és boszniai püspököknek is panaszkodott, nekik inkább a környékbeli birtokosokra. Forrásra lásd: *Fejér, Georgius*: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Budae, IX, 1. 1839. 120–124. o. Lásd még: *Katona* 1800. 376–378. o.; *Katona* 2001. 205–206. o.

²⁰ A kalocsai érsek az üresedés időszaka alatti törvénytelenések, illetve az érsekség bevételeinek elvétele ügyében, egyes esetekre a kalocsai érsek több levélben is panaszkodott a pápának. A pápa 1344 nyarán és őszén támogatólag lépett fel az érsek mellett annak érdekében, hogy az üresedés alatt magánkézbe jutott érseki bevételeket Kaboli László – apostoli hatáskörrel kényszerítve is – visszaszerezhesse. Lásd pl. AOKlt. XXVIII. 248–249., 384. o., továbbá: *Udvardy* 1991. 203–204. o.

²¹ *Katona* 1800. 375–379. o. *Katona* 2001. 205–206. o. Zágrábi püspökként (a püspökséget érintő) nagyobb perfolymat aktív részeseként: AOKlt. XXIV. 38., 66., 86., 128–129., 192–194., 227–228., 318. o.

²² Lásd például az 1318. évi, kalocsai zsinatot: *Katona* 2001. 194–195. o.; *Katona* 1800. 352–355. o.

²³ *Katona* 2001. 201., 205. o.; *Katona* 1800. 374., 378. o.

birtokok nagy része (átmenetileg) királyi, illetve világi és más egyházak kezébe került. 1338-ban azonban nemcsak a kalocsai érsekség és birtokai körül vannak problémák, de általános magyarországi tiltakozások is érkeznek a pápához. Ezzel kapcsolatban említi a pápa a magyarországi egyházak, egyházi birtokok és jobbágyaik elleni (gyakran királyi) jogtalanságokat szóvá téve egy 1338. évi, a királynak szóló levelében, hogy a két tatárjárás „lángjai” elpusztították dokumentumaikat, ami az egyháznak további (folyamatos) nehézségeket okoz.²⁴ Ez viszont önmagában, általánosságban egy jóval szélesebb körű problémára hívja fel a figyelmet, nevezetesen, hogy az egyházi javak tekintetében bizonyos szinten már a tatárjárások óta húzódnak megoldatlan problémák, melyek részben birtokjogi természetűek.

A király eközben a kalocsai üresedést arra használta, hogy az érseki szék birtokainak jövedelméből kiépítse az érseki várkastélyt magába foglaló kalocsai várat, hogy a szerb király ne essen „kísértésbe” a terület megtámadására.²⁵ A szerb király érdeklődése a terület iránt, csakúgy mint egy Kalocsát is érintő támadás lehetősége, napirenden lehetett az 1330-as évek második felében.

De mi volt a helyzet korábban? Oklevelek ugyan elérhetőek a korai időszakból, s a székesegyház(ak) régészeti feltárása is megtörtént, ugyanakkor magáról a városról viszonylag keveset tudunk.²⁶ A XII. század folyamán – egészen a század utolsó évtizedéig – Bácsott tartotta székhelyét a kalocsai érsek.²⁷ A XII–XIII. században a kalocsai érsekség (egyház)politikai szempontból jelentősen megerősödött,²⁸ aminek valószínűleg – legalább mérsékelt szinten – hatnia kellett nemcsak Bács, de Kalocsa város (és környéke) fejlődésére is. Ezt részben alátámasztani látszik az új, divatos, nagyméretű (és drága) kalocsai székesegyház kialakítása is.²⁹ Kalocsa a XIII. század elejére egyértelműen az érsekség székhelyévé vált. Másrésztől azonban az alföldi terület dél felé való nyitottsága, a jelentős védelmi vonalak (így például kővárak) hiánya egészen a Dunáig gyakorlatilag védtelenné tette a területet.

Vagyis ha bármilyen ellenség túljutott a Duna vonalán, onnantól már – legalábbis portyázás szintjén mindenképpen – gyakorlatilag „szabad járása” volt Kalocsáig. A tatárjárás Kalocsa körül valóban nagy pusztításokat okozott, ami Györffy György szerint valószínűleg a város fejlődésének is évtizedekre gátat szabott, mivel ezek után több érsek Bácsott,

²⁴ „...nisi privilegiorum instrumenta exhibeant, quae dupplici Tartarorum excursione flammis deleta fuerant.” In: *Fejér, Georgius*: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civiles. VIII, 4. Buda, 1832. 323. o.; Regesza: *Piti Ferenc*: Anjou-kori oklevéltár XXII (1338). Budapest–Szeged, 2011. 200–201. o.

²⁵ *Asbóth Miklós – Romsics Imre*: Kalocsa múltja és jelene. Kalocsa, 1998. 7., 50. o.

²⁶ Ezt Kristó Gyula annak tudja be, hogy Kalocsa mind az Árpád-kor, mind pedig a késő középkor folyamán – kedvezőtlen fekvése és „igazi” városi polgárság hiánya miatt – igazából jelentéktelen település volt. Lásd: *Kristó Gyula*: Érseki székhely és település. (A továbbiakban: *Kristó* 2000.) In: *Kosztai László* (szerk.): Kalocsa történetéből. Kalocsa, 2000. (A továbbiakban: *Kosztai* 2000.) 9–20. o.

²⁷ *Kristó* 2000. 9–20. o., valamint: *Makk Ferenc*: A kalocsai érsekség bácsi székhelyének létesítéséről. In: *Kosztai* 2000. 21–27. o.

²⁸ Lásd például: *Kosztai László*: Adalékok az esztergomi és a kalocsai érsekség viszonyához a 13. század elejéig. (A továbbiakban: *Kosztai* 2000a.) Valamint: *Marosi Ernő*: A második kalocsai székesegyház néhány művészettörténeti kérdése. Mindkét tanulmány az alábbi kötetben jelent meg: *Kosztai* 2000. 29–50., 51–68. o.

²⁹ Lásd például: *Kosztai* 2000a. 50. o.; a székesegyház feltárására és egykori méreteire és stílusjegyeire: *László Gergely Máté*: Henszlmann Imre és a kalocsai székesegyház 1869-es régészeti feltárása. In: *Kosztai* 2000. 75–95. o.

az egyház másik székhelyén tartózkodott inkább.³⁰ Ugyanakkor például az 1318-as zsinatot Kalocsán tartották, ami Kalocsa szerepét látszik erősíteni.

Egyrészt tehát Kalocsát a tatárjárás és az azt követő zavaros időszak megpróbáltatásai valóban hosszú évtizedekre visszavethették a fejlődésben. Másrészt azonban 1317 és 1337 között például erős kézben lehetett az érsekség irányítása Jánki László érsek személyében, aki udvari kancellárként is jó kapcsolatot ápolt az uralkodóval.³¹ 1334-ben északi megyékben fekvő érseki birtokokat cserélt el déli, szerémségi birtokokért – feltehetően az érsekség birtoktestének jobb ellenőrizhetősége okán.³² Régen pusztán álló birtokok benépesítésével is Jánki László érsek bízott meg „szakembert” 1325-ben.³³ Ugyanakkor az említett pusztafalvak (Borota, Szentiván, Szentpál, Zsuzsuktó Bodrog vármegyében) területe Bajától kelet-északkeletre található, vagyis nem Kalocsa környékén.³⁴ Kalocsa környékén az érsekségnek voltak ugyan birtokai, de a települések nagyobb része világi magán-, egyházi vagy királyi kézben volt.³⁵

Mindezek alapján összességében nem úgy tűnik, mintha (pl. birtokjogi szempontból) elhanyagolt állapotban lett volna a kalocsai érsekség ezekben az években, legalábbis ami az 1337-ig terjedő időszakot illeti, habár maga az érsek – egyéb hivatalai miatt – gyakran volt távol az érseki székhelytől, s ezért ott érseki helynök segítette munkáját.³⁶ A dolgok 1337 után ismét negatív irányba fordultak. Ez azonban azt is jelentheti, hogy a Kalocsa környéki (tehát az érsekség központjában található) vizek (és földek) karbantartásának Kaboli László által 1344-ben leírt hiányáért nem okolhatjuk kizárólag a száz éve lezajlott tatárjárást, vagy a sok évtizeddel korábbi hatalmaskodásokat, hanem közelmúltban lezajlott eseményekkel, okokkal is számolnunk kell, vagyis olyan eseményekkel, melyek az 1344. évet közvetlenül megelőző néhány évben, évtizedben történtek. Az a tény, hogy például Kalocsa pár évre királyi kézbe került, önmagában ismét csak nem indokolja (különösen, ha annak jövedelmeit továbbra is beszédtek), hogy a város környékén felhagyjanak a területek karbantartásával, használatával, vagy hogy a terület lakosai elhagyják birtokaikat.

³⁰ Györffy 1987. 427–432. o. (Kalocsa).

³¹ Habár egyértelmű információkat az érsekség anyagi helyzetére nem vonhatunk le, mégis általánosságban, tájékoztató jelleggel érdekes lehet a tény, hogy az 1332–1337 között Magyarországon beszédett pápai tizedek vonatkozásában a kalocsai érsekség befizetései összegszerűen nem mutatnak kisebb összegeket, mint néhány jelentősebb püspökség ugyanazon pápai számadásokból ismert befizetései. Míg Kalocsáról 4092,5 márka bevételről van tudomásunk az említett években, addig például az egri püspökség területén 3247, a zágrábiban 4452, a csanádiban 3225, a váciiban 6260, a pécsiben 6829, az erdélyiben és a váradiban együtt 3247 márkát szedtek be, míg például az esztergomi érsekségre vonatkozóan „csak” 1212 márka befizetéséről maradt fenn számadás. Lásd: *Várszegi Asztrik – Zombori István* (szerk.): Pápai tizedszedők számadásai. Vatikáni Magyar Okmánytár. I, 1. Budapest, 2000. 90., 161., 172., 181., 234., 260., 316., 372. o.

³² *Katona* 2001. 200. o.; *Katona* 1800. 367–368. o. 1346-ban (de talán már 1344-ben is; lásd: *Udvardy* 1991. 205. o.) elkezdtek visszaperelni az érsekség korábban elcserélt, északon fekvő birtokait. A csere tényével később például Miklós kalocsai érsek nem értett egyet, mivel az északi birtokok sokkal értékesebbek voltak, mint a kapott déliek. Lásd: *Udvardy* 1991. 196. o. Ezért 1357-ben a pápához folyamodott a birtokcsere megsemmisítésért, ami – úgy tűnik – nem történt meg. A folyamodványra lásd: *Bossányi Árpád*: Regesta supplicationum: A pápai kérvénykönyvek magyar vonatkozású okmányai. II. Budapest, 1918. 312. o.

³³ *Udvardy* 1991. 196. o.

³⁴ Györffy 1987. 713., 728–729., 732. o.

³⁵ Györffy 1987. 424–427., 432–440. o.

³⁶ *Udvardy* 1991. 195. o.

De van-e jele ennek a területelhagyásnak Kalocsa környékén hosszú távon a XIII. századi tatárjárás utáni száz évben? Kalocsa (tágabb) környékének ismert Árpád-kori településeit tekintve azt tapasztalhatjuk, hogy a településhálózat nem változott jelentősen, vagyis néhány ismert kivételtől eltekintve a tatárjárás előtt lakott települések a XIV. század közepén is létező, vagyis (általában) lakott településként jelennek meg az oklevelekben. A néhány kivétel három települést jelent, melyek azonban újra megjelennek XV. századi oklevelekben.³⁷ Tehát hosszú távon, legalábbis a kalocsai Sárköz vidékét illetően, az ismert okleveles adatok alapján nem igazán követhető a terület masszív elnéptelenedése. Ez azonban nem zárja ki annak esélyét, hogy időszakosan – például ellenséges támadás hatására – valóban átmenetileg elnéptelenedett.

A Kalocsa környéki területek (Sárköz), a XVIII–XIX. századhoz hasonlóan (lásd a 2. ábrát), már a középkorban is vízrajzi, de valószínűleg általános szempontból is jelentős tájtalalkítással járó használat alatt álltak. A mezőgazdaságilag hasznosított, a kalocsai Sárköz területét képező magas árteret a Duna kisebb-nagyobb ágai szeltek keresztül, melyek egy része (vagy mindegyike) mesterséges karbantartás alatt állhatott.³⁸ Takács Károly például az Árpád-korra vonatkozóan a – Kalocsától keletre fekvő – szekszárdi apátságához tartozó halomi uradalom, és az abból kiszakított Csertő 1239. évi határjárása, terepbejárás és terepi vizsgálatok alapján egyidőben létező és összefüggő, rendszert alkotó árkokat rekonstruált.³⁹

A szabályozások előtti Kalocsa (kül)területe három nagyobb részre tagolódott: az alacsony fekvésű belső határra, a puszták és szállások (szintén magasabban fekvő) övezetére és a külső legelőkre (Őrjegrész). Míg a város maga egy göröndre, azaz hosszan elnyúló kiemelkedésre épült, addig a belső határ többi része legelőként hasznosított alacsony fekvésű terület volt.⁴⁰ Tehát a terület és vizei (akár természetes, akár emberkéz befolyásolta) környezeti változásokra meglehetősen érzékenyen reagálhattak.

További érdekes problémát vet fel a kért „menedék”, Pétervárad földrajzi elhelyezkedése. Ha például szerb, de akár tatár, illetve bármilyen „pogány” támadás érte a kalocsai érsekség területét, akkor az jó eséllyel a Duna mentén, déli irányból következett be. Ugyanakkor Pétervárad a Duna mellett, sokkal délebbre, így elvileg támadásoknak több szempontból inkább kitett vidéken található. A helyválasztást természetesen az is meghatározhatta – más, később részletezésre kerülő okok mellett –, hogy a kiemelkedésen lévő,

³⁷ Ordas, Malomörvény és Sár-Mégy települések Árpád-kori említéseire lásd: Györffy 1987. 434–435. o. XV. századi említésre lásd: Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. III. Budapest, 1897. 337., 338., 340. o.

³⁸ Ezt a helynevek (pl. Vajas, Ásvány elnevezések vagy a sok „fok” nevű vízfolyás) is alátámasztják. A Sárköz középkori és újkori viszonyait elemző környezet-történeti áttekintésre vonatkozóan lásd például: Andrásfalvy Bertalan: A Duna mente népének ártéri gazdálkodása. Ártéri gazdálkodás Tolna és Baranya megyében az ármentesítési munkák befejezése előtt. Budapest, 2007. 28–47. o. Meg kell jegyezni, hogy Andrásfalvy Bertalan elsősorban a Duna jobb (tehát áttelnes) partjának Sárközére vonatkozóan készítette el munkáját. Ugyanakkor éppen a kötet középkori részében találunk a Duna bal parti területeire vonatkozóan is információkat, különösen fokokra vonatkozóan.

³⁹ Takács Károly: Árpád-kori csatornarendszerek kutatása a Rábaközben és a Kárpát-medence egyéb területein. Korall, 2000. 3. sz. 53–59. o. Takács Károly tanulmányában precíz és részletes leírását és elemzését szolgáltatja a határjáró oklevélben foglaltaknak. Ezért az ott említett határpontok földrajzi azonosításával, és így a feltételezhető egykorú tájhasználati viszonyokkal kapcsolatban is értékes információkat nyerhetünk a terület késő Árpád-kori képére vonatkozóan.

⁴⁰ Romsics Imre: Adatok Kalocsa környékének történeti földrajzához. Homokmégy, 1987. 42–43. o.

2. ábra: Kalocsa környékének átnézeti térképe, különös tekintettel a vízrajzi viszonyokra. Kivágot Ruttkay Mihály 1763. évi térképéből⁴¹

védhető (erődített) hely biztonságosabb lehetett, mint a dunai ártérből (alig) kiemelkedő, síksági helyzetű, s így nehezen védhető Kalocsa. Ezt maga az érsek is említette, amikor Péterváradról mint az érsekség területén fekvő egyetlen alkalmas helyről, védhető (és erődített) kiemelkedésről írt.

Kaboli László pápához írott levelében a bajokért a tatár és pogány támadásokat okolja első helyen, ami miatt az érsekség birtokainak lakói elmenekültek, illetve az érsekség birtokjogi viszonyait igazoló iratokat a tatár–pogány támadások megsemmisítették. Vajon kizárólag a XIII. században lezajlott tatár–pogány támadás(ok)ra utalt, vagy ilyen támadások még a XIV. században is, sőt, a levél megírása előtti években is okozhattak gondokat a vidéken? Vagyis csak általános érvényű utalást jelent, vagy esetleg közelmúltban történt eseményekről is lehetett szó? Ennek megítéléséhez, az előző esethez hasonlóan, minden-

⁴¹ A térkép címe: *Ruttkay, Michael: Generalis Topographia defluxus Danubii per comitatus articulariter unitos Pest-Pilis-Solth documentis, una cum expressione paludum in plaga hac existentium...* Eredeti méretarány: 1:845 190. Lelőhelye: Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, VIII. 2. o. №. 142.

képpen szükséges a politikai–katonai háttérinformációk alaposabb általános ismerete. Ha ugyanis a kalocsai érsekséget az 1340-es évek elején érte volna valamilyen tatár–pogány támadás, az – földrajzi helyzeténél fogva – nemcsak a tatár támadások eddigi ismereteinknél komolyabb voltára utalna, hanem összefüggésbe hozható például az észak-balkáni államok (így Bulgária, Havasalföld, Szerbia) és Magyarország egymáshoz való viszonyával is.

Másrészről, az előző esethez hasonlóan, a környezeti viszonyok kedvezőtlen irányú változásának vizsgálatakor egy – (dunai) árvizek szempontjából különösen érzékeny, gyakorlatilag szigeti fekvésű – területen nem csak a lehetséges emberi, hanem általában a fizikai környezeti hatásokat (ezen belül is első helyen az 1344. őszt megelőző időszak időjárási viszonyait), különösen lehetséges szélsőségeit is fontos figyelembe vennünk.

Időjárási és környezeti viszonyok: mennyiben segítenek az események megértésében?

Érdekes – a seregek mozgását, illetve sebességét, hadjárat indítását vagy akár sikerét is – befolyásoló tényező lehet például az időjárás milyensége, illetve annak a szokásostól való eltérései. Még ha konkrétan az adott területre vonatkozóan nem is rendelkezünk adatokkal, a környező területek viszonyai, különösen az esetleges szokatlan, szélsőséges események említése fontos közvetett információkkal szolgálhat az adott terület egykorú viszonyaival kapcsolatban. A hadjáratok szempontjából fontos szerepe lehet például a hőmérsékleti és csapadék viszonyoknak, szélsőségeknek.

Térségünkben az 1340-es évek elején több komoly időjárási szélsőség is bekövetkezett. Így Ausztriában, ezen belül is Stájerországban, 1340. február 22-től kezdve öt hétig olyan nagy hideg volt, hogy emberek és állatok haltak meg.⁴² A XV. század végi (nem egykorú, így csak bizonyos korlátok között alkalmazható) krónikaíró, Jan Długosz szerint 1340 telén a porosz nagymester seregének Litvániában várostromot kellett abbahagyni (és haza menni) a nagy hideg miatt.⁴³

Prágai Ferenc leírása szerint a lengyelek tatárok elleni 1340–1341-es (téliként datált) harcai idején az időjárás havas és hideg volt,⁴⁴ ugyanakkor elgondolkoztató, hogy a forrásokban viszonylag gazdag cseh területeken e téltre Csehországra vonatkozóan konkrétan nem ismert időjárási adat. Ausztriában 1341-ben a tél áprilisig „csendes” volt, viszont ettől kezdve májusig szokatlanul kemény hideg időjárás uralkodott, amit a vonatkozó osztrák szakirodalom a középkor egyik kiemelkedő dokumentált szélsőségeként kezel a kelet-alpi térségben.⁴⁵ 1341 tavasza Rüdiger Glaser szerint a német területeken is meglehetősen hideg volt: mind áprilisban, mind pedig májusban olyan kemény hideg volt, „mintha a tél és a tavasz felcserélődött volna.”⁴⁶ A többi feldolgozásban azonban csak áprilusra vonatkozóan találunk szélsőséges hidegre való utalást.⁴⁷

⁴² Forrásszövegekre és elemzésre lásd: *Rohr, Christian*: Extreme Naturereignisse im Ostalpenraum. Naturerfahrung im Spätmittelalter und am Beginn der Neuzeit. Köln–Weimar–Wien, 2007. 448. o.

⁴³ *Dąbrowski, Jan – Semkowicz-Zaremba, Wanda* (eds.): Ioannis Dlugossii Annales seu cronicae incliti regni Poloniae. Liber IX. Varsaviae, 1978. 214. o.

⁴⁴ *Losserth* 1875. 566. o.

⁴⁵ Forrásszövegre és elemzésre lásd: *Rohr* 42. jegyzetben idézet munkáját, 448. o.

⁴⁶ *Glaser, Rüdiger*: Klimageschichte Mitteleuropas. 1200 Jahre Wetter, Klima, Katastrophen. Darmstadt, 2008. (A továbbiakban: *Glaser* 2008.) 84. o.

⁴⁷ A középkori (Nyugat-)Európára vonatkozó, összességében eddig legteljesebb forrásgyűjtésre és részben feldolgozásra, a forráshivatkozásokat természetesen az 1340. év tavaszát is magába foglalóan

Talán észak/északkelet-magyarországi (Kárpátok) csapadékos (és talán közepes, vagy az átlagosnál hidegebb) télre is utalhat, hogy 1341. április 15-én nagy árvíz miatt maradt el egy határjárás a Tapoly és Ondava folyók egyesülésénél Zemplén vármegyében.⁴⁸ Az árvíz bekövetkezése azonban azt is sugallja, hogy erre az időpontra a hóolvadás nagyrészt bekövetkezett és/vagy az árvíz megelőző időszak esős volt. 1341–1342 tele Magyarországon is – csakúgy mint Közép-Európa más területein⁴⁹ – kemény és feltehetően csapadékban gazdag volt. A kemény, fagyos időjárást azonban időnként biztosan megszakította (valószínűleg a mediterrán területek felől érkező enyhe, nedves légtömegek hatására bekövetkezett) hirtelen felmelegedés, mivel február elején (a cseh területekhez hasonlóan), és február végén–március elején is nagy (nimia) árvizek voltak a Tisza felső és középső szakaszának vízgyűjtőjében.⁵⁰

Mindezek alapján a tervezett lengyelországi (Lucskán és Haruncsáron áthaladó) hadjárat időpontjára vonatkozóan ugyan 1340 tavasza sem zárható ki, ám 1341 tavasza még esélyesebb, valamint 1340 ősze is szóba jöhet (még akkor is, ha egy őszi indulás nem feltétlenül szerencsés időpont). Ugyanakkor például 1341 ősztől az egész 1342. év, illetve valószínűleg nagyrészt 1343 is a környezeti tényezők szempontjából a szóban forgó évek közül a legkedvezőtlenebb feltételeket jelentette volna egy Lengyelországba indított hadjárat, ami persze önmagában még semmi esetre sem zárja ki hadjárat lehetőségét. Ugyanakkor – hasonlóan például az 1339. évhez vagy az azt megelőző évekhez – mint ezt később részletesebben is látni fogjuk –, politikailag kevésbé indokolt.

Mint az előző esetben, úgy a kalocsai kérdésben is figyelembe kell vennünk további lehetséges környezeti–időjárás szempontokat, melyek 1344-ben, illetve az azt megelőző néhány évben elősegíthették – a folyamatos karbantartás hiányát felerősítve – a terület vizeinek elvadását, pangóvizek kialakulását és az ezzel járó további problémákat. A Kalocsa környéki területek alacsonyabban fekvő részein folyó gazdálkodásnak valószínűleg az 1344. év októberét megelőző évek viszonyai sem igazán kedvezhettek. Mint Közép-Európa jelentős részén, így feltehetően Magyarországon is az 1340-es évek eleje, 1342 és 1343 igen csapadékos volt.⁵¹ Ez a tény Közép-Európa más területein is árvizekkel járt.

összegyűjtve lásd: *Alexandre, Pierre*: Le climat en Europe au Moyen Age. Contribution à l'histoire des variations climatiques de 1000 à 1425, d'après les sources narratives de l'Europe occidentale. Paris, 1987. (A továbbiakban: *Alexandre* 1987.) 467. o. Az osztrák hivatkozásokon túlmenően a kérdésre vonatkozóan még Pármára vannak adatok.

⁴⁸ DF 268 345, 268346. Regesztá: *Sebők Ferenc*: Anjou-kori oklevéltár. XXV (1341). Budapest–Szeged, 2004. 137. o. 1341. november elején szintén árvíz és rossz időjárás miatt maradt el egy birtok felmérése (becslés azonban volt). Lásd: *Kiss* 2010. 183. o.

⁴⁹ Lásd például *Brázdil, Rudolf – Kotyza, Oldrich*: History of Weather and Climate in the Czech Lands I (Period 1000–1500). Zürcher Geographische Schriften 62, Zürich, 1995. 114–115. o. Érdekes, hogy a német területekre vonatkozó feldolgozás nem említi kemény telet. Lásd: *Glaser* 2008. 76. o.

⁵⁰ Erről részletesen lásd: *Kiss* 2009. 3–4. sz. 37–47. o.; *Kiss* 2010. 183–187. o. Az 1342–1343. évi árvízi események közép-európai összevetésére, és a XIII–XV. századi dokumentált magyarországi árvizek között elfoglalt helyére lásd: *Kiss Andrea*: Árvizek és magas vízszintek a 13–15. századi Magyarországon az egykorú írott források tükrében: Megfoghatók-e és mi alapján foghatók meg rövid, közép és hosszú távú változások? In: *Kázmér Miklós* (szerk.): Környezettörténet. Budapest, 2011. 43–55. o.

⁵¹ Nyugat-Európa (és Nyugat-Közép-Európa) viszonyaira vonatkozóan forráshelyekre és feldolgozó-sukra lásd: *Alexandre* 1987. 467–472. o.

Továbbá, a német, osztrák és cseh területeken a rossz termékek miatt bekövetkezett magas árakkal, ínséggel, sőt éhínséggel is társult 1342, de különösen 1343 folyamán.⁵²

Magyarországon a megelőző két évnek (1342 és 1343) az ismert árvizek szempontjából például különösen kiemelkedő jelentősége volt: e két évből ismerjük (legalábbis éves bontásban) jelenleg a legtöbb árvizet a középkorban. Az ismert árvizek döntő többsége e két évben a Tisza vízgyűjtőjén következett be. Viszonylag kevés (habár némely esetben szélsőséges) közvetlenül említett magyarországi időjárási eseményről van ugyanakkor tudomásunk.⁵³ Továbbá, amint már korábban is láttuk, 1341 tavaszán is volt egy nagy árvíz (illetve ősszel egy további árvíz) a Tisza vízgyűjtőjén. A kalocsai Sárközt közvetlenül is érintő nagyobb méretű víztömegek jelenlétével járó dunai árvízről az 1344. év őszét megelőző időszakból eddig két ízben van tudomásunk: 1342. április 11-én Apatin környékén, Aranyan birtokon a vizek sokasága és nagy mennyisége, illetve 1344. március 23-án a kalocsai Sárközben, Szeremle környékén egy nagy árvíz hiúsított meg határjárását. Vagyis még a petíció benyújtásának évéből, 1344-ből is ismerünk a területre vonatkozóan nagy árvizet.⁵⁴

Habár közvetlen magyarországi adattal nem rendelkezünk, érdekes megemlíteni, hogy 1344-ben Constanzaiban jó szüret és gabonatermés volt, illetve talán ugyancsak erre az évre vonatkozóan nyári meleget és jó aratást dokumentáltak Frankfurtban és Klosterneuburgban is. Württembergben pedig általában meleg időjárást említenek erre az évre. Vagyis svájci, német és osztrák területeken is található meleg nyárra vonatkozó adat, feltehetően mindegyik esetben 1344-re vonatkozóan.⁵⁵ Glaser szerint aratás környékén 1344-ben francia területeken nagy meleg és szárazság volt, az az évi bor jó minőségű volt, ami általában meleg nyári-kora-őszi viszonyokra utal.⁵⁶ Ha a nyár (és a kora-ősz) 1344-ben például Kalocsa környékén is meleg volt (erre jó esély van),⁵⁷ akkor ez tovább „ronthatta” a korábbi árvizek (és például az emberi művelés, karbantartás hiánya) miatti problémát, és részben akár összefüggésbe is hozható a bűzös-víz említéssel is.

⁵² Az 1343. évre Ausztriában (Leoben, Stájerország) például: *Zahn, Johann*: Anonymi Leobensis Chronicon. Grätz, 1865. 44. o. Német és cseh területekre 1342-re, illetve részben 1343-ra vonatkozóan forrásokra és elemzésekre lásd: *Brázdil és Kotyza* 42. jegyzetben hivatkozott munkáját, 115. o.; *Tetzlaff, Gerd – Börngen, Michael – Mudelsee, Manfred – Raabe, Armin*: Das Jahrtausendhochwasser von 1342 am Main aus meteorologisch-hydrologischer Sicht. Lásd még: *Glaser* 2008. 66. o. (Utóbbi a konkrét források megadása nélkül, a HISKLID adatbázisára támaszkodva.).

⁵³ Lásd: *Kiss* 2009. 37–47. o.

⁵⁴ *Kiss* 2010. 184–188. o.

⁵⁵ Forráshelyekre és feldolgozásukra lásd: *Alexandre* 1987. 472. o.

⁵⁶ *Glaser* 2008. 66. o. (források megadása nélkül). Erre vonatkozóan azonban sem az előbb említett belga klímátörténész munkájában (*Alexandre* 1987.), sem pedig a korszak klímátörténeti szempontú francia feldolgozásában nem találtam információt. Ez utóbbira lásd: *Le Roy Ladurie, Emmanuel*: Histoire humaine et comparée du climat. I: Canicules et glaciers (XIIIe–XVIIIe siècle). Paris, 2004.

⁵⁷ Az elsősorban szőlő fenofázis-alapú késő-tavaszi-nyári hőmérsékleti rekonstrukciók például erős hosszú távú kapcsolatot mutatnak a svájci, francia és a magyar területek között. Ennek ellenére természetesen ez nem azt jelenti, hogy minden év „biztosan passzol”, de annak meglehetősen nagy a valószínűsége, hogy nagyon meleg svájci, és talán német, osztrák és francia nyár esetén Magyarországon sem volt átlag alatti (inkább feletti) a nyári hőmérséklet. Hosszú távú kora-újkori, újkori összevetésre lásd: *Kiss, Andrea – Wilson, Rob – Bariska, István*: An experimental 392-year documentary-based multi-proxy (vine and grain) reconstruction of May–July temperatures for Kőszeg, West-Hungary. *International Journal of Biometeorology*, 55. (2011) 4. sz. 595–611. o.

Az Arany Horda, Magyarország és a szomszédok viszonya

A két esettanulmány körülményei, okai és bekövetkezésük időpontjai nem tárhatók fel és érthetők meg a (dél- és kelet-)közép-európai térségben történtek ismerete nélkül. Ezért röviden érdemes áttekinteni az időszak politikai, társadalmi történéseit, melyek konkrétan befolyásolhatták a mikrotörténelmi folyamatokat is, vagyis alapvető fontosságúak lehetnek felhozott két példánk esetén is. E kérdésben elsőrendű fontosságúak azok az információk, melyek az Arany Horda korabeli viszonyaiba engednek betekintést.

Az Arany Horda fénykorát Özbek kán (1312–1341) és fiai (Tinibek és Dzsánibek) alatt, a XIV. század első felében érte el. Özbek nyugati irányban meglehetősen aktív politikát folytatott életének utolsó éveiben: ez különösen igaz például a Lengyelország és Konstantinápoly felé folytatott nagyobb hadjáratokra. Özbek kán 1341-ben meghalt, trónját legidősebb fia, Tinibek foglalta el. 1342-ben azonban Tinibeket félreállították, s a trónra még ugyanabban az évben az agresszív és ambíciós Dzsánibek került, aki azonban inkább a délkeleti célpontokat (pl. Azerbajdzsán, majd Kaffa) részesítette előnyben.⁵⁸ Mindezen körülmények az Özbek halálát közvetlenül követő év(ek)ben egy lehetséges nagyobb magyarországi hadjárat, összehangolt támadás bekövetkezésének valószínűségét minimálisra csökkentették.⁵⁹

A XIV. század első felét tekintve a század elején a legsúlyosabb támadás az Arany Horda részéről 1312-ben következett be, amikor szerb–bolgár–tatár csapatok törtek be és okoztak pusztításokat az ország dél-délnyugati részében, melynek hatására a pápa 1313-ban keresztes hadjáratot is hirdetett.⁶⁰ 1324-ben – amikor például az Arany Horda kunjai tatár vezetéssel Bazarab földjén vonultak át – a tatár veszély elhárítására vezetett Károly Róbert hadat Erdélybe, de még Lajos uralkodásának első éveiben is valószínűleg többször zaklatták az erdélyi határvidéket. 1329-ben nemcsak a bolgár, román és szerb, de a tatár támadásokat is említve állította a király – az Al-Dunához közeli – Miháld vára élére Szécsi Dénest.⁶¹ 1330-ban Észak-Erdélybe tört be egy tatár csapat, melyet a Lengyelországból Halicson keresztül visszaérkező királyi sereg űzött ki az országból.⁶² Az 1330-as években – habár e kérdésben egyértelmű adat nem áll rendelkezésre – a nemzetközi szakirodalom feltételezése szerint szintén voltak tatár támadások: így 1332-, 1334-, 1335-re és 1338-ra vonatkozóan is feltételeznek tatár betöréseket. Ezen állítások azonban egyértelmű források hiányában egyelőre inkább a feltételezések kategóriájába sorolhatók.⁶³

⁵⁸ Lásd: *Vásáry István: Az Arany Horda*. Budapest, 1986. 117., 282. o. 1343-ban az új pápa, VI. Kelemen igyekezett ugyanazt a (meglehetősen meleg hangú, szívélyes) viszonyt fenntartani a káni udvarral a keresztények védelmében, mint ami elődei idején is jellemző volt. Lásd *Piti Ferenc: Anjou-kori oklevéltár XXVII (1343)*. Budapest–Szeged, 2007. (A továbbiakban: AOkt. XXVII.) 319–320. o.

⁵⁹ Lásd például *Jackson 2005. 202–206., 210. o.*; *Vásáry, István: Cumans and Tatars. Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185–1365*. Cambridge, 2005. 17–29. o.

⁶⁰ *Doberdói Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. Hetedik rész: 1301–1342*. Budapest, 1934. 48. o. Mivel ez egy jelentős méretű betörés volt, e támadás például akár Kalocsa környékét is érinthette.

⁶¹ *Kristó 1988. 78., 81. o.*

⁶² *Doberdói Bánlaky 50.* jegyzetben hivatkozott munkája, 99. o.; *Fejér, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. VIII, 3*. Buda, 1832. 537. o.

⁶³ *Jackson 2005. 212–213. o.*

Az észak-balkáni helyzet is inkább a tatároknak kedvezett: az 1330-as évek közepétől, illetve az évtized második felében a szerb Dusán István a Balkánon nyíltan Magyarország ellenes politikát folytatott, s ebben szövetkezett Havasalfölddel és Bulgáriával is.⁶⁴ Magyarország ugyanakkor szoros szövetségben állt Szerbia nyugati szomszédjával, Boszniával. Magyarország szempontjából további kedvezőtlen változást jelenthetett, hogy az 1330-as évek végén, illetve 1340-re a Duna-delta jelentősebb városai, így például Kilia és Vicina tatár kézre kerültek.⁶⁵ A szerbeknek így áttételesen még inkább természetes szövetségként adódhattak a tatárok. A szerbek ellen még az előző év(ek)ben, 1334–1335-ben és 1339-ben is küldött sereget Károly Róbert. Vagyis a szerb–magyar viszony ebben az időszakban – bár a szerb király elsősorban dél felé, így Albániában folytatott hadjáratot – szintén feszült volt. Éppen ezért fontos további adalék lehet (amire akár közvetlen indítékokat is kereshetünk), hogy Lajos, saját bevallása szerint, koronázása után először Szerbia ellen indított hadjáratot. Kristó Gyula szerint az 1342–1343. évi (sikeres) szerbiai hadjárat elsődleges célja az volt, hogy Dusán István szerb király macsóí terjeszkedésének gátat szabjon.⁶⁶

Összességében elmondható, hogy a tatár betörések súlyát általában elsősorban Erdély viselte, de a XIV. század első felében valószínűleg a Szepesség is többször szenvedett tőlük.⁶⁷ Az északi és keleti területeken kívül déli irányból is fenyegette tatár veszély Magyarországot: különösen az ellenséges Szerbia (illetve Bulgária és Havasalföld) támogatásával, a Duna mentén. Habár Károly Róbert idején általában sikeresen verték vissza a tatár támadásokat, véglegesnek tekinthető megoldás (a már gyengülő) Arany Horda ellen csak Lajos idején született. A magyar királyság hathatósan 1345-ben, majd 1346-ban vágott vissza, amikor egy főleg székelyekből álló sereg a székely ispán vezetésével az Arany Horda területén mért végzetes csapást a tatár seregre.⁶⁸

A magyar–tatár viszony alakulása szempontjából nagy jelentőségű a legfontosabb szövetséges, Lengyelország korabeli tatár politikája. Az 1330-as évek végéig a lengyel diplomácia elsősorban északi irányban mutatott érdeklődést. 1339-ben utódlási megegyezés született Kázmér és Károly Róbert között, melynek értelmében Kázmér gyermektelen halála esetén Károly Róbert fiúörököse kapja meg a lengyel trónt. Cserébe Károly Róbert elismerte Kázmér igényét a halicsi területekre. 1340-től, a tatárokhoz hasonlóan, a lengyelek érdeklődése Ruténia (de elsősorban Halics) irányába fordult. A lengyelek, kihasználva az ottani belső anarchiát – az uralkodó bojárok általi meggyilkolását, illetve számítva a magyarok be nem avatkozására – 1340 áprilisában bevonultak Halicsba. Az elején nagy sikereket értek el, de a tatárok rendszeres ellentámadásai a sikereket korlátozottá tették. A tatár támadások 1340–1341-ben Kis-Lengyelországot, így Sandomierzt is komolyan

⁶⁴ Az 1320-as években már többször problémákat okozó Basarab a hírhedt 1330. évi, télbe nyúló őszi, a magyarok számára katasztrófálisan végződött havasalföldi hadjárat után gyakorlatilag függetlenítette magát a magyar koronától. A tatároktól függő bolgárokkal pedig mind az 1310-es, mind az 1330-as években folytak összetűzések. *Kristó* 1988. 80., 82., 89. o.; *Fine, John Van Antwerp*: The late medieval Balkans: a critical survey from the late twelfth century to the Ottoman Conquest. Ann Arbor, 1994. (A továbbiakban: *Fine* 1994.) 289. o.

⁶⁵ *Vásáry* 59. jegyzetben hivatkozott munkája, 162. o. Összefoglalóan lásd még: *Jackson* 2005. 203. o.

⁶⁶ *Kristó* 1988. 89., 91. o. Lásd még: *Fine* 1994. 288–289. o.

⁶⁷ *Kristó* 1988. 96. o.

⁶⁸ *Kristó* 1988. 96–97. o.

veszélyeztették. 1341-ben megállapodás született Kázmér és Károly Róbert között Halics közös védelméről.⁶⁹

A pápa a tatár fenyegetések hatására Kázmér király mellé állt: augusztusban keresztes hadjáratot hirdetett Lengyelországban, Magyarországon és Csehországban. Kázmér – aki már ősszel készült az újabb összecsapásra – megsemmisítő csapást mért a tatárookra 1341 januárjában. A tatárok Halicsért folytatott küzdelmeiket csak az évtized második felében, a pestis terjedésétől meggyengülve adták föl.⁷⁰

Ezek alapján politikai szempontból összességében általában feltételezhető, hogy az első oklevélben említett lengyelországi hadjárat, illetve talán részben a második oklevélben szereplő, a kalocsai érsekséget is érintő esetleges tatár–pogány támadásról szóló információk – már ha volt ilyen, s nem csak a XIII. századi támadásokra utalt az érsek 1344-ben – köthetők az 1340. és talán még az 1341. év hadi eseményeihez. Ezért érdemes áttekinteni részletesebben az ezen utóbbi két(–három) évre vonatkozó forrásokat.

1340–1341 hadi eseményei az egykorú források tükrében

Habár döntő erejű tatár támadásokról általában nem volt szó, amint azt már részben láthattuk, a tatárok még az 1330-as években is valószínűleg szinte évente „látogatták” Európa tőlük nyugatra fekvő szomszédos keresztény államainak határait, így főleg Lengyelország és részben Magyarország határ menti területeit. A helyzet – különösen Lengyelország esetén – fordult komolyabbra az 1340. év elején. A pápai nuncius (február 20-i említése) szerint februárban a tatárok megtámadták Lengyelországot, ami (érthetően) Magyarországon is nyugtalanságot váltott ki.⁷¹ Ugyanakkor május elejéig nincs jele általános mozgósításnak Magyarországon és annak sem, hogy a mindennapi ügymenetet vagy a betervezett feladatokat bármi közbejött esemény jelentősen befolyásolta volna.⁷² Elvileg fennáll annak lehetősége is, hogy Lengyelország megtámadását hallva Károly Róbert már ekkor, például a (talán Magyarországon is szokatlanul hideg) március folyamán (vagy

⁶⁹ *Szokolay Katalin*: Lengyelország története. Budapest, 2006. 33. o. További érdekes adalék lehet az 1338–1341-ben (illetve talán a megelőző és követő években) lezajlott nagy európai saskajárás ténye, mely probléma bizonyítottan érintette mind az Arany Horda egyes (elsősorban Fekete-tenger menti) területeit, mind a lengyel és magyar területeket, mely utóbbiak „hagyományosan” a rajokban nyugat felé vonuló saskák útjába estek. Szakirodalmi összegzésére és forrásaira lásd például: *Rohr* 2007. 468–470. o.

⁷⁰ *Housley, Norman*: The Avignon papacy and the crusades 1305–1378. Oxford, 2002. 67–68. o. *Housley, Norman*: The later Crusades from Lyons to Alcazar 1274–1580. Oxford, 2001. 346. o. Lásd még: *Szokolay* előző jegyzetben hivatkozott munkáját, 33. o.

⁷¹ Az apostoli szék magyarországi nunciusa e híre Zágrábba, majd áprilisban a tengerpartra (Zengbe) küldött 1300 aranyforintot. *Várszegi és Zombori* 31. jegyzetben hivatkozott munkája, 433. o.: Petrus Gervasius, canonicus Vivariensis: „Item anno Domini MCCCXL. Die XX. Februarii, cum Tartari intrassent regnum Polonie, et ob hoc rex et totum regnum ungarie turbaretur, commutavi subito pecunias, quas tunc habebam, et per fratrem Thomam de Zothmar priorem provincielem ordinis Predicatorum misi ipsas pecunias ad valorem mille et CCC. Florenorum auri ad civitatem Zagrabensem in Sclavonia, et dedi dicto priori unum siphum argenti valoris V. florenorum auri.” – Április 23-án „cum laborarem in partibus Pannonie,” – nehéz elképzelni, hogy ne említette volna, ha a tatárok betörték Magyarországra. Regesza: AOKl. XXIV. 45. o.

⁷² E tekintetben a dalmáciai-horvátországi politikai helyzet, Velence viselkedése, illetve a Károly Róbert tervezett zágrábi utazása körüli levelezés fontos kapcsolódó információkat tartalmaz. Az eseményekre és a levelezésre részletesen lásd: *Piti* 2001. 41–48. o.

áprilisban) küldött volna Lengyelországba segédcsapatokat. Egy ilyen hadjárat bekövetkezésének lehetőségét gyengíti a tény, hogy – amint azt láttuk – az országos mozgósítás csak később, tavasz közepe–vége felé következett be.

Mindenképpen március 29. után, de feltehetően május 1. és május 8. között azonban egy jövőbeni ruténiai hadjárat miatti hadba szállás és hadkészültség miatt kezdődtek a perhalasztások – melyeket aztán még több eset is követett. Itt tehát egyértelműen egy Ruténiába (Halicsba) irányuló tervezett hadjáratról van szó a királyság seregének részvételével, a nádor (tervezett) vezetésével. A hadjárat indítására vonatkozó döntés így áprilisban már megszülethetett.⁷³ A nádor azonban – legalábbis a neve alatt kiadott oklevelek datálásai alapján – ebben az évben hosszú időre (két hónap vagy annál több) nem távozott el a Visegrád–Nagymaros–Buda környéki területekről. Jelen esetünkben nem zárható ki teljességgel, hogy a halicsi–lengyelországi események hatására esetleg a május elejihez képest a sereg céliránya Halics helyett Lengyelország lett, vagyis végül az összejött sereget nem Halicsba, hanem Lengyelországba küldték május folyamán.

Alapvető fontosságú a velencei tanács azon 1340. június 12-én kelt határozata, miszerint Károly Róbert – testi gyengeségén túlmenően – a tatárok magyarországi betörésére („Rex nullo modo propter sui corporis infirmitatem, et propter invasionem, quam fecerunt Tartari versus partes suas, erat hoc anno venturus”) való hivatkozással elhalasztotta tervezett horvát(–dalmát) útját.⁷⁴ E halasztással kapcsolatban egészen június 12-ig bizonytalanság uralkodott a velencei tanácsban.

A támadás irányára vonatkozóan nagy jelentőségű adatokkal szolgál a közép-európai kérdésekben általában meglehetősen jól tájékozott (svájci) krónikás, Johann von Winterthur leírása. Krónikájában az 1340. évre vonatkozóan beszámol egy olyan hadjáratról, melynek során a tatárok a Duna mentén Magyarország területére behatolva nagy árokat okoztak.⁷⁵

Egy esetleges Duna menti tatár támadás Magyarország ellen biztosan nem történhetett meg a bolgárok, a havasalföldi vajda és a szerb uralkodó (legalábbis hallgatóságos)

⁷³ Egy március 29-én kiadott oklevélben egy május 8-ra halasztott perről (Sóvári János Visnyó – ma Višňov Kelet-Szlovákiában – birtok tárgyában folytatott peréről) esik említés. Ezt aztán valamikor május 8. előtt további perhalasztás követte, a feleknek a nádor vezetésével tervezett ruténiai hadjáratban való részvétele miatt. Nagy 1884. 26–27. o. Regeszta: *Piti Ferenc*: Anjou-kori oklevéltár XXIV (1340). Budapest–Szeged, 2001. (A továbbiakban: AOKlt. XXIV.) 88., 132–133., 145. o. Lásd még: *Piti* 2001. 48. o. Szintén erre az esetre hivatkozik: *Jackson* 2005. 229. o.

A hadjárat indítására vonatkozó döntés azonban feltehetően április vége körül már ismert lehetett, mivel például a pécsváradai káptalan jelentése szerint a Csabagáta elnevezésű (Baranya vármegyei) birtok becslése körüli ügymenetet először 1340. május 1-jéről királyi rendvényre a hadoszlás 15. napjára, majd innen ismét elhalasztották, immáron 1341. május 1-jére. Lásd: Nagy 1884. 129–130. o. Regeszta: AOKlt. XXIV. 126. o. A már korábban az 1341. évi tavaszi árvíz kapcsán említett, Zemplén megyei Bazsa birtok ügyében viszont egy, csak 1340. május 1-jén indított per került halasztásra május 8-án. Nagy Imre – Nagy Iván – *Véghely Dezső*: A Zichi és Vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. I. kötet. Pest, 1871. 578. o. Regeszta: AOKlt. XXIV. 135. o. Ez akár annak eshetőségét is felvetheti, hogy a déli részektől hamarabb elindultak a harcra menők, mint északról, ami valamilyen északi gyülekezési helyet sejtet.

⁷⁴ *Wenzel Gusztáv*: Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból. I. Budapest, 1874. (A továbbiakban: *Wenzel* 1874.) 400. o. Regeszta: AOKlt. XXIV. 178. o.

⁷⁵ *Chronica Iohannis Vitodurani*. In: *Baethgen, Friedrich* (ed.): *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum, Nova series. III.* Berlin, 1924. 183. o.

beleegyezése nélkül. A bolgárok – a tatároktól függésben lévén – nem jelentettek különösebb problémát, és az ekkor gyakorlatilag független (inkább a tatárokkal szimpatizáló) Havasalföld sem abban az esetben, ha egy tatár sereg (mely korábbi példák alapján nagyrészt kunokból is állhatott) Magyarország ellen vonult. Éppen ezért érdekes az az egybeesés, hogy a szerb uralkodó betegségéből felgyógyulva, június 8. előtt – a kölcsönös segítségnyújtás mellett – maga és családja számára kérte, hogy szükség esetén Velencébe menekülhessen, mivel „az országával szomszédos területeken számos ellensége van.”⁷⁶ A velencei polgárjogot ő és családja pontosan június 12-én kapta meg „Velence iránt tanúsított barátsága miatt”, amikor a magyarországi tatár támadás híre említésre került.⁷⁷

Felmerül a kérdés: ha a Duna mentén, tehát dél felől következett be egy nagy károkat okozó támadás Magyarország ellen, akkor Velence miért csak akkor értesült a tatár támadásról, amikor az már javában tartott?⁷⁸ Meglehet, hogy Velence a tatár támadásról ugyan korábban értesült, de nem feltételezte olyan mértékűnek, hogy ez a királyt horvát útjától minden kétséget kizáróan visszatartsa. De az is lehet, hogy a tatár támadás tényleg friss információ volt, és a tatárok ez idő tájt támadták meg az országot. Egy bő hónappal később, július 17-én, majd augusztus 3-án Velencében már ismét a (magyar) király lehetséges horvátországi–dalmáciai jövetele miatt aggódtak, ami áttételesen akár utalhat arra is, hogy az eddigi – a király útját akadályozó – magyarországi problémák addigra nagyrészt elhárultak.⁷⁹

A tatárok nagyobb arányú újabb támadásától közvetlenül fenyegetett Kázmér segélykérő levelére a pápa augusztus 1-jei leveleiben lengyelországi, tatárok elleni keresztes hadjáratot hirdetett Lengyelországban, Magyarországon és Csehországban.⁸⁰ A pápa 1340. augusztus 17-én a káni család részére küldött válaszlevelének néhány részlete további tanulságokkal szolgál. Úgy tűnik, a kán és családja fontosnak tartotta, hogy elhárítsa az Arany Horda elleni nagyobb választámadás veszélyét, vagy pedig a család valóban megijedt attól az orvtámadástól, melynek során a kánra rágyújtották palotáját, s így az uralkodó élete legvédehetőbb belső környezetében is veszélyeztetve volt. A pápa válaszlevelében maga kérte a kánt, hogy hagyjon fel a magyar és lengyel területek zaklatásával/támadásával. Ugyanakkor más, a magyar és a lengyel uralkodókhoz intézett leveleiben a két keresztény királyt kérte a tatár területek elleni támadások beszüntetésére, s a kán köveinek megvédésére.⁸¹ Ez utóbbi levélváltás azonban nem hozta el a várt megbékélést.

⁷⁶ Mindemellett a velencei kereskedők Konstantinápoly felé való szabad áthaladását is megígérte. *Wenzel* 1874. 394–395. o. Regesztá: AOKlt. XXIV. 171. o.

⁷⁷ *Wenzel* 1874. 400. o. Regesztá: AOKlt. XXIV. 178. o. A szerb király abban az évben, birodalmát gyarapítandó, Albániában folytatott hódító harcokat. Valószínűleg betegségét is kihasználva azonban, egyik fontos embere, bizánci határon elterülő terjedelmes birtokaival egyetemben Bizánchoz állt. Így Dusan István szerb király számára bizonyos szinten az 1340. év fordulópontot jelenthetett, hiszen betegségéből felépülve, és láthatólag jelentős konfliktusok közepette is volt ereje ismét egyensúlyba kerülni és tovább folytatni a területi hódításokat. Részletesebben lásd: *Fine* 1994. 290–291. o.

⁷⁸ Ezt a problémát (nevezetesen a velencei hírszerzésnek a tatár problémával kapcsolatos kései információit) a velencei–dalmát viszony, illetve a horvát főurak levelezése kapcsán Piti Ferenc is felvetette tanulmányában. Lásd: *Piti* 2001. 47. o.

⁷⁹ *Wenzel* 1874. 401–403. o. Regesztá: AOKlt. XXIV. 209., 222. o. Lásd *Piti* 2001. 50–51. o.

⁸⁰ *Theiner, Augustinus: Vetera Monumenta Historica Hungarum Sacram Illustrantia*. I. Roma, 1859. 637–638. o. Regesztá: AOKlt. XXIV., 219–220. o.

⁸¹ E békülési kísérlet azonban, a későbbi események tükrében, nem hozott jelentősebb eredményeket, s a keresztes hadjáratra való felhívás később is érvényben maradt. Lásd *Theiner* előző jegyzetben hivat-

Mivel a továbbiakban a pontos időrendnek nagy szerepe lehet, lengyel krónikákban, így a *Rocznik Traski*ban és a *Rocznik Małopolski*ban foglaltak alapján kíséreljük meg rekonstruálni az eseményeket: e szerint 1340. március 23-án (más vélemények szerint április 7-én) Boleszlávot, Ruténia fejedelmét meggyilkolják. Kázmér király gyorsan reagál: Húsvét körül kisebb sereggel (sok ideje amúgy sem lehetett sereggyűjtésre) és kereskedőkkel együtt Lwówba ment. Szent János napja körül már egy nagyobb sereggel (a *Rocznik Traski* szerint kb. 20 ezer fővel) vonult a tatárok ellen. A krónikák szerint eközben a tatárok mintegy kétszer akkora (ruténokkal is növelt) sereggel álltak ki, de Kázmér így is győzelmet aratott.⁸²

Az ugyancsak lengyel *Kronika Jana z Czarnkowa* év, illetve időpontok megadása nélkül ír az eseményekről: e szerint a halicsi uralkodó (bojárjai általi) megmérgezése után a lengyelek áprilisban elfoglalták Halicsot. A tatárok erre Lengyelországot támadták meg, akiket Kázmér király a Visztulánál állított meg, s akik erre visszatértek Lublinba.⁸³ Ugyanilyen értelmű az a történetet összefoglaló levél is, melyet Kázmér király a pápának 1341-ben küldött.⁸⁴ A *Rocznik Małopolski* szerint a tatárok a keresztesekkel szemben pusztították Lublin és Sandomierz vidékét.⁸⁵

A kortárs cseh Prágai Ferenc krónikájában már az 1340. év alatt elkezdi írni arról, hogy a tatárok – talán 1340 végén indított – lengyelországi hadjárata először sikeres volt, de később az éhínség és a hideg visszatérésre sarkallta a harcolókat.⁸⁶ Később az 1341. év alatt részletesebben is összegzi a tatárok betörésének körülményeit: utal a meghirdetett keresztes hadjáratra, valamint arra, hogy Kázmér király is kért segítséget a környező uralkodóktól, így a magyar és cseh királytól. Ugyanakkor a harcokat a nagy hideg és hó – ami betemette a házakat is – igen megnehezítette, s ezért a harcolók otthonaikba tértek. A tatárok sok ezer keresztényt elvittek.⁸⁷

Ami a Magyar Királyság seregeinek hadmozdulatokban való részvételét illeti, a vonatkozó szakirodalom két álláspontját mindenképpen szükséges kiemelni. Az egyik ál-

kozott munkáját, 638–640. o. Regesza: AOKl. XXIV. 228–231. o. A dolog további érdekessége, hogy a tatár kán és a pápa közötti leveleket vivő küldönc egy magyar szerzetes volt. Ez évi utolsó információnk ismét a pápától származik: augusztus 26-án az egymással harcoló angol és francia királyokat kéri fel békekötésre, mivel e harcok felbátorítják a keresztény hit ellenségeit, így a törököket Bizánc, a tatárokat pedig Magyarország és Lengyelország megtámadására. Regesza: AOKl. XXIV. 236. o. Lásd még: *Piti* 2001. 51. o.

⁸² *Rocznik Traski*. In: *Bielowski, August* (ed.): *Monumenta Poloniae Historica*. II. Warszawa, 1961. (A továbbiakban: MPH II.) 860–861. o.; *Rocznik Małopolski*. In: *Bielowski, August* (ed.): *Monumenta Poloniae Historica*. III. Warszawa, 1961. (A továbbiakban: MPH III.) 199–200. o. Ez utóbbiban még további utalás történik (kod. Kurop.): „1340. Contra cruciferos devastant Thartari terram Lublinensem usque Sandomiriensem.” – a „contra cruciferos” inkább a már meghirdetett kereszteshadjárat (augusztus) utáni eseményeire utalhat.

⁸³ *Joannis de Czarnkow*: *Chronicon Polonorum*. In: MPH II. 621–622. o. Lásd még: *Piti* 2001. 50. o.; *Jackson* 2005. 229. o.

⁸⁴ *Täutu, Aloysius* (ed.): *Pontificia Commissio ad Redigendum Codicem Iuris Canonici Orientalis*, Fontes. 3rd series: VIII. Acta Benedicti XII. Vatican City, 1958. 111–112. o. Lásd még: *Jackson* 2005. 229. o.

⁸⁵ MPH III. 199. o. (Lásd még a 82. számú jegyzetet.)

⁸⁶ *Domherr Franz von Prag*. In: *Loserth, Johann* (ed.): *Fontes Rerum Austriacarum*. Österreichische Geschichts-Quellen. I: *Scriptores VIII*. Wien, 1875. (A továbbiakban: *Loserth* 1875.) 563. o.

⁸⁷ *Loserth* 1875. 564–566. o.

láspontról szerint 1340-ben végül is nem valósult meg a teljes királyi sereg halicsi vagy lengyelországi hadműveletekben való részvétele, illetve ez a részvétel sem magyar, sem pedig lengyel források alapján nem bizonyítható. Károly Róbert horvátországi–dalmáciai útjának elmaradását pedig már a tatárok magyarországi betörése okozhatta, amit a szerző legnagyobb valószínűséggel áprilusra, május elejére tesz.⁸⁸

Egy másik álláspont – a magyar sereg típusától vagy méretétől függetlenül – az ismert, magyar sereg-részvételre illetve magyar seregmozgásra utaló, tatárokkal kapcsolatos magyarországi (és lengyel) forrásokat egyértelműen az 1340. évi ruténiai (halicsi) hadi eseményekhez köti. A szerző szerint magyar seregek a lengyel sereg(ek)hez csatlakozva vettek részt a lengyel király által vezetett halicsi hadmozdulatok két hadjáratában. Ehhez a szerző mindkét, már említett, magyarországi oklevél-csoportot, nevezetesen a halicsi hadjárat miatti perhalasztásokat és a Lucska és Haruncsár területén megszállt sereg pusztításaira utaló (1342. évi) okleveleket említi.⁸⁹

A lengyel krónikák szerint tehát Kázmér király áprilisban vonult be először Halicsba, majd talán december végén kezdett újra harcot a tatárokkal. A magyarországi perhalasztások alapján nagyjából május első hetében kezdődött el/történt meg a magyar sereg gyülekezése, tehát a halicsi magyar sereg csak ezután vághatott volna neki az útnak – feltéve, ha valóban sor került erre a hadjáratra. A tavaszi csatlakozás tényét – ahogy azt Piti Ferenc is szóvá teszi – azonban egyetlen lengyel krónika vagy más ismert egykorú forrás (magyar, pápai stb.) sem említi. Ugyanakkor a lucska-haruncsári eset egyértelműen Lengyelországba induló seregről szolgáltat információt, vagyis egy másik hadjáratra enged következtetni.

Mikor, miért és mi történt?

Összegzés: a két eset a nagypolitika tükrében

Hogyan kapcsolhatók össze esettanulmányaink a nagypolitika fejleményeivel? Segíthetik-e, s ha igen milyen mértékben, az esettanulmányok alapján bemutatott információk a nagytársági folyamatok megértését?

Halicsi vagy lengyelországi hadjárat? Lucska és Haruncsár története

Az eddig leírtakból kiderül, hogy 1340-ben a király hadat készült indítani Halicsba a tatárok ellen. Ugyanakkor az általunk vizsgált lucskai és haruncsári esetben az ott öt napig időző sereg Lengyelországba készült a tatárok ellen, és maga a helyszín is lengyelországi és nem halicsi úticélt valószínűsít. Másrészt a lengyel politikai események tükrében az is elképzelhető, hogy az eredetileg Halicsba készülő sereget végül is Lengyelország felé küldték.

Mivel azonban a huzamosan, több napig fennálló, szélsőségesen hideg időjárás Lucska–Haruncsár környékén még májusban sem valószínű, de a nyári hónapokban még ke-

⁸⁸ Piti 2001. 45–49. o.

⁸⁹ Jackson 2005. 210., 229. o. A megelőző (Piti 2001.) szaktanulmánytól látszólag függetlenül a szerző (Jackson 2005.) jelentős részben ugyanazon (magyar és részben lengyel) forrásokat hivatkozva, mint a korábbi szaktanulmány. A levont következtetések azonban több ponton is eltérnek egymástól.

vésbé (május első fele, közepe előtt pedig a sereg valószínűleg nem ment el), nagyobb esélye van annak, hogy a Lengyelországba küldött sereg később, vagyis az ősz folyamán vagy még később haladt át és időzött a területen. Amennyiben ez még 1340-ben történt, akkor az őszi sereg-átvonulás tűnik a leginkább valószínűnek, a Kárpátokon keresztüli téli időben való átkelés kockázatos és nehézkes volta miatt. Az őszi indulásnak azért is van nagyobb esélye, mivel Kázmér király, amint azt korábban láttuk, már ősszel megkezdte a hadi készületeket – ekkor már keresztes hadjáratként és feltételezhetően más közép-európai területekről érkező katonákkal gyarapítva seregét (habár korántsem olyan mértékben, mint szeretne volna) – a tatárok ellen.

Ugyanakkor Magyarországon 1341-ben és 1342-ben nem került sor általános seregmozgósításra,⁹⁰ a tatár belpolitikai helyzet változásai nem kedveztek újabb hadjáratnak és nem is tudunk további súlyosabb tatár–lengyel összecsapásról. 1342 első felében pedig már egyéb okok is tovább csökkentik a valószínűségét annak, hogy egy sereg e két év valamelyikében haladt volna át Lucska–Haruncsár környékén. Ennek ellenére önmagában még nem teljességgel zárható ki, hogy például 1340 márciusában (vagy áprilisában), esetleg 1341-ben (tavasszal, pl. az igen hideg áprilisban – attól függően, hogy mikor lett vége az 1341. évi lengyel–tatár harcoknak) is küldött Károly Róbert egy sereget a lengyelek megsegítésére. Ez lehetett, a „területi elv” érvényesülése alapján felvidéki illetőségű katonai kontingens is, vagyis nem feltétlenül volt szükséges az országos mozgósítás.⁹¹ Ennek esélye azonban az 1340. évi őszi seregindítás valószínűségéhez képest véleményem szerint jóval kisebb.

A kalocsai környezeti problémák és a tatár támadások kérdésköre

A Kalocsáról és környékéről, illetve annak egészségtelen voltáról az érsek által leírtak, mind katonai, mind környezeti és társadalmi szempontból, hordoznak – nemcsak helyi, de „nagypolitikai” szinten is – figyelemre méltó információkat. Ezekben az években is pápai vizitátorok járták az országot, akik rendszeres jelentéseket tettek XII. Benedeknek a látottakról és hallottakról. Nem kétséges, hogy a tatárjárás(ok) és más pogányok pusztításai után Kalocsa jelentősége több évtizedre aláhanyatlott, de az 1340-es években semmiképpen sem nevezhető izolált helynek: ha az érsek állítása a valóságtól merőben eltért volna, valószínűleg hamar kiderült volna.

Másrészről az is igaz, hogy az 1344. utáni évekre vonatkozóan pétervárad (akár csak másodlagos) érseki székhelyről nincs tudomásunk, mely azonban talán Kaboli László hirtelen halálának és sok más egyéb körülménynek is betudható.⁹² Pétervárad esetén a helyváltás egyrészt a déli közvetlen katonai veszély elhárulását, másrészt az érsekség déli

⁹⁰ Engel Pál: Adatok az Anjou-kori magyar hadseregről. In: *Neumann Tibor* (szerk.): *Tanulmányok a középkorról.* (Analecta Mediaevalia, 1.) Budapest, 2001. 77. o.

⁹¹ Lásd például: *Kristó* 1988. 211. o.

⁹² Egyértelmű információk híján messzemenő következtetések levonása nélkül is figyelemre méltó az a tény, hogy Kaboli László (orvosként) 1344. őszén még a kalocsai egészségtelen környezetre panaszkodik, és a helyváltotatás szükségességére hívja fel a figyelmet az egészségtelen környezetből a jó levegőjű kiemelkedésre, addig 1345. elején már ismét üresen áll a kalocsai érseki szék. Így nem zárható ki, hogy az érsek helyváltotatás iránti igyekezetének esetleg köze lehetett egészségi problémáihoz (felmerülhetnek pl. légzőszervi betegségek, malária stb.).

jelenlétének (így hatáskörének) növelését is célozhatta – például az eretnekek észak-balkáni térítésében⁹³ – Lajos korábban említett sikeres 1342–1343. évi szerbiai hadjárata után. Az is igaz viszont, hogy jól védhető, erődített kiemelkedés Péterváradon kívül (amint azt az érsek is kihangsúlyozta), nem sok volt az egyházmegye területén.

Milyen új, eddig figyelembe nem vett, információk birtokába jutottunk az 1344. évi érseki kérvényben leírtakat illetően? A kérvényben leírt állapotokat a vonatkozó szakirodalom, amennyiben ezt elemezte, elsősorban az 1241–1242. évi tatárjárás (esetleg a második tatárjárással karöltve), a XIII. századi kun támadás(ok), az oligarchák harca és a dokumentumok elvesztése következtében kialakult tulajdonviszony-bizonyítási problémák számlájára írta.⁹⁴ Csakúgy, mint azt a levélben is említett körülményt, hogy a lakosok is elmenekültek a területről. Amint láttuk, az egykorú oklevelek valóban említenek régtől fogva elhagyott településeket a XIV. század első felében, de az érseki újraterelések ennek ellenére bizonyíthatóan csak Kalocsától távolabb eső területeket érintettek, ugyanakkor több, Kalocsa környéki lakott település XIV. század közepi létezéséhez nem fér kétség.

A tatárok azonban az Alföld más részein is pusztítottak, hasonlóan a kunok is, illetve az oligarchák harca az ország jelentős részeit érintette, gyakran a közvetlen pusztításokat tekintve sokkal nagyobb károkkal. Ezek az események azonban többször epizódyszerűen jelennek meg, és – habár hosszú távú hatásai mindenképp jelentősek lehetnek – folyamatosan nem jellemezték az állapotokat. Továbbá, ha ez a – valóban a teljes terület pusztulását és elhagyását jelentő – probléma gyakorlatilag száz éve ilyen formában jelentett gondot, akkor miért csak 1344-ben lett sürgető a kérdés, és élehetetlen a város, Kalocsa, ahol 1318-ban például országos zsinatot is tartottak?

Feltételezésem szerint ez a kép némileg módosításra szorul abban a tekintetben, hogy – habár Kalocsa időnként kétségtelenül veszíthetett jelentőségéből, például Bács javára is – a békésebb időszakokban nem tagadhatjuk meg annak lehetőségét, hogy bizonyos szinten a rend, és így a gazdálkodás (szántóföldi művelés, mezőgazdaság, vízgazdálkodás) is helyreállt legalább az érsekség központi területein. Ezen területek egy része azonban – amint korábban láttuk – vízrajzi szempontból részben érzékeny, alacsony fekvésű, legelőként hasznosított földterület volt. Feltételezésünk szerint például a Jánki László alatti, 1317–1337 közötti hosszú, békés időszak is ilyennek tekinthető. Továbbá, legalábbis ami a Kalocsa környéki törzsterületeket érinti, az 1337–1342 közötti üresedés időszaka – például a gazdálkodás szempontjából – sem indokolja önmagában a Kalocsa környéki földek és vizek teljes elhanyagolását. Még akkor sem, ha a környékbeli birtokosokra tett panaszokat komolyan kell vennünk, s ezekben az években az érsekség jóvedelmeit jelentős részben nem

⁹³ A kalocsai egyházat a pápa, déli – s így az ortodox/eretnek' területekkel szomszédos – fekvése miatt már a XI–XII. század folyamán missziós feladatokkal látta el. Lásd: *Györffy* 1987. 430. o.

⁹⁴ E helyütt nagy általánosságban felmerülhet az elvi lehetősége annak, hogy a középkori klímaoptimum 13. századi, talán szárazabb viszonyai mellett a Kalocsa környéki, alacsonyan fekvő területek vízenyőssége általában nem jelentett akkora gondot a gazdálkodás hosszabb távú feltételeiben, mint az akár szélsőségesen csapadékos időszakokban is jelentősen bővelkedő XIV. század. A túlnyomóan alacsonyabb vízszintekkel, így összességében szárazabb körülménnyel jár, s talán a XIII. században csúcspontját elérő középkori kis optimum dél-dunántúli megjelenésére újabban lásd például: *Sümegei Pál – Jakab Gusztáv – Persaits Gergő – Törőcsik Tünde: A Baláta-tó környezettörténete*. In: Erdő és Klíma. (Sajtó alatt.) E témában korábbi eredmények publikálva: *Zatykó, Csilla – Juhász, Imola – Sümegei, Pál* (eds.): *Environmental archaeology on the Transdanubia*. (Varia Archaeologica Hungarica 20.) Budapest, 2007. 246–249. o.

az érsekség emberei szedték be. Az uralkodó maga is számított e területen például szerb betörésre, pusztításra, ezért is erősítette meg Kalocsát és Bácsot. Mindezek következtében véleményem szerint nem zárható ki annak lehetősége, hogy egyéb (például erőszakos, akár külföldi) beavatkozásokkal is számolnunk kell az üresedés időszakában, mely körülmény a területen 1344-ben leírt „rossz” viszonyokért szintén felelőssé tehető.

Fontos még megemlíteni, hogy az érsek által leírt egészségtelen környezet kialakulásának elvileg a megelőző két-három év időjárási viszonyai különösen kedveztek. 1342 és 1343 kiemelkedően csapadékos éveknek tekinthetők, és 1344 tavaszáig legalább két nagy dunai árvíz is elérte a területet, mely tényezőknek a kalocsai ártéren összességében több évre is kihatása lehetett. Ezeket a problémákat átmenetileg erősíthette is egy feltételezhetően meleg nyár 1344-ben.

Másrészről, amint azt láttuk, a déli végek irányából nemcsak a szerbek jelenthettek veszélyt a nehezen védhető déli, alföldi területeken. Ez esetben szintén újonnan elemzett, fontos információkat szerezhettünk arról, hogy 1340-ben Magyarországot a Duna mentén érte (talán május vége – június eleje környékén) tatár támadás, ami jelentős pusztítást okozott. Az eddig ismertetett források birtokában nem jutottunk elegendő információhoz annak eldöntéséhez, hogy a Kalocsa környéki állapotokért, legalább részben, e támadás is felelőssé tehető, vagy hogy ez a támadás egyáltalán érintette e Kalocsa környékét, habár – déli fekvése miatt – az érsekség bizonyos részeit jó eséllyel érintette. Ugyanakkor a felsorolt információk alapján felmerül és nem zárható ki annak lehetősége, hogy ilyen kései, XIV. század közepi időpontban, de feltehetően a megelőző évtizedekben is veszélyeztethette (akár szerbek és/vagy románok által támogatott) tatár vagy éppen szerb támadás az ország déli, déli-középső, síksági területeit. Ez talán érthetőbbé teszi Károly Róbert óvatosabb politikáját és külföldi, hódító hadjáratok iránti csekély érdeklődését is, amennyiben hadi cselekményeinek célja elsősorban a nehezen megszerzett, egységes országterület védelme (és ezen túlmenően a szövetségesek megsegítése) volt.

Habár közvetlen összefüggést a tatárok 1340. évi támadása és a kalocsai problémák között nem sikerült kimutatni, mégis érdekes lehet e tatár betörés körüli információk pontosabb összegzése, például a tatár betörés időpontjára vonatkozóan. Lehetséges például, hogy a Magyarországon gyülekező seregek híre elérte a tatárokat, akik egy halicsi magyar hadjáratról tartva⁹⁵ másik irányból, délről támadtak Magyarországra, mely akár figyelem-elterelés is lehetett, illetve a magyar seregeknek a halicsi „oldalba támadástól” való eltántorítására tett (sikeres?) kísérlet.

Johann von Winterthur nem említi a tatár támadás időpontját, de az események és a levelezések időrendje alapján a betörésre talán május második felében vagy később, június elején kerülhetett sor, de a tatár veszély július közepére már talán nagyrészt elhárult. A Duna menti, magyarországi tatár támadás nagyságrendje ismeretlen. Johann von Winterthur szerint nagy pusztításokkal járt, de Magyarországon sem kiterjedéséről, sem a pusztítások mértékéről közvetlen adattal nem rendelkezünk, így elvileg az sem zárható ki, hogy tatár csapatok akár Kalocsa környékén is okoztak riadalmat vagy károkat.*

⁹⁵ Az oldalba támadás lehetőségét felveti: *Piti* 2001. 51. o.

* Köszönetemet szeretném kifejezni Piti Ferencnek, Szabados Györgynek (MTA Magyar Medieviztika Kutatócsoport, Szeged) és Christian Rohrnak (Berni Egyetem, Történeti Intézet) a dolgozat megírásához nyújtott hasznos tanácsaikért, valamint köszönöm a Rachel Carson Környezetkutató Központ (LMU, München) támogatását.

ANDREA KISS

WEATHER, ENVIRONMENTAL PROBLEMS
AND THE TATAR CAMPAIGNS OF THE EARLY 1340S*Summary*

The paper deals with a hitherto lesser explored Tatar invasion which came from the south and which, due to the available sources, can be relatively easily dated to 1340 (June-early July?); with an anti-Tatar campaign in Poland (in autumn 1340?), which is regarded partly differently by Hungarian and by foreign experts (did it really take place or was it only planned?); and with some environmental questions of the time which can be linked in one way or another to these campaigns.

When exploring the campaign heading Poland, one can get a more detailed picture if historical data are supplemented by the study of the geographic and climatic conditions of the area, and if the conditions and dating of a weather extremity (intensive cold for several days) are also taken into account.

The second case under study is a complex environmental problem which can be linked to the Tatar (and some other) invasion (and thus maybe partly to the invasion/invasion threat from the south in 1340), namely the unhealthy environmental conditions around Kalocsa. It was for this (and some other) reason that the Archbishop at Kalocsa requested the pope's consent to move the archbishopric seat in 1344. As the two presented cases show, events of both local and broader interest can gain partly new interpretation if Hungarian, Eastern-European, and Central-Eastern-European historical events, as well as environmental and weather conditions, and local historical data are all taken into account and given a complex analysis.

ANDREA KISS

CONDITIONS MÉTÉOROLOGIQUES, PROBLÈMES ENVIRONNEMENTAUX
ET LES CAMPAGNES MONGOLES DU DÉBUT DES ANNÉES 1340*Résumé*

L'étude traite une incursion mongole de 1340 venant du Sud jusqu'alors peu étudiée, mais relativement facile à dater grâce aux sources disponibles (début juin ou juillet ?), une campagne contre les Mongols en Pologne – prévue ou réalisée (en automne 1340 ?), les spécialistes nationaux et étrangers ne sont pas toujours d'accord là-dessus –, ainsi que les questions environnementales d'époque plus ou moins liées à celles-ci.

Nous pouvons désormais avoir une image plus nuancée de la campagne en direction de la Pologne et ce, en étudiant le contexte et les dates d'une situation météorologique extrême (gels intenses durant plusieurs jours) avec la prise en considération, en plus des données historiques, des conditions géographiques et climatiques de la région.

Le deuxième cas étudié est un problème environnemental complexe qui, selon les sources, peut être lié à une offensive mongole (entre autres) et peut-être en partie aussi à l'incursion venant du Sud (ou menace d'incursion) de 1340. Il s'agit des conditions insalubres qui régnaient dans les environs de Kalocsa et en raison desquelles (entre autres) l'archevêque de Kalocsa demanda au pape

de transférer le siège de l'archevêché en 1344. Comme dans le cas précédent, l'analyse complexe des événements historiques hongrois et d'Europe centrale et orientale qui prend en compte les conditions environnementales et météorologiques de l'époque, ainsi que le contexte local et micro-historique permet d'apporter un nouvel éclairage sur les événements micro-historiques et de grande politique.

ANDREA KISS

WETTER, UMWELTPROBLEME
UND DIE MONGOLENFELDZÜGE ANFANG DER 1340ER JAHRE

Resümee

Das Thema der Studie bildet einerseits ein bisher wenig studierter, aber dank der Quellengegebenheiten ziemlich gut datierbarer Mongoleneinfall aus südlicher Richtung im Jahre 1340 (Juni – Anfang Juli?). Andererseits wird in der Arbeit ein Polenfeldzug gegen die Mongolen (im Herbst 1340?) beschrieben, der – ob nur geplant oder auch realisiert – von der ungarischen und internationalen Fachliteratur teilweise unterschiedlich bewertet wird. Zugleich werden gleichaltrige, mit diesen Ereignissen mehr oder weniger in Verbindung zu bringende Umweltfragen behandelt.

Im Zusammenhang mit dem Feldzug, der in Richtung Polen eingeleitet werden sollte, kann hinsichtlich der Umstände und Datierung einer Wetterextreme (mehrtägiger intensiver Frost) – unter Beachtung der geografischen und klimatischen Verhältnisse des Gebietes – über die Verwendung der historischen Daten hinaus ein differenzierteres Bild als bisher erstellt werden.

Der zweite analysierte Fall ist ein komplexes Umweltproblem, das von den Quellen ebenfalls mit einem Angriff der Mongolen (und anderer) in Verbindung gebracht wird (und damit teilweise vielleicht auch mit dem Einfall/der Gefahr des Einfalls im Süden im Jahre 1340 verbunden wird. Dabei handelt es sich um die ungesunden Umweltbedingungen in der Gegend von Kalocsa (Kollotschau), infolge derer (und weiterer Gründe) der Erzbischof von Kalocsa im Jahre 1344 den Papst um die Verlegung des Erzbischofssitzes ersucht hatte. Ähnlich dem anderen Fall erhalten teilweise auch die mikrohistorischen und großpolitischen Ereignisse mit der Beachtung und komplexen Analyse der ungarischen und ost-, ost-mitteuropäischen Ereignisse sowie der Umwelt-, Witterungs- und ortsgeschichtlichen, mikrohistorischen Verhältnisse eine neue Deutung.

АНДРЕА КИШШ

ПОГОДНЫЕ УСЛОВИЯ, ПРОБЛЕМЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ
И ВОЕННЫЕ ПОХОДЫ ТАТАР В НАЧАЛЕ 1340 ГОДОВ*Резюме*

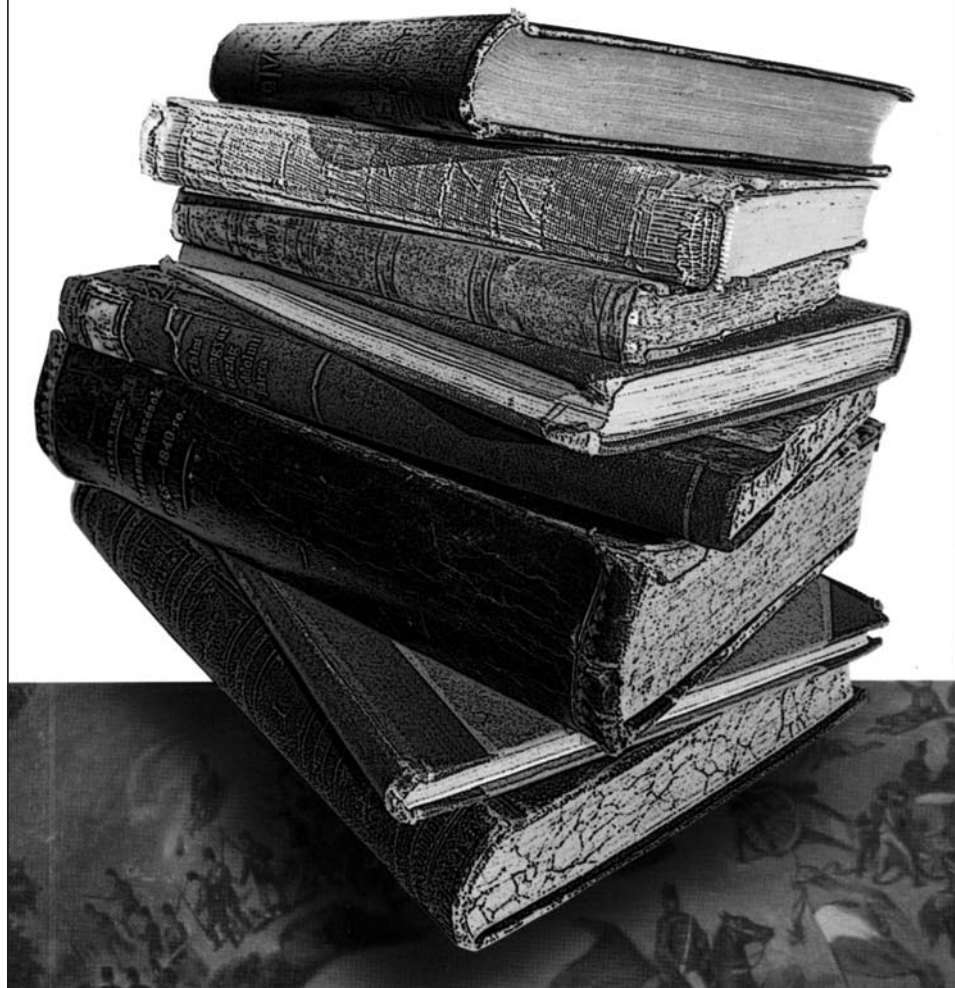
Темой настоящей работы является относительно менее изученный до сих пор, но благодаря своим качествам источника сравнительно хорошо датированный, совершенный в 1340 году (начало июня-июля?) налет татар с южного направления, а также отчасти различным образом трактуемый в венгерской и международной научной литературе польский поход против татар (осенью 1340 года ?) и в большей или меньшей мере связанные с этим вопросы окружающей среды того времени.

В связи с военным походом в направлении Польши, принимая во внимание крайности климатических отношений (несколько дней подряд сильного мороза), что касается датирования – учитывая географические и климатические условия данной территории – помимо использования исторических данных, можно создать более богатую нюансами картину, чем раньше.

Другой анализируемый случай, который источники связывают также с наступлением татар (и прочими причинами, в том числе с наступлением с юга и опасностью наступления отчасти) может быть соединен с комплексной проблемой окружающей среды, а именно существовавшие в районе города Калоча неблагоприятные (нездоровые) климатические условия, по причине которых (а также по другим причинам) архиепископ города Калоча в 1344 году обратился с просьбой к папе римскому перенести его местопребывание. Аналогично другому случаю венгерские исторические события и другие исторические события в восточной и восточно-центральной Европе, а также микро-исторические и крупные политические события, с учетом местных природных и климатических условий того времени, при их комплексном анализе приобретают новое истолкование.

Hermann Róbert

**NEGYVENNYOLCAS
TÖRTÉNETÜNK
MAI ÁLLÁSA**

MŰHELY

KISS BALÁZS

BÉKEBELI FUTBALL A HÁBORÚS MAGYARORSZÁGON (1914–1918)

Ha a magyar labdarúgás őskorszakára gondolunk, a legtöbb embernek Mándy Iván *A pálya szélén*¹ című regénye vagy még inkább a regény alapján készült Sándor Pál film, az 1973-ban napvilágot látott *Régi idők focija*² jut az eszébe. Amatőr, félamatőr vagy éppen álamatőr játékosok, fanatikus edzők, polihisztor klubvezetők, nagy örömök és bánatok: tehát mindaz, ami a mai, elüzletiesedett professzionális labdarúgásból hiányzik. Játékosok, edzők és sportvezetők, akik nem csak a futballpályákon, de a világháború csataterén is megvívták harcukat, vagy akik később géppuskás osztagokat, századokat, gyalogezredeket, politikai erőket vagy éppen az országot vezették. Az alábbiakban néhány konkrét életpályán, mérkőzésen és történeten keresztül igyekszem bemutatni ezt a labdarúgás szempontjából lassan feledésbe merülő korszakot.³

Futball a századelő Magyarországon

Az európai kontinensen Magyarország az elsők között volt, ahol a labdarúgás meghonosodott, és ahol nemzeti bajnokságokat szerveztek. Az új sport természetesen a játék őshazájából, Angliából, valamint az Osztrák–Magyar Monarchia nyugati feléből, Ausztriából gyűrűzött át hazánkba a XIX. század végén. Molnár Lajos *Athlétikai gyakorlatok* című szakkönyvében már 1879-ben megjelent a futball első magyar nyelvű ismertetése,⁴ és a korabeli sportsajtó is egyre gyakrabban foglalkozott az új labdajátékkal. Az első nyilvános mérkőzést a BTC labdarúgói vívták egymás ellen a Millenáris pályán 1897. május 9-én, és az első nemzetközi találkozóra is nemsokára sor került, ugyancsak a Millenárison fogadta a BTC a Vienna Cricket and Football Club csapatát 1897. október 31-én.⁵ A meccs érdekessége volt, hogy a BTC-ben kettő, a Cricketers csapatában pedig kilenc angol vendégjátékos szerepelt, utóbbiak a schönbrunni császári park ápolása céljából tartózkodtak ezidőtájt Bécsben.⁶

¹ Mándy Iván: *A pálya szélén*. Budapest, 1963. 232 o.

² Sándor Pál: *Régi idők focija*. In: *Karasi Kulcsár István – Veres József: Magyar filmkalauz: negyven év száz magyar nagyjátékfilmje*. Budapest, 1985. 424–429. o.

³ Ez úton szeretnék köszönetet mondani Béres Máténak, aki a téma feldolgozásának alapötletét szolgáltatta, valamint jelentős segítséget nyújtott azzal, hogy fontos forrásokra hívta fel a figyelmet, melyeket bedolgoztam a tanulmányba.

⁴ A Sport Enciklopédiája – A testnevelés és testgyakorlás kézikönyve két kötetben. II. k. Budapest, 1928. 146. o.

⁵ Uo.

⁶ Ahol a bölcső ringott. In: *Százéves a magyar foci – 1897–1997. Képek a magyar labdarúgás történelméből*. Online elérés: http://www.sportmuzeum.hu/kiallitasok/szazeves_a_magyar_foci/index.html (2012. június 5-i állapot szerint.)

Az osztrák és a magyar labdarúgók az egész korszakban nagy hatással voltak egymásra, a Monarchia felbomlásáig a legtöbb mérkőzést egymás ellen játszották a két ország nemzeti válogatottjai, a világháború ideje alatt pedig nem is nagyon volt módjuk más ország legjobbjaival megmérkőzni.

Azt, hogy mennyire népszerű lett hirtelen a futball, jól szemlélteti az alábbi történet. 1900 tavaszán, a húsvéti ünnepek alatt barátságos mérkőzésen fogadta a BTC a korszak népszerű csapatát, a cseh Slavia Prágát. Nyolcezer néző zsúfolódott össze a Millenárison, hogy láthassa a találkozót. A budapesti klub fiatal kapusa Ponory semmiképp sem akarta kihagyni a találkozót, azonban akkoriban rendelet tiltotta, hogy középiskolások nyilvános egyesületben szerepeljenek. A Ferenc József nevelőintézet növendéke ezért Other álnéven, álbajuszt és álszakállat ragasztva védte végig a találkozót!⁷

A Magyar Labdarúgó Szövetséget az elsők között, 1901-ben alapították meg, és már ebben az évben kiírták az első nemzeti bajnokságot is.⁸ Ekkor öt csapat mérkőzött meg az elsőbbségért, melyet végül is a Budapesti Torna Club⁹ csapata szerzett meg. A fővárosi piros-fehéreknek még egyszer sikerült az ismétlés, utána azonban évtizedekig csupán két csapat: az MTK és az FTC versengett az elsőségért.¹⁰ Ugyancsak ez az a két egyesület, amelynek labdarúgói mind a korszakban, mind napjainkban az élvonalban szerepelnek. A többi korabeli klub futball-szakosztályai az évtizedek alatt vagy megszűntek, vagy alsóbb, amatőr osztályban vitézkednek, így a fenti két egyesületnek és játékosainak a története a legjobban dokumentált a korszakból.

Az 1903-as év a Ferencváros első bajnoki címét¹¹ hozta az immár nyolccsapatosra bővült bajnokságban, 1904-ben pedig kilenc induló közül az MTK szerzett a megalakulása óta először magyar bajnoki címet.¹² 1905-ben ismét az FTC végzet az első helyen. Ezzel a bajnoksággal véget ért az egyévi kétfordulós bajnoki rendszer, mivel a Magyar Labdarúgó Szövetség angol mintára a kétfordulós őszi-tavaszi rendszerre tért át, amely – az 1950–1956 és az 1964–1969 közötti bajnokságokat¹³ leszámítva – a mai napig életben van Magyarországon.¹⁴ Az ez által szabadáá vált 1906-os tavaszi szezonra Brüll Alfréd¹⁵ felajánlásából – aki 1905-től csaknem négy évtizeden keresztül, 1944-ig töltötte be az MTK elnöki tisztségét¹⁶ – I. osztályú serlegmérkőzéseket szerveztek, mely a felajánló után Brüll-serleg néven vonult be a sporttörténelembe. A trófeát az MTK csapata nyerte meg veretlenül, tíz csapat ellen.¹⁷

Az 1905-ös év egy szomorú vonatkozás miatt is emlékezetes dátuma a magyar futballnak, ez volt ugyanis az első olyan esztendő, amikor a futballistatársadalmunk katonai szolgálatból kifolyólag elvesztett egy tehetséget. Ő a hatalmas termetű, erőteljes Berán

⁷ Magyarországi Sportegyesületek Története. [h. n.], [é. n.] 133. o.

⁸ *Földessy János, Dr.: A magyar labdarúgás és a 60 éves MLSZ.* Budapest, 1960. 83. o.

⁹ BTC. Budapest, 1910. 94 o.

¹⁰ *Földessy:* i. m. 83. o.

¹¹ *Nagy Béla:* Fradi futballévszázad. Budapest, 1995. 13. o.

¹² *Bajnai Teréz [et al.]: A Magyar Testgyakorlók Köre 75 éve.* Budapest, 1963. 16. o.

¹³ *Hoppe László:* Labdarúgóbajnokságaink: 1901–1969. Budapest, 1970. 464 o.

¹⁴ NB I. férfi felnőtt nagypályás labdarúgó bajnokság versenykiírása 2011–2012 (13/2012 – 05.17.)

¹⁵ Brüll Alfréd (1876. 12. 10 – 1944).

¹⁶ *Bajnai:* i. m. 16. o.

¹⁷ *Fodor Henrik:* A Magyar Testgyakorlók Köre története 1888–1913. Budapest, 1913. 46. o.

József,¹⁸ a ferencvárosiak négyszeres válogatott jobbhátvédje volt, aki az által is beírta magát a magyar labdarúgás történetébe, hogy pályára lépett a magyar válogatott első hivatalos mérkőzésén is. Huszonkét éves korában, szolgálatteljesítés közben – miután egy fertőzött kút vizéből ivott – hastífuszban halt meg.¹⁹ A kétszeres magyar bajnok (1903, 1905) és kétszeres Ezüstlabda kupagyőztes (1903, 1904) játékos sírja a Kerepesi Temetőben áll, érdekessége, hogy a síremléket testvérbátyja, a hírneves szobrász- és éremművész, Berán Lajos²⁰ készítette, aki háborús emlékérmét és pengőérméket is tervezett.

Szintén 1905-ben került sor az első nagyobb sportdiplomáciai konfliktusra az MLSZ és a FIFA²¹ között, ugyanis a nemzetközi szövetség a június 10–12 között szervezett II. kongresszusára meghívta ugyan a magyar szövetséget, viszont közvetve, az osztrák szövetségen keresztül. A nemzeti érzelmükben sértett magyar sportvezetők ezért bojkottálták a párizsi kongresszust, így Magyarország csak két évvel később, a IV. FIFA kongresszusra vált a nemzetközi labdarúgó-szövetség tagjává.²²

Az 1906–1907-es szezon volt az utolsó nyolccsapatos bajnokság, ez az év az FTC elsőségét hozta. Innentől a világháború kitöréséig, az 1913–1914-es bajnokságig kétszer az MTK, ötször pedig az FTC csapata szerzett bajnoki címet. Az első kiesője az élvonalbeli bajnokságnak a Typographya FC volt, aki az 1908–1909-es szezonban a kilencedik helyen végzett.²³

Hadibajnokság és hadikupa

A háború kitörésével kieleződtek az ellentétek az egyesületi érdekcsoportok és az MLSZ között a háború alatti bajnokságpótló mérkőzések rendezési kérdéseit illetően. 1914 ősztől kezdve 1916 tavaszáig különböző elnevezésekkel egyfordulós körmérkőzéseket játszottak a csapatok, míg végre 1916 őszen sikerült az MLSZ-nek megindítania a kétfordulós hadibajnokságokat, majd 1919 őszen az első békebajnokságot is.²⁴

1914. július 23-én plakátok jelentek meg a Budapest utcáin, amelyen fegyverbe szólították a férfi lakosságot. A behívóparancsok számos játékost emeltek ki korábbi csapatukból, ezáltal a klubok erőviszonya az egyik napról a másikra megváltozott. Az egymást követő mozgósítások nem csak a játékosokat érintették, hanem a futballélet többi szereplőjét is, elvitték például az MLSZ vezetőségéből Maleczki Román főtitkárt, Dr. Olgyay István ügyészt és Hajdu Dezső számvizsgálót.²⁵

Az első bajnokságpótló, 1914 őszen lejátszott hadibajnokság trófeáját, az Augusztaszerleget fölényesen, tizenegy mérkőzésen, imponáló 63-1-es gólaránnyal az FTC csapata nyerte meg. Szépséghibája ennek a nagyszerű győzelmi sorozatnak viszont az volt, hogy a

¹⁸ Berán József (1883 – 1905. 08. 14.).

¹⁹ Antal Zoltán – Hoffer József: Alberttől Zsákig. Budapest, 1969. (2. bőv. kiad.) 34. o.

²⁰ Győző Andor: Berán Lajos. In: Éber László (szerk.): Művészeti lexikon. 1. k. Budapest, 1935. 99–100. o.

²¹ Fédération Internationale de Football Association, magyarul: Nemzetközi Labdarúgó Szövetség (alapítva: 1904. 05. 21.).

²² Heteyi László: Magyarok a futball-világbajnokságokon. Budapest, 2006. 6. o.

²³ Földessy: i. m. 83. o.

²⁴ Földessy: i. m. 21. o.

²⁵ Thaly Zoltán: 100 éves a Magyar Labdarúgó Szövetség 1901–2000. Budapest, 2000. 23. o.

két nagy rivális, az MTK és a Törekvés távolmaradásával az FTC nem a legjobb csapatok ellen érte el a sikert.

Maga a serleg is kuriózumnak számított, a jótékonyági akcióiról ismert,²⁶ a közbeszédben a „magyar hadsegélyezés védőangyalának”²⁷ titulált Augusztia főhercegnő²⁸ ajánlotta fel, s azt a fegyvergyárrá átalakított MÁV Gépgyárban készítették. A serleget egyetlen nyolcvan kilogrammos kovácsolt acélból esztergálták, amin a források szerint a gyár legügyesebb esztergályosa egy egész hétig dolgozott. Az acél sporttrófeát a fegyvergyár kemencéjében barnásfekete, a puskacsövek színére emlékeztető zománccal vonták be, mely a háborús időkkel jelkepezte. Az Augusztia-serleg a ferencvárosiak tulajdonából ismeretlen időben eltűnt.²⁹

1915 tavaszán Amatőr Ligabajnokság néven szerveztek újabb, tizennégy csapatos hadibajnokságot, melyet ismét a Ferencváros nyert meg. 1915 őszén megismételték ezt a bajnokságot, ezúttal tizenkét csapat küzdött meg a Hadi Kupáért. A sorozat egyik hadimerkőzésének, a Ferencváros – III. Kerület (3-1) találkozónak az volt a különleges érdekessége, hogy a zöld-fehérek egyik katonai szolgálatát töltő játékosa, Payer Imre³⁰ éppen szabadságon volt, beállt játszani és gólt is szerzett. A korabeli beszámolók így emlékeztek meg a beugrásról és a találatról: „A maga nemében páratlan volt Payer gólja, aki egy szabadrúgást 40 méternyi távolságról – a közönség ujjongása mellett – a kapuba röpített. Ehhez a bravúrjához hasonlóan szép volt az egész játék, amelyen egyáltalán nem látszik meg, hogy a háború kitörése óta a harctéren volt.”³¹ Payer, a Ferencváros védője 1911 és 1913 között egyhuzamban háromszor ünnepelhetett magyar bajnoki címet, 1913-ban magyar kupát is nyert, és részt vett az 1912-es stockholmi olimpiai játékokon is. Katonai szolgálatáról nem maradtak fenn dokumentumok, de hazatért a háborúból, majd 1923 és 1955 között Olaszországban élt.³² Csak nem sokkal halála előtt tért haza Magyarországra. A nemzeti csapatban huszonegy alkalommal szerepelt.³³

Az 1915-ös Hadikupa végeredménye a következően alakult: 1. MTK, 2. Törekvés, 3. FTC.³⁴

Érdekes színfoltja volt a háborús éveknél, hogy az FTC vezetői karácsonyi csomagot küldtek a harctéren küzdő ferencvárosi sportolóknak. A klub egyik tagja, Taffel Miksa pedig kézzel írt újságot helyezett el minden csomagba, 1915. december 15-i keltezéssel, FTC-Hírek címmel. A kézzel írt újság első oldalán ez állt: „Szeretett Clubtársunk! Fogadd a mellékelt csomagban küldött csekélyégeket olyan szeretettel, mint amilyen szeretettel ezt neked küldjük. Boldog karácsonyi ünnepeket kívánunk, s reméljük, hogy erőben és egészségben mihamarabb viszontlátunk.” A vezetők és az itthon maradt társak aláírták a

²⁶ *Szoleczky Emese – Kreutzer Andrea: Az Augusztia-gyorssegély alap tevékenységéről.* In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője, 12. Budapest, 2011. 17–27. o.

²⁷ *Világháború Heti Postája*, 1915. június 6. 1. o.

²⁸ Augusztia Mária Lujza bajor hercegnő (1875. 04. 28. – 1964. 06. 25.).

²⁹ Nagy: i. m. (1995.) 29. o.

³⁰ Payer (Perényi) Imre (1888. 06. 01. – 1956).

³¹ Nagy: i. m. (1995.) 30. o.

³² *Antal – Hoffer*; i. m. 124. o.

³³ *Zsiga László: Ők 929-en – Az FTC labdarúgói 1901–2011.* Budapest, 2011. 17. o.

³⁴ Nagy: i. m. (1995.) 30. o.

lapot. Szinte minden játékos csomagjába még egy futball-labdát is tettek az itthon maradtak „Pergőtűz szünetében jó ha van – ott is focizzatok fiúk!” használati utasítással.³⁵

A nem hivatalos hadikupák után végül az 1916–1917-es hadimérkőzésekre minden számottevő csapat nevezett,³⁶ így 1914 után végre 1917-ben is megint hivatalos magyar bajnokot avathattak, amely úgy, mint a következő két hadibajnokság esetében is, az MTK lett.³⁷

A háborús években nem csak az MLSZ által szervezett bajnokságban zajlott a futball-élet, hanem a fronton is rendszeresek voltak a labdarúgómeccsek. Az első vonalak mögött és a hadifogolytáborokban is jöttek létre alkalmi csapatok, egyesületek. Nem egy gyalogezred rendelkezett saját válogatottal, köztük az aradi császári és királyi 33. gyalogezred, amelynek labdarúgói 1917 augusztusában jótékony célú mérkőzésre hívták ki Aradon az FTC csapatát. A tartalékos ferencvárosiak 5-2-re győztek a nem mindennapi mérkőzésen, ahol – ott lévén az ezred legénysége – meccs közben katonai zenekar szórakoztatta a közönséget, a góloknál pedig tust húztak.³⁸

A háború végeztével a békebajnokságokra való áttérés sem zajlott zökkenőmentesen, hiszen meg kellett óvni a kiesett vagy nem mérkőzött békebeli egyesületek elsőosztályú jogait is, azonban azon egyesületek jogigényeit is érvényesíteni kellett, amelyek a háborús bajnokságokban vívták ki az első osztályban való szereplés jogát.³⁹ A fenti vitákról és annak megoldásáról a korabeli sportsajtó is részletesen beszámolt.⁴⁰

A bajnokság mellett érdemes még megemlíteni a Magyar Kupát is. A kupa ötlete Steiner Hugó volt MLSZ elnöktől eredt, és a megvalósítása is az ő nevéhez fűződött, Minder Frigyes közreműködésével. Az MLSZ a kupát közadakozásból alapította meg, mint örökös vándordíjat. Első ízben 1909. augusztus 13-án, huszonnyolc csapat részvételével, kieséses rendszerben írták ki. A Magyar Kupa gazdag díjazása miatt igen kedvelt lett.⁴¹

A Magyar Kupát a világháború kitöréséig ötször rendezték meg, utoljára az 1913–1914-es szezonban. Az öt alkalomból négyszer az MTK-é lett az elsőség, kivéve az 1912–1913-as sorozat végén, amikor a ferencvárosiak diadalmaskodtak. Érdekesség, hogy az 1911–1912-es kiírásban az MTK játék nélkül lett kupagyőztes, miután az FTC visszalépett a döntő előtt, mivel nem semleges pályára tűzte ki a meccset a szövetség.⁴²

A kupasorozatot a háború után először az 1921–1922-es évadban rendezték meg újra, maga a trófea pedig csak 1923-ban készült el.⁴³

Nem a Magyar Kupa volt azonban az első klasszikus – legjobb csapatokat is bevonó – országos jellegű vándorkupa, hanem az Ezüstlabda vándordíj, amit a MAC írt ki 1903-ban. Az Ezüstlabda kupát 1909-ben végleg az FTC vihette haza, miután a hét alkalomból ötször bizonyult a legjobbnak. Ez a díj joggal tekinthető a Magyar Kupa elődjének, mivel csaknem azonos feltételek mellett írták ki a két sorozatot.⁴⁴

³⁵ Nagy: i. m. (1995.) 30. o.

³⁶ Thaly: i. m. 23. o.

³⁷ Uo.

³⁸ Nagy: i. m. (1995.) 31. o.

³⁹ Thaly: i. m. 24. o.

⁴⁰ Régi pártok – új harcok. *Nemzeti Sport*, XI. évf. 3. sz. 1919. október 2. 10. o.

⁴¹ Mravik Gusztáv: Magyar Kupa (1909–2000). In: *Thaly Zoltán: 100 éves a Magyar Labdarúgó Szövetség 1901–2000*. Budapest, 2000. 185. o.

⁴² Földessy: i. m. 83. o.

⁴³ Nagy Béla: A labdarúgó MNK története. [Budapest], 1978. 83. o.

⁴⁴ Mravik: i. m. 185. o.

A nemzeti csapatból a harcmesőkre

A nemzeti válogatott is sorra gyarapította mérkőzéseinek a számát, főként barátságos találkozókra, ahol az ellenfél elsősorban Ausztria csapata volt, de a csehekkel is több ízben összemérte erejét. A nemzeti tizenegy első nagy nemzetközi sikerét az 1912-es nyári olimpiai játékokon aratta Stockholmban. Magyarországot tizenegy sportág ötvenkét versenyszámában száztizenkilenc versenyző képviselte⁴⁵ – valamennyien férfiak –, köztük tizenkilenc labdarúgó. Az olimpián az első mérkőzést a magyar csapat az akkor verhetetlennek tartott – végül az olimpiát is megnyerő – angol nemzeti válogatott ellen játszotta le a déli órákban, a korabeli beszámolók szerint közel negyven fokban melegben, szinte üres lelátók előtt. Az első nagy helyzet a magyar együttes előtt adódott, de kimaradt a csapat számára megítélt büntető, az angolok pedig 7-0 arányban, meggyőző fölényrel diadalmaskodtak. A svéd szervezők az első körben kiesett csapatok számára egy vigaszkupát írtak ki, amelynek elnyeréséért egy műves ezüstserleg is járt. Magyarország a döntőbe jutásért Németország legjobbjait győzte le 3-1 arányban, míg a másik ágon a régi rivális Ausztria a hazaiakat is kiejtő Olaszországnál bizonyult jobbnak 5-1-re. A magyar gárda tagjai már régóta vártak a lehetőségre, hogy semleges pályán mérkőzhessenek meg az osztrák válogatottal, a találkozó pedig Magyarország addigi legfényesebb sikerét hozta: 3-0 arányú győzelmével a nemzeti csapat megszerezte a trófeát. A válogatott a Domokos – Rumbold, Payer – Bíró, Vágó, Blum – Sebestyén, Bodnár, Pataki, Schlosser, Borbás felállásban játszott, a gólokat Schlosser, Pataki és Bodnár szerezték.⁴⁶

Több olyan válogatott labdarúgónk is volt, aki az első világháború harcmeszein fegyverrel a kezében harcolt az ellenséggel, néhány közülük az életét is áldozta a hazáért. A labdarúgók és egyéb sportolók világháborús veszteségei nem ismertek pontosan. Az MLSZ centenáriumi kiadványa nagyon általánosan csak ennyit jegyez meg: „Számos jeles sportember esett a háború áldozatául.”⁴⁷ Ezen forráson kívül mindössze egy, az MTK történetével foglalkozó kötet tér ki a világháborús veszteségre, viszont nem a labdarúgók vonatkozásában, akik egyébként szinte mindent megnyertek a háború alatt, és megalapították a következő évtized nagy bajnok futballklubját. Az idézet így szól: „ugyanakkor a tornászok és vívók nem tudták kiheverni a háborús veszteségeket és visszaestek.”⁴⁸

Dr. Földessy János⁴⁹ szintén hangsúlyozza művében a háborús veszteségek hatásait. Szerinte a sportbeli regenerálódást hátráltatta egyéb okok mellett az egyesületek játékosgárdájának nagy háborús személyi vesztesége, valamint a külföldre irányuló játékosvándorlás is.⁵⁰

Jól jellemzi Pécs város felszabadulásának az esete is azt a tényt, hogy a világháború és a trianoni békediktátum következményei még évek múltán is éreztették hatásukat a magyar sportéletben. 1921 őszén például még nyitott kérdés volt, hogy a baranyai város és környéke betagozódjon-e a MLSZ dunántúli kerületébe, vagy önálló kerületet alakít-

⁴⁵ Győr Béla – Klész László: *Katonaolimpikonok*. Budapest, 2012. 24–25. o.

⁴⁶ Földessy: i. m. 182. o.

⁴⁷ Thaly: i. m. 28. o.

⁴⁸ Hencsei Pál: *Az MTK százhusz éve*. Budapest, 2008. 18. o.

⁴⁹ Dr. Földessy János (1888. 05. 08. – 1965. 05. 16.).

⁵⁰ Földessy: i. m. 22. o.

sanak-e ki számára.⁵¹ Pusztán a történelmi hitelesség kedvéért: végül az utóbbi mellett döntöttek.⁵²

A korszak nagy testnevelője, Gerhárd Lajos,⁵³ aki Magyarországon a tudományos alapú testnevelés egyik úttörője volt, így vélekedett a világháború és a sport kapcsolatáról: „Úgy látszik, hogy ez a világegés arra is jó volt, hogy az ember magára eszméljen. Még nem is olyan régen úri passzió volt a test kultúrája, ma már államérekévé lépett elő. A köz-óhaj megvan, egy a mostaninál testileg is értékesebb, egészségesebb nemzedék irányában s az előjelekből ítélve nem sok idő kell ahhoz, hogy ez közakaratú magasztosuljon.”⁵⁴ A szerző továbbá méltatta IV. Károly⁵⁵ királynak egy bécsi atlétikai versenyen tett azon kijelentését, hogy „az ifjúság testi nevelése a nagy világesemények óta kétszeres fontossággal bír”, majd megállapította, hogy az uralkodó szavait tettek is követték, mert azóta mind Magyarországon, mind a monarchia többi részében az ifjúság testi nevelése és egészségügye egyaránt kormányprogram lett.⁵⁶

A magyar futball első hősi halottja az óbudai „33 FC” fedezete, Steiner Bertalan⁵⁷ volt. Bár csak egy ízben húzhatta magára a címeres mezt, sporttörténeti mérkőzéssel tette azt, 1902. október 12-én Bécsben, a Práter pályán az Ausztria ellen 5-0 arányban elveszített mérkőzéssel szerepelt, amely a magyar válogatott legelső hivatalos mérkőzése volt. Egyesületében a kapusposztot kívül szinte minden helyen játszott, ügyesen szerelt és jól adogatott, és társai körében nagy népszerűségnek örvendett, mert nagyon szépen énekelt.⁵⁸ Már a háború első évében elesett.

A Törekvés jobbösszekötője, a fiatal Borisz Győző⁵⁹ biztató tehetségként tűnt fel közvetlenül az első világháború előtt. 1914. június 14-én egy válogatott mérkőzéssel szerepelt Svédország ellen Stockholmban (5-1) melyen gólt is szerzett. A mozgósítások során azonban ő is a harctérre került, ahol 1916 táján nyomtalanul eltűnt.⁶⁰

A következő hősi halott a Ferencváros középcsatára Kóródy Károly⁶¹ volt. A gyors, erélyes és gólképes csatár 1908 és 1911 között tizenöt alkalommal játszott a válogatott csapatban, és hét gólt szerzett. A magyar középcsatárok közül ő törekedett először a korszerű összjátékra. A mezőnyben is sokat vállalt magára és ügyesen osztogatott.⁶² Klubjával hétszer ünnepelhetett bajnoki címet (1905, 1906–1907, 1908–1909, 1909–1910, 1910–1911, 1911–1912, 1912–1913),⁶³ ezen kívül háromszoros Ezüstlabda kupagyőztesnek (1906, 1908, 1909) és egyszeres Magyar Kupa győztesnek (1913)⁶⁴ mondhatta magát. 1917-ben esett el.

⁵¹ A felszabadult Pécs. *Nemzeti Sport*, XIII. évf. 59. szám, 1921. szeptember 3., címlap.

⁵² A pécsi kerület németországi túrája. *Nemzeti Sport*, XIV. évf. 27. sz. 1922. április 3., címlap.

⁵³ Gerhárd Lajos (1886. 04. 26. – ?).

⁵⁴ *Gerhárd Lajos*: Mindennapi tízperces testedzés. Budapest, Országos Közegészségi Egyesület, 1918. 6. o.

⁵⁵ IV. Károly (1887. 08. 17 – 1922. 04. 01.).

⁵⁶ *Gerhárd*: i. m. 6. o.

⁵⁷ Steiner Bertalan (1881 – 1914).

⁵⁸ *Antal – Hoffer*: i. m. 149. o.

⁵⁹ Borisz Győző (1890 – eltűnt 1916-ban).

⁶⁰ *Antal – Hoffer*: i. m. 40. o.

⁶¹ Kóródy I. Károly (1887–1917).

⁶² *Antal – Hoffer*: i. m. 93. o.

⁶³ *Nagy*: i. m. (1995.) 298. o.

⁶⁴ *Zsiga*: i. m. 13. o.

Fekete Miklós,⁶⁵ a Terézvárosi TC fiatal középcsatára klubjában roppant gólképesnek bizonyult, ezért 1912-ben egy alkalommal a válogatottba is meghívót kapott, méghozzá ő is az 1912. évi olimpiai tornán vigaszdíj győztes magyar együttesnek lehetett a tagja. Fekete az 1912. július 3-i, Németország elleni (3-1) elődöntő mérkőzésen szerepelt címeres mezben. Erősségének a nagy lendületét és lövőerejét tartották. Az első világháború alatt fogságba esett, ahol fertőző betegség következtében ismeretlen időpontban meghalt.⁶⁶

Rónay Zoltán⁶⁷ az FTC „fürge, ügyes és szorgalmas”⁶⁸ jobbszélsője 1908-ban egy alkalommal kapott helyet a legjobbak között, 1908. június 10-én Budapesten, az angol válogatottól 7-0 arányban vereséget szenvedő csapat tagjaként. A meccs érdekessége, hogy a magyar válogatott sem előtte, sem utána nem szenvedett ennél nagyobb arányú vereséget (még egy alkalommal, 1941. április 6-án Kölnben kapott ki 7-0 arányban, Németországtól), így ez a mérkőzés is része a magyar futballtörténelemnek. Bár csak rövid ideig játszott az első osztályban, mégis háromszoros magyar bajnoknak (1908–1909, 1909–1910, 1910–1911)⁶⁹ és egyszeres Ezüstlabda kupagyőztesnek (1908)⁷⁰ mondhatta magát. A világháborúban hadifogságba esett. A háború után családja hazahozatta, azonban utazása közben súlyosan megbetegedett. Az állomásról egyenesen a járványkórházba szállították, ahol kétheti szenvedés után meghalt, anélkül, hogy családtagjait viszontláthatta volna.⁷¹

Simon Ferenc,⁷² a Budapesti Torna Club balfedezete szintén egyszeres válogatott labdarúgó volt. Rónayhoz hasonlóan ő is az 1908-as Anglia elleni rekordmértetű vereséget szenvedett csapatban lépett pályára. Előnyeként tartották számon, hogy játékát lendület és határozottság jellemezte, viszont hátránya volt, hogy csak jobb lábbal kezelte megfelelően a labdát. A Tanácsköztársaság idején vöröskatonaként harcolt a román csapatok ellen, amikor egy folyami átkelés során a Tiszába fulladt.⁷³

Nem a harctéren esett el, de a világháború végén dülő spanyolnátha járványban vesztette életét⁷⁴ Knapp Miksa,⁷⁵ az MTK nyolcszoros válogatott kapusa. A fiatal hálóőr négy bajnoki címet (1907–1908, 1913–1914, 1916–1917, 1917–1918) és három Magyar Kupa győzelmet (1911, 1912, 1914) ünnepelhetett.

Bár nem lépett pályára a válogatottban, de a magyar labdarúgás egyik leghíresebb személyiségéről is szót illik ejteni ebben az összefoglalásban. Gillemot Ferenc⁷⁶ a labdarúgó elődők nagy „mindenessé” volt. Futballistaként játszott a Műegyetem és a 33 FC csapataiban.⁷⁷ 1897 és 1899 között ő töltötte be a MAFC ifjúsági elnöki tisztségét.⁷⁸ Részt vett

⁶⁵ Fekete Miklós (1892. 02. 10. – ?).

⁶⁶ *Antal – Hoffer*: i. m. 58. o.

⁶⁷ Rónay Zoltán (1888 – 1920), egyes források Rónai Zoltánként említik.

⁶⁸ *Antal – Hoffer*: i. m. 134. o.

⁶⁹ *Nagy*: i. m. (1995.) 299. o.

⁷⁰ *Zsiga*: i. m. 16. o.

⁷¹ *Antal – Hoffer*: i. m. 134. o.

⁷² Simon Ferenc (1886 – 1919).

⁷³ *Antal – Hoffer*: i. m. 145. o.

⁷⁴ *Antal – Hoffer*: i. m. 88. o.

⁷⁵ Knapp Miksa (1892 – 1918).

⁷⁶ Gillemot Ferenc (1875. 09. 11. – 1916. 11. 09.).

⁷⁷ *Földessy*: i. m. 50. o.

⁷⁸ *Nemesdaróczi István – Péterfalvi Lajos*: Műegyetemi Atlétikai és Football Club MAFC 1897–1997. Budapest, 1997. 79. o.

az MLSZ megalakításában, melynek alakuló közgyűlése a MAFC tagjaként a szövetség alelnökévé választotta.⁷⁹

Ő volt Magyarország első szövetségi kapitánya, aki 1902. október 12. és 1904. június 2. között látta el a nemzeti csapatnál az első öt hivatalos mérkőzésén a kapitányi teendőket.⁸⁰ Később, még 1904-ben az MLSZ főtitkárává választották.⁸¹ A futball mellett atlétikában, kerékpározásban és evezésben is jelentős sportsikereket ért el. Miután az MLSZ-ből kivált, ezen sportágak népszerűsítésért is tovább fáradozott.⁸² Őt is el sodorta a világháború, az MLSZ jubileumi kiadványa szerint „a dicsőség mezején esett el”.⁸³ A sportszakirodalom nem ad információt a pontos születési és halálozási adatairól, ez azonban kiderül a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltárban⁸⁴ őrzött kitüntetési felterjesztésének átiratából. Gillemot a világháborúban az 1. népfelkelő gyalogezrednél látott el századparancsnoki beosztást tartalékos főhadnagyi rendfokozatban. Nem tűnik ki az iratból, hogy mely kitüntetésre terjesztették fel, viszont az 1-es népfelkelők ezredtörténetből megtudjuk, hogy a posztumusz kitüntetés esetében a III. osztályú vaskoronarendet fedi, melyet végül odaítéltek a számára.⁸⁵ A javaslatot még a halála napján felettese, Sztavinszky ezredes fogalmazta meg, ezzel a tartalommal: „Az erős számbeli fölényben lévő ellenséggel szemben három napon át tartotta kétszázadnyi erővel a Moldovisul magaslatot, ahol öt szuronyrohamot vert vissza. 1916. november 9-én a hatodik ellenséges rohamnál a több mint ötvenszázalékos veszteséget szenvedett csapatait erélyes fellépésével kitarásra buzdította, és a magaslatot ismét visszafoglalta, mely támadás során hősi halált halt.”⁸⁶ A román hadszíntér 1840 méter magas előretolt állására október 29-én küldték ki a betegszabadságáról éppen visszatérő, a bajtársai szerint vitézségéről, találékonyságáról és vakmerőségéről legendás híró Gillemot főhadnagyot. Az ezred második századának, valamint saját géppuskás osztagának parancsnokaként indult az orkányszerű hóviharban a Moldovisul megszállásra. November 9-re virradóra az ellenség erős tüzéségi előkészítés után minden oldalról általános rohamot indított a magaslat ellen. Mindössze két századdal és négy géppuskával védekeztek Gillemoték, akik komoly áldozatok árán ugyan, de megtartották a katonai szempontból roppant fontos Moldovisult. Az ezredtörténet így állít emléket a támadás során elesett magyar vitézek hősi halálának: „A 9-re virradó éjszaka negyven ember esett el ezen a ponton, közöttük ezredünk egyik büszkesége, a sebezhetetlennek hitt, halállal komázó, óriási termetű, legendás híró Gillemot Ferenc főhadnagy. Utolsó tartalékát akarta bevetni az előnyomuló ellenséges erők ellen, vakmerően példát akarva mutatni, kiugrott a fedezékből és ott érte a halálos golyó. Hősi halála mély gyásza az ezrednek, de dicsőséges példa, amely a dacos kitartás, a rendíthetetlen akarat, és lángoló honszeretet csodálatos energiáját fenntartja bennünk és

⁷⁹ *Nemesdaróczi – Péterfalvi*: i. m. 31. o.

⁸⁰ *Thaly*: i. m. 96. o.

⁸¹ *Thaly*: i. m. 52. o.

⁸² *Földessy*: i. m. 130. o.

⁸³ *Thaly*: i. m. 23. o.

⁸⁴ Ez úton szeretnék köszönetet mondani dr. Balla Tibor alezredesnek, a HM HIM Hadtörténeti Intézet Hadtörténeti Kutatóosztály osztályvezetőjének, valamint dr. Kiss Gábor századosnak a HM HIM Hadtörténelmi Levéltár Bécsi Kirendeltség kirendeltségvezető-helyettesének a kitüntetési javaslatok szakszerű fordításához nyújtott szíves segítségükért.

⁸⁵ *Balassa Imre [et al.]*: Az „Egyes Népfelkelők” hadi története. Budapest, 1933. 243. o.

⁸⁶ HM HL első világháborús tiszti kitüntetési javaslat 17155.

győzelmekre vezeti a megmaradottakat. Gillemot főhadnagy tetemét két napig cipelték hordágyon a bajtársai, hogy a völgyben temethessék el. Utána vitték és vele temették el a két összelőtt géppuskáját a „Pistát” és „Miklóst”. E két, sok vihart látott fegyvert hősi halált halt sógorairól nevezte el. Harc közben az volt a szokása, hogy biztatta őket: „Rajta Pista!”, „Tüzelj Miklós!”⁸⁷ A magyar futball egyik megalapítója tehát, aki szövetségi kapitányként válogatott labdarúgókat, népfőlkelő főhadnagyként pedig géppuskákat irányított a magyar nemzet dicsőségére, ott porlad valahol a Moldovisul lábánál. Emlékét a Duna Budapesti Evezős Egylet hősi halottainak emléktáblája őrzi.

Természetesen voltak olyan válogatott játékosok és sportvezetők is, akik hazatértek a nagy háborúból. Ilyen volt például a Ferencváros balösszekötője Fröhlich Sándor⁸⁸ is, aki a fent említett játékosoktól eltérően nem a világháború előtt, hanem utána húzta magára a nemzeti színű mezt. A régi krónikák szerint a „legszőkébb magyar labdarúgó” ügyes, gyors, különösen a helyzetek kihasználásában jeleskedő csatár volt. Az első világháború után sokáig élt hadifogságban. Emiatt elég későn, majdnem harmincesztendőskorában került az élvonalba.⁸⁹ Mindössze egy alkalommal lépett pályára a nemzeti tizenegyben, 1927. szeptember 25-én Zágrábban a Jugoszlávia ellen 5-1-re elveszített barátságos mérkőzésen.⁹⁰

Szintén túlélte a háborút a korszak talán legtöbb puskaport szagolt válogatott labdarúgója, Feketeházy Gyula,⁹¹ a MAC jobbszélsője is. Ő 1909. május 31-én egy ízben öltötte magára a címeres mezt, a Budapesten lejátszott, Anglia ellen 8-2 arányban elveszített mérkőzésen. Játékosként rendkívül gyors, a labdát kitűnően vezető szélső volt. Kortársai szerint többre is vihette volna a labdarúgásban, de hivatásos katonai pályára lépett, emiatt fiatalon visszavonult a sportolástól.⁹² Hivatásos tisztként sem vallott azonban szégyent, ahogy az a fennmaradt dokumentumokból kiderül. Nevével először a zalaegerszegi magyar királyi 6. honvéd huszárezred tényleges állományú hadnagyaként⁹³ találkozhatunk, mely alakulat az egész háborút a keleti hadszíntéren harcolta végig. Feketeházy nem csak a futballpályán szeretett a vonal mentén játszani, hanem a háborúban is számos alkalommal merészkedett az ellenséges vonalak közelébe vagy mögé. 1914. augusztus 1-jétől főhadnagyi rendfokozatban teljesített szolgálatot a hatos huszárezredben.⁹⁴ Már a háború elején kiérdemelte a Bronz Katonai Érdemérmét a Katonai Érdemkereszt szalagján,⁹⁵ az alábbi indoklással: „Mint járőrparancsnok kiváló teljesítményével már több ízben kitűnt. Jelentései mindenkor használhatóak voltak, legutóbb is folyó év november 30-án egy nálánál sokkal erősebb járőrt Florynko-nál – személyes példaadásából kifolyólag, élete kockáztatásával – visszavert, s ezáltal sikerült neki az ellenség közvetlen közelébe jutva, annak erejét megállapítva igen értékes jelentést tenni. Nevezett már az egész hadjárat alatt

⁸⁷ *Balassa*: i. m. 241–243. o.

⁸⁸ Fröhlich Sándor (1897 – 1982).

⁸⁹ *Antal – Hoffer*: i. m. 62. o.

⁹⁰ *Zsiga*: i. m. 32. o.

⁹¹ Feketeházy II. Gyula (1899 – ?).

⁹² *Antal – Hoffer*: i. m. 58. o.

⁹³ *Lugosi József – Kiss Gábor*: Volt egyszer egy huszárezred – A m. kir. zalaegerszegi 6. honvéd huszárezred története. Budapest, 2009. 59 o.

⁹⁴ A Magyar Királyi Honvédség és Csenedőrség Névkönyve. Budapest, 1917. 361. o.

⁹⁵ Uo. 390. o.

sokszor adott okot a dicséretre.”⁹⁶ A felterjesztés 1914. december 20-i keltezésű. A következő kitüntetésére 1915. június 24-én tett javaslatot Jankovich alezredes, mely alapján Feketeházy megkapta az Ezüst Katonai Érdemérmét a Katonai Érdemkereszt szalagján.⁹⁷ A kitüntetés alapjául szolgáló cselekedete az alábbi volt: „Május 5-én a Czartoria melletti védőállásokban időnként az orosz kozákok által megszállt Zwale-ba vezetett őrzőjáratot. Az erősen megáradt Pruth folyóból az életét kockáztatva mentett meg egy legénységi állományú egyént a biztos vízbefulladásától. Ő maga is csak különleges erőfeszítéssel menekült meg, a megmentettet egymaga húzta ki a partra. Eközben a kozák őrzőjárat körülbelül kéztezer lépésre volt csak a helyszíntől. Magam is szemtanúja voltam az esetnek.”⁹⁸ A fentiekből kiderül, hogy Feketeházy Gyula a háború idején sem volt híján egy jó futballista erényeinek: az erőnlétnek, a lélekjelenlétnek, a bajtársiasságnak és a bátorságnak. Ez később sem változott, ezért a háború folyamán kiérdemelte továbbá a III. osztályú Katonai Érdemkeresztet is a hadi díszítványekkel,⁹⁹ melyre 1916. június 23-án terjesztette fel Járnay ezredes, az alábbi fegyvertényekért: „Személyes magatartásával a legénységet a szenvedések elviselésére, önállóságra és a veszélyes vállalkozásokban is részvételre sarkallja. 1916. június 10-én Wiknankától keletre lévő állásaiból fedezte a 305. honvéd gyalogezred és a 5. landwehr lövészezred 2. zászlóaljának a 290-es Kahor magaslatra történő átcsoportosítását, mely időben a nagy tömegben támadó ellenség ellen egy század erővel sokáig kitartott, míg az ezred második százada segítségére nem érkezett a magaslatra. 1916. június 17-én a nevezett saját gyalogszázadával az ellenség által elfoglalt Winograd felderítésére lett kiküldve, melyet az ellenségtől megtisztított, és a vasútvonaltól nyugatra eső ellenséges állásokat felderítette.”¹⁰⁰ 1917. február 1-jén terjesztették fel az ekkor századparancsnokként szolgáló Feketeházyt az I. osztályú Ezüst Katonai Érdemérmére a Katonai Érdemkereszt szalagján, melyet a magasabb parancsnokság szintén jóváhagyott. Az újabb kitüntetés alapjául az alábbi tettei szolgáltak: „1917. január 27-én a Czokanestiemellett a 6. honvédhuszárezred ellen végrehajtott erős pergőtűz és erős gáztámadás idején az önfeláldozó magatartás és a megrendíthetetlen kitartás fényes példáját mutatta be. A gázgránátok által kiváltott szokatlan helyzetben, melynek az ezred először volt kitéve és azok ellen csak szerényen volt védőeszközökkel ellátva, gyors beavatkozása révén fenn tudta tartani a rendet az alakulatainál. Saját gázmaszkját átadta az egyik alárendelt huszárjának, és a teljesen szétlőtt árokban a nagy veszteségek ellenére a századát a végsőkig kötelességük hű teljesítésére bírta.”¹⁰¹ Feketeházy ezután 1917 márciusában szabadságát töltötte,¹⁰² majd november 1-jétől századossá léptették elő,¹⁰³ a háború utolsó évére pedig pedig a korábban kiérdemelt III. osztályú Katonai Érdemkeresztet a hadi díszítványekkel mellé megkapta a kardokkal kiegészítést.¹⁰⁴ A fronton töltött huzamos idejű szolgálata jeléül végül a mellére tűzhette a Károly csapatkeresztet is.¹⁰⁵ Az ezredről íródott kötet

⁹⁶ HM HL első világháborús tiszti kitüntetési javaslat 1064.

⁹⁷ A Magyar Királyi Honvédség és Csenedőrség Névkönyve. Budapest, 1917. 390. o.

⁹⁸ HM HL első világháborús tiszti kitüntetési javaslat 3808.

⁹⁹ A Magyar Királyi Honvédség és Csenedőrség Névkönyve. Budapest, 1917. 390. o.

¹⁰⁰ HM HL első világháborús tiszti kitüntetési javaslat 30480.

¹⁰¹ HM HL első világháborús tiszti kitüntetési javaslat 17087.

¹⁰² *Lugosi – Kiss*: i. m. 84. o.

¹⁰³ A Magyar Királyi Honvédség és Csenedőrség Névkönyve. Budapest, 1918. 446. o.

¹⁰⁴ Uo. 479. o.

¹⁰⁵ Uo.

több ízben is említi Feketeházy nevét, idéz tőle például egy jelentést is, ahol több fogoly ejtéséről számol be.¹⁰⁶ A háború utáni életpályáját nem ismerjük.

A Ferencváros középcsatára Pataki Mihály,¹⁰⁷ avagy az egykoron roppant népszerű „Pityke” becenévre hallgató játékos a korszak egyik leghíresebb labdarúgó egyénisége volt. 1912 és 1927 között huszonnégy alkalommal játszott a legjobbak soraiban és húsz gólt szerzett. Szintén tagja volt az 1912. évi olimpiai játékokon vigaszdíjnyertes magyar együttesnek. A sportszakirodalom szerint fölényes játékindigenciája, könnyed, elegáns mozgása itthon és külföldön is nagy sikert aratott. Ezt még fokozta szolid, mindig sportszerű magatartásával, amellyel sok hívet szerzett a magyar labdarúgásnak. Az első világháború után sokáig élt hadifogságban, ahonnan hazaszökött.¹⁰⁸ Tudása azonban a fogság alatt sem vesztett a régi fényéből. Hazatérése után még évtizedeken át játszott az élvonalban.¹⁰⁹ A Ferencvárossal öt bajnoki címet szerzett (1910–1911, 1911–1912, 1912–1913, 1925–1926, 1926–1927), valamint háromszor hódította el a Magyar Kupát (1913, 1922, 1927), és részese volt az Augusztá-serleg győztes csapatnak is. Az 1925–1926-os bajnokságban az év labdarúgójának választották, és 1925-ben megkapta az FTC örökös bajnoka címet is.¹¹⁰ Visszavonulása után még tizenöt évig sportvezetőként dolgozott, 1930-ban pedig három mérkőzés erejéig a szövetségi kapitányi tisztséget is betöltötte.¹¹¹ A válogatottban történő szerepléséről így nyilatkozott: „Minden perc, minden mérkőzés ünnep volt, amit zöld-fehér mezben tölthettem, de a válogatott találkozók előtti pillanatokra ma is meghatódva emlékezem. Amikor a Himnuszt hallgattuk mindig könnyeztem... Szüleim határtalan hazaszeretetre neveltek, az 1848-as eszmék családjunkban szentnek számítottak.”¹¹²

Hivatalos válogatott ugyan nem volt, de még az első hivatalos válogatott mérkőzést megelőzően, 1901. április 11-én és 12-én két mérkőzésen szerepelt a válogatottban – mely ilyen formán ligaválogatottnak tekinthető – a korszak egyik közismert egyénisége, a híres grafikus, festő- és szobrászművész Manno Miltiadesz,¹¹³ aki szintén megjárta a nagy háborút. A válogatottbeli ellenfelei az angol Richmond AFC és a Surrey Wanderers voltak. A BTC roppant gólerős támadója ugyancsak szerepelt a korábban már említett Slavia elleni meccsen is, ahol Pokorny elmaszkírozva, álnéven védett. Manno gólpasszt is adott azon a találkozón.¹¹⁴ A híres csatár nem csak az előkészítésben jeleskedett, ezt jelzi az is, hogy 1901-ben és 1902-ben az első két magyar bajnokság gólkirálya lett, csapatával, a BTC-vel pedig megnyerte a bajnokságot is. 1901-ben tizenhét gólt lőtt hat mérkőzésen, ami azóta is megdönthetetlen rekordnak bizonyul, 1902-ben pedig tíz találat is elég volt számára az elsőséghez. Nem csak a futballpályán volt tarthatatlan a görög származású sportoló: úszásban, futásban, síelésben és kerékpározásban is számos sikert aratott. Gyorskorcsolyában kétszeres EB ezüstérmes és VB bronzérmes lett. A Pannonia Evezős Egylet tagjaként

¹⁰⁶ *Lugosi – Kiss*: i. m. 74. o.

¹⁰⁷ Pataki Mihály (1893. 12. 07. – 1977. 11. 28.).

¹⁰⁸ *Zeidler Miklós*: 100-ak könyve – Magyarország legkedveltebb sportolói 1927-ben. *Sic Idur Ad Astra*, 62. sz. (2011.) 187. o.

¹⁰⁹ *Antal – Hoffer*: i. m. 123. o.

¹¹⁰ *Nagy*: i. m. (1995.) 299. o.

¹¹¹ *Antal – Hoffer*: i. m. 123. o.

¹¹² Béres Máté szíves közlése.

¹¹³ Manno Miltiadesz (1879. 03. 03 – 1935. 02. 16.).

¹¹⁴ Magyarországi Sportegyesületek Története. [H. n.], [é. n.] 133. o.

1906-ig egypárevezősként tizenegy magyar bajnoki címet szerzett, az 1912-es stockholmi olimpián pedig tagja volt az evezősnyolcas válogatottnak. Skiff kategóriában számos nemzetközi díjat is nyert. Sportsikerei mellett az 1932-es Los Angeles-i olimpia szellemi versenyén a művészetek kategóriájában a szobrászművészek közt ezüstérmét szerzett.¹¹⁵ A Münchener Képzőművészeti Akadémiát végzett alkotó számos munkája közismert a mai napig. A legfontosabb sportvonatkozású alkotása talán az FTC labdarúgócsapatának 1928-ban tervezett turulus vagy közismertebb nevén „zöld sasos” hivatalos jelvénye volt, így közvetve hozzá köthető a ferencvárosi labdarúgók „zöld sasok” beceneve. Plakátjai közül talán a legismertebb a vörös hullámok közt kormánykereket markoló két erős kéz „Horthy!” felirattal, illetve a „Mosakodnak!” című Tanácsköztársaság-ellenes plakát, amin a vérpatakban úszó parlament előtt egy vadállatias, tetőtől talpig véres férfi mosakszik szuronnal a fogai közt. Ő tervezte az orosz katonák által „vörös ördögöknek” elkeresztelt királyi 1. honvéd huszárezred fehér lovat meglovagoló vörös ördögöt ábrázoló zománcjelvényét is,¹¹⁶ ugyanis ennél az alakulatnál szolgált a világháború alatt, mint tartalékos huszárszázados. A harctéren több ízben meg is sebesült. Egy 1915. április 10-én keltezett kiténtetési javaslat így ír az abban az időben népfelkelő főhadnagyi rendfokozatban parancsörtisztí beosztást teljesítő Manno Miltiadeszről: „Nagyon hasznos segéd-tiszt, egyben kiváló lovas. A parancsokat a legnehezebb körülmények közt, a legnagyobb tüzéségi és gyalogsági tűzben is biztosan látja el. Éjjel és nappal mindig szolgálatkész, és önként jelentkezik nehéz és veszélyes feladatok ellátására is. Az ellenség előtt példás bátorsággal viselkedik.”¹¹⁷ A – meg nem nevezett kiténtetéséről szóló – felterjesztést bizonyos Joni ezredes szignálta a m. kir. 19. lovasdandártól. A „vörös ördögök” ezredtörténete szerint a felterjesztés keltezésének a napján az ezred éppen a galíciai Balamutowkán állomásozott, ahol aznap vonult tartalékba, miután a 25. honvédgyalogezred a védőszakasz biztosításában leváltotta.¹¹⁸ A fenti dokumentum arra enged következtetni, hogy Manno a felterjesztést az első vonalban tanúsított folyamatos helytállásának köszönhette. Érdekeség, hogy szintén ugyanebben az ezredben teljesített szolgálatot testvérbátyja, az 1896-os athéni olimpián magyar színekben síkfutóként induló,¹¹⁹ majd a háborúban népelkelő századosként harcoló¹²⁰ Manno Leonidasz,¹²¹ is, és szintén az ezred katonája volt a korszak másik nagy szobrásza Stróbl Alajos.¹²² A háborús élmények természetesen hatottak Manno Miltiadesz művészetére, több csatajelenetet ábrázoló alkotást készített hatásukra. Az 1914. augusztus 17-i gorodoki lovasroham emlékére – melyben többek között az egyes

¹¹⁵ Győr – Klész: i. m. 91–92. o.

¹¹⁶ Sallay Gergely Pál: Mindent a hazáért! – Első világháborús osztrák–magyar katonai alakulat- és emlékjelvények. Budapest, 2010. 87. o.

¹¹⁷ HM HL. első világháborús tisztí kiténtetési javaslat 1597.

¹¹⁸ A M. kir. Budapesti 1. Honvédhuszárezred és M. kir. népfelkelő-huszárhadosztály története 1869–1918. Budapest, 1927. 170. o.

¹¹⁹ Diószegi György Antal, Dr.: Két sokoldalú sportember – Egy görög testvérpár, Manno Miltiades és Manno Leonidas Magyarországon. Barátság, XVII. 2. sz. 6380–6382. o.

¹²⁰ A M. kir. Budapesti 1. Honvédhuszárezred és M. kir. népfelkelő-huszárhadosztály története 1869–1918. Budapest, 1927. 781. o.

¹²¹ Manno Leonidasz (? – 1941. 03. 09.).

¹²² Stróbl Alajos (1856. június 21. – 1926. december 13.).

honvédhuszárok is részt vettek – 1929-ben készített emléktáblát,¹²³ mely napjainkban a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Díszudvarának egyik falán látható. A nagy polihisztor költőnek sem volt utolsó, bajtársai emlékére az alábbi verset írta:

„A zengő kürtszó régen elviharzott
S legendák őrzik már a hősi harcot
Amelynek híre szájról szájra jár,
Hogy tűzben, vérben, virtusában égve
Ezer csatából egyenest az égbe
Száguldott egykor a magyar huszár!”¹²⁴

A háborút járt válogatott futballisták közül a legismertebb Friedrich István,¹²⁵ aki Magyarország egyetlen olyan miniszterelnöke volt, aki valaha is pályára lépett a nemzeti válogatottban. Friedrich a pozsonyi főreáliskolában érettségizett, a budapesti illetve a charlottenburgi műegyetemen szerzett mérnöki diplomát, majd a budapesti és berlini egyetemen jogot hallgatott. Kezdetben Berlinben dolgozott főmérnökként, majd 1908-ban Mátyásföldön előbb gépjavító műhelyt, majd vas- és felvonógépgyárat alapított, amelyet 1920-ig birtokolt.¹²⁶ Műegyetemista éve alatt az egyetemen komoly sportélet folyt. 1897 őszén alapították meg az egyetem klubját Műegyetemi Football Csapat (MFCs) néven, ebből lett MFC, majd 1902 és 1934 között Műegyetemi Athléteikai és Football Club (MAFC).¹²⁷ A műegyetemi gárda 1904-ben hetedik lett a kilenccsapatos bajnokságban, a mérlege 16 mérkőzésen 4 győzelem, 5 döntetlen és 7 vereség volt, ezáltal 13 bajnoki pont (abban az időben a győzelem még csak két pontot ért). 22 szerzett gól, illetve 23 kapott gól szerepelt a MAFC neve mögött a bajnokság végén.¹²⁸ Ebben a szezonban Friedrich bizonyosan szerepelt az élvonalban a MAFC jobbfedezeteként. Játékosként „szikár, magas termetű labdarúgó volt, játékát elsősorban erély és jó helyezkedés jellemezte”.¹²⁹ A válogatottban egy alkalommal szerepelt: 1904. október 9-én Bécsben a Crickerter-pályán, egy kétezer néző előtt szakadó esőben lejátszott Ausztria–Magyarország (5-4) mérkőzésen játszott.¹³⁰ Friedrich jobbszélsőként lépett pályára a találkozón, vélhetőleg nem is játszott rosszul, miután a sportlap Borbás, Pokorny, Niesner és Nirnsee mellett őt emelte ki a csapatból, mint aki a „legtöbb tapsot aratta”.¹³¹ Bár az MLSZ megalakulása előtt kilenc további műegyetemista játékos is szerepelt a nem hivatalos válogatottban, a hivatalos nemzeti tizenegyben csak Friedrich István, Niessner Aladár és Nirnsee Gyula képviselte a MAFC színeit a klub fennállása során.¹³² Ez volt az egyetlen találkozó, amelyen mindhárman játszottak.

¹²³ *Magyarság*, 1929. augusztus 25. 34. sz. címlap.

¹²⁴ *Diószegi*: i. m. 6380–6382. o.

¹²⁵ Friedrich István (1883. 07. 01. – 1951. 11. 25.).

¹²⁶ http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al1922_27/243.html (2012. május 28-i állapot szerint.)

¹²⁷ *Nemesdaróczi – Péterfalvi*: i. m. 59. o.

¹²⁸ *Thaly*: i. m. 108. o.

¹²⁹ *Antal – Hoffer*: i. m. 62. o.

¹³⁰ Uo.

¹³¹ *Oszttrák–magyar 5:4. Nemzeti Sport*, II. évf. 42. sz. 1904. október 16. 9. o.

¹³² *Nemesdaróczi – Péterfalvi*: i. m. 92. o.

Érdekeség, hogy a mérkőzésen Friedrich csapattársa volt Szentey Sándor,¹³³ a Fővárosi TC balhátvédje is, aki hozzá hasonlóan ugyancsak ezen az egy meccsen lépett pályára a válogatottban, amelyre a meghívót a kortársai szerint kítűnő rúgótechnikájával érdemelte ki. Szenteyt a Tanácsköztársaság idején tanúsított magatartása, „bátor kommunista helytállása”¹³⁴ miatt később, egykori csapattársa, Friedrich István miniszterelnöksége idején elítélték, majd fogolycsere útján a Szovjetunióba került.¹³⁵

Friedrich István későbbi sportpályafutásáról keveset lehet tudni. Önmaga jóval később így nyilatkozott a kérdésre a sajtónak: „1913-ban játszottam utoljára az általam alapított Mátyásföldi Sport Clubban. Kis másodrendű club volt, munka után ott jöttünk össze, hogy kissé felfrissüljünk. MAFC-beli szereplésem régebbi időkre esik, ott jobbhalfot játszottam. Futballozás mellett különösen a lovagló és autósportban leltem kedvemem. Számos lovat belovagoltam és igen sok autóversenyen vettem részt kisebb nagyobb sikerrel.”¹³⁶ Nem szakadt el azonban a sporttól, viszont erről később ejtünk szót, mivel a későbbi miniszterelnök szintén kivette a részét az első világháború harcaiból is.

Sajnos kevés irat maradt fenn Friedrich István háborús részvételével kapcsolatban. A legtöbb elérhető életrajz szerint 1914-ben Károlyi Mihállyal¹³⁷ utazáson vett részt az USA-ban, majd a háború kitörésekor rövid időre a bresti várba internálták Franciaországban, ahonnan Spanyolországban és Olaszországban keresztül hazaszökött.¹³⁸ Egy másik forrás az internálás helyeként Cherbourgot jelöli meg, 1914. júliusi dátummal, csak ezután a bresti tábort.¹³⁹ Mindkét forrás a következő életrajzi állomásaként tartalékos főhadnagyként említi a világháború ideje alatt.¹⁴⁰ Egy kitüntetési javaslatból kiderül viszont, hogy tartalékos tüzérszázadosként vett részt a Premysl vár első ostromában a VII. számú Védelmi Kerület kerületi tüzérparancsnokaként. A feltüntetett adatok alapján személyében azonosítható az a Friedrich István, akit nem sokkal az első ostrom után, 1914. október 13-án terjesztett fel a Premysl VII. számú Védelmi Körlet Kerületi Tüzérparancsnok, Kerületi Tüzérségi Csoportparancsnok Optny Csoport 3. számú Erőd Tüzérszázlój 2. Tartalék Század parancsnoka a Katonai Érdemkeresztre Martinek ezredeshez, a 108. Népfelkelő Gyalogdandár Parancsnokság, mint a VII. Védelmi Körlet parancsnokához, aki a legteljesebb mértékben egyetértve, a legforróbb támogató pártfogásával hagyta helyben azt.¹⁴¹ Amennyiben hihetünk a különböző forrásoknak, akkor Friedrich egyből az internálásból hazatérve frontszolgálatra jelentkezett, és még az ostrom (1914. szeptember 17. – 1914. október 12.)¹⁴² előtt vagy az alatt léptették elő századossá. A felterjesztés így szólt:

¹³³ Szentey Sándor (1880. – ?).

¹³⁴ *Antal – Hoffer*: i. m. 155. o.

¹³⁵ Uo.

¹³⁶ Friedrich a professzionalizmusról: *Nemzeti Sport*, XIV. évf. 16. sz. 1922. február 25., címlap.

¹³⁷ Károlyi Mihály (1875. 03. 04. –1955. 03. 19.).

¹³⁸ Parlamenti Almanach az 1922–1927. évi nemzetgyűlésre. Online elérés: http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al922_27/243.htm (2012. június 4-i állapot szerint.)

¹³⁹ Magyar Országgyűlési Almanach – Ötszáz magyar élet 1931–1936. Online elérés: http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al931_36/103.htm (2012. június 4-i állapot szerint.)

¹⁴⁰ Parlamenti Almanach az 1922–1927. évi nemzetgyűlésre Online elérés: http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al922_27/243.htm (2012. június 4-i állapot szerint.)

¹⁴¹ HM HL. első világháborús tiszti kitüntetési javaslat 28336.

¹⁴² *Szűj Jolán* (szerk.): Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs. Budapest, 2000. 556–557. o.

„Csoportjának a tüzet kimagasló hidegvérrel és körültekintéssel vezette, és saját kezdeményezéséből az ütegeinek tüzét időben összpontosította, mellyel az ellenségnek jelentős károkat okozott.

Egy közelében becsapódó gránát a földre vetette, ami által egy rövid időre eszméletét veszítette. Öntudatát visszanyerve fáradhatatlanul vezette tovább a tüzet.”¹⁴³

Premysl úgynevezett övvár volt, ami annyit tesz, hogy körkörösén gyalogsági állásokkal összekötött erődök láncolata vette körül a megvéendő, mintegy 140 km²-es területet.¹⁴⁴ Az övonal védelmi körletekre volt beosztva, ezek egyikének a tüzéségét irányította Friedrich. Más kitüntetést a felterjesztés időpontjáig nem kapott,¹⁴⁵ a további katonai előmenetele pedig ismeretlen. Fehér folt továbbá az is a világháborús részvételével kapcsolatban, hogy egy internetes forrás szerint: „1914-ben katonai szolgálatra jelentkezett, és mint tüzérfőhadnagy gépkocsizó parancsőrtsiztként az Uzsoki-szorosnál harcolt.”¹⁴⁶ A mondat első fele tehát az, amit a legtöbb vele kapcsolatos forrás átvett, a második felében leírtaknak viszont nem találtam nyomtatott forrását. Bár a hivatkozás meglehetősen bizonytalan, ettől függetlenül nem zárhatjuk ki teljesen annak valószínűségét, hogy tényleg látott el ilyen beosztást is, már csak azért sem, mert korábban találkozhattunk Friedrich autóversenyzői-szenvedélyéről szóló nyilatkozatával. Persze ez még semmit sem bizonyít a kérdést illetően, de azt megállapíthatjuk, hogy ebben az időszakban az autóvezetés pedig még nem volt széles körben elterjedt dolog, és Friedrich tudott vezetni. A háború kitörésekor egészen pontosan az ország automobil-állományának 70%-a a fővárosban róttá az utakat. Az első nagyobb mozgósításnál ezek mindegyikét a vérmezőre rendelték, ahol egy katonai hatósági bizottság a tíz napig tartó rekvirálás alkalmával négyszáz darab személy- és száznegyvennégy darab teherautobilit vett igénybe hadicélokra.¹⁴⁷ A Királyi Magyar Automobil Club tagjai seregestül vonultak be katonának, és a Magyar Királyi Önkéntes Gépkocsizó Egyesület már az első perctől megkezdte működését.¹⁴⁸ Az időleges benzinhány szintén erősen korlátozta az autók használatát és a háború harmadik évében már sor került a tulajdonosaiknál meghagyott autók forgalmának korlátozására is, és csak olyan kocsik közlekedhettek, melyeknek arra katonai vagy fontos közgazdasági érdekből a kereskedelemügyi minisztérium az érdekelt minisztériumokkal egyetértésben az engedélyt megadta. Üzemanyagot, benzint, gumit a központi elosztás révén csak az engedéllyel ellátott autók részére lehetett kapni, szűkös mennyiségben, ezért jóval a piaci ár fölött. A fentiekből az következik, hogy a háború vége felé a polgári gépjárműhasználat szinte minimálisra szorult vissza, a katonai viszont – felismerve az autók katonai célú használatának óriási előnyét – megélnékült. Éppen ezért a tízes években sokan a háborús szolgálat alatt ismerkedtek meg az automobilizmussal.

Akár tüzéerként harcolt, akár gépkocsizóként Friedrich István, 1918. november 1-je már Budapesten érte, ahol előbb a Károlyi-, majd a Berinkey kormány hadügyi államtitkára

¹⁴³ HM HL első világháborús tiszti kitüntetési javaslat 28336.

¹⁴⁴ *Balla Tibor*: Premysl ostoma. In: „Boldogtalan hadiidők...” avagy: ami a „Boldog békeidők” után következett 1914–1918. Budapest, 2004. 42–46. o.

¹⁴⁵ HM HL első világháborús tiszti kitüntetési javaslat 28336.

¹⁴⁶ 125 éve született Friedrich István. Online elérés: http://karpatinfo.net/kultura/2008/06/29/125-eve-szulett-friedrich-istvan?quicktabs_48=1 (A 2012. június 4-i állapot szerint.)

¹⁴⁷ *Linder Ernő – Illés István* (szerk.): A Királyi Magyar Automobil Club Jubiláris Aranykönyve 1900–1930. Budapest, 1930. 35–36. o.

¹⁴⁸ *Linder – Illés*: i. m. 99–100. o.

lett.¹⁴⁹ A kormány balratolódása és tehetetlensége miatt egyre inkább szembekerült annak tagjaival, és 1919. február 8-án kivált a kormányból. Innentől részt vett szinte minden jelentősebb ellenforradalmi megmozdulásban. Mint az egyik ellenforradalmi csoport vezetőjét, a kommunisták letartóztatták és halálra ítélték, de sikerült megszöknie.¹⁵⁰ 1919. augusztus 6-án az Antant-megbízottak tudtával elfogta és lemondatta az éppen ülésző Peidl-kormányt, majd másnap a kormányzó, József főherceg¹⁵¹ megbízásából kormányt alakított. 1919. augusztus 7-étől 1919. november 24-éig miniszterelnök, egyben kereskedelemügyi és belügyminiszter is volt. Miután a szegedi Ábrahám kormány lemondott a javára, valamint a római katolikus püspöki kar is támogatásáról biztosította, az Antant és a román megszálló csapatok egyre kevésbé nézték jó szemmel a konzervatív, legitimista politikai miniszterelnöki ténykedését, majd le is mondatták tisztségéről. 1919. november 24. és 1920. március 15. között a hadügyminiszteri tisztséget látta el a Huszár-kormányban. Eztán elsősorban keresztény ellenzéki nemzetgyűlési képviselőként tevékenykedett.¹⁵²

Nem szakadt el azonban a futballtól sem, hiszen 1922 márciusában a Magyar Labdarúgó Szövetség elnökévé választották, az egyik alelnöke pedig Hajós Alfréd lett.¹⁵³ Friedrichet politikája miatt ellenséggként kezelte a második világháború utáni korszak történetírása, amely felfogás kihatott a sporttal kapcsolatos irodalomra is. Antal Zoltán és Hoffer József Abertől Zsákig című munkájában, melyre jelen tanulmány is számos alkalommal hivatkozik így egészíti ki a játékos jellemzését: „Játékát elsősorban erély és jó helyezkedés jellemezte. A társadalmi életben is igyekezett „jól helyezkedni”, csak éppen nem a történelmileg jó irányban. (...) Az egyetlen magyar labdarúgó, aki ilyen magas közjogi méltóságba emelkedett. Ezt a „kitüntetés” a magyar sport azonban elengedte volna...¹⁵⁴ Az MLSZ 60. évfordulás jubileumi kötete¹⁵⁵ a „múltat végképp eltörölni”elv szellemiségében említést sem tesz Friedrich Istvánról. A szintén többször idézett Nagy Bélától kapunk csupán egy szűkszavú említést a korszak sportirodalmából: „Még egy érdekessége volt ennek a mérkőzésnek: Egy későbbi államférfi is játszott ebben a csapatban. Friedrich István 15 év múlva miniszterelnök lett. A Tanácsköztársaság megdöntése után, az ellenforradalmi korszak elején...¹⁵⁶ A rendszerváltás után megjelent publikációk is főként a fenti források alapján íródtak, éppen ezért azok hiányosságai miatt meglehetősen szegényesen tárgyalják Friedrich labdarúgásban betöltött szerepét. Az MLSZ fennállásának századik évfordulójára kiadott munka ennyit ír róla: „1922-ben egyhangúlag választották meg MLSZ elnöknek Friedrich Istvánt, Magyarország volt miniszterelnökét.¹⁵⁷ (...) aki (...) 1922–23 közt tölti be a posztot.”¹⁵⁸ Magáról, az elnökség tartalmi programjáról

¹⁴⁹ Szíjj: i. m. 195. o.

¹⁵⁰ Parlamenti Almanach az 1922–1927. évi nemzetgyűlésre. Online elérés: http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al922_27/243.htm (2012. június 4-i állapot szerint.)

¹⁵¹ Habsburg–Lotaringiai József Ágost főherceg (1872. 08. 09. – 1962. 07. 06.), Augusztia főhercegnő férje.

¹⁵² Szíjj: i. m. 195. o.

¹⁵³ Az MLSZ közgyűlése. *Nemzeti Sport*, XIV. évf. 24. sz. 1922. március 25., címlap.

¹⁵⁴ Antal – Hoffer: i. m. 62. o.

¹⁵⁵ Földessy: i. m.

¹⁵⁶ Nagy Béla: *Futballévtizedek, 125 magyar–osztrák válogatott mérkőzés története*. Budapest, 1984. 9–10. o.

¹⁵⁷ *Thaly*: i. m. 25. o.

¹⁵⁸ *Thaly*: i. m. 52. o.

azonban nem nyilatkoznak a munkák. A korabeli sajtó azonban a segítségünkre lehet. Miután a témáról ilyen szűkös források állnak rendelkezésünkre, érdemes megvizsgálni, hogy a megválasztása előtt hogyan látta Friedrich a magyar labdarúgás helyzetét. Először is jelezte, hogy megválasztását csak egyhangúság esetén fogadja el, és akkor, ha egyetért a szövetség többi tagja is az futballról vallott alapvető nézeteivel. Így nyilatkozott a kérdéstről: „A labdarúgósporthoz utóbb, mint néző kísértem figyelemmel, jó ideje azzal is felhagytam, mert felüdülést, amit a pályákon kerestem már jó ideje nem találtam a mérkőzéseken. (...) Feltétlen becsületes dolognak tartom a nyílt professzionalizmust. De csak a nyílt professzionalizmust. Elvégre is, ha valaki ért valamihez, s az neki megélhetést nyújt, miért ne lenne megélhetési forrása? Természetesen az amatőr és profi sport célja más-más. Az egyik ideális célokhoz áll szolgáltatásban s főként ügyebár a test fejlesztése, kintartásra való nevelés, munka utáni felfrissülés, s mai helyzetünkben ezt – elsősorban kellett volna említenem – irreverent akcióba való bekapcsolódás. A profi sport üzlet, s ezzel magyarázható az amatőr sport fölé való emelése, ami már az eredményeket illeti, ideális célok viszont itt másodrendűek. A profinak kenyeré függ a tudástól, ennél fogva egész más erő-kifejtésre van kényszerítve. Ami már most a jelenlegi amatőrizmusról illeti, azt bárgyúság volna tagadni. Ha az MLSZ elnöki székét elfogadom, egyik fő törekvésem mindenesetre az lesz, megszabnom azt a határvonalat, amelyen túl megszűnik az amatőrség. Figyelembe kell venni, hogy – sajnos – amit mi áll amatőrizmusként itthon kárhoztatunk, egész Európában hasonlóképpen van, s nálunk a gazdasági helyzet félig-meddig magyarázatául szolgál az amatőrizmusról való elhajlásnak. Én mindenesetre rajta leszek, hogy a labdasportot régi tiszta alapjára visszavezessem. De csakis fokozatosan térhetünk vissza a szín amatőr alapra, s nem helyezkedhetünk máról holnapra szembe az egész Európában ma dívó amatőrrendszerrel. Minden támogatás megvonása jobb játékosaink külföldre ösztönzését vonná maga után, aminek nemde mégiscsak a magyar sport látná kárát.”¹⁵⁹ Hozzátette azt is, hogy: „ne felejtjük el, hogy a professzionalizmus az első cipőfűzőnél, villamosjegynél kezdődik.”¹⁶⁰ A fenti idézet nagyjából elnöki programbeszédének is tekinthető, hiszen a korszak nagy kérdése az amatőrizmus-professzionalizmus vitája volt. Friedrich igyekezett a fentiek szellemében tevékenykedni,¹⁶¹ éppen emiatt konfliktusba is került az egyre inkább amatőrre váló klubok vezetőivel. Jól jellemzi a helyzetet, hogy Friedrich a sportlap hasábjain egy ízben egyszerűen prostitúciónak titulálta a korszak labdarúgásában uralkodó állapotokat.¹⁶² A reménytelennek tűnő helyzetben még 1923-ban lemondott az elnöki posztjáról. Ettől fogva, mint országgyűlési-, majd nemzetgyűlési képviselő tevékenykedett. Bár a nyilasokkal szembefordult, az 1945 utáni hatalom nem bocsátott meg neki „ellenforradalmi” múltját, fogságba vetették, és 1951. november 25-én ismeretlen körülmények között a váci fegyházban vesztette életét.¹⁶³

¹⁵⁹ Friedrich a professzionalizmusról: *Nemzeti Sport*, XIV. évf. 16. sz. 1922. február 25., címlap.

¹⁶⁰ Uo.

¹⁶¹ Nyílt professzionalizmus az MLSZ-ben. *Nemzeti Sport*, XV. évf. 5. sz. 1923. január 12., címlap.

¹⁶² A futball-ankét lefolyása. *Nemzeti Sport*, XV. évf. 27. sz. 1923. január 27., címlap.

¹⁶³ *Sziji*: i. m. 195. o.

Friedrich Istvánt szintén egy közismert katonatiszt, Shvoy Kálmán¹⁶⁴ váltotta az MLSZ elnöki székében, aki már 1921-től a szövetség alelnökként dolgozott, majd 1923 és 1926 között az elnöki teendőket látta el.¹⁶⁵ Szövetségbeli munkájának tanulmányozásához a Friedrichnél hasonló okok miatt a sportszakirodalomra nem nagyon támaszkodhatunk, viszont Shvoy Kálmán híres „titkos” naplója révén a sportvezetői munkásságába is bepilanthatunk. Elmondhatjuk, hogy elnökségi programja egyenes folytatása volt az elődje által megkezdett munkának. Még Friedrich alelnökeként olvasható az első témába vágó bejegyzése, természetesen a professzionalizmus itt is a fő téma. 1922. március 11-i dátummal jegyzi az alábbi naplóbejegyzést: „A labdarúgásban felüti a fejét az első professzionista jel. Az Előre békéscsabai egyesületben, amely egyesület amúgy is erősen szocialista irányú és erőszakos, állítólag a pénzelés, rendszeres jutalmazás, fizetés folyt. Én ez ellen a szövetségben a legsürgősebben állást foglaltam, és az Egyesület utasítottam arra, hogy a legszigorúbb vizsgálatot folytassa le.”¹⁶⁶ Shvoy-t egészen pontosan 1923. június 4-én, három nappal doktorrá avatása után választották meg a Magyar Labdarúgó Szövetség elnökének Friedrich István lemondása után.¹⁶⁷ A szövetségben végzett munkája mellett természetesen katonai feladatait is ellátta, ezek a feladatok pedig többnyire vidékre szolgáltatták. 1924. május 12-én Horthy Miklós¹⁶⁸ kormányzó az akkor Szegeden székelő Magyar királyi 9. honvéd gyalogezred parancsnokává nevezte ki.¹⁶⁹ 1929. június 16-án avatták vitézzé¹⁷⁰ a 3014.es tiszti sorolási számon.¹⁷¹ Az ő esete azért is érdekes, mert őt és szintén katona testvérét, Shvoy Istvánt – a magyar királyi Honvédség későbbi főparancsnokát – maga a Vitézi Rend szólította fel a jelentkezésre.¹⁷² A Vitézi Rendbe történő feltétel egyik közismert kritériuma az idegen hangzású családnevek magyarosítása volt, de a Shvoy testvérek inkább elutasították volna a vitézi címet, csak hogy megtarthassák ősi nevüket. Két nappal a lemondott avatás előtt sürgőnyt kaptak, hogy mégis megtarthatják az idegen hangzású családnevüket, mivel az lehet, hogy „valami ír nemesi név és ezért nem kell magyarosítani”.¹⁷³ A Shvoy testvéreket többek között a későbbi honvédelmi miniszterrel, külügyminiszterrel, majd miniszterelnökkel, Gömbös Gyulával¹⁷⁴ avatták vitézzé.¹⁷⁵ Shvoy MLSZ elnökségéhez fűződik többek közt a Magyar Tréner Kollégium megszervezése. 1926. július 28-án, miután megalakult Magyarországon a hivatalos professzionális liga, lemondott a Magyar Labdarúgó Szövetség elnöki tisztségéről.¹⁷⁶

¹⁶⁴ Dr. Shvoy Kálmán (1881–1971).

¹⁶⁵ *Thaly*: i. m. 24. o.

¹⁶⁶ Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945. Budapest, 1983. 78. o.

¹⁶⁷ *Shvoy*: i. m. 89. o.

¹⁶⁸ Horthy Miklós (1868. 06. 18. –1957. 02. 9.).

¹⁶⁹ *Shvoy*: i. m. 96. o.

¹⁷⁰ *Shvoy*: i. m. 106. o.

¹⁷¹ <http://www.hungarianarmedforces.com/vitezirend/sorolasi/index.html> (A 2012. május 28. állapot szerint.)

¹⁷² *Fekete Ferenc*: A Vitézi Rend története. Szeged, 2011. 81. o.

¹⁷³ *Shvoy*: i. m. 107. o.

¹⁷⁴ *Gergely Jenő*: Gömbös Gyula hatalomra kerülése és kormányzása 1932–1936. Budapest, 2004. 570. o.

¹⁷⁵ *Shvoy*: i. m. 107. o.

¹⁷⁶ *Shvoy*: i. m. 103. o.

Ezzel lezárult a magyar labdarúgás első, amatőr negyedszázada. Ezt követően profesz-szionális csapatok szerveződtek, az ország pedig elindult az újjáépülés és a konszolidáció útján.

A mai napig Friedrich István az egyetlen olyan miniszterelnöke Magyarországnak, aki szerepelt a labdarúgó válogatottban. A következő politikus, akinek sikerült megközelíteni ezt a teljesítményt a kispadza Dinnyés Lajos¹⁷⁷ volt. Ő szintén játszott az élvonalban, szintén harcolt a világháborúban, szintén MLSZ elnökségi tag volt és szintén betöltötte Magyarország miniszterelnöki tisztségét is. Mindezek viszont már egy profesz-szionális bajnokságban, egy másik világháborúban és egy teljesen más politikai környezetben történek...

¹⁷⁷ Dinnyés Lajos (1901. 04. 16. – 1961. 03. 3.).

AZ ELSŐ MAGYAR TESTNEVELÉSI (SPORT) TÖRVÉNY MEGSZÜLETÉSÉNEK KÖRÜLMÉNYEI

A törvény megszületése (1921)

A „bethleni” évtized konszolidációs politikájának alapköve testnevelési és sport szempontból az 1921. évi LIII. törvénycikk, melynek elfogadását, véglegesített szövegének kialakítását, hosszú nemzetgyűlési (parlamentari) csatározások, viták előzték meg. A trianoni békediktátum következtében kialakítható sportpolitikát leképező miniszteriális ellentétek mellett (HM vs. VKM) egyre nagyobb szerepet játszottak és vállaltak a tényleges sporttal, akkori szóhasználattal „társadalmi sport” (értsd versenysport) vagy (iskolai) testneveléssel foglalkozó szakemberek. A testnevelés és sport szakemberbázisa azonban meglehetősen szűk körű volt, s periférikus szakterületük miatt számuk az első világháború befejeződése után sem nőtt meg jelentősen. A testnevelési törvény tulajdonképpen a magyarországi testkultúra régi, több évtizedes megválaszolatlan kérdéseit próbálta feloldani és végre állami úton rendezni, s törvényerőre emelésével ennek betartását minden személy és intézmény számára kötelezővé tenni. A törvényjavaslat, indítvány bejegyzője és betérjesztője, majd leglelkesebb harcosa Karafiáth Jenő ipolyszalkai képviselő, későbbi kultuszminiszter volt.¹

Karafiáth Jenő 1920. április 20-án tartotta meg a Nemzetgyűlésben azt az első nagyhatású felszólalást, amely teljes egészében a testnevelés ügyével foglalkozott. Hosszú beszéde alapvetően három tényezőt tartalmazott: a „várható” trianoni béke revízióját, a Tanácsköztársaság és az őszirózsás forradalom megbélyegzését, valamint új, az „ellenforradalmi rendszer” politikájának szolgálatába állított testnevelési és sportkoncepció kidolgozására tett javaslatát. Beszédét, amely szinte szónoklatnak is mondható, lélektanilag – ahogyan megfogalmazta – a Trianonban megtépázott korábbi magyar nemzeti érzésre és becsületre alapozta. „A destrukció, amely a nagy világegés utókövetkezményeként viharzott végig országunkon, nemcsak a lelkekre volt káros hatással, hanem rombadöntötte a magyar testi kultúrát is. Talán nem csalódunk, ha azt állítjuk, hogy a temérdek károkozás között a legnagyobb veszteséget és a legnagyobb csapást mégis a magyar ifjúság, a nemzet jövője szenvedte, mert szellemi téren évekre vetődött vissza, tiszta erkölcsét fekete mételty támadta meg, testileg pedig legyöngült”.²

Véleménye szerint a forradalmak okozták a legnagyobb kártevést: „...mindent el kell követnünk, hogy a szellemi neveléssel együtt haladva az ifjúság testi nevelését a nemzeti eszme szolgálatában állítsuk, hogy sürgősen lépünk erre az útra, amelyen haladva az

¹ Karafiáth Jenő (1883–1952) ipolyszalkai képviselő több témánál is hozzászólt a Nemzetgyűlésben (sajtókérdések, műemléki kérdések, egyházzervezési kérdések Trianon után, idemnitási vita), de nevét a testneveléssel kapcsolatos törvény tette országszerte ismertté. Képzettségére nézve jogász volt, s nevéhez fűződött az egyetemi testnevelési zászlóaljok szervezési próbálkozása is. 1922–1931 között a képviselőház háznagya, 1923-tól az OTT elnöke, 1932-ben rövid ideig kultuszminiszter volt. 1937–1942 között Budapest főpolgármestereként tevékenykedett.

² Nemzetgyűlési Napló, 1920. IV. köt. IV. 20–V. 20. 362. o.

erkölcsi süllyedés fertőjéből visszahozhatjuk nemzetünk virágait arra a magaslatra, ahonnan lelketlen kufárok munkája folytán feneketlen mélységbe sodródtak és ne felejtjük el, hogy a nemzetköziség palástjába burkoltan a jellem-nélküliség csírái férköztek ifjúságunk érintetlen lelkéhez”. Történelmi példákkal igyekezett bizonyítani, hogy az első világháború győztes államai, Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok közül az előbbiek a középkorig visszamenőleg törvényerejű rendeletekkel és előrelátó lépésekkel „gondoskodtak” országuk testkultúrájáról. „Az ősz Wellington, mikor az etoni játszótéren a játékban kipirult arcú ifjúságot megpillantotta, elragadtatásának azzal a felkiáltással adott kifejezést: itt dőlt el Waterloo” – hivatkozott Karafiáth beszédében az angol testkultúra eredményeire.³

A beszédben kifejeződött Karafiáth szakmai hozzáértése is, mind az iskolai testnevelés, mind a „társadalmi sport” és az olimpiai részvétel nemzetközi propagandájának a tekintetében. Igyekezett bebizonyítani, hogy az országnak még ebben a nehéz helyzetben is áldozni kell a testkultúrára, s mindezeknek személyes érdek, az általa „a legnagyobb férfiúknak” aposztrofált Horthy, Friedrich sportsikereinek felsorolásával is igyekezett nyomatékot adni. Jó taktikai érzékét mutatta a testnevelés mozgásműveinek reformjának felvetése, a merev német torna rendszerrel ellentétes „szabadtéri” sportok előtérbe helyezése, s mindezekkel szinte olyan hangulatot alakított ki a Nemzetgyűlésben, hogy javaslatát nemhogy visszautasítani, de vitatni sem lehetett. Beszéde után az indítványt mégis elnapolták 1920. július 31-re, majd ezt is áthelyezték augusztus 11-re. Az indítványból (mint később kiderült) két fontos kérdés kimaradt: az ifjúsági játszótérek (gyakorlótérek) és a Testnevelési Főiskola létesítése. Ezt pótolva, Karafiáth Jenő 1920. augusztus 11-én a végrehajtási utasítást is nagy vonalakban körvonalazó törvényjavaslati indoklása után tárgyalta a Nemzetgyűlés a kérdést. Ekkor beszédében Karafiáth már sokkal türelmetlenebbül fogalmazott és sokkal nyíltabban jelentek meg a lassan kialakuló keresztény-nemzeti ideológia, valamint a konzervatív rendszer céljait tükröző elemek: „...a nemzetvédelmi politikáról, a keresztény kurzus valódi intencióinak megfelelő fajerősítő tevékenységről, céltudatos, minden ízében magas, nemzeti munkáról, a jövő Magyarország szilárd fundamentumának törvényben biztosított megalapozásáról akarok szólni akkor, amikor a testnevelés rendkívüli fontosságára ismételten rámutatok”.⁴ Különösen figyelemre méltó a Testnevelési Főiskola felállítására vonatkozó kitétele, amit azzal támasztott alá, hogy a testnevelés színvonalát a szellemi nevelés színvonalára szükséges emelni, ez pedig főiskolai szintű képzés nélkül lehetetlen. Hangsúlyozta az állami kezdeményezés fontosságát és ismét a külföldi példa, elsősorban az amerikai játéktér-építés hasznosságát és eredményességét.⁵

A vita első hozzászólója Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszter volt. A miniszter annak ellenére, hogy a testnevelést és a sportot nagyon fontos tényezőnek tartotta,

³ „Franciaországban már 1439-ben megalakult a Francia Lövész Egyesületek Szövetsége, amely talán az összes sportszövetségek között az első volt. De nemcsak a francia nemzet, hanem a művelt nyugat összes államai úgyszólván valamennyien felismerték a nép széles rétegeire támaszkodó testnevelési rendszer fontosságát, annak rendkívüli horderejét...” – mondotta Karafiáth Jenő ugyanebben a beszédben. – Uo.

⁴ Nemzetgyűlési Napló, 1920. VI. köt. 20. július 22. – augusztus 19. 311. o.

⁵ Karafiáth itt az amerikai játéktér-építés sikereire utalt, 1908-ban 90-re, 1909-ben 265-re emelkedett számuk. Hasonló volt a helyzet Londonban is, s a német kormány is jelentős anyagi támogatást, közel 2 millió márkát nyújtott erre a célra. – Uo.

nem értett egyet a javaslattal. Indoklásában először adminisztratív nehézségekre hivatkozott: a tárca sem a „tornatanár” képzést, sem pedig az iskolai óraszámemelést nem tudja végrehajtani. Ehhez tanrendi változtatások is szükségesek lennének és a pénzügyi keretek sem engednék meg szerinte az ilyen arányú fejlesztést. Hivatkozott Haller földbirtok-politikai megfontolásokra is, hiszen a javaslat szerint a községeknek, városoknak sportpályákat, játszótereket kell építeniük, s az ehhez szükséges pénzt a kultusztárca biztosítaná. A VKM részéről végül is ígéretet tett, hogy megfelelő előkészítés után – más minisztériumokkal is egyeztetve –, a pénzügyi kérdéseket is alaposan megvizsgálva a minisztérium egy mindent átfogó, teljes testnevelési reformot fog kidolgozni és azt a parlament elé terjeszti. Ezután kérte a kérdés napirendről való levételét, hiszen – mint mondta – „sokkal sürgősebb tennivalók várnak ránk”. Javaslátát a „ház” elfogadta, s így a kérdés megoldása jó egy évvel elodázódott.⁶

1920. augusztus és 1921. június között számtalan levélváltás, véleménykérés történt a testnevelés kérdésében az érdekelt minisztériumok között (népjóléti, igazságügyi, földművelésügyi, pénzügyi, honvédelmi, belügyi). A VKM javaslathoz – amely paragrafusában megközelítőleg megegyezett a majdani törvénnyel –, dr. Viszota Gyula ügyosztályfőnök a következő általános és részletes indoklást fűzte: „A testnevelés a nemzet újjászületésének lényeges eszköze, a népesség meggyöngült, elernyed, fokozott szükség van a nemzet regenerálására.”⁷ A konkrét lépéseket illetően felvázolta az iskolai és az iskolán kívüli testnevelés megvalósítandó feladatait (óraszám-emelés, játéktér, tornaterem építés, megfelelő szakemberképzés.)

1921 májusában Karafiáth Jenő ismét szót kért a testnevelés kérdésében azzal az indoklással, hogy egy évvel korábbi indítványát elfogadták ugyan, de mégsem terjesztették elő a törvényjavaslatot. Hogy nagyobb nyomatékot adjon kérésének, ismét a testnevelés honvédelmi jelentőségére hivatkozott.

A törvényjavaslat, melynek végleges kidolgozása a VKM részéről Imre Sándor államtitkár nevéhez fűződött, tíz paragrafusban rögzítette a feladatokat. A legfontosabbakat megemlítjük ezek közül. Az első paragrafus a kötelező iskolai testnevelés végrehajtását mondta ki. „Az értelmi nevelés fokozódó követelményeit csak erős szervezet teljesítheti, s e nélkül az erkölcsi nevelés sem érheti el célját, ezért az értelmi és a testi nevelés között egyensúlyt kell teremtenünk” – hangzott az indoklás. A következő paragrafusban, az iskolát elhagyó (férfi) ifjúság testnevelésének megszervezését 21 éves korig tervezték. Ezt természetesen honvédelmi érvekkel indokolták. Szerepelt még az üzemek (ezer fő foglalkoztatása felett) és a községek, városok sportpálya-építési kötelezettsége, valamint a szakemberképzés megoldása is. A törvényjavaslat szerint a pénzügyi fedezetet a VKM költségvetésében létrehozandó külön rovat, *Testi-Nevelés* címmel biztosította volna. Ide folyt volna be az 1921. évi II. törvénycikk 7. paragrafusában biztosított lóverseny totalizátor is.⁸ A javaslat emellett a bevételi forrás mellé jelentős költségvetési kiegészítést is kért az állam részéről.

⁶ Nemzetgyűlési Napló, VI. köt. 1920. július 22. – augusztus 19. 320. o.

⁷ Ráday Tudományos Gyűjtemény, Imre Sándor államtitkár iratai. A katonás nevelésre vonatkozó iratok gyűjteménye, fol. 621–625–629.

⁸ *Ivánkovits Kálmán: A testnevelési jog.* Budapest, 1928. 20. o.

A törvényjavaslatot a Nemzetgyűlés 1921. június 20-i és 23-i ülésein ismét napirendre tűzte. Ekkor már Vass József vallás- és közoktatásügyi miniszter pártfogolta a kérdést, de a kor újsághíreiből az derült ki, hogy e kérdésben Karafiáth Jenő képviselő volt a legnépszerűbb és a leginkább kiemelt személyiség.⁹

Az 1921. júniusi vitát jelentős agitáció előzte meg. Ezek után tartotta meg Karafiáth ismét hatásos, szónoki fogásokkal teletűzdelt beszédét, s azzal, hogy az indítványt 163 képviselő is támogató aláírásával látta el, alátámasztottnak látta a javaslat mielőbbi törvényerőre emelését.¹⁰

Bodó János kiegészítő indítványában a VKM-et hibáztatta azért, hogy a kérdésben még nem történt előrehaladás. Javaslatot tett az Országos Testnevelési Tanács (OTT) átalakítására is oly módon, hogy a végrehajtás kapja a döntő szerepet. A Testnevelési Főiskola felállítása mellett, amely a szakemberképzés ügyét oldotta volna meg, hozzáértő szakmai szemléletét mutatta, hogy az iskolaorvosi intézmény valóságos megszervezését (papíron ugyanis létezett) is felvette.¹¹

A törvényjavaslat tárgyalása azonban halasztást szenvedett, s csak decemberben folytatódott. 1921. december 19-én az előadó már Gerencsér István, a parlament jegyzője volt. Bevezetőjének figyelemre méltó kitétele volt a megfogalmazás, mely szerint a javaslat nem elég „radikális”. Igazi értékét a végrehajtási utasítás és az új tanterv fogja meghatározni. Egyébként mind a Bodó, mind a Karafiáth féle beszédeket a sajtó Széchenyi alakjával kötötte össze és olyan megvilágításba helyezte az előterjesztőket, mintha ők Széchenyi gondolatait folytatnák.¹²

Gerencsér a német testnevelési struktúrára, annak fejlettségére is hivatkozott, amelyben 24 éves korig tették kötelezővé az iskolát elhagyó ifjúság (lányok is) testgyakorlati foglalkozásokon való részvételét.¹³

A hozzászólók között Bodó János, Vass József valamint Karafiáth Jenő neve szerepelt. Bodó beszédében ismét keveredtek a testnevelést és a sportot szakmai oldalról megközelítő gondolatok (a lánytestnevelés fontossága, az iskolaorvosi hálózat kiépítése, az ellenőrzés megszervezése) a magyarság „fajpolitikai” szempontjait hangoztató és előtérbe helyező elemeivel. Vass József vallás- és közoktatásügyi miniszter általános kultúrpolitikai elképzeléseit vázolta fel és ennek részeként értékelte a törvényjavaslatot, de a pénzügyi helyzet nehézségeit sem hallgatta el.¹⁴

Karafiáth Jenő az OTT megbízásából kiegészítést tett, a javaslatból ugyanis kimaradt a Testnevelési Főiskola felállításának, illetve a Nemzeti Stadion felépítésének kérdése. Vass József a vita és a hozzászólások után elfogadásra ajánlotta a törvényjavaslatot, mégpedig a korábbi Testnevelési Alap pénzügyi keretének visszaállításával.

1921. december 21-én a napilapok közölték a törvény elfogadását. A *Nemzeti Sport*ban Gömbös Gyula jobboldali oppozícióból kritizálta, a *Népszava* pedig a szociáldemokra-

⁹ *Nemzeti Sport*, 1921. június 21.

¹⁰ Nemzetgyűlési Napló, XI. köt. 1921. június 11. – július 15. 166. o. (http://www3.arcanum.hu/onet/pics/a.pdf?v=pdf&a=pdf&p=PDF&id=KN-1920_11/KN-1920_11%20175&no=0; a letöltés utolsó időpontja: 2012. május 6.)

¹¹ Az 1921. július 20-ára összehívott Nemzetgyűlés Irományai, 64. 268. o.

¹² *Sport hírlap*, 1921. december 22. „A testnevelés új korszaka”.

¹³ Nemzetgyűlési Napló, XIV. köt. 1921–22. december 19. – január 12. 272–274. o.

¹⁴ Uo.

ta munkásmozgalom álláspontját hangoztatva fejezte ki kételyeit. Gömbös szerint a törvény nem elég radikális, csak általánosságokat tartalmaz. A szociáldemokraták a törvény „munkás-ellenességére” mutattak rá, amely ellen 1921-ben még csak a sajtó útján harcolhattak. Az érveik – a testnevelési kényszer elsősorban a munkásokat, tanoncokat sújtja, a testnevelési kötelezettséget az iskolaköteles kor felemelésével kell biztosítani –, majd a törvény végrehajtási utasításának vitájánál, 1924-ben teljesedtek ki és fogalmazódtak meg már a Nemzetgyűlésben is. A testnevelési törvény, vagy ahogy később nevezték: leventetörvény alapvető célja a trianoni békediktátum következtében kialakult katonapolitikai helyzet miatt, a magyar ifjúság burkolt katonai elképzelésének megszervezése volt. A törvény intézkedett minden iskolatípusban a kötelező iskolai testnevelés bevezetéséről, majd elrendelte az iskolát elhagyó ifjúság kötelező testnevelését 21 éves korig (csak fiúk részére). Immáron szerepelt benne a Testnevelési Főiskola és a Nemzeti Stadion felállításának illetve felépítésének a terve is. Az ezer főnél több dolgozót foglalkoztató vállalatok, üzemek, intézmények kötelesek voltak sportpályákat létesíteni, valamint a városok és a községek is kaptak kisajátítási jogot az ilyen célú építkezések telekigényének a biztosításához. Végül szabályozta a törvény a „főhatóság”, az Országos Testnevelési Tanács helyét is, mely továbbra is a VKM tanácsadó szerve maradt. A kultusztárcán belül a költségvetésben *Testi-nevelés* címmel külön rovatot létesítettek.¹⁵

Viták a végrehajtási utasítás kiadása körül (1924)

A testnevelési törvény közel két évig tulajdonképpen „papíron maradt”, végrehajtási utasítását csak 1924-ben adták ki. Az előkészítő munkák során elsősorban az anyagi nehézségek voltak a legnehezebben áthidalhatók. Az OTT az agitáció és a propaganda szolgálatába állította a *Levente*, a *Testnevelő*, a *Nemzeti Sport* és az *Ifjúság* című lapokat is. A Honvédelmi Minisztérium háttérbe húzódott ugyan, de utasítást adott a helyőrségeknek, hogy támogassák az ifjúsági sport szakosztályokat, a MOVE egyesületeket és az ún. leventézést. A megyei központok, illetve a nagyobb városok közigazgatási szervezeteiben megyei, illetve városi testnevelési előadói állásokat szerveztek. Tovább folytak az egyes minisztériumok közötti (VKM, földművelésügyi, pénzügyi) levélváltások az anyagi feltételek biztosítását illetően. Sőt, maga a kormányzó, Horthy Miklós is sorompóba állt az ügy szolgálatában, amikor Klebelsberg Kuno kultuszminiszterhez e kérdésben írt nyílt levelét a lapok teljes terjedelemben közölték.¹⁶

1924 elején fokozatosan hozták nyilvánosságra, illetve adták ki a végrehajtási utasítás egyes részkerdezeit tartalmazó rendeleteket. A VKM 1924/9000 számú rendelete például a kultuszminisztériumban külön testnevelési ügyosztályt állított fel, s annak legsürgősebb feladatául a végrehajtási utasítás kidolgozását tűzte ki. Hasonlóan, a BM 12400/1924. számú rendelete is ezt szolgálta, mikor a leventeegyesületekre vonatkozóan egységes alapszabályokat dolgozott ki, s ezzel meggyorsította és megkönnyítette az ilyen jellegű egyesületek megszervezését.¹⁷

¹⁵ *Ivánkovits*: i. m. 29. o.

¹⁶ *Ifjúsági Testnevelés*, 1924. február 4.

¹⁷ Mindkét rendeletet közölte *Ivánkovits Kálmán*: A testnevelésre vonatkozó jogszabályok gyűjteménye. Budapest, 1935. 27. o.

A Klebelsberg Kuno által 1924. február 1-jén beterjesztett *Testnevelési Alapról* szóló törvényjavaslat nemzetgyűlési vitája az előző ülészakokétól (1920–21) abban különbözött, hogy az egyes pártok képviselői egyértelműbben nyilatkoztak a testnevelési törvény mellett. Ugyanakkor éles aktivitást fejtett ki az ellenzék soraiból az MSZDP. Bár a Nemzetgyűlésben a kormánypárt abszolút többséggel rendelkezett, az 1922–26-os választási ciklus az ellenzék számára a legsikeresebb időszak volt. Az 1922-es választások eredményeképpen 20 liberális és 25 szociáldemokrata képviselő került a Nemzetgyűlésbe.¹⁸

Formálisan tehát többpártrendszer volt ugyan Magyarországon, de ebben az ellenzék számára viszonylag sikeres időszakban is a végrehajtó hatalom a kormány kezében összpontosult. Bethlen erről így nyilatkozott egyik beszédében: „Nem osztálypártokra van szükség, hanem világnézeti alapokon álló pártokra, mert az osztálypártok beleviszik a parlamenti politikai küzdelmekbe még az osztályellentéteket is és ezzel újabb osztályharcot segítenek elő”.¹⁹

Az előzőekből következett, hogy – hasonlóan más kérdésekhez – a testnevelési törvény végrehajtási utasítása a Testnevelési Alap visszaállítása körüli „parlamenti” vita is szinte teljesen formális volt. Bodó János Egységes párti képviselő hozzászólásában ismét „a 21-es hang” érzékelhető, tehát a bizonyos „fajpolitikai” indokok hangoztatása: „A magyar testnevelés ügye nem luxuskérdés, (a szociáldemokratákra utal) nem rejtett célokat szolgáló gyanús valami, a magyar testnevelés ügye: a pusztuló magyar faj megmentésének problémája.”²⁰

A már sokszor hangoztatott külföldi példák (angol sportmozgalom sikerei, a Jahn féle német tornamozgalom nemzeti egységet is segítő hatása) mellett megjelent a közeli potenciális szövetséges hatalomra, Olaszországra való hivatkozás is. Olaszországban ugyanis Mussolini is szorgalmazta és támogatta az ifjúság katonai előképzésére irányuló törekvéseket. Bodó kérte a javaslatban szereplő testnevelési alap visszaállításával mellett a megyei, városi, községi tehát a „helyi” testnevelési alapok létrehozását is.

Az 1924-es februári nemzetgyűlési „vitában” a testnevelés és sport vonatkozásában Klebelsberg Kuno kultuszminiszter volt a téma előadója. Klebelsberg is Széchenyit hozta fel példaként, a testnevelés (iskolai testnevelés) és a sport szükségességét, fejlesztését, támogatását gazdasági, egészségügyi és pedagógiai érvekkel támasztotta alá. „A sportot bele kell vinni a magyar nemzet tömegeibe, széles rétegeibe... Meg vagyok győződve róla, hogy a magyar nemzet túlnyomó többsége belátja a széleskörű demokratikus testnevelés feltétlen szükségességét, de azért mindig lesz olyan kisebbség is, melyet belátása ellenére rá kell szorítani... a mai pedagógiai rendszer csak ideges és korán elfáradt embereket ad az országnak... A kötelező testnevelésen (a levante és az iskolai testnevelésen) kívül nagyon fontos a társadalmi testnevelés, a szabadsport is... Annak ellenére, hogy nálunk a sport és testnevelés igen döntő jelentőséggel bír, mégsem bocsátottam ki a végrehajtási rendeletet mindaddig, amíg nem láttam biztosítva az anyagi eszközöket”. A Testnevelési Alap létesítését abból a szempontból tartotta fontosnak, hogy azt így nem a költségvetési szabályoknak megfelelően lehet kezelni, s a felhasználás sokkal célszerűbben és könnyebben

¹⁸ L. Nagy Zsuzsa: A Horthy-rendszer liberális ellenzéke. In: Vélemények és viták a két világháború közötti Magyarországról. Szerk.: Laczkó Miklós. Budapest, 1984. 237. o.

¹⁹ *Pesti Hírlap*, 1922. május 3.

²⁰ Nemzetgyűlési Napló, XXI. köt. 1924. (II. 28.) 123. o.

történhet. Beszédét a következő szavakkal fejezte be: „Azt hiszem, hogy a nagy magyar tradícióknak útját járjuk akkor, amikor az értelmi és erkölcsi nevelés mellé, mint egyenrangú tényezőt befogadjuk a magyar közoktatás és a magyar nemzetnevelés rendszerébe a testnevelést”.²¹

Kleblsberg szavai után a szociáldemokrata képviselők kértek szót és egymás után éles szavakkal mutattak rá a testnevelési törvény és a végrehajtási utasítás „munkásellenes” tényezőire. Kéthly Anna felszólalásában nem a testnevelés és a sport fontossága ellen emelt szót, hanem véleménye szerint több, ennél sürgősebben megoldandó feladatra is lehetne költeni azt a bizonyos összeget, így a tankötelezettség kiterjesztésére. (12 éves korig terjedt, s azt sem hajtoták végre). „Ha az általános tankötelezettséget kiterjesztenék 16 éves korig, akkor ennek keretében a testnevelési kötelezettséget is le tudná róni ez az ország. Ez a három együttesen, a testnevelés, a szellemi és erkölcsi nevelés tulajdonképpen egymástól nem is volna elvonatkoztatható és mind a hármat együttesen kellene megteremteni” – mondta Kéthly. A „társadalmi sport” vonatkozásában így érvelt a képviselő: „...a munkásifjúság mai állapotában egyáltalán nem alkalmas arra, hogy vele kényszersportot üzzessenek... a munkásság testi leromlottságban van. Előbb gondoskodjunk megélhetőségéről és a szociális védelméről”. Kifogásolta azt is, hogy az Országos Testnevelési Tanácsban egy munkásképviselő sincsen, pedig a munkásegységek száma, illetve taglétszáma ezt biztosítaná. Sérelnesnek tartotta, hogy a leventelajstromokban az ifjak vallását is fel kellett tüntetni. Végezetül jól felépített beszédét az alábbiakkal zárta: „A sport csak társadalmi akció lehet. Teremtsenek olyan közszellemet, amely életszükségletévé teszi a gyermekeknek, hogy sportoljon, teremtsen meg olyan életvitelt, olyan életlehetőséget a munkásság részére, amelyben elég szabadideje és elég testi ereje van ahhoz, hogy sportoljon... a törvényjavaslatot nem fogadom el.”²²

Támogatta Kéthly Anna felszólalását Várnai Dániel, szintén szociáldemokrata képviselő is. Várnai hozzászólásában a törvényjavaslatot egyrészt munkásellenesnek, másrészt alkotmányellenesnek tartotta: „A munkásifjúság tiltakozik a gondolat ellen, hogy őt holmi leventeegyesületbe sorozzák be.”²³ Kérte a végrehajtási utasítás átdolgozását, a munkásellenes tendenciák megszüntetését. Rothenstein Mór (szintén szociáldemokrata képviselő) csatlakozott Kéthlyhez és Várnaihoz, s saját erkölcsi kételyeit is kifejezte, mivel véleménye szerint „ilyen nemes cél eléréséhez, olyan erkölcstelen bevételek szolgálnak alapul mint pl. a lóverseny totalizátor és a bookmakerek megadóztatása.”²⁴

A törvényjavaslat mellett szólalt fel a következő indokokat, érveket felhozva Gömbös Gyula és Dinich Ödön. Gömbös a „magyar faj” tökéletes embertípussá alakításához tartotta fontosnak a testnevelési törvény végrehajtását. Az új leventeegységek szervezése mellett szükségesnek tartotta a polgári és a munkásegységek további anyagi segítségét is. „Én helyeslem a munkás sportegységek létesítését, mert a munkás sportegységek létesítésével, a munkásokat felfogásom szerint beterejük a mi gondolkörünkbe, mert aki sportol, aki szereti a sportot, az lassan nacionalistává válik.”²⁵ Dinich Ödön a szociál-

²¹ Nemzetgyűlési Napló, XXI. köt. 1924. (II. 28.) 124. o.

²² Uo. 131. o.

²³ Uo. – Várnai Dániel a *Szocializmus* című folyóirat szerkesztője volt Vanczák Jánossal együtt.

²⁴ Uo. 132. o.

²⁵ Uo. 138. o.

demokrata képviselők aggályaira válaszolt: „Ne értsenek emögött semmiféle katonásdit. Itt semmi másról nincs szó, minthogy a falusi embereket rászoktassuk arra, hogy szabad idejük egy részét sportegyesületekben, megfelelő szakférfiak vezetése mellett töltsék el.”²⁶ Dinich ezen kívül a „társadalmi sport” bizonyos negatívumaira hívta fel a figyelmet, elsősorban a labdarúgás elüzletiesedését kifogásolta. Dinich-hez csatlakozott Petrovác Gyula is: „A sport terén elharapódzott a professzionalizmus... Ennek következménye az, hogy egyes sportegyesületek inkább részvénytársaságokká és hasznot hajtó vállalatokká fejlődtek át, amelynek ugyancsak nagy reklámmal beharangozott meccsein hatodrendű kérdés a sportszerűség és a sporteredmény.”²⁷

A Testnevelési Alap visszaállításáról szóló törvényjavaslatához tárgyilagosan és szubjektíven (erkölcsi kérdések feltevése) szóltak hozzá a képviselők, de az világossá vált rövid időn belül, hogy a kérdést már a vita előtt eldöntötték.

A kultuszminiszter, Klebelsberg szavai jól tükrözték, hogy milyen komoly szerepet szánt a kormányzat a testnevelés és sport ügyének. „A másik nagy ügy, amely széles néprétegek érdekeit van hivatva szolgálni a testnevelés ügye. Az erről szóló törvényjavaslat célja az, hogy a testnevelési akcióhoz szükséges eszközöket biztosítsa... Széchenyinek, mint reformernek a maga igazi jelentőségét az adja meg, hogy már a XIX. sz. 20-as éveiben meglátta és felismerte mindazokat a feladatokat, amelyeket a következő száz év alatt a magyar nemzetnek meg kellett oldani... mai műszóval élve programot adott. Ebben a programban lényeges pont éppen a sport... az ő kezdeményezése termékeny talajra talált. Magyarországon eleven sportélet fejlődött ki, melynek eredményeképpen championjaink mindig voltak... Most számolnunk kell a kor határozott demokratikus irányával és demokratizálnunk kell a sportot is... A modern orvosi tudomány a terápiánál ma már előbbre teszi a bajoknak megelőzését, hogy a test a betegségeknek jobban tudjon ellenállni, a testmegerősítést, a testedzést.”²⁸

A „társadalmi sport” vonatkozásában az erkölcsi, morális szempontokat emelte ki. „Én tehát meg vagyok róla győződve, hogy az egészséges bajtársi viszony érdekében és éppen azoknak a morális tulajdonságoknak a kifejlesztése céljából, amelyek a nemzetben az egyetértést, nem pedig az ellenségeskedést hozzák létre, tehát erkölcsi okokból kell a sportra különös súlyt kell fektetni.”²⁹ Véleménye szerint szükség van kiváló sportolókra, akik külföldön is öregbítik a magyar sport hírnevét. Különösen – s ez angol beállítódásából is következett – az egyetemi, főiskolai sport fejlesztését kívánta felgyorsítani, elsősorban a létesítmények modernizálásával. Mindezek ellenére azonban annak is tudatában volt, hogy egy ilyen „nagyszabású program” pénzügyi támogatása nagyon nagy terheket ró az államháztartásra, ahol pedig számos más terület (ipar, mezőgazdaság, közlekedés stb.) szintén nagy igényekkel jelentkezett. 1922–1924 között a kultuszárca jóval kevesebb támogatást kapott (79 millió) testnevelési célokra, mint amennyit az 1913-ban előírt „totalizátor fogalom” alapján testnevelési célokra a kormányzatnak biztosítania kellett volna. (Ígérete szerint azonban a testnevelés és sport több anyagi támogatást kap a következő években, amennyiben a törvényjavaslat elfogadásra kerül.)

²⁶ Nemzetgyűlési Napló, XXI. köt. 1924. (II. 28.) 146. o.

²⁷ Uo.

²⁸ T. Kiss Tamás: Klebelsberg Kuno. Budapest, 1999. 208–213. o.

²⁹ Uo.

Koncepciójában azonban végig nyomon követhető a testnevelés és sport melletti elkötelezettsége: „Nagy feladatok előtt állunk. Maga a testnevelési törvény megemlíti a Testnevelési Főiskola létesítését, a tornatanár képzés szempontjából. Ennek döntő jelentősége van, mert aki benne volt a gyakorlati életben, az jól tudja, hogy hiába alkotunk mi törvényeket, hiába dolgozunk mi ki végrehajtási utasításokat, minden azon múlik, hogy lesznek-e emberek, akik azt végre is tudják hajtani.” Természetesen a létesítmények építését is hangsúlyozta: „minden községben legyen játszótér, minden iskolának legyen tornaterme, megfelelő sportszerekkel ellátva... Ennek az akciónak mintegy betetőzése lesz azután a Nemzeti Stadion létesítése. A magyart sport szempontjából egy ilyen berendezés nélkülözhetetlenül szükséges, de azt hiszem előbb a feladat demokratikus részével kell megbirkóznunk, előbb biztosítanunk kell azt, hogy minden községben meginduljon a játék, a sport és azután akciónak mintegy betetőzésekképpen fogjuk majd talán anyagilag és az állam jobb pénzügyi viszonyai között a nemzeti stadiont létesíteni.”³⁰

A nemzeti stadion kérdése már a századfordulótól állandóan napirenden lévő téma volt, hiszen már 1896-tól egy-egy olimpia rendezés elnyerése a Magyar Olimpiai Bizottság programjában folyamatosan szerepelt. 1911-től, mikor a Nemzetközi Olimpiai Bizottság Budapesten tartotta ülését, s a MOB a NOB tagok hallgatólagos támogatását is érezhette egy „budapesti olimpia” esetében, még inkább felerősödött egy nagy létszámú (60–70 ezer fő) nézőközönséget befogadó, s nem csak sportesemények céljával szolgáló stadion létesítésére való törekvés.³¹

Az 1921. évi LIII. törvencikk végrehajtási utasításának tartalma

A testnevelési törvény végrehajtási utasítása 28 paragrafusban rögzítette a testnevelés és a sport állami feladatait. Hogy életbe léptetésére miért kellett éveket várni, annak oka az volt, hogy az erős katonai, gazdasági antant ellenőrzés a Bethlen kormányt halogató taktikára kényszerítette. 1924-től enyhült a katonai ellenőrzés (inkább a gazdasági maradt a jelentős), s ez lehetővé tette a kormány számára a nyíltabb politizálást.

A végrehajtási utasítás meghatározta az iskolafenntartók kötelességeit, intézkedett az iskolákban a testnevelés oktatásának általánossá tételéről, kivéve az egyetemeket, ahol is az egyes intézmények az egyetemi autonómia szellemében, önmaguk dönthettek bevezetéséről.

A végrehajtási utasítás iskolai testnevelési paragrafusaival mindenki egyetértett. Annál nagyobb volt a vita és az ellenzés (tükrözte ezt a nemzetgyűlési vita, valamint a sajtó is) az iskolát elhagyó ifjúság kötelező testnevelése, vagyis a „leventét” illetően. Az utasítás kötelezően kimondta a 12–21 év közötti iskolába nem járó ifjak nyilvántartását, illetve testnevelésük megszervezését. Erre a feladatra törvényhatósági testnevelési bizottságok megalakítását írta elő az utasítás, mégpedig minden megyében és törvényhatósági joggal felruházott városban. A bizottságok feladata lett a leventeegyesületek megalakítása, az ifjúsági oktatók képzése (a „katonaviseltek”, a tanítók és a tanárok előnyben részesítésével), működésük ellenőrzése, valamint a helyi testnevelési alap kezelése. Az utasítás

³⁰ T. Kiss: i. m. 208–213. o.

³¹ Vö.: Zeidler Miklós: A Nemzeti Stadiontól a Népstadionig. In: Tanulmányok Budapest múltjából XXVI. Budapest, 1997. 9–87. o.

rendelkezett a testnevelési felügyelői állás létrehozásáról is, aki egyszemélyben lett felelős az alárendelt körzet testnevelési helyzetéért. Munkatársai az ún. testnevelési vezetők, illetve ifjúsági oktatók lettek. Az egyes egyesületek saját költségükön az OTT engedélyével (de nem kötelezően) leventeosztályt alakíthattak. Külön intézkedett az utasítás a vállalati leventeegyesületek létrehozásáról (ezer fő alkalmazása és abból minimum száz fő testnevelési kötelezettsége esetén.) A testnevelési alapokat illetően háromfelét hoztak létre, országos, törvényhatósági és városi (kerületi) és községi hatáskörrel.

A „társadalmi testnevelés” (versenysport) vonatkozásában csak a „segélyezéséről” intézkedett az utasítás, mégpedig a központi Testnevelési Alap terhére. Az utasítás előírta a kötelező községi és üzemi „segélyezést”, tehát a helyi anyagi támogatást is.

Utolsó fejezete a testnevelési törvény végrehajtási utasításának a büntető rendelkezésekről szól. Pénzbírsággal (300–1000 koronáig terjedt) sújtotta a szülőt, munkaadót, illetve a már önálló ifjút, aki elmulasztotta a leventekötelezettségét. A nemzetgyűlési vitát követően visszaállították a Testnevelési Alapot, így a löverseny fogadások bevételének 2 %-a ismét a Testnevelési Alapba került.³² Az 1925. évi LIII. törvénycikk értelmében pedig kihirdették a sportversenyek általános adóztatását, a bevételtől függően 2–20% között.³³

A végrehajtási utasítás 1. paragrafusában írták le először, hogy az OTT testnevelési és sportfőhatóság, amely azonban továbbra is a VKM keretében működött. A rendelet alapján a testnevelési és sportirányítás szervei a következők lettek: az OTT; törvényhatósági testnevelési bizottságok, hat tagját a törvényhatósági bizottság közgyűlése választott, hat tagját a főispán (főpolgármester) előterjesztésére az OTT elnöke nevezett ki; községi (városi, kerületi) testnevelési bizottságok, három tagját választották, hármat a főispán (főpolgármester) nevezett ki.

Az egységes irányítás szempontjából azonban végig ellentmondásos tényező volt, hogy bár az OTT és így a VKM volt a testnevelési és sporthatóság, de a Belügyminisztérium is rendelkezett az egyesületi törvény értelmében bizonyos jogkörrel (sportegyesületi alapszabályok engedélyezése, nyilvántartása, a versenyek közrend szempontjából való ellenőrzése), amelyek sokszor átfedésbe kerültek a VKM jogkörével. A háttérben pedig mindig ott állt a Honvédelmi Minisztérium akarata is.

Értékelés, tanulságok

A testnevelési törvény végrehajtási utasításának kiadásával Klebelsberg egy erősen centralizált szellemű testnevelés- és sportkoncepciót kívánt megvalósítani. Az 1924 január 8-án átalakított OTT – az új elnök Karafiáth Jenő lett – kapta azt a feladatot, hogy a törvény és a végrehajtási utasítás szellemében irányítsa, szervezze, ellenőrizze a magyar sportéletet.³⁴

³² A 62 407/1927 BM. rendelet szerint a leventeegyesületek sportmérkőzéseit mentesek voltak a rendőri felügyeleti és ellenőrzési díjak fizetése alól. In: *Ivánkovits*: utóbb i. m. 42. o.

³³ *Sport hírlap*, 1925. február 26. Eszerint 500–1000 korona bevételnél 2 %, 1000–5000 korona bevételnél 5 %, 5000–10 000 korona bevételnél 8 %, 10 000–20 000 korona bevételnél 12 %, 20 000–40 000 korona bevételnél 16 %, 40 000 korona feletti bevételnél 20 % ún. „vigalmi” adót kellett fizetni.

³⁴ *Zuber Ferenc*: Az OTT húsz éve. *Testnevelés*, 1933. VI. 11–12.sz. 1071. o.

Az 1924-es végrehajtási utasítás jóvoltából a Testnevelési Alap visszaállítással rendeződtek és tisztábbá váltak a pénzügyi kérdések is. A központi és a helyi testnevelési alapok létrehozásával, valamint a bevételek utáni progresszív adórendszer bevezetésével megteremtődtek a magyar testnevelés és sportmozgalom anyagi feltételei. A magyar sporttársadalom pedig lassan-lassan kiheverte a „trianoni sokk” következményeit. Az antwerpeni olimpiától való távolmaradás (1920), valamint az ezután bekövetkező, a magyar sportolók ellen meghirdetett „sportbloká” (1920–1922) még erősen pesszimista hangulatot eredményezett ugyan, de a NOB 1922-es pozitív döntése már bizakodásra adhatott okot. Ennek értelmében ugyanis a magyar csapat készülhetett az 1924-es párizsi olimpiára. A párizsi olimpia sikere az olimpiai mozgalom megerősödését, életképességét bizonyította, az új, független, „de csonka” Magyarország sportolói és sportvezetői pedig a nemzetközi sportéletben folytathatták azt a kezdeményező tevékenységet, melyet a mozgalom elindításától (1894–1896) végeztek.

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM KÖNYVTÁRA

KOVÁCS LÁSZLÓ

A magyar kalandozások
zsákmányáról

FÓRUM

CZIGÁNY ISTVÁN

„VAJON KINEK A (HAD)TÖRTÉNELME?”

Néhány gondolat egy recenzió kapcsán

Nem régen a világhálón rákattintottam a www.tortenelemportal.hu oldalra, ahol a „Szlovákia hadtörténete az ókortól napjainkig – hivatalos propagandaanyag Pozsonyból” cím alatt a *Hadtörténelmi Közlemények* 125. évfolyamának 2012. évi 1. számában megjelent könyvrecenzió kivonatos ismertetését találtam. Igen elcsodálkoztam, hiszen a folyóiratból csak kevés írást vesznek át az internetes médiumok, könyvismertetésre pedig nemigen emlékszem. A „rejtély” persze hamar megoldódott, hiszen fiatal könyvtáros kollégám a *Slovensko – Vojenská kronika* (Szlovákia hadikronikája) 2007-ben megjelent könyv angol nyelvű kiadását (*Slovakia Military Chronicle*) ismerteti.¹

Mivel a művet magam is ismerem, nemcsak a történelemportálon megjelent kivonatot, hanem a teljes recenziót is elolvastam a *Hadtörténelmi Közlemények* szemle rovatában. A recenzió bírálatot, kritikát jelent, s a nemzetközi tudományos életben sokan igen felkészülten művelik ezt a műfajt, amely nemegyszer termékeny vitákat eredményez. A Szlovákia hadikronikájáról megjelent ismertető sem a mű leírását tartalmazza, Kiss Balázs erőteljesen hangot ad saját véleményének is, amely természetes. Annak következtében azonban, hogy a recenzió a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum nagy múltú, nemzetközileg elismert, akkreditált tudományos folyóiratában jelent meg, sokan joggal feltételezhetik, hogy az itt közölt bírálat a magyar hadtörténetírás álláspontját tükrözi.

Sietek ezért leszögezni, hogy történészként és hadtörténészként, s nem melleleg a *Hadtörténelmi Közlemények* szerkesztőbizottsága tagjaként az említett ismertetésben megfogalmazott bírálatokkal nem értek egyet. Eltérő véleményemnek azért adok hangot írásban, mivel úgy látom, hogy bár a kiegyensúlyozott történelem és hadtörténelem megírásának igényében konszenzus van, ez a legjobb szándék ellenére sem mindig sikerül, s olyan jelenség van kialakulóban, amelyet a recenzens éppen a szlovák hadikronika kapcsán tett szóvá, és maga is el akart kerülni. Jelesül, hogy a leírtak a politika számára szolgáljanak munícióul.

Az internet révén az információk, dezinformációk percek alatt elterjednek, s olvashatók a világ minden pontján, Szlovákiában is. Ez történt a szóban forgó recenzióval, amely

* Új rovatunkat a Magyarország hadtörténetével kapcsolatos közérdekű kérdések tudományos igényű tisztázása érdekében indítjuk. Célunk az aktuális témákra való gyors reagálás, az eltérő álláspontok, a különböző diskurzusok közötti párbeszéd biztosítása. (A Szerkesztőség.)

¹ *Vladimír Segeš (et al.): Slovakia Military Chronicle*. Bratislava, Perfekt, Institute of Military History – Ministry of Defence, 2009. [A kötet szerzői: Baka, Igor; Cséfalvay, František; Čaplovič, Miloslav; Dangl, Vojtech; Maskalík, Alexej; Purdek, Imrich; Štaigl, Jan; Štefanský, Michal.] Ismertetése Kiss Balázstól: *Hadtörténelmi Közlemények*, 125. (2012) 1. sz. 294–296. o.

ott szerepel több radikális politikai csoportosulás honlapján, mégpedig az alábbi „bulváros” cím alatt: „kitalált történelem”.²

Az érdeklődés nem véletlen, mivel a korántsem felhőtlen magyar–szlovák viszony egyik sarkalatos pontja a közös történelmi múlt eltérő megítélése, amelyből mindkét ország nacionalista csoportjai bőven merítenek saját „igazságaik” igazolására.

Az alábbiakban néhány olyan gondolattal szeretnék hozzájárulni a magyar–szlovák hadtörténelmi múlt megítéléséhez, amellyel kapcsolatban a recenzens szerintem kissé sarkosan fogalmazott.

Az ismertetés leginkább azt kifogásolja, hogy a kötet nem az első és második Szlovák Köztársaság hadikronikáját mutatja be, hanem a Magyar Királyság hadtörténetének sajátos szlovák adaptációja, sőt a Mohács és Trianon közötti közel négyszáz esztendőt szinte szlovák hadtörténelemként tárgyalja.

Tudjuk, hogy az új nemzetállamok előbb vagy utóbb megalkotják saját történelmüket. Ehhez viszont fel kell „használniuk” azon államok történetét, amelyből kiszakadtak. A job-bik változat, amikor a már meglévő nemzeti államaikhoz csatlakoznak, mint az erdélyi románok vagy a délvideki szerbek. Ám említhetjük Belgium példáját, amely 1830-ban nyerte el függetlenségét. Belgák – tudjuk – nem léteznek, Belgium lakosságát flamand és vallon etnikai közösségek alkotják, amelyeknek nyelvi és kulturális kötődésük holland és illetve francia. Történelmüket a kőkorszaktól eredeztetik, de magukénak érzik, és történeti összefoglalóikban rendre tárgyalják a spanyol, osztrák, holland uralom alatti történéseket is.

Szlovákia szerepe is sajátos, mert a mai szlovákok elődei hosszú évszázados fejlődés során jutottak el az államiság kialakításáig, előbb a magyar államiság, majd 1918 után a cseh–szlovák állam keretei között. A szocialista rendszer bukását követően a szlovák historikusok már sokkal árnyaltabb képet igyekeznek festeni hazájuk történelméről: „Szlovákia történetén jóval kiterjedtebb tárgykört kell értenünk, mint az önálló szlovák állam vagy a szlovák államiság történetét... ez a mai szlovák territórium története a szlovák etnikum történetével kombinálva.”³

Úgy vélem a szlovák hadikronika lényegében ezt a metódust követve tárgyalta az önálló, majd a Habsburg Birodalomba integrálódó Magyar Királyság történetét, kiemelve a szlovák vagy szlovák kötődésűnek tartott katonai személyeket, a XVIII. század közepétől kezdve pedig a szlovák többségű alakulatok szerepét.⁴

A szóban forgó kötetben Szlovákia magyar korszakának története alapvetően tárgyszerű, mellőzi a politikai sallangokat, s az előző szocialista korszak történeti, hadtörténeti összefoglalásainál sokkal árnyaltabb képet ad erről az időszakról. Mindez nem zárja ki, hogy még számos eltérő álláspont vagy megvitatandó kérdés maradt, így például az általam kutatott XVI–XVII. század kiemelkedő magyarországi katonáinak etnikai hovatartozása, vagy a legújabb korból említhetjük a trianoni békediktátum nyomán a Magyar Királyság Csehszlovákiához került területei egy részének 1938/39-ban történt visszacsatolása értékelését.

² A könyvismertetés a szerző és a *Hadtörténelmi Közlemények* tudta és beleegyezése nélkül került föl az említett honlapokra. Az ott terjedő változatok címével, tartalmával és kommentárjaival sem a Szerző, sem a Szerkesztőség nem azonosul. (*A Szerkesztőség.*)

³ *Dušan Kováč: Szlovákia története.* Pozsony, 2001. 5. o.

⁴ Egyébként a kiadványról a Szlovák Tudományos Akadémia történelmi folyóiratban megjelent recenzio is a szlovák terület hadtörténetéről beszél. *Matej Hanula: Historický časopis*, 59., Supplement, 2011. Historical Journal of the Institute of History of the SAS. 140–144. o.

Nyilvánvaló, hogy közös történelmi múltunk megítélésében mindig is lesznek különbségek. Egy 2009-ben Túrócszentmártonban (Svätý Martin) tartott konferencián úgy fogalmaztam, hogy közel ezer éves együttélésünk a Kárpát-medencében olyan, mint egy hosszú házasság, vannak benne szép és veszekedéssel teli korszakok, ám ha a felek elválnak, nem feltétlenül kell rosszban lenni. Közös történelmünkben számos közös hagyományuk, értékünk van, hiszen a magyarság mentalitásában, kultúrájában szomszédai közül a szlovákokhoz áll a legközelebb.

A hadtörténelem kapcsán eléggé talán utalnunk a II. Rákóczi Ferenc zászlai alatt harcolt több ezer szlovák katonára. Az egyébként német származású Winkler Vilmos ezrede katonáinak több mint 90%-a szlovák származású volt. Sajnos a magyar hadtörténeti kutatások ilyen és ehhez hasonló eredményei nem hasznosultak a kötetben.⁵

Utalhatunk arra a közös népdalkincsre is, amely ebben a háborúban született, s némelyik darabjának sorait magyar–szlovák kevert nyelven énekelték: „Hej amikor én katona voltam Rákóczi vojnában”. Szlovákia himnuszának zenéje is olyan népdalból ered, amely megtalálható mind a szlovák, mind a magyar néphagyományban.⁶

Számos kiemelkedő politikusunk és katonánk, így Benyovszky Móric, Bercsényi Miklós, Forgách Simon, Hadik András a Magyar Királyság felvidéki vármegyéiből származott. Családjuk zömében ott volt birtokos, magyarul, latinul, németül és szlovákul egyaránt beszéltek. Bercsényi és Forgách pedig bizonyíthatóan írt is szlovákul. Köztudott az is, hogy e terület északi részének köznemessége zömmel az akkor szlávnak nevezett szlovák eredetű volt.

Ám akkoriban az etnikai hovatartozás nem játszott szerepet. Minden nemes és egyházi személy nyelvi és faji megkülönböztetés nélkül a Szent Korona által szimbolizált ország, a Magyar Királyság, a „Natio Hungarica”, vagyis a magyar politikai nemzet tagjának tekintette magát. A szlovák eredetű nemesség és papság egyben a Magyar Királyság államalkotó része volt. A valódi választóvonal a XIX. század elejéig nem etnikai, hanem vallási, a katolikus és a protestáns felekezetek között húzódtott.

Az estleges félreértéseket, például hogy a XVII–XVIII. században csak Habsburg Birodalom létezik, kétségtelenül tompította volna, ha a különben igen reprezentatív és jó minőségű képanyag mellé a Magyar Királyság és a Habsburg Birodalom XVII. és XIX. századi térképét mellékelik. Ezeket a szlovákság elhelyezkedését is fel lehetett volna tüntetni.

A magyar neveknek a recenzens által kifogásolt írásával kapcsolatban nemcsak magyar–szlovák relációban, hanem a szlovák történészek között is vita van, ám a legújabb szlovák történeti munkákban már egyre kevesebb az átírás. Hasonló „gyermekbetegségen” a XIX. század végén és a XX. század első évtizedeiben a magyar történelemtudomány is túlesett. A magyarosított nevek közül Savoyai Jenő megmaradt (amelynek használatáért engem gyakran megrónak), de Herbeville Lajos (Ludwig Herbeville tábornagy) és társai már csak az egykori munkákban találhatók már meg.

⁵ *Czigány István*: A Rákóczi-szabadságharc hadserege a mustrák tükrében. *Hadtörténelmi Közlemények*, új folyam XXXIII. (1986) 1. sz. 141. o. A Rákóczi-korból számos szlovák vonatkozású és nyelvű dokumentum (dézsmabéret, hadellátási, katonaillesztési irat stb.) maradt fenn. Lásd még: A Rákóczi-szabadságharc hétköznapijai a „tót Impériumban”. Közreadja és a bevezetőt írta: *Bánkúti Imre*. Budapest, 2007. (Lymbus kötetek 2.)

⁶ *Nemcsik Pál*: Zenei köztudat és nemzetiségi politika. Budapest, 1979. 76–77. o.

A kifogásolt Ocskay név minden bizonnyal nyomdahiba miatt lett Očaj az ismertetésben, a Szlovák hadikrónikában ugyanis az Očkaj névalak szerepel, zárójelben pedig Ocskay-ként is. Az Očkaj névváltozat magyar változata az Ockaj azonban számos korabeli dokumentumokban szerepel, mivel a korszakban az „y” helyett gyakran „j” betűt használtak többek közt a családnevek írásakor is.

Az ismertető talán legfelreérthetőbb mondata a Napóleon külügyminiszterének Charles-Maurice de Talleyrandnak tulajdonított mondás, amely rossz időben és rossz helyen van. Egyrészt környezetéből kiragadva igazán nem is érthető, mivel Napóleon éppen múltjukra apellálva akarta fellázítani a magyarokat a Habsburgok ellen, másrészt nem tartom valószínűnek, hogy akadnak olyan magyarok, akiknek figyelmesen elolvasva az angol szöveget, olyan képzetük támadna, hogy elveszik történelmünket. Legfeljebb nyugtázzák: lám a szlovákok megint idegen tollakkal ékeskednek. Azt meg végképp nem feltételezném, hogy a kötet készítőinek ilyen gondolat egyáltalán megfordult a fejében. A szlovák hadtörténet szerzői közül ugyanis többen már évtizedek óta tevékeny részt vállalnak közös múltunk politikamentes, kiegyensúlyozott bemutatásában. Maga a kötetfőszerkesztője, Vladimír Segeš, a pozsonyi Hadtörténeti Intézet tudományos főmunkatársa, a *Vojenska Historia* Szerkesztőbizottságának tagja, a Szlovák Hadtörténeti Bizottság elnöke, a Magyar–Szlovák Történész Bizottság tagja például számos közös magyar–szlovák konferenciának volt szervezője és előadója, illetve több, a két ország történelméit összefogó tanulmánykötet szerkesztője és írója, akinek munkássága megbecsülést vívott ki magának nem csak a szlovák, de a magyar tudományos életben is.⁷

Ami a kötet elolvasásakor a magyar olvasóban megfogalmazódhat, arra a záró sorokban a recenzens is utalt: „mi hosszú ideje nem álltunk elő hasonló témájú és kivitelű anyaggal. Nem elég ugyanis, ha a tudósok ismerik a történelmet, döntő az is, hogy a széles közönség milyen értelmezést fogad el igaznak.” Ezzel teljesen egyetértek, de erre a könyv kézhezvételekor a magyar hadtörténészek is gondoltak. Egy új, angol nyelven megjelenő, hasonlóan reprezentatív rövid magyar hadtörténeti összefoglalás kézírata 2011 elejére elkészült, ám a fordítás és a kiadás a pénzszűke és egyéb okok miatt még várat magára.

Véleményem mindig is az volt, hogy a közös magyar–szlovák hadtörténeti múltat feltárni és megérteni, csak együttes munkával lehetne. E közös kutatómunka talán feloldaná a kölcsönös érzékenységet, előítéleteket és félreértéseket. Ha egyszer megszületne egy közös hadtörténeti tanulmánykötet és egy hadikrónika, az minden bizonnyal az együttműködést szem előtt tartó politikusoknak szolgálna muníciót.

⁷ Csukovits Enikővel közösen „A középkori magyar államiság és a magyar, illetve szlovák etnogenézis kérdésköre” (Problematika uhorskej štátnosti a etnogenézy Slovákov a Maďarov v rámci Uhorska) címmel előadást tartott például a Nógrád Megyei Levéltár, az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, a Szlovák Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Intézete és a Füleki Vármúzeum által 2009. november 12–13-án. Balassagyarmaton rendezett „Közös történelem – értékekkel és konfliktusokkal. Magyar és szlovák múltértelmezés” című konferencián, avagy az etnikai sztereotípiák funkciója és interpretációja a magyar és a szlovák történetírásban témájában a Magyar–Szlovák Történész Bizottság 2011. szeptember 6–7-én Komáromban és Komárnoban rendezett nemzetközi tudományos szimpóziumán (K problematike etnických stereotypov v armáde v Habsburskej monarchie. Etnikai sztereotípiák a Habsburg-monarchia hadseregében). Lásd még (a teljesség igénye nélkül): *Segeš, Vladimír*: Idő, tér és mobilitás a középkor végi háborúkban. In: Közép-Európa harca a török ellen a 16. század első felében. (Szerk. *Zombori István*.) Budapest, 2004. 103–115. o.; *Uő*: A zsoldosok fegyvelmezése és élelmezése a középkorban. Hadi szabályzat Bártfárol és Znaimból. In: Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században. (Szerk. *Csukovits Enikő – Lengyel Tünde*.) Budapest, 2005. 245–252. o.

FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

MERÉNYI-METZGER GÁBOR

A HÁROM MEDNYÁNSZKY FIVÉR ÉLETÉNEK LEGFONTOSABB DOKUMENTUMAI

Jelen forrásközlemény a három Mednyánszky fivér: báró Mednyánszky László őrnagy, Lipótvár kivégzett erődítési parancsnoka, báró Mednyánszky Ede kapitány és báró Mednyánszky Cézár tábori főlelkész, a hadügyminisztérium hadlelkészi osztályának „in effigie” kivégzett igazgató tanácsosa életének legfontosabb dokumentumait adja közre. Megismerkedhetünk az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc három hőisének eddig ismeretlen és publikálatlan kereszteleési- és halotti anyakönyvi bejegyzéseivel.

Báró Mednyánszky László

A legújabb hadtörténeti szakirodalom szerint báró Mednyánszky László a Trencsén vármegyei Beckón¹ 1819. június 26-án látta meg a napvilágot.² A legfrissebb genealógia szakirodalom és a legújabb magyar életrajzi lexikon szerint viszont június 28-án.³

Mednyánszky László eredeti kereszteleési bejegyzését a beckói római katolikus plébánia anyakönyveiben⁴ találtam meg. A latin nyelvű dokumentumból kiderült, hogy báró Mednyánszky József és Eleonora de Richert fia, „Ladislaus Leo Aloysius Antonius Eustachius” (László Leo Alajos Antal Euszták) Beckón, 1819. június 28-án született és másnap, július 29-én nyerte el a keresztség szentségét.⁵ (Lásd az 1. sz. dokumentumot!)

A legfrissebb hadtörténeti és genealógiai szakirodalom, valamint a legújabb magyar életrajzi lexikon szerint báró Mednyánszky Lászlót Pozsonyban⁶, 1849. június 5-én végezték ki.⁷

Mednyánszky őrnagy halának, kivégzésének a tényét sem a pozsonyi Szent Márton, sem a pozsonyi virágvölgyi római katolikus plébániák anyakönyveibe⁸ nem vezették be.

¹ Ma a szlovákiai Beckov.

² *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. Budapest, 2000 (a továbbiakban: *Bona* 2000). 503. o.; *Hajagos József*: Mednyánszky László báró. In: Vértanúk könyve. A magyar forradalom és szabadságharc mártírjai 1848–1854. Szerk.: *Hermann Róbert*. Budapest, 2007 (a továbbiakban: *Hajagos* 2007). 164. o.

³ *Gudenus János József*: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. II. köt. Budapest, 1993. (a továbbiakban: *Gudenus* 1993). 294. o.; Új Magyar Életrajzi Lexikon. IV. köt. Főszerk.: *Markó László*. Budapest, 2002. (a továbbiakban: ÚMÉL) 625. o.

⁴ Lelőhelyük: Pozsonyi Állami Levéltár (Štátny archív v Bratislave).

⁵ Štátny archív v Bratislave (a továbbiakban: SAB). Zbierka cirkevných matrík. Rímsko-katolícky farský úrad Beckov. Inv. č. 38. Fol. 72.

⁶ Ma a szlovákiai Bratislava.

⁷ *Bona* 2000. 504. o.; *Hajagos* 2007. 168. o.; *Gudenus* 1993. 294. o.; ÚMÉL 625. o.

⁸ Lelőhelyük: Pozsonyi Fővárosi Levéltár (Archív hlavného mesta Slovenskej Republiky Bratislavy).

Mednyánszky László haláláról azonban temetésének színhelyén, Beckón megemlékeztek. A beckói római katolikus halotti anyakönyvi bejegyzéséből megtudhatjuk, hogy a Pozsonyban, 1849. július 5-én – helyesebben június 5-én – meghalt „B. Mednyánszky Laszlo”-t, aki „Hazájának vértanuja” volt, 1849. július 9-én temették el Beckón.⁹ Lásd a 2. sz. dokumentumot!

Báró Mednyánszky Ede

A legfrissebb hadtörténeti és genealógiai szakirodalom szerint báró Mednyánszky Eduárd Beckón, 1823. február 20-án látta meg a napvilágot.¹⁰ Mednyánszky Ede eredeti keresztelési bejegyzését a beckói római katolikus plébánia anyakönyveiben találtam meg. A latin nyelvű dokumentumból kiderült, hogy báró Mednyánszky József és Eleonora de Richert fia, „Eduardus Aloysius Antonius Eustachius” (Eduárd Alajos Antal Euszták) Beckón született és 1823. február 22-én nyerte el a keresztség szentségét.¹¹ (Lásd a 3. sz. dokumentumot!) Sajnálatos módon a dokumentumban nem szerepel a születés dátuma, de nagyon könnyen elképzelhető, hogy Mednyánszky Ede a szakirodalomban szereplő napon, azaz 1823. február 20-án látta meg a napvilágot.

A legújabb hadtörténeti és genealógiai szakirodalom szerint báró Mednyánszky Eduárd Beckón, 1895. július 25-én hunyt el.¹² Mednyánszky kapitány eredeti halotti bejegyzését a beckói római katolikus plébánia anyakönyveiben találtam meg. A latin nyelvű dokumentumból pedig kiderült, hogy „Illustrissimus D[omi]nus Baro Mednyánszky Eduardus de Aranyos-Medgyes” (Méltóságos aranyosmedgyesi Mednyánszky Eduárd báró úr) valóban 1895. július 25-én, 72 éves korában, tüdőödéma következtében halt meg Beckón és a falu régi temetőjében lévő családi kriptában, 1895. június 28-án temették el.¹³ (Lásd a 4. sz. dokumentumot!)

Báró Mednyánszky Cézár

A legfrissebb hadtörténeti és genealógiai szakirodalom, valamint a legújabb magyar életrajzi lexikon szerint báró Mednyánszky Sándor Cézár Beckón, 1824. július 9-én látta meg a napvilágot.¹⁴ Mednyánszky Cézár eredeti keresztelési bejegyzését a beckói római katolikus plébánia anyakönyveiben találtam meg. A latin nyelvű dokumentumból kiderült, hogy báró Mednyánszky József és Eleonora de Richert fia, „Alexander Cesar Franciscus Nicolaus Josephus Antonius Eustachius” (Sándor Cézár Ferenc Miklós József Antal Euszták) Beckón, 1824. június 9-én¹⁵ látta meg a napvilágot és másnap, június 10-én nyerte el a keresztség szentségét.¹⁶ (Lásd az 5. sz. dokumentumot!)

⁹ SAB. Zbierka cirkevných matrík. Rímsko-katolícky farský úrad Beckov. Inv. č. 39. Fol. 42.

¹⁰ *Bona Gábor*: Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. II. k. Budapest, 2008 (A továbbiakban: *Bona* 2008.). 87. o.; *Gudenus* 1993. 294. o.

¹¹ SAB. Zbierka cirkevných matrík. Rímsko-katolícky farský úrad Beckov. Inv. č. 38. Fol. 87.

¹² *Bona* 2008. 88. o.; *Gudenus* 1993. 294. o.

¹³ SAB. Zbierka cirkevných matrík. Rímsko-katolícky farský úrad Beckov. Inv. č. 43. Fol. 98.

¹⁴ *Zakar Péter*: A magyar hadsereg tábori lelkeszei 1848–49-ben. Budapest, 1999. (a továbbiakban: *Zakar* 1999.). 143. o.; *Gudenus* 1993. 295. o.; *ÚMÉL* 627. o.

¹⁵ Nem július 9-én!

¹⁶ SAB. Zbierka cirkevných matrík. Rímsko-katolícky farský úrad Beckov. Inv. č. 38. Fol. 92.

A legfrissebb hadtörténeti és genealógiai szakirodalom, valamint a legújabb magyar életrajzi lexikon szerint báró Mednyánszky Sándor Cézár a franciaországi Hyéres-ben, 1857. április 20-án vetett végett az életének.¹⁷ Mednyánszky atya eredeti halotti bejegyzését a Hyéres-i állami anyakönyvekben¹⁸ – találtam meg. A francia nyelvű dokumentumból kiderült, hogy „Alexandre César Francois Nicolas Joseph Antoine Eustache Mednyanszky” (Mednyánszky Sándor Cézár Ferenc Miklós József Antal Euszták) valóban 1857. április 20-án, reggel 9 órakor, 32 éves korában halt meg Hyéres-ben. Halálának okáról – mely öngyilkosság volt –, illetve temetési dátumáról és helyéről azonban nem tesz említést a bejegyzés.¹⁹ (Lásd a 6. sz. dokumentumot!)

Végezetül megemlíjtük, hogy a három Mednyánszky fivér édesanyját nem a keresztlési anyakönyvi bejegyzésekben olvasható „Eleonora de Richert”-nek²⁰ és nem a legfrissebb genealógiai szakirodalomban – de a régebbiekben is – szereplő „Richert de Vhir Eleonóra”-nak²¹ hívták. A franciaországi Haut-Rhin Megyei Levéltárban (Archives départementales du Haut-Rhin) sikerült ugyanis megtalálnom a szülők Colmárban, 1818. augusztus 13-án kelt állami házassági anyakönyvi bejegyzését, melyben a menyasszony – „Marc Antoine Richert” és „Eléonore Albert” lányaként – „Eléonore Richert”-ként szerepel.²² A nemesi jogállásra utaló „de” szócska azonban nincs feltüntetve a dokumentumban!

DOKUMENTUMOK

1. Báró Mednyánszky László keresztlési anyakönyvi bejegyzése.

Beckó, 1819. június 29.²³

A keresztlési dátuma: 1819. június 29.

A születés dátuma: 1819. június 28.

A megkeresztelt neve: László Leo Alajos Antal Euszták

Szülei: Méltóságos megyessi Mednyánszky József báró úr, a beckói vár és uradalom örökös úra, ő császári királyi apostoli felségének kamarása, és méltóságos Eleonora de Richert asszony Comar-ból, a francia királyságból, a Felső-rajnai körzetből

Keresztszülei: Méltóságos Mednyánszky Alajos báró úr, ő császári királyi apostoli felségének kamarása, a beckói vár és uradalom örökös úra, és nagyméltóságú és méltóságos gróf Praschma Jozefa született gróf Eszterházy

A megkeresztelő: Főtisztelendő Szuhay János helyi plébános úr

Származási helye: Beckó

¹⁷ Zakar 1999. 143. o.; Gudenus 1993. 295. o.; ÚMÉL 627. o.

¹⁸ Lelőhelyük: Var Megyei Levéltár (Archives départementales du Var).

¹⁹ Archives départementales du Var. État civil. Mairie d'Hyéres. 2 MI EC1839R1. №. 122.

²⁰ SAB. Zbierka cirkevných matrík. Rímsko-katolícky farský úrad Beckov. Inv. č. 38. Fol. 72., fol. 87., fol. 92.

²¹ Gudenus 1993. 294. o.

²² Archives départementales du Haut-Rhin. Actes d'état civil. Colmar. Mariages. Tom. 1816–1821. Fol. 48.

²³ Lelőhelye: Štátny archív v Bratislave. Zbierka cirkevných matrík. Rímsko-katolícky farský úrad Beckov. Inv. č. 38. Fol. 72. Eredeti tisztázata. Latin nyelvű.

2. Báró Mednyánszky László halotti anyakönyvi bejegyzése
Beckó, 1849. július 9.²⁴

A temetés dátuma: 1849. július 9.
A halálozás dátuma: 1849. július²⁵ 5.
Az elhunyt: B. Mednyanszky Laszlo, Posonban
Születési helye: ---
Lakhelye: ---
Életkora: ---
Halálának oka: ---
A haldoklók szentségében részesült?: ---
Temető és eltemető: Beckó, Lelkész
Megjegyzés: „Hazájának vértanuja”

3. Báró Mednyánszky Ede keresztelési anyakönyvi bejegyzése.
Beckó, 1823. február 22.²⁶

A keresztelés dátuma: 1823. február 22.
A születés dátuma:---
A megkeresztelt neve: Eduárd Alajos Antal Euszták
Szülei: Méltóságos megyesi Mednyánszky József báró úr, ő császári királyi apostoli fel-
ségének kamarása, a beckói vár és uradalom örökös úra, és méltóságos Eleonora de
Richert asszony Comar-ból, a francia királyságból, a Felső-rajnai körzetből
Keresztszülei: Méltóságos megyesi Mednyánszky Alajos báró úr, és az ő legkedvesebb
házastársa méltóságos gróf Majláth Ágnes asszony
A megkeresztelő: Szuhay János helyi plébános
Származási helye: Beckó

4. Báró Mednyánszky Ede halotti anyakönyvi bejegyzése.
Beckó, 1895. július 28.²⁷

A halálozás dátuma: 1895. július 25.
Az elhunyt: Méltóságos aranyos-medgyesi Mednyánszky Eduárd báró úr, tekintetes és
nemzetes szirmai Szirmay Marianna asszony özvegye
Születési helye: Beckó
Lakhelye: Beckó 5. szám
Neme: Férfi
Életkora: 72 éves

²⁴ Lelőhelye: Štátny archív v Bratislave. Zbierka cirkevných matrík. Rímsko-katolícky farský úrad Beckov. Inv. č. 39. Fol. 42. Eredeti tisztázat. Magyar nyelvű.

²⁵ Helyesebben: június.

²⁶ Lelőhelye: Štátny archív v Bratislave. Zbierka cirkevných matrík. Rímsko-katolícky farský úrad Beckov. Inv. č. 38. Fol. 87. Eredeti tisztázat. Latin nyelvű.

²⁷ Lelőhelye: Štátny archív v Bratislave. Zbierka cirkevných matrík. Rímsko-katolícky farský úrad Beckov. Inv. č. 43. Fol. 98. Eredeti tisztázat. Latin nyelvű.

Halálának oka: Tüdőödéma

A haldoklók szentségében részesült?: Nem

A temetés helye és ideje: Beckó, a régi temetőben lévő családi kriptában, 1895. június 28.

Az eltemető: Méltóságos és főtisztelendő gróf Pongrác Adolf vág-újhelyi prépost

5. Bárá Mednyánszky Cézár keresztelési anyakönyvi bejegyzése.

Beckó, 1824. június 10.²⁸

A keresztelés dátuma: 1824. június 10.

A születés dátuma: 1824. június 9.

A megkeresztelt neve: Sándor Cézár Ferenc Miklós József Antal Euszták

Szülei: Méltóságos aranyos-megyessi Mednyánszky József úr, a beckói vár és uradalom úra, ő császári királyi apostoli felségének kamarása, és méltóságos Eleonora de Richert asszony Comar-ból, a francia királyságból, a Felső-rajnai körzetből

Keresztszülei: Méltóságos gróf Teleky Ferenc úr, ő császári királyi apostoli felségének kamarása, és a nagyméltóságú királyi Helytartótanács titkára, méltóságos gróf Eszterházy Antónia asszony, méltóságos gróf Aponyi Móríc özvegye, tekintetes adamóczi Banoczy Miklós úr, és nagyméltóságú gróf Eszterházy Jozefa asszony, nagyméltóságú gróf Prashma János Nepomuk úr özvegye

A megkeresztelő: Főtisztelendő Szuhay János helyi plébános úr, Trencsén és Zólyom vármegyék táblabírája

Származási helye: Beckó

6. Bárá Mednyánszky Cézár halotti anyakönyvi bejegyzése.

Hyéres, 1857. április 20.²⁹

Város: Hyéres

Kerület: Toulon

A bejelentés dátuma: 1857. április 20., este³⁰ két óra

A halálozás dátuma: 1857. április 20., reggel kilenc óra

Az elhunyt: Mednyanszky Sándor Cézár Ferenc Miklós József Antal Euszták

Családi állapota: Nőtlen

Foglalkozása: Tőkepénzes

Életkora: 32 éves

Születési helye: Beczko, Magyarország

Lakhelye: Hyéres, Rue du Lavoir

Szülei: Bárá Mednyanszky József tőkepénzes Beczko-ból és Eléonore Richert tőkepénzes Colmar-ból, Haupt-Rhin-ből

A tanúk: Amédée de Resnes, 41 éves, rendőrbiztos, Hyéres és Joseph Riquier, 47 éves, temetkezési alkalmazott, Hyéres

²⁸ Lelőhelye: Štátny archív v Bratislave. Zbierka cirkevných matrík. Rímsko-katolícky farský úrad Beckov. Inv. č. 38. Fol. 92. Eredeti tisztázat. Latin nyelvű.

²⁹ Lelőhelye: Archives départementales du Var. État civil. Mairie d'Hyéres. 2 MI EC1839R1. №. 122. Eredeti tisztázat. Francia nyelvű.

³⁰ Helyesebben: délután.

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET

ÉS MÚZEUM KÖNYVTÁRA

TULIPÁN ÉVA

Szigorúan ellenőrzött
emlékezet

A Köztársaság téri ostrom 1956-ban

Argumentum

NEKROLÓG

VESZPRÉMY LÁSZLÓ

BOROSY ANDRÁS
(1922. JANUÁR 10. – 2011. DECEMBER 16.)

Az 1945 utáni magyarországi középkori hadtörténetírás kiemelkedő, meghatározó, ám politikai okokból sokáig mellőzött alakjára emlékezzünk, Borosy Andrásra. A debreceni piarista gimnázium elvégzését követően a fővárosba került, Eötvös-kollégista lett, majd a budapesti Tudományegyetemen Mályusz Elemér hatására a középkori magyar hadakozás kötötte le a figyelmét – szakdolgozatának is ez lett a témája. Ebből nőtt ki Szabó István által elfogadott doktori értekezése, melynek bővített változata 1962-ben a *Hadtörténelmi Közleményekben* jelent meg *A magyar lovasság a XI–XIV. században* címmel. Ígéretesen induló pályáját a debreceni Tudományegyetemen kezdte, amit váratlan hirtelenséggel tört derékba 1950-ben politikai okból történt bebörtönzése, ahonnan csak 1956-ban szabadult. 1963-tól közgyűjteményekben dolgozott, könyvtáros, levéltáros, míg a Pest Megyei Levéltárban egy életre szóló otthonra nem lelt. Amint maga is sokszor említette, hadtörténeti kutatásait általában szabadidejében, munkaidő után végezte, miközben levéltári segédletek sorát is megalkotta. Minden akadály ellenére termékeny szerző volt, tanulmányai tucatjai mellett a *Magyar Katolikus Lexikon*nak is írt körülbelül kétszáz szócikket. A *Hadakozó népelemek Magyarországon a XI–XIII. században* című nagydoktori dolgozatával nyerte el 1992-ben a történelemtudományok doktora címet. Széles látókörét bizonyítja, hogy Für Lajos minisztersége idején a honvédelmi miniszteri tanácsadó testület tagja.

A mindig a tőle megszokott módon komoly terjedelmű, nagy műgonddal készült írásainak erőssége az adatokból mozaikszerűen építkező, az egyes történetírói nézeteket ugyanarról az adatról, vitás kérdésről újra és újra ütköztető szerkesztésmódjában rejlik. Ennek köszönhetően kitűnnek és előtűnnek azok az okleveles és elbeszélő forráshelyek, melyekre a hazai hadtörténetírás újra és újra (talán sokszor már csak másodkézből) hivatkozik és próbálja értelmezni azokat.

A levéltáros szakma éppen tíz éve emlékezett meg Borosy András 80. születésnapjáról (*Emlékkönyv Borosy András nyolcvanadik születésnapjára*. Szerk.: Egey Tibor, Horváth M. Ferenc. Budapest, 2002.). Borosy nevét mindenekelőtt *A telekkatonaság és a parasztság szerepe a magyar hadszervezetben* című, 1971-ben megvédett kandidátusi értekezéséről ismerik, tanulmányaira és könyvfejezeteire a kutatók rendszeresen hivatkoznak, s számos írása folyamatosan jelen van az egyetemi kötelező olvasmányok listájában is. Borosy András klasszikusnak számító tanulmányokat írt a középkori hadakozók társadalmi tagozódásáról és az oklevelek hadi érdemeket elbeszélő, narratív részeinek bemutatásáról. Megkerülhetetlen tanulmánya alapozta meg a lovagi haditechnika, a könnyű- és nehézlovasság vizsgálatát a *Mályusz-emlékkönyvben*. A hadtörténész szakma életműve iránti, némileg megkésett elismerését összegyűjtött tanulmányai megjelentetésével fejezte ki.

BOROSY ANDRÁS HADTÖRTÉNETI ÍRÁSAINAK VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIÁJA

1948

Az országgyűlés. In: A szabadságharc fővárosa Debrecen. Szerk.: *Szabó István*. Debrecen, 1948. 329–384. o.

1962

A XI–XIV. századi magyar lovasságról. *Hadtörténelmi Közlemények*, új folyam, IX. (1962) 2. sz. 119–174. o.

1971

Arnold J. Toynbee: Válogatott tanulmányok. A tanulmányokat és a kötetet szerkesztette, a fordítást az eredetivel egybevetette és szakszempontról ellenőrizte, utószóval ellátta: *Borosy András*. Budapest, 1971.

A telekkatonaság és a parasztság szerepe a feudális magyar hadszervezetben. (Értekezések a történeti tudományok köréből 60.) Budapest, 1971.

1972

A paraszti milíciák a középkori Európa hadseregeiben. *Hadtörténelmi Közlemények*, új folyam, XIX. (1972) 3. sz. 462–504. o.

1974

XI–XII. századi harcosrétegünk néhány kérdéséről. *Hadtörténelmi Közlemények*, XXI. (1974) 3–27. o.

1977

Adatok az udvar- és erdőispánságok történetéhez az Árpád-korban. *Agrártörténelmi Szemle*, 1977. 325–336. o.

Határőrség és határőrök az Árpádok korában. *Hadtörténelmi Közlemények*, XXIV. (1977) 543–557. o.

1978

Főurak, familiárisok, udvari harcosok Magyarországon a XIII. században. *Hadtörténelmi Közlemények*, XXV. (1978) 315–338. o.

1981

Vélemények a kora-feudális fejedelmi kíséretről. In: *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica, Tomus LXX*. Szeged, 1981. 19–39. o.

1982

Közrendű és nem szabad eredetű hadakozó népelemek az Árpád-korban. *Hadtörténelmi Közlemények*, XXIX. (1982) 3–25. o.

The Militia Portalis in Hungary before 1526. In: From Hunyadi to Rákóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary. Ed. *János M. Bak, Béla K. Király*. Brooklyn College Press, 1982. 63–80. o.

1983

A királyi várispánságok hadakozó népei Magyarországon a tatárjárás előtt. *Hadtörténelmi Közlemények*, XXX. (1983) 3–24. o.

Az Árpád-kori királyi vármegye felbomlása és hadakozó népeinek sorsa. *Hadtörténelmi Közlemények*, XXX. (1983) 527–552. o.

1984

Magyarország hadtörténete. Főszerk.: *Liptai Ervin*. I. (Szerk.: *Borus József*). Budapest, 1984. Első fejezet, 11–56. o.

A kora Árpád-kori kíséret és testőrség szerepének histográfiái áttekintése. *Hadtörténelmi Közlemények*, XXXI. (1984) 290–304. o.

A lovagi haditechnika és a lovasság Magyarországon az Árpád-korban. In: Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok. Mályusz Elemér Emlékkönyv. Szerk.: *H. Balázs Éva, Fügedi Erik, Maksay Ferenc*. Budapest, 1984. 47–57. o.

1985

Hadi érdemek Magyarországon a XIII. században. *Hadtörténelmi Közlemények*, XXXII. (1985) 507–540. o.

1986

Perdöntő párviadatok Magyarországon. *Hadtörténelmi Közlemények*, XXXIII. (1986) 231–252. o.

1987

Egyház és honvédelem az Árpád-korban. Hadakozó egyháznagyok, szerzetes lovagrendek. *Hadtörténelmi Közlemények*, XXXIV. (1987) 199–234. o.

Egyház és honvédelem az Árpád-korban. Az egyházak hadakozó népei. *Hadtörténelmi Közlemények*, XXXIV. (1987) 607–642. o.

Gyalogosokkal vette-e körül Belgrád városát 1071-ben az ostromló magyar hadsereg? *Hadtörténelmi Közlemények*, XXXIV. (1987) 744–745. o.

1988

A honvédő Szent István. *Hadtörténelmi Közlemények*, XXXV. (1988) 451–466. o.

Hadsereg és társadalom István korában. In: Hadszervezet és honvédelem István király korában. Szerk.: *Pados Károly*. Budapest, 1988. 33–44. o. (Belső használatra!)

1989

Prédiális és partikuláris nemesek. In: Parasztság és magyarság. Tanulmányok Szabó István történetíró születésének 90. évfordulója tiszteletére. Szerk.: *Rácz István*. Debrecen, 1989. 55–65. o.

1991

Szent László király. Budapest, 1991.

Történetírók a tatárjárásról. *Hadtörténelmi Közlemények*, 104. (1991) 1. sz. 3–21. o.

1992

Hadakozó népelemek Magyarországon a XI–XIII. században. (Akadémiai doktori értekezés, kézirat.) Budapest, 1992.

Az erdélyi fejedelmek fennhatósága alá tartozó mezővárosok. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve, XIX. (1992) 59–73. o.

Hadsereg létszámok a X–XIV. században. *Hadtörténelmi Közlemények*, 105. (1992) 4. sz. 3–32. o.

1993

Magyar harcosok és erkölcsi arculatuk a honfoglalástól az Árpád-ház kihalásáig. In: *Perlekedő évszázadok. Tanulmányok Für Lajos történész 60. születésnapjára*. Szerk.: *Horn Ildikó*. Budapest, 1993. 25–39. o.

1994

Öböl-háború – 1991. *Valóság*, 1994. 8. sz. 56–64. o.

1996

A keresztes háború és Magyarország. *Hadtörténelmi Közlemények*, 109. (1996) 1. és 2. sz. 3–43. és 11–54. o.

A nyugat-európai és bizánci hadviselés a honfoglalás és a kalandozás idején. In: *Honfoglaló őseink*. Szerk.: *Veszprémy László*. Budapest, 1996. 66–80. o.

1998

Paraszti milíciák a középkori Angliában. In: R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv, születésének 70. évfordulója tiszteletére. Szerk.: *Tusor Péter*. Budapest, 1998. 21–30. o.

A „nemzetiségi Magyarország”, a királyi vármegyék s a várispánságok hadakozó népelemei. *Histográfiai áttekintés*. In: Szabó István Emlékkönyv. *Kovács Ágnes* közreműködésével szerkesztette: *Rácz István*. Debrecen, 1998. 73–87. o.

1999

Megjegyzés Ladányi Erzsébet tanulmányához. *Hadtörténelmi Közlemények*, 112. (1999) 1. sz. 183–184. o.

2000

Még egyszer az 1397-es országgyűlési dekrétumról. *Hadtörténelmi Közlemények*, 113. (2000) 1. sz. 103–105. o.

Hogyan menekült meg IV. Béla király a Sajó menti csatából? Vitézség és hűség a középkori Magyarországon. In: Hagyomány és történelem. Ünnepi kötet Für Lajos 70. születésnapjára. Eger, 2000. 35–42. o.

2004

Hadi érdemek Magyarországon a XIV. században. *Hadtörténelmi Közlemények*, 117. (2004) 2. sz. 379–442. o.

2005

Famulusok Magyarországon a 14. században. *AETAS*, 2005. 41–77. o.

2006

Borosy András – Laszlovszky József: Magyarország, a Szentföld és a korai kereszties hadjáratok. In: *Laszlovszky József – Majorossy Judit – Zsengellér József* (szerk.): *Magyarország és a kereszties háborúk – Lovagrendek és emlékeik.* Máriabesenyő–Gödöllő, 2006. 75–90. o.

2010

Hadakozók és hadi érdemek a középkori Magyarországon. Válogatott tanulmányok. (A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Könyvtára.) Budapest, 2010.

SZEMLE

CSAPLÁR-DEGOVICS KRISZTIÁN – FAZEKAS ISTVÁN (HG.)

GETEILT – VEREINIGT

Beiträge zur Geschichte des Königreichs Ungarn in der Frühneuzeit (16.–18. Jahrhundert)

(*Edition Ungarische Geschichte I. Osteuropa-Zentrum, Berlin 2011. 398 o.*)

A kora újkorral foglalkozó magyar kutatás nagy múltra tekinthet vissza, amelynek eredményei nem korlátozódnak csak a hazai történelmi események vizsgálatára. Történetírásunk idestova százötven éve foglalkozik e korszak eseményeivel, politikai, gazdasági, társadalmi stb. folyamatainak feltárásával és egyre szélesebb körben igyekszik bevonni a külföldi szakirodalom legújabb eredményeit is. Minderre azért van szükség, mert a magyar történelem nem értelmezhető megfelelően anélkül, hogy el tudnánk azt helyezni az európai kontextusban. Mindez azonban fordítva is igaz, ugyanis a korszakra vonatkozó nemzetközi kutatás sem lehet teljes a korabeli magyar történelem ismerete nélkül. Történetírásunk eredményei azonban mai napig nem épültek be kellőképpen a nemzetközi tudományosságba, ami az idegen nyelven kiadott összefoglaló és a legújabb eredményeket közreadó munkák hiányával magyarázható. Az itt bemutatásra kerülő mű ezt a hiányt igyekszik orvosolni, amikor a kora újkor magyar kutatóinak legújabb eredményeit teszi közzé.

A Csaplár-Degovics Krisztián és Fazekas István szerkesztésében megjelent kötet egy új kiadványsorozat (*Edition Ungarische Geschichte*) első példánya, amelynek célja, hogy ráirányítsa a külföld figyelmét a hazai történelmi kutatás legújabb eredményeire. Az Osteuropa Zentrum kiadó gondozásában megjelent munka megjelenéséhez elengedhetetlen volt Detlef W. Stein igazgató segítségével, aki felkarolta ezt az ígéretes kezdeményezést. A szerkesztők céljai között szerepel, hogy ezen újonnan induló sorozattal hozzájáruljanak ahhoz, hogy a magyar kutatók egy idegen nyelvű fórumon tehessék közzé legújabb eredményeiket, bekapcsolva ezzel a hazai tudományosságot a nemzetközi diskurzusba. Szakmánknak napjainkban egyre nagyobb figyelmet kell fordítania az efféle törekvésekre, hiszen a régióinkban jelenlévő problémák megoldásához éppen a tudományos párbeszédnek keresztül vezet az út. Ez pedig csak úgy lehetséges, hogy egymás eredményeire is igyekezzünk támaszkodni, amelyek közvetítéséhez viszont elengedhetetlenek a széleskörű igényeket kielégítő kiadványok készítése.

Jelen kötet teljes egészében megfelel a nemzetközi minőségi elvárásoknak. Tartalmát tekintve magas szintű, külalakját tekintve igényesen szerkesztett munkát vehet kezébe az érdeklődő. Az egyszerű és visszafogottan elkészített kemény borítót egy 1706-ból származó naptárlap részlete díszíti, amelynek eredetije a Berlini Állami Könyvtárban található, és amely egyben a könyvben szereplő egyik cikk illusztrációjával is szolgál. A mű mentes a tanulmánykötetekre (sajnos) gyakran jellemző szerkesztési hibáktól, s a benne szereplő tizenhárom tanulmányt egységes formában adja közre. A kötetben való tájékozódást, az annak végén található alapos személy- és helységnévtárat segíti. A külföldi közönségre való tekintettel, ezeken túl a szerzők jegyzéke is megtalálható a könyvben, amely a tudományos fokozataik és munkahelyeik mellett internetes elérhetőségeiket is feltünteti.

A kötetben szereplő tanulmányok a kora újkori magyar történelmi kutatás legújabb témáit és irányait tartalmazzák. A korszakról való közgondolkodást hazánkban is sokáig meghatározta a politikai eseményekre korlátozódó történelmi vizsgálódás, ami azonban az utóbbi évtizedekben egyre inkább megváltozott. A hagyományos irányzatok mellett egyre gyakrabban találkozni új szempontú, új típusú forrásokra támaszkodó, esetleg új módszertani ismereteket megkövetelő kutatásokkal, amelyek azonban még sajnós csupán egy szűk réteg számára ismertek. Ezeket nem csak az itthoni

közönség, hanem külföld felé is folyamatosan kommunikálni kell, amihez mindenképpen szükség az itt bemutatotthoz hasonló kiadványokra.

A kötet bevezető tanulmányában Fazekas István a hazai történettudomány historiográfiai áttekintését adja, ami segítségére lehet a külföldi kutatóknak abban, hogy a magyar történész szakma eredményeit megfelelően tudják értékelni. A kronologikus áttekintés mellett a szerző kitér a szakmát ért legjelentősebb hatásokra, amelyek meghatározták egy-egy korszak tudományos szemléletét. Az intézményi keretek változásainak ismertetésén túl megemlíti a legfontosabb kiadványokat és összefoglaló munkákat, amelyek jól reprezentálják azt az utat, amelyet a hazai kutatás bejárt. Külön hangsúlyozza a Béccsel a XIX. század óta ápoltszoros kapcsolatokat, hiszen az ottani levéltárak és gyűjtemények a mai napig elsődleges külföldi céljául szolgálnak (nem csak) a kora újkor kutatóinak. A külföldi közönség számára különösen történettudományunk legfontosabb periodikáinak ismertetése nyújthat még fontos adalékot, amelyek mellett röviden a legújabb irányzatokról és azok kiadványairól is olvashatnak az érdeklődők.

A hazai történész szakma és kutatási eredmények népszerűsítésére mindenképpen szükség van, amit igen jól mutat, hogy a Magyar Királyság és a Habsburg Birodalom viszonya rendkívül sematikus jelenik meg a korszakkal foglalkozó külföldi szakirodalomban. A Habsburgok közép-európai monarchiájának történetét vizsgáló külföldi munkák többsége csupán érintőlegesen foglalkozik a magyar állam tényleges viszonyainak megismerésével. Ezt kívánja ellensúlyozni Pálffy Géza *Ein „altes Reich“ an der Peripherie des Alten Reiches...* című munkája, amelyben a Habsburg Német-római Császárság és a Magyar Királyság sokrétű kapcsolatrendszerét kívánja felvázolni. Az állami és államjogi, hadi-, gazdasági-, kulturális és jogi, valamint ceremonális kapcsolataik mentén azt bizonyítja, hogy a Magyar Királyság nem csupán egy volt az örökös tartományok közül. Úgy véli, hogy Magyarország egy kisebb birodalom (ein kleineres „altes Reich“) volt a birodalomban, hiszen eltérően az osztrák és cseh–morva területektől, saját csatolt részekkel rendelkezett (horvát–szlavón részek és Erdély), amelyekkel jogilag is szorosabb kapcsolatban volt, mint a Habsburg korona az általa összefogott országokkal. Vizsgálódása révén jó érzékkel mutat rá azokra a sarkalatos pontokra, amelyekre alapozva egyértelműen kijelenti, hogy Magyarország speciális helyzete és fontossága folytán a Habsburg Birodalmon belül a második helyen állt, közvetlenül a Német-római Császárság után.

A magyar területek a birodalom szempontjából sokáig elsősorban a törökellenes harcokban betöltött szerepük miatt voltak fontosak. A végvári küzdelmek már igen régóta állnak történeti kutatásunk homlokterében, amely egyaránt köszönhető a történészek egyre alaposabb és szerteágazóbb vizsgálatainak, valamint a kort körülölgő romantikának. Az összefoglalóan végvártörténeti kutatásoknak nevezett diszciplína rendkívül szerteágazó, hiszen minden olyan jelenség vizsgálatára kiterjed, amely a végvidéki küzdelmekkel kapcsolatos. Mivel e kor (politikai, társadalmi, gazdasági, hadügyi, életmódbeli stb.) viszonyait döntően a török elleni harc befolyásolta, az ide vonatkozó kutatások is rendkívül széleskörűek, mint azt Kenyeres István, Bagi Zoltán Péter vagy Sarusi Kiss Béla munkái is bizonyítják. E kötet szerkesztői ezért hármuk írását tematikus végvártörténeti blokkként rendezték egymás mellé, amivel jól kiemelték az ide vonatkozó legújabb kutatási irányok szoros kapcsolatát.

Kenyeres István tanulmánya 2008-ban megjelent könyvének (*Uradalmak és végvárak: a kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban*. Budapest 2008.) anyagát foglalja össze, amelyben a végvárak uradalmait és birtokaik szerepét vizsgálta a végek ellátásában. A védelmi vonal finanszírozási nehézségei mellett jól szemlélteti az annak kiépülése során a körülményeknek megfelelően változó gyakorlatot és a felmerülő nehézségeket. Kiemeli a kamarai és a főúri kézen lévő területek irányítása közötti különbségeket és az ebből adódó problémákat is. Tanulmánya igen jó képet ad a korabeli végvárak ellátási rendszeréről, amely kutatási eredmények idegen nyelvű közlése hozzájárulhat egy külföldi összehasonlító vizsgálathoz, amelyben más európai védelmi rendszerek viszonyaival vehetik össze a magyar végvidéken kialakult állapotokat.

A végvárak ellátási nehézségeit legjobban az ott szolgáló katonák életkörülményeinek tanulmányozásával lehet bemutatni, amit Sarusi-Kiss Béla a murányi vár esetében már több oldalról is megvizsgált. Jelen kötetben több magyarországi véghely őrségének etnikai összetételét kutatva azok származási helyét is igyekezett meghatározni. Ezzel azt a kérdést próbálta megválaszolni, hogy léteztek-e a Habsburg Birodalomnak kifejezetten a magyar hadszínteret katonasággal ellátó

területei. Eredményeit a tanulmányhoz mellékelt térképeken is feltűntette, amelyeken jól kirajzóldtak azok a régiók, amelyekből nagy számban érkeztek idegen zsoldosok a magyar hadszíntérre. Az ilyen jellegű kutatások a jövőben rendkívül hasznos kiegészítései lehetnek a külföldi, főként német demográfiai vizsgálatoknak, amelyek a XVI. századi népességrobbanás hatásait elemzik.

A külföldi (császári–királyi) katonaság életviszonyait magyar nyelven Bagi Zoltán Péter tavaly megjelent monográfiája (*A császári–királyi mezei hadsereg a tizenöt éves háborúban: hadszervezet, érdekérvényesítés, reformkísérletek*, Budapest 2011.) szemlélteti a legrészletesebben. E munka eredményeinek összefoglalást olvashatjuk jelen kötet lapjain, amely alaposan és életszerűen szemlélteti a magyar hadszíntérre vezényelt mezei hadseregek szolgálati körülményeit. E vizsgálatok a legmodernebb kutatásokon túl új forráscsoportokra (a katonaság felfogadásáról számot adó *Bestallungok*ra) is kiterjedtek. Ezek széleskörű (esetlegesen nemzetközi keretekben történő) feldolgozása, akár más háborúk esetében is, alkalmas lehet arra, hogy Bagi munkájához hasonló részletes és alapos elemzések születhessenek.

A kötet következő négy tanulmánya egy sajátos rendező elv szerint sorolható egymás mellé. Ezen írásokra egyaránt jellemző, hogy egy speciális forrástípus vizsgálatából származó eredményt közölnek, amelyek így egymás mellett jól reprezentálják a magyar kutatás szerteágazó érdeklődését. Molnár Antal munkája a katolikus egyház balkáni befolyásának alakulásáról, a térség fölötti egyházi befolyás visszaszerzésének tervezeteiről olvashatunk. A munkájában Oliver Jens Schmittnek, a Bécsi Egyetem professzorának 2005-ben egy konferencián elhangzott előadásában felvetett elméletre reagál, amely elképzelés szerint a pápa rekatolizációs törekvéseiben nem csak Ragusa vagy Bécs szerepelt annak esetleges kiinduló pontjaként, hanem akár Velence is. Ennek alapját a városállamnak a félsziget nyugati területeire gyakorolt korábbi rendkívül erős politikai és kulturális hatása képezte, amely úgy tűnik, a XVII. század elején még mindig elég erős volt ahhoz, hogy az egyház erre támaszkodhasson. Munkájában Molnár, Ivan Tomko Mrnavić/Marnavics Tomkó János eddig ismeretlen indítványát vizsgálja, amelyben a boszniai püspök a katolikus tágyerős új módozatait veti fel nem csak a Balkán-félszigeten, hanem az oszmán uralom alatt álló magyarországi részekben is. Ennek ismertetése során rámutat arra, hogy a hazai kutatás gyakran igencsak sematikus képpel rendelkezik Velencéről, ami annak tudható be, hogy jobbra a kereskedőktől és diplomatáktól származó forrásokra támaszkodunk. A szerző az Itália és a Balkán-félsziget között meglévő rendkívül szoros kapcsolatok további vizsgálatának meglérére is felhívja a figyelmet, s kiemeli, hogy ezekben a viszonyokban regionális jelentősége miatt Magyarország is fontos szerepet játszott.

A hazai rekatolizációs törekvésekben a Habsburg uralkodók is mindig élen jártak, akiknek a XVII. században alkalmazott önreprezentációjában is nagy szerepet kapott a keresztény vallás védelme. E reprezentációs technikák változását kíséri nyomon G. Etényi Nóra, aki ezúttal az I. Lipót idején kiadott *Almanach royalok*ban fellelhető ábrázolásokat vizsgálta meg közelebbről. A művészettörténeti elemzéseken túl jó képet kapunk a naptárak propagandisztikus szerepéről és ezek elterjedéséről, amit jól példáz az erre épült városi nyomdaipar nagysága is. A tanulmány a négy, Lipótot ábrázoló nyomtatvány másolatát is közzé teszi, melyek közül az utolsó, 1706-os naptár egy részlete az, amelyet a kötet borítóján is láthatunk. A kalendáriumok vizsgálata során G. Etényi arra a megállapításra jut, hogy az efféle kiadványok a vizsgált XVIII. század elejére már a korábbinál sokkal szélesebb körben elterjedtek, így már nem csak az udvari körökben, hanem a városi polgárság között is meg lehetett találni őket. Mindez magyarázatot adhat a stílus, szimbólika és különféle ábrázolásbeli változásokra, amelyek ugyancsak átalakultak a korábbi században ismertekhez képest.

A tanulmánykötet „legkeletibb” témája ugyancsak szorosan kötődik egy uralkodó személyéhez, hiszen Ivanics Mária, a Krími Kánság történetének nemzetközileg is elismert kutatója, a nomád állam egyik kánját mutatja be, egy kicsit másként. II. Gázi Girájról (1588–1596) már több korabeli forrás is feljegyezte, hogy katonai erényei mellett sokoldalú, művelt személyiség volt, aki kedvelte a tudósok és költők társaságát. A szerző ebben a rövid írásában a kán műveltségét és művészeti tevékenységét emeli ki és elemzi. Ezek közül főként irodalmi témájú munkáit és levelezését vizsgálja, de érinti filozófiai és zenei műveit is. A tanulmányt olvasva egy rendkívül képzett és művelt, jó nevelésben részesült uralkodó képe rajzolódik ki előttünk, aki képességei és ismeretei révén valamilyen uralkodói udvar kedvelt és népszerű tagja lehetett volna. Az efféle vizsgálatok kultúrtörté-

neti eredményein túl fontos hozadéknak számít, hogy igyekeznek árnyalni azt a sematikus képet, ami a nomád államok kulturális színvonaláról a (nem csak a külföldi) nagyközönségben kialakult.

A fent említett speciális forrásokat tömörítő blokk negyedik eleme Varga Szabolcs tanulmánya, aki rendkívül érdekes szempontból mutatja be a magyarországi oszmán hódoltságot. Munkájában a bosnyák hősepicában előforduló utalásokat, az ezekben megjelenő képet tárja eléink, különösen élvezetes stílusban. A magyar és nemzetközi tudomány figyelmét is felkeltendő munkáját egy historiográfiai bevezetővel indítja. Az irodalmi művek történeti jellegű vizsgálata rendszerint érdekes eredményekkel szolgál a történettudomány számára, hiszen rámutat arra, hogy egyes korok vagy események emléke miként jelenik meg a hagyományokban. A tanulmány nagy előnye, hogy egy teljesen új perspektívából mutatja be a hódoltságot és a végvidéket. Ez a térszemlélet Kanizsát vagy a mohácsi síkot, mint a nagy győzelmek színtereit, központi helyként kezelte, míg a hódoltság tényleges központjának számító Buda szinte elérhetetlen messzeségbe vezetett. Az ilyen jellegű munkák érdeme, hogy felhívják a figyelmet: ne csupán egy irányból és egyféle szemüvegen keresztül nézzük a történelmünket, hiszen a különböző nézőpontok alkalmazása nélkül a történeti kutatás könnyen egysíkúvá és öncélúvá válhat.

A kötet következő két tanulmánya a kora újkori magyar történettudomány egyik sokat kutatott területére, Erdélyre irányul. Az első írás ezek közül Horn Ildikó tollából származik, aki az ország három részre szakadása utáni időszak felekezeti viszonyait vizsgálja János Zsigmond uralma idején. Munkájában arra kíván választ találni, hogy az egyes felekezetek mennyire fügtek a belpolitikai és diplomáciai helyzettől, vagy esetlegesen határozták meg azokat. Erdély urának példáján keresztül jól szemlélteti, hogy a politikusok vallási meggyőződése és az általuk támogatott felekezet nem feltétlen volt ugyanaz, tehát gyakran pontosan nehéz megmondani egyes államférfiak vallási hovatartozását. Kiemeli, hogy az 1560-as évekre a protestantizmus terjedését egyetlen uralkodó sem hagyhatta figyelmen kívül, így ha felelősségteljesen kívántak dönteni, akkor ideológiai állásfoglalásukkal nem fokokzhatták a már meglévő ellentéteket.

Az erdélyi fejedelmek politikájára komoly hatást gyakorló felekezeti küzdelmek jelentősen befolyásolták dinasztikus kapcsolataikat is. Ezeket azonban Kármán Gábor nem a hagyományos politikai vagy családtörténeti, hanem reprezentációtörténeti szempontból vizsgálja meg Rákóczi Zsigmond házasságain keresztül. Az erdélyi fejedelmi udvartartást a korabeli nyugat-európaiakkal összehasonlítva arra kíván válaszolni, hogy volt-e eltérés a keleti és nyugati gyakorlat között, szer-tartásrendjét tekintve különböztek-e a két régió szokásai. Az efféle vizsgálatokon keresztül képet kaphatunk arról, hogy Erdélyben és Magyarországon mennyire elterjedtek el a korabeli európai divatok. Mindezen kutatások révén megismerhetjük, hogy a magas kultúra mely elemei és kiknek a közvetítésével jelentek meg régióinkban és ezek miként keveredtek a helyi gyakorlatokkal.

A reprezentációtörténet mellett a történettudomány napjainkban egyik nyugaton is igen népszerű irányzata a várostörténet, amelynek egyik legelismertebb hazai képviselője H. Németh István, akinek kutatásai elsősorban a felső-magyarországi városszövetség történetére, azon belül pedig leginkább Kassára irányulnak. Jelen tanulmányában a hazai vizsgálatok sajátosságaira tér ki, bemutatóva az eddigi eredmények által felvázolt további lehetséges irányokat. Írása jól szemlélteti, hogy a városokat nem önmagukban, hanem az adott régió szerves részeként kell szemlélni, hiszen így mutatkozik meg valódi súlyuk. Ez a kép tovább tisztulhat, ha figyelembe vesszük az uralkodók és vármegyék politikáját, amely e központok gazdasági szerepének befolyásolására irányult. A kora újkori Magyarországon mindezek mellett e települések katonai, hadügyi szerepével is számolni kell, amely ugyancsak sajátos helyzetet teremtett, amelyből H. Németh elsősorban ennek társadalmi vonatkozásait emeli ki. A XVI–XVII. században kialakult helyzet és a török kiűzését követően létrejött állapot közötti különbség vizsgálata a fentiekén túl további lehetőségeket kínál a kutatás számára, amelynek eredményei hasznosak lehetnek egy összehasonlító, nyugat-európai településekre kiterjedő vizsgálat számára is.

Szűjártó M. István munkája zárja a tanulmánykötetet, a XVIII. századi magyar országgyűlések döntéshozatali procedúráját vizsgálja. A korszak viszonyainak ilyen jellegű kutatása nem elsősorban politikátörténeti, hanem a politizálás kultúrtörténeti szempontjából válhat újra fontossá. A korábbi elemzések főként az országgyűlések eredményeit, az ott lezajlott csatározásokat, meghozott törvényeket vagy elutasított javaslatokat emelték ki. Minderre szükség is volt, ám újabban ezen túl már elsősorban a politikai döntéshozatal gyakorlatára kell fordítani a figyelmet, illetve arra, hogy

mindez milyen szerepet játszott a korabeli politikai elit életében. Ezek felderítésével a politika és a korabeli politikusok egymáshoz való viszonya, az alkotmányosság gyakorlatának létrejötte is pontosabban kirajzolódhatna, amely hozzájárulna a korszak teljesebb és hitelesebb megismeréséhez.

A kora újkori magyar történettudomány az elmúlt néhány évtizedben komoly fejlődésen ment keresztül, hiszen rengeteg új kutatási irányzat (végvártörténet, modern hadtörténet, reprezentáció és politikai kultúrtörténet stb.) jelent meg, amelyek forráscsoportjaik vagy módszereik révén hoztak egyre újabb eredményeket. Mindezt azonban megfelelően kell tudni elhelyezni és beépíteni, nemcsak a hazai, hanem a nemzetközi szakmai életbe is, e nélkül ugyanis a magyar tudományosság nem lesz képes kilépni az őt körülvevő elszigeteltségből. Az eredmények terjesztésében az itt bemutatott kötethez hasonló igényes munkáknak kell az élen járniuk, amelyek minden szinten képesek lehetnek reprezentálni a hazai tudomány színvonalát.

Vatai Gábor

VERES EMESE GYÖNGYVÉR

BORCSA MIHÁLY. CSÁNGÓ FIÚ A CENK TÖVÉBEN

(Barca Kiadó, Dunavarsány, 2011. 174 o.)

Veres Emese Gyöngyvér néprajzsként a barcasági csángók szokásait kutatja. A *Barcasági Könyvek* sorozat a legújabb eredményeket hivatott bemutatni.

A szerző kiemeli, hogy a barcasági csángók elsősorban vallásukban különböznek a gyimesi és moldvai csángóktól, hiszen evangélikusok. Elsősorban arra a kérdésre keresett választ, hogy honnan eredeztethető ez a népcsoport. Meggyőzően hiteles adatokat csak arra talált, hogy feladatuk a határőrzés lehetett, az utolsó végvárat, Brassót védték, ezért a körülötte levő 10 faluban elszórtan éltek (hétfalusi csángóként is emlegetik őket).

Ehhez kapcsolódik a *Barcasági Könyvek* sorozat 4. kötete, amely Borcsa Mihály (1824–1913), egy elfeledett 1848-as honvéd életét mutatja be. A könyv fényt vet a lelkész, iskolamester, népnevelő és honvéd sokrétű munkásságára, nemzeti elkötelezettségére. Életében nagy tisztelet és megbecsülés övezte, halála után viszont elfeledték.

A szerző sérelmezi, hogy a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* sem említi a nevét, holott általánosságban a művelődési élet jeles személyiségeit tartalmazza. Ráadásul az egykori lelkész rendszeresen publikált cikkeket, komoly mennyiségű néprajzi adatot gyűjtött. Orbán Balázst például ő látta vendégül, amikor *A Székelyföld leírása* című művének a Barcaságról szóló fejezetéhez anyagokat keresett.

Kortársa volt Zajzon Rab Istvánnak, akinek ugyancsak az volt a célja, hogy a barcasági csángókat ismertté tegye, elsősorban Magyarországon, s aki 1861 szeptemberétől munkatársa lett a *Hölgyfutár*, az *Alföld*, a *Vasárnapi Újság* című lapoknak és a *Családi Kört* is szerkesztette. Az említett újságok prózai írásait közzölték, mellyel a közvélemény figyelmét felhívta a Brassó melletti Hétfalura, illetve annak szokásvilágára. Az 1848–49-es eseményeket is bőven tárgyaló visszaemlékezését először Seres András közölte 1992-ben.

Az 1848 októberében Agyagfalván megtartott székely nemzeti gyűlésen a Brassó környéki csángó falvak képviselői arra kérték a nagygyűlés vezetőségét, hogy ők is a székely honvédelmi rendszerhez tartozhassanak. Ennek indokairól így ír: „A tíz magyar község érezte, hogy két tűz közé szorult, két nemzetiség viharja tépdesi a szabadság, az egységes haza zászlóját... A Kolozsvárról hozott szellem megteremtette gyümölcsét. Papok, tanítók, jegyzők és más intelligens lakosok tanácsát átlátta mindenki, hogy a minden oldalról szorongatott magyar községek elszigetelve a nemzettesttől, egyedül nem állhatnak ellen a hallható fenyegetések és készülődőben lévő támadásoknak, egyhangúlag kimondattak a székely nemzettel kötendő szövetség.” Később ezért a románok bosszút álltak, felesküdték a barcasági csángók kiirtására és tömegmészárlásokba kezdtek.

1849-ben maga Borcsa Mihály is önként jelentkezett honvédeknek, és lelkesként erre bátorította a csángó férfiakat. Rettenetes eseményeknek nézett elébe Hétfalu. Mint a visszaemlékezéséből kiderül, a háromszéki huszárok átrándultak Hétfaluba, pár románt, akikre panasz volt, felakasztottak és visszatértek állomáshelyükre. A túlkapások következményeit természetesen a lakosság viselte. Erről Borcsa így ír visszaemlékezésében: „Karácsony szombatján hirtelen rettenetes ordítás rázkódtatta meg a levegőt, alig jutott ideje egy néhánynak, s aki tudott, kerteken, mezőkön keresztül rohant a hegyek és Malomdombok közé, a Kőhavas rengetegeibe, hogy bár életüket megmenthesék. De soknak ez sem sikerült, s mintegy 50 magyar esett a dühöngés áldozatául az egész Hétfalu területéről, köztük a derék Szász György hosszúfalusi lelkész is, akit az otthonában szúrtak le, s ezeket hirteleniben a templom udvarán temették el a hazakerülők, de csak hónapok múlva mertek még a templomokban is megemlékezni róluk.” Az elégtételt Bem diadala hozta meg, aki külön hétfalusi zászlóaljot készült felállítani (126. honvéd zászlóalj), amelyhez 434 csángót soroztak be. Az alakulat a 140. hadrendi számot kapta. Az orosz intervenció előtt a csángó zászlóalj Fogarasban állomásozott.

1849. március 10-i bejegyzésében Borcsa arról is beszámol, hogy február 2-án az oroszok Braszóba való bevonulását a bácsfalusi temetőből ő maga is látta, és ezt követően fogságba is került (ennek körülményeiről ez a kis kötet, amely az emlékiratból csak válogatást közöl, nem számol be). 1849. június közepén a 4–5–6. századokat átvezényelték a brassói hadosztályhoz, az 1–2–3. a nagyszabedényi hadosztály fogarasi különítményében szolgált. A 4–6. századok az 1849. június 20-i tömösi ütközet után részben felbomlottak, maradványaik a székelyföldi hadosztály csapataihoz csatlakoznak. Az 1–2–3. századok az 1849. július 12-i fogarasi ütközetben részben megsemmisültek, részben orosz fogságba estek. Amikor a magyar hadügyminisztérium 1849. július 22-én számmal látta el az alakulatot, az már nem létezett.

Június 22-én maga Borcsa Mihály is menekülni kényszerült. Nagyváradon Ormai Norbert ezredesnél jelentkezett, és mint maga írja: „...beosztattam magam a 7. vadászzászlóaljhoz [Valójában a 3. vadászszázad 7. osztályához.]. De ismét ütött a menekülés órája, én alig kéthavi honvédkodásom után Nagyvárad, Szolnok, Hódmezővásárhely, Szerencs, Tótkomlós, Pankotán átvonulva lettem a fegyvert. Vécsey hadosztályában 1849. augusztus 13-án Borosjenőnél; küzdelmes pályám ide vezető határánál.” Új korszak köszöntött be Borcsa Mihály életébe, immár nem karddal, hanem pennával küzdött népének fennmaradásáért.

A szabadságharc leverése után bujdosni kényszerült. „...elhatároztam, hogy hazatérek, Lesz, ahogy lesz! Népemet nem hagyom el. Égtem a vágtyól, hogy megtudhassam mi történt a földiimmel.” Visszaemlékezéseiben (ezek egy részét a brassói magyar lapok is közzölték) rendkívül érzékletesen jeleníti meg kora eseményeit, írásaiból sugárzik a magyarság- és hazaszeretet.

Verseit is, melyekből válogatást tartalmaz e kötet, ez a hazaszeretettől átítatott szellemiség járja át. 47 éves tanítói-népnevelői munkásságáról 2011-ben Hétfalu lakossága díszpolgári cím adományozásával emlékezett meg.

Somogyi Gréta

ERIC EYBL

INFORMATION.PROPAGANDA.KUNST. INFORMATION.PROPAGANDE.ART

(Verlag Militaria, Bécs, 2010. 208 o.)

Az Információ. Propaganda. Művészet. Osztrák–magyar és francia plakátok az első világháborúban című kötet az első világháborút egy speciális aspektusból mutatja be, mégpedig az Osztrák–Magyar Monarchia és Franciaország plakátművészetén keresztül. A nagy háborúban csúcsosodott ki az azt megelőző időszak szinte minden meglévő nemzetközi politikai feszültsége, így addig soha nem látott méretű fegyveres konfliktus vette kezdetét. Az első világháború nem csak a résztvevő hadseregek és katonák, valamint a felhasznált technika és hadianyag hatalmas száma és mennyisége miatt haladta meg a korábbi háborúkat, hanem – részben éppen az előbbiektől

att – a hátországra gyakorolt hatása miatt is. Itt már nem elszigetelt csatatereken küzdöttek meg a szembenálló felek, hanem – így vagy úgy – mindenkit személyesen is érintett a háború. Fel-tétlenül szükséges volt tehát a tömegtájékoztatás, mely a korszakban szinte kizárólag papíralapú volt, így a folyóiratok és rölapok mellett a plakátok voltak az információáramoltatás és a vizuális kommunikáció alapvető csatornáit. A plakátművészet sajátosságai azonban a pusztá tájékoztatásnál lényegesen több lehetőséget rejtettek magukban: a falragaszok propagandaeszköznek is elsőrangú-nak bizonyultak, és azáltal, hogy a korszakban virágzó művészeti ágak legjelesebb művelőit, elis-mert művészeket bíztak meg ezek elkészítésével, önmagukban is rendelkeztek művészeti értékkel. A szerkesztő az által, hogy nem választja el szóközzel a hármas cím szavait, erre a szoros és elvá-laszthatatlan hármas egységre hívja fel figyelmünket.

A kötet szerzője, az 1957-ben született, jogi végzettséggel rendelkező osztrák Dr. Eric Eybl korábban hivatásos katonatisztként teljesített szolgálatot, majd a magánszektorban helyezkedett el. Érdeklődésének fő iránya az első világháború korszaka, melyhez munkássága számos ponton kap-csolódik. Részt vett több, a Nagy Háborúval foglalkozó múzeumi és szabadtéri kiállítás és tárlat megszervezésében, emellett néhány publikációt jegyez, elsősorban plakátművészettel és numizma-tikával kapcsolatos témákban. Jelentős méretű gyűjteménnyel rendelkezik, mely az általa megálmo-dott osztrák plakátmúzeum-projekt alapját képezi. A kötet előfutárának tekinthető egy Bécsben, 2004-ben általa szervezett kiállítás, mely a vizsgált kötettel és annak alcímével azonos címet viselt, így miután a könyvben feldolgozott képanyag is többnyire megegyezik a korabeli kiállításai anyag-gal, ilyenformán a munka egy kési kiállítási katalógusként is értelmezhető.

A könyv a bécsi Verlag Militaria kiadása, mely a kiadó által kiadott egyéb hadtörténeti témájú kötetekhez hasonlóan igényes kivitelű munka. A művészeti albumoknál használt fényes műnyomó-papírra készült, nagyalakú, keménykötéses könyv kötéstábláit védőborító védi. A védőborító elülső fülén a szerző képe, rövid életrajza, korábbi kiadványai szerepelnek, valamint innen tudhatjuk meg azt is, hogy a könyvben szereplő összes kép a szerző gyűjteményéből származik. A borítófedélén a szerző nevének és a kötet kétnyelvű címén kívül két képrészlet szerepel: felül Alfred Roller 1917-es *Und Ihr?*, alul pedig Abel Faivre *On les aura!* című, 1916-os munkájából látható részlet. Mindkét esetben a katona portréja került a képkivágásba. Érdekeség, hogy a kötet borítójának tervezője vízszintesen tükrözte Roller képét az eredeti plakáthoz képest.

A kötet végig kétnyelvű, németül és franciául íródott. A szöveges oldalakon két hasámban szer-kesztve jelenik meg a szöveg (baloldalt németül, jobboldalt franciául), míg a mű tartalmilag na-gyobbik részét képező illusztrált oldalakon a képek mellett jobbra igazítva olvashatjuk őket, egy hasámban, egymás alatt (felül németül, alul franciául). Ezeknél a páros oldalaknál az osztrák–ma-gyar plakátok a bal oldalon, míg a francia plakátok a jobb oldalon láthatóak.

A mű a szerző előszavával kezdődik, melyben köszönetet mond minden embernek, akik az egységes Európa megvalósításáért fáradoztak. Nekik köszöni meg, hogy Európa szabad felében a generációjával háború nélküli életet élhetnek, és ezt kívánja örökül hagyni az utána következő ge-nerációknak is. Itt említi meg a szerző azt is, hogy a magyar nyelvű plakátok németre fordításában Kovats M. Imre segédkezett.

A köszöntőt a tartalomjegyzék követi, majd a bevezetés, amely hét oldalon, általánosságban foglalkozik a plakáttal, mint műfajjal, valamint a plakátművészet kialakulásával és fejlődésével, technikájával. Természetesen említi a műfaj nagy francia úttörőit: Jules Chéret és Henri de Toulouse-Lautrecit is. Ezt a részt a művészek alkotásaival illusztrálja. A fejezetben összesen hét képmelléklet található, köztük Théophile Alexander Steilen legendás „Chat Noir”-ja is. Ennek példáján érdeke-sen szemlélteti a litográfia technikai eljárását, hiszen egymás mellett látható a nyomódúc és a kész plakát képe. A nyomódúc ábrázolásán jól megfigyelhetők az illesztési jelzések, valamint az eltérő színű nyomások (a példa esetében vörös és fekete) különböző, egymásba illeszkedő vésetei is.

A következő tizenegy oldal *Az első világháború – Európa őskatasztrófája* címmel a nagy há-ború politikai előzményeit, a részt vevő katonai szövetségeket, illetve a háborút lezáró békeszer-ződések következményeit taglalja. A szerző úgy véli, hogy a Versailles-i és St. German-i béke-szerződések aránytalanságai óriási elégedetlenséget szültek a legyőzött országokban, ami kiváló táptalajt szolgáltatott a radikális és terrorisztikus szervezetek létrejöttéhez, melyek segítségével felépült Adolf Hitler német birodalma, amely később Ausztriát is bekebelezte. Ilyen formán az első világháború lezárásából egyenesen következett a második világháború kitörésére, amely még az

elsőnél is hosszabb ideig tartott 1939 és 1945 között. Az elmondottakat a békeszerződések előtti és utáni Európa-térképekkel szemlélteti, ahol jól láthatóak a Központi Hatalmak mérhetetlen területi veszteségei, ráadásul az utóbbi térkép esetében – lévén 1919-es – Magyarország tekintetében még nem is teljesek azok. A térképvázlatok mellett a szarajevói merényletről beszámoló korabeli osztrák és francia lapok címlapjai illusztrálják a fejezetet.

A következő hat oldal *A plakát az első világháborúban* alcímet viseli, mely fejezetben a szerző ismét emlékeztet arra, hogy a háborús tájékoztatás és propaganda minden kultúrák közvetítő csatornára kifejthette hatását. Így a plakátok mellett a művészeti intézmények, szórólapok, képeslapok és folyóiratok is a hadviselés eszközeivé váltak, de még a zene, a színház, az irodalom és – az új művészeti terület – a film mellett akár a leghétköznapibb használati tárgyak is a háborús propaganda szolgálatába álltak. Bemutatja a plakátok háborús evolúcióját az egyszerű szöveges falragaszoktól kezdve a valóban magas színvonalú grafikai alkotásokig. Név szerint is megemlíti a korszak legjelentősebb osztrák–magyar és francia plakátművészeit, akik háborús témájú plakátokat is terveztek, utóbbiak közül néhány magyar alkotót is nevesít, úgy, mint a főleg politikai témájú plakátjairól ismert Bíró Mihályt vagy a korszak egyik legkeresettebb könyvillusztrátorát, a grafikus Divéky Józsefet. A művészek névsorának talán legismertebb alkotója a világhírű osztrák expresszionista festő, grafikus Oskar Kokoschka. A fejezet említést tesz a háborús plakátok ikonográfiájáról, arról, hogy mindkét országban előszeretettel használták a történelmi személyiségek képeit vagy az olyan háborúra utaló szimbólumokat, mint például a zászlók, kardok, oroszlánok. A fejezetet egyebek között két Bíró Mihály plakáttal is illusztrálja: a Magyarországi Szociáldemokrata Párt „ágyútöltelikes” plakátjával, valamint az 1913. január 1-jén megjelent *Népszava* híres címlapjával a vörös „kalapácsos munkás” alakjával.

A kötet szöveges része ezzel le is zárul, és a 32. oldaltól az illusztrációk következnek. Tematikáját tekintve a mű egy-egy témakört jár körül, úgy, hogy egy osztrák–magyar és egy hasonló francia plakátot helyez egymás mellé. Minden esetben feltünteti, hogy mely ország plakátjáról van szó, valamint az alkotó nevét, a keletkezés évét, a nyomda és a város nevét, a kép méreteit centiméterben, illetve a plakát szövegét. Emellett minden kép mellett találhatunk néhány mondatot a képek tartalmáról, azonban itt az alkotások „önmagukért beszélnek”, szöveg nélkül is jól értelmezhetőek. A képek méretei bár – az eredeti alkotások méretarányától függően – minimálisan különböznek, átlagosan egy-egy oldal negyötödét teszik ki, tehát a vizualitás erősen dominál, a kísérőszövegek úgy aránylanak hozzájuk, mint a képaláírások a kiállítások esetén.

A képek főbb témák szerint vannak csoportosítva, úgy, mint a mozgósítás, a családtól való búcsú és honvágy, a lovagi eszmény, a szövetségi tömbök összetartása, a hátszág áldozatvállalásának fontossága, a pénz és a hadikölcsön fontossága. A folytatásban olyan témák mentén hasonlíthatjuk össze a két ország plakátjait, mint az ember a katona mögött, a hadirokkantság, a hősi halál és árvaság, élelmezés és nélkülözés, a győzelem reménye és a háború utáni békés élet ígérete. Minden egyes témakört megelőzően rövid szöveges eszmefuttatást olvashatunk a témával kapcsolatban, a fejezetcímek pedig rendre egy-egy híres személyiségtől vett rövid idézetek. Példának okáért a szövetségi rendszerekkel foglalkozó fejezet a *Viribus Unitis!* címet viseli, ami I. Ferenc József uralkodói jelmondata volt. A haditechnikákat ábrázoló plakátpároknál egy kivonat látható Randal Gray: *Chronicle of the First World War* című munkájából. A táblázat a Központi Hatalmak részéről az Osztrák–Magyar Monarchia és Németország, az Antant részéről pedig Nagy Britannia, Franciaország, Oroszország és az USA repülőgépeit és tengeralattjáróit veszi számba a háború kiterésekor és 1918-ban, valamint az ezekben elszenvedett veszteségeket lajstromozza. A harmadik adat, amit a kivonat megad, a fenti országok páncélos gépjárműveinek száma az 1917-es adatokkal, összevetve azzal a számmal, hogy 1919-re mennyi gyártását tervezték. Itt például Oroszországnál vagy épp az Osztrák–Magyar Monarchiánál is az összes adat nulla. Nem gondolom, hogy az első világháború minden országát a teljesség igényével fel kell sorolni egy ilyen összevetésnél, viszont osztrák kötet lévén, ha már készül ilyen táblázat, illetlen megemlítenie például Szerbiát és Romániát, akikkel közvetlen frontokon harcolt a Monarchia, ilyenformán az ő adataik – ha az egész világháború vonatkozásában nem is –, de a Ausztria–Magyarország esetében sokkalta érdekesebb és relevánsabb adatok, mint például az USA számai. Hasonló összeállítás a fenti országok gazdasági helyzetével kapcsolatban is olvasható a kötetben.

A kiadványban összesen százhatvanhét kép kapott helyet, melyeket nyolcvanöt azonosított és néhány névtelen művész jegyez. A bevezető fejezetekben nyolc osztrák–magyar, kilenc francia eredetű kép szerepel, a törzsanyagban pedig hetvennégy osztrák–magyar és hetvenegy francia plakát látható. Érdekeség, hogy cseh nyelvű plakátokkal az osztrák–magyar és a francia plakátok között is találkozhatunk.

A kötet összesen kilenc magyar nyelvű plakátot tartalmaz. Ezen kívül Divéky József képviseli Magyarországot a műben, azonban az ő négy alkotása kivétel nélkül német nyelvű. A magyar nyelvűek közül a *Zsákmányolt tank a hadikiállításon. Bevétel a Szurmay Alapé* című munkánál olvashatatlan aláírás miatt a grafikus személye nem állapítható meg.

Geiger Richárd egy a *Gyermekekért* az Országos Gyermekegészségügyi Társaság és a 4. sz. cs. és kir. Hidászszászlóalj által rendezett nagy néptűnnepeélyről, Falus Elek pedig az 1915-ben az Országházban szervezett *Had és népegészségügyi kiállításról* szóló plakátjával szerepel a kötetben. Haranghy Jenő egy alkotással, az 1917-es *Jegyezzük Hadikölcsönt* című litográfiájával kapott helyet az összeállításban. Itt a szerző kitér a plakáton látható Turul nomád kori eredetére, valamint arra, hogy a XIX. századtól fontos magyar nemzeti jelképpé vált, és az első világháború alatt a katonai jelképtárba is bekerült. Fontosnak tartotta megemlíteni, hogy később a Turult „szélsőséges nacionalista és antiszemita csoportok” is használták. Megemlíti azt is, hogy a plakát központi elemét képező érme közepén a magyar címer látható Szent István koronájával, viszont az nem derül ki a leírásból, hogy ez a korszak hivatalos fizetőeszköze, a Monarchia magyar részében használatos arany százkoronás érme.

A többi magyar nyelvű alkotást a már említett Bíró Mihály jegyzi, aki ezzel az egész kiadvány leggyakrabban szerepeltetett művésze, miután Fivre Abel és Steinlen Théophile Alexandre hat-hat, a többi művész pedig kevesebb alkotással szerepel a kötetben.

Bíró alkotásai közül az első a kötetben a *Polgáraink itthon, katonáink a fronton védik a hazát. Jegyezzük hadikölcsönt. A Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Banknál!* címet viseli. A szerző itt nem a plakát tartalmáról, hanem a címer részét képező Szent István király Szent Koronájáról értekezik. Kitér a ferde kereszt legendájára, és egy bécsi – valójában soproni – hölgy, Helene Kottanner(in) szerepére is az „utószülött” V. László koronázásában.

A pénz: győzelemre segít! Jegyezzük hadikölcsönt! című plakáthoz Eybl lélegzetelállító kommentárt fűz: a háttérben álló, és a 100 koronás érmén a magyar címerben is feltűnő hármas halmon álló kettős keresztet nem Magyarországgal, hanem Szlovákiával azonosítja. A megállapításához annyit fűz hozzá, hogy „Szlovákia 1100 és 1918 között Magyarország része volt”. A történelmi hitelesség kedvéért a kettős kereszt III. Béla uralkodása óta (1172–1196) állandósult Magyarország nemzeti jelképei között (ma is a hivatalos állami címer részét képezi), míg a szlovákság Ludovít Štúr és a Matica slovenská munkásságát követően, a XIX. század derekától használja azt nemzeti jelképeként. Úgy gondolom maga Bíró Mihály lepódná meg a legjobban művének ezen végletesen félresikerült értelmezésén.

Közvetlenül ezután következik az előzőhöz témájában és szimbolikájában meglehetősen hasonló, *Fegyverrel és pénzzel védjük a hazát. Jegyezzük hadikölcsönt!* című plakát, ahol szintén megjelenik a hármas halom és a kettős kereszt, valamint az arany százkoronás érme, amely ezúttal egy magyar honvédnak szolgál pajzsul. Itt a szerző a plakát kapcsán kitér az alkotó szerepvállalására a magyarországi Tanácsköztársaság ideje alatt, amikor Bíró Mihály kormánybiztosként tevékenykedett. Megemlíti azt is, hogy a Horthy-korszakban, melyet a szerző még a bevezetőben egyszerűen „pre-fasisztának” nevez, emigrációba vonult előbb Bécsbe, majd Csehszlovákiába és Franciaországba, nem említi viszont, hogy Bécs és Prága, majd Párizs közt egy ideig Berlinben is alkotott. Az előszóban külön kiemeli, hogy bécsi munkássága során Bírónak kiemelt szerepe volt az osztrák szociáldemokraták propagandatevékenységében, a plakát kapcsán viszont a szerzőnek is feltűnik az a jelenség, hogy a világháború előtt és után vonalasan pacifista munkáiról híres Bíró Mihály – például ezzel a plakátjával – mennyire nem lóg ki a hazafias háborús plakátművészetből sem. Ezt Eybl így summázza: „A szocialista Bíró Mihály a hazafias témájú megrendeléseket sem kerülhette el a háború alatt.” A valóság azonban sokkal inkább azt mutatja, hogy a híres plakátművész az általa a plakátjain oly sokszor ostromozott kapitalizmus törvényeinek megfelelően annak adta el művészetét, aki megfizette azt. Jó példa erre, hogy a már említett „kalapácsos munkással” szinte

egy időben készítette el a Palma-márkájú gumisarkot reklámozó plakátját, melynek főszereplője a szmokingos, fehér csokornyakkendős, cilinderes, lakkecipős, mosolygó dandy-figura.

Bírónak a kötetben szereplő következő alkotása *A háborús orvostudomány csodái* dr. Müller Vilmos ezredorvos 1917-es mozgóképes előadását reklámozta a Zeneakadémián. A plakát kapcsán a kötet szerzője az imént felmerült dilemmára igyekszik választ adni, szerinte Bíró Mihály a háború alatti nehéz szociális helyzetére való tekintettel volt kénytelen elveivel ellentétben háborús propagandaplakátokat tervezni. A kép apropóján – melyen egy fejszerűlést szenvedett katona is megjelenik – említi meg továbbá azt is, hogy elsősorban a sziklás alpesi fronton történt repesz, és kőfelverődés által megszorodott fejszerűlésekre adott válaszként az osztrák–magyar haderőknél 1916-ban rendszeresítették az első rohamsisakokat.

Bíró a kötetben utolsóként feltüntetett, 1918-as plakátját, a Tanácsköztársaság közismert *Köz-társaságot!* című propagandaalkotását elnézve úgy tűnik helyre jöhetett a grafikus „szociális helyzete”, hiszen a plakát újra harcoss, elitellenes mondanivalót közvetít. A könyv szerzője itt újfent megemlíti, hogy Bíró Mihály 1919-ben csatlakozott a magyarországi kommunistákhoz, és Kun Béla diktatúrája alatt propaganda-népbiztosi feladatokat látott el néhány hónapig. A szerző emlékezett a trónt feldöntő félmeztelen munkás frígiai sapkájára is, mely a jakobinusok jelvénye volt a francia forradalomban, így félreértelmezhetetlen forradalmi szimbólum.

Összességében elmondható, hogy a felhasznált képanyag nagyon jó minőségű, jól is válogatott, az alkotások párba rendezése logikus és világos. A képek kísérőszövegei viszont nem koncepciózusak, túlpolitizáltak, és nem mentesek a tárgyi tévedésektől sem. Talán értékesebb lett volna a mű, ha a szerző a tartalmilag szétfolyó széljegyzetei helyett inkább a műben említett alkotók élettrajzát közölte volna.

A kötet legnagyobb erőssége maga a képanyag, így forgatását annak ajánlom, aki művészeti szempontból érdeklődik egy ilyen tematikájú album iránt, vagy a korszakkal foglalkozó érdeklődőknek, akik kézikönyvként tudják használni a műben szereplő grafikai alkotások szerzőinek megállapításához. A szöveges rész az idézett táblázatokon kívül egyáltalán nem hivatkozik a felhasznált forrásokra, és ajánlott irodalmat sem közöl, így a kötetet nem tekinthetjük valódi tudományos munkának, csupán egy személyes megjegyzésekkel ellátott szép képeskönyvnek.

Kiss Balázs

M. SZABÓ MIKLÓS

A ZRÍNYI MIKLÓS KATONAI AKADEÉMIA TÖRTÉNETE 1980–1989

(Zrínyi Média, Budapest, 2011. 274 o.)

2011 közepén adta ki a Zrínyi Média kiadó Prof. Dr. M. Szabó Miklós nyugállományú altábornagy, akadémikus, egyetemi tanárnak a magyar katonai felsőoktatás (akadémiai képzés) történetét bemutató könyvsorozata ötödik kötetét. Az előző kötetek, az 1945 és 1979 közötti időszak katonai felsőoktatásának vizsgálata mellett, reális képet festettek a magyar tisztikarról, annak sikereiről, problémáiról és szerepéről a vizsgált időszakokban. Szemléletesen érzékeltették a fordulópontok döntéskényszerét, az ismételt újjáalakulások nehézségeit és azt a néha emberfeletti küzdelmet, amit nagyon sokan, teljes elhivatottsággal a katonai felsőoktatás fennmaradásáért, állandó megújításáért és minőségi fejlesztéséért folytattak. Az 1980–1989 közötti időszak bemutatása azonban, véleményem szerint, talán a legizgalmasabb vállalkozás.

Az első fejezet a kül- és belpolitikai viszonyokkal és azoknak közvetlenül a Katonai Akadémiára ható kérdéseivel foglalkozik a vizsgált időszakban. Nem véletlen, hogy a szerző „a legizgalmasabb, legváratlanabb, legnagyobb jelentőséggel bíró” jelzőkkel illeti az időszakot, hiszen a keletnyugati kapcsolatok fordulópontjához érkezett el a világ, Európa és Magyarország is. Igaz, a 80-as évek elején még számos olyan esemény történt, amely felbolygatta a nemzetközi közvéleményt, és

új hidegháborúval fenyegetett, azonban az ún. „kis hidegháború” mégis fordulópontot jelentett. Az 1985-ben hatalomra jutó Mihail Gorbacsov gyökerestül forgatta fel az addigi beidegződéseket, és az általa meghirdetett programok azonnal éreztették hatásukat. Helyre állt a bizalom a két „pólus” között, nyílt, őszinte eszmecserekre került sor, és ez – ha lassan is –, de éreztette hatását a magyar bel- és katonapolitikában egyaránt. A genfi egyezmények, a Varsói Szerződés újragondolt hadászati elképzelési, a szűkülő gazdasági lehetőségek a Magyar Néphadsereg különböző vezetési szintjeit is megmozgatták.

Az 1987–1989 közötti időszak Magyarországon történelmi változásokat hozott. A kül- és belpolitikai változások hatására megerősödött a rendszerváltás igénye, amit a régi nomenklatúra rugalmasan fogadott. Nagy Imre és mártírtársai 1989. júniusi újratemetése, majd néhány héttel később Kádár János halála egy korszak lezárását jelentette, ami a Honvédség és a katonai felsőoktatás számára is új kihívásokat jelentett.

A szerző a második fejezetben a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia (ZMKA) tevékenységét befolyásoló Magyar Néphadseregbeli viszonyokat vizsgálja a 80-as években. Ez a kötet leg hosszabb és – megítélésem szerint – egyben leg tartalmasabb fejezete is. A Néphadsereg viszonyainak bemutatása hiánypótló, hiszen ilyen részletesen, reálisan és összefogottan még nem került feldolgozásra ez az időszak. Nem csak a civil olvasó, de az akkor szolgált hivatásos katona is számtalan új információhoz juthat a Honvédség belső életével kapcsolatban. Valós képet kapunk a szervezeti és személyi változásokról, a szovjet befolyás állandó működéséről, a Varsói Szerződésből fakadó feladatok végrehajtásának állandó kényszeréről, továbbá a technikai eszközökben beállt változásokról, fejlesztésekről. A fejezet talán legizgalmasabb részét a személyi kérdések, személyi változások és azok háttere jelenti. Több olyan döntésnek ismerjük meg itt a hátterét, amit akkor csak tényként közölt a sajtó, a rádió vagy a televízió.

A Magyar Néphadsereg legmagasabb szintű vezetésében 1984 végén történt gyökeres változás. Ekkor nyugállományba helyezték Czinege Lajos honvédelmi minisztert, aki 24 éven keresztül állt a Honvédelmi Minisztérium élén, és tevékenységét már-már korszakosnak is nevezhetnénk. Személyisége megosztotta a polgári és katonaköröket. Egyesek a Rákosi-éra Farkas Mihályához hasonlították, míg mások szerint, sajátos stílusában, a magyar haderő fejlesztését szorgalmazó eredményes miniszter volt. Utódja Oláh István vezérezzredes lett, akit a szerző a nemzeti jelleg erősítését fontosnak tartó miniszterként mutat be.

A szerző a továbbiakban kitér minden olyan fontos és meghatározó eseményre, amelyek a már említett személyi, szervezeti, technikai fejlesztéseken és a szövetségi rendszer feladatain túl döntően befolyásolták a Magyar Néphadsereg működését. Kivonatossan említsünk meg néhányat:

– az 1986. április 25-én éjszaka bekövetkezett csernobili katasztrófa, amely rávilágított a „békés katasztrófák” lehetőségére és az ellenük való felkészülés fontosságára;

– a tudományos munka keretein belül a kutatás prioritást kapott, s kutatóhelyként határozták meg a ZMKA-t is. „A tudományos munka legfontosabb formája a tudományos kutatás, ami új ismeretek megszerzésére, új eljárások, módszerek kidolgozására, valamint a hadtudomány és más tudományok új eredményeinek az átvételére és gyakorlati alkalmazására irányul.” (85. o.)

– az 1987. június 14-ei szolnoki lőszerrobbanás; az októberi szegedi orosz lőszertől származó gyerekbaleset; orosz bázisok mellett megszaporodó lopások, betörések; veszélyes anyagok megjelenése, egyre több helyről jelentett környezetszennyezés; az 1987 őszén Tökölre telepített MiG-29-es repülőgépek által okozott kár az épületekben – ami már az orosz katonai jelenlét polgári megítélését (elítélését) erősítette.

Az 1989-es évben pedig megkezdődött a szovjet csapatok kivonása Magyarország területéről, ami már előre vetítette a Varsói Szerződés instabilitását is.

A harmadik-ötödik fejezet a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia működését mutatja be az előző fejezet nemzetközi és magyar eseményeire építve. A szerző külön fejezetet szentel a nyolcvanas évek elejének, a 1983–1986 közötti időszaknak, illetve a rendszerváltásig vezető útnak. Ez a szakaszolás jelzés értékű. A nyolcvanas évek eleje még egyértelműen az erős szovjet hatás időszaka. A ZMKA mellett több tiszt tanul a szovjet akadémiákon, viszont több esetben baráti arab és ázsiai tiszteket képeznek a Zrínyin. A törzs-tanári állomány ismereteinek bővítése is a kiemelt feladatok között szerepelt. Ezért vezették be a törzshadijátékokat, ahol az oktatók felfrissíthették és bővít-

hették ismereteiket, továbbá gyakorolhatták különböző beosztások ellátását. A tanári kar fizikai felmérései is állandóak voltak, és odafigyeltek a nyelvi képzés állandó fokozására is.

A nappali és a levelező képzés mellet az akadémián tanfolyamokat is szerveztek, és magas szintű záró gyakorlatok szerepeltek a programokban. A négyéves képzés végén a hallgatók az Államvizsga Bizottság előtt számoltak be felkészültségükről.

A nyolcvanas évek derekán az akadémiai képzéstől évről-évre előrelépést, színvonal növekedést vártak el az előjárók. Ez nem volt egyszerű, hiszen a feladatkörök egyre szélesebb körű felkészítést követeltek, amit az 1983–1984. évi fő feladatok meghatározása is jól jelzett: „Fő feladatok: a harcászaltság és az »M« feladatra való felkészültség magas szinten tartása; az ideológiai-politikai felkészültség továbbfejlesztése, az erkölcsi-fegyelmi helyzet folyamatos szilárdítása; az oktató-nevelő tevékenység hatékonyságának fokozása, az oktatási módszerek tökéletesítése; a tudományos munkatervben meghatározottak maradéktalan végrehajtása; az anyagi-technikai bázis szinten tartása, állagának megőrzése; a munka- és életkörülmények jelenlegi szintjének szerény fejlesztése; a vezetés operativitásának további fokozása, a követelménytámasztás és a számonkérés színvonalának növelése, a tervező-szervező munka, az ellenőrzés hatékonyságának javítása.”

A tudományos továbbképzés szempontjából az 1984-es év mérföldkő volt, hiszen a szeptember 4-én kiadott HM utasítás intézkedett erről és a hadtudományban szerezhető egyetemi doktorátusról. A továbbképzési rendszer, a felsőfokú képesítés megszerzése után lehetőséget temetett addiginál magasabb szintű hadtudományi, szakmai és társadalomtudományi ismeretek megszerzésére, továbbá megalapozta a tudományos kutatómunka folytatását is. A képzés csúcspontját a megszerzett doktorátus jelentette, amellyel a hadtudományokban végzett, új eredményeket is felmutató tudományos kutatómunkát ismerték el. Ezzel kialakult egy olyan szakmai műhely, amely a mai napig kiszolgálja a Magyar Honvédség kutatás-fejlesztés területét.

A szerző végig kiemelt feladatának tekinti a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia vezetői és tanári állományának bemutatását. Kiemelt helyen kezeli, hiszen mint oktató és vezető (parancsnok, rektor) tisztában volt és van azzal, hogy a katonai felsőoktatásban dolgozók soha nem kapták meg azt az elismertséget, amit például a civil felsőoktatásban tevékenykedők. Pedig a katona oktatókkal szemben támasztott követelmények az 1980–1989-es időszakban is folyamatosan nőttek. Ha csak tudatosan a hadtörténeszeket vizsgáljuk meg: katonai főiskolai és akadémia végzettség; civil (bölcse) diploma; doktori fokozat és akkor még nem beszéltünk a különböző tanfolyamokról, továbbképzésekről. Az oktatók egyénileg is érezték, hogy szakmai elismertségük akkor emelkedhet, ha egyre nagyobb lépéseket tesznek a hazai és nemzetközi tudományos közélet felé. Ennek első jelei ekkor már mérhetőek voltak.

A képzés minőségi fejlesztése, amely minden év fő feladatát jelentette, az oktatói állomány felkészültségén és a feltételek biztosításán múlt. A mindenkor Akadémiavezetés nagyon komoly harcot folytatott azért, hogy ezek az oktatással (elmélet, gyakorlat) kapcsolatos feltételek megvalósuljanak. Különösen lényeges feladat volt a csapatokkal való állandó, jó kapcsolat fenntartása, hiszen a képzés tükrét a csapatpróba jelentette. Ez a párbeszéd, köszönhetően az Akadémia mindenkor vezetésének, mindig korrekt és építő jellegű kapcsolatként működött.

1989-re azonban a társadalmi változások igénye egyre kézzelfoghatóbbá vált. A hadseregen belül is hangsúlyváltások történtek, s a katonai felsőoktatás is felkészült a reformok befogadására. Jól jelzi ezt Kárpáti vezérezredes honvédelmi miniszter, végzős hallgatókhoz szóló parancsa július 24-én: „A tanulmányaik során szerzett magasabb felkészültségüket a csapatoknál, valamint más katonai szervezetnél és intézményeknél különböző beosztásokban fogják hasznosítani. Olyan időszakban, mikor jelentős változások történnek a nemzetközi életben, katonapolitikában, s melyek jelentősen éreztetik hatásukat országunk belső viszonyaiban is... kinek-kinek Önök közül is meglesz a maga saját feladata, s annak teljesítésével kell a ma már elkerülhetetlen reform útján járnia.” (261–262. o.)

Szabó Miklós *A Zrínyi Katonai Akadémia története* című munkája jól illeszkedik a szerző által, a témában publikált könyvek sorába. A felhasznált dokumentumok, mellékletek és a képanyag gazdagsága biztosíték arra, hogy az 1989 utáni generációk is megértsék a katonai felsőoktatás nyolcvanas évekbeli feladat- és feltételrendszerét, eredményeit, magát a könyvet pedig szinte forráskiadványként kezeljék az időszak leendő kutatói.

Horváth Csaba

TARTALOM

MAGYAR KATONÁK AZ ÚJKORI OLIMPIAI JÁTÉKOKON	
SALLAY GERGELY PÁL	„Dobogósok mundérban.” Éremszerző magyar katonák az újkori olimpiai játékokon 335
GYŐR BÉLA	Katonaolimpikonjaink Londonban 375
TAKÁCS FERENC	Takács Károly katonai- és sportpályafutása 385
HIDVÉGI ANDRÁS	„Boldogok, végtelenül boldogok vagyunk, hogy hazánknak győzelmet szerezhettünk!” Az újkori olimpiák a Magyar Katonai Szemlében 395
TANULMÁNYOK	
SÜLI ATTILA	A szabad- és vadászcsapatok szervezése és működése Erdélyben 1849-ben 409
HERMANN RÓBERT	A fehéregyházi (segesvári) ütközet és Petőfi halála – a kutatás kérdőjelei 437
KÖZLEMÉNYEK	
TORMA BÉLA	Megjegyzések a 907. és 910. évi magyar kalandozások időrendjéhez 463
KISS ANDREA	Időjárás, környezeti problémák és az 1340-es évek elejének tatár hadjáratai 483
MŰHELY	
KISS BALÁZS	Békebeli futball a háborús Magyarországon (1914–1918) 511
SZIKORA KATALIN	Az első magyar testnevelési (sport) törvény megszületésének körülményei 531
FÓRUM	
CZIGÁNY ISTVÁN	„Vajon kinek a (had)történelme?” Néhány gondolat egy recenzió kapcsán 543
FORRÁSKÖZLEMÉNYEK	
MERÉNYI-METZGER GÁBOR	A három Mednyánszky fivér életének legfontosabb dokumentumai 547
NEKROLÓG	
VEZSPRÉMY LÁSZLÓ	Borosy András (1922. január 10. – 2011. december 16.) 553
SZEMLE	
CSAPLÁR-DEGOVICS KRISZTIÁN-FAZEKAS ISTVÁN (HG.)	Geteilt – Vereinigt. Beiträge zur Geschichte des Königreichs Ungarn in der Frühneuzeit (16.–18. Jahrhundert) (<i>Vatai Gábor</i>) 559
VERESS EMESE GYÖNGYVÉR	Borcsa Mihály. Csángó fiú a Cenk tövében. (<i>Somogyi Gréta</i>) 563
ERIK EYBL	Information.Propaganda.Kunst. Information.Propagande.Art. (<i>Kiss Balázs</i>) 564
M. SZABÓ MIKLÓS	A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1980–1989 (<i>Horváth Csaba</i>) 568

CONTENTS

	HUNGARIAN SOLDIERS AT THE MODERN OLYMPIC GAMES	
GERGELY PÁL SALLAY	“On the Podium in Uniform.” Hungarian Soldiers as Olympic Medallists at the Modern Olympic Games	335
BÉLA GYŐR	Our Soldier Participants of the Olympic Games in London	375
FERENC TAKÁCS	Károly Takács’s Military- and Sports-Career	385
ANDRÁS HIDVÉGI	“We are extremely happy having been able to gain victory for our country!” Modern Olympics in Magyar Katonai Szemle (Hungarian Military Review)	395
	STUDIES	
ATTILA SÜLI	Organization and Operation of the Volunteer- and Hunter Corps in Transylvania in 1849	409
RÓBERT HERMANN	The Battle at Fehéregyház-Segesvár and Petőfi’s Death – Question-marks of the Research	437
	PUBLICATIONS	
BÉLA TORMA	Notes on the Chronology of the Hungarian Raids in 907 and 910	463
ANDREA KISS	Weather, Environmental Problems and the Tatar Campaigns of the early 1340s	483
	WORKSHOP	
BALÁZS KISS	Peace-time Football in Wartime Hungary (1914–1918)	511
KATALIN SZIKORA	The Birth of the First Physical Education (Sport) Law in Hungary	531
	FORUM	
ISTVÁN CZIGÁNY	“Whose (War)History is it Anyway?” Reflections in Connection with a Rewiev	543
	SOURCE PUBLICATIONS	
GÁBOR MERÉNYI-METZGER	The Most Important Documents of the Life of the Three Mednyánszky Brothers	547
	NECROLOGY	
LÁSZLÓ VESZPRÉMY	András Borosy (10 January 1922 – 16 December 2011)	553
	REVIEW	
KRISZTIÁN CSAPLÁR- DEGOVICS– ISTVÁN FAZEKAS (HG.)	Geteilt – Vereinigt. Beiträge zur Geschichte des Königreichs Ungarn in der Frühneuzeit (16.–18. Jahrhundert) (<i>Gábor Vatai</i>)	559
EMESE GYÖNGYVÉR VERESS	Mihály Borcsa. A Csángó Boy at the Mountain Cenk. (<i>Gréta Somogyi</i>)	563
EYBL, ERIK	Information.Propaganda.Kunst. Information.Propagande.Art. (<i>Kiss Balázs</i>)	564
MIKLÓS M. SZABÓ	The History of the Zrínyi Miklós Military Academy 1980–1989 (<i>Csaba Horváth</i>)	568

TABLE DES MATIÈRES

MILITAIRES HONGROIS AUX OLYMPIADES DE L'EPOQUE MODERNE	
GERGELY PAL SALLAY	« Des médaillés en uniforme. » Des militaires hongrois sur le podium aux jeux olympiques de l'ère moderne 335
BELA GYOR	Nos militaires aux Jeux Olympiques de Londres 375
FERENC TAKACS	La carrière militaire et sportive de Károly Takács 385
ANDRAS HIDVEGI	« Nous sommes heureux, infiniment heureux d'avoir remporté la victoire pour notre pays ! » Les olympiades de l'ère moderne dans la Revue militaire hongroise 395
ÉTUDES	
ATTILA SÜLI	Organisation et fonctionnement des corps francs et de chasseurs en Transylvanie en 1849 409
ROBERT HERMANN	La bataille de Fehéregyháza (Segesvár) et la mort de Petőfi – les points d'interrogation de la recherche 437
PUBLICATIONS	
BELA TORMA	Observations sur la chronologie des incursions de 907 et de 910 des Hongrois 463
ANDREA KISS	Conditions météorologiques, problèmes environnementaux et les campagnes mongoles du début des années 1340 483
ATELIER	
BALAZS KISS	Du football pacifique dans la Hongrie en guerre (1914–1918) 511
KATALIN SZIKORA	Le contexte de la naissance de la première loi hongroise sur l'éducation physique (le sport) 531
FORUM	
ISTVÁN CZIGÁNY	« A qui l'histoire (militaire) ? » Quelques réflexions à propos d'une recension 543
PUBLICATIONS DE SOURCES	
GABOR MERENYI-METZGER	Les plus importants documents de la vie des trois frères Mednyánszky 547
NECROLOGIE	
LASZLO VESZPREMY	András Borosy (10 janvier 1922 – 16 décembre 2011) 553
REVUE	
KRISZTIÁN CSAPLÁR-DEGOVICS-ISTVÁN FAZEKAS (HG.)	Geteilt – Vereinigt. Beiträge zur Geschichte des Königreichs Ungarn in der Frühneuzeit (16.–18. Jahrhundert) (<i>Gábor Vatai</i>) 559
EMESE GYÖNGYVÉR VERESS	Mihály Borcsa. Un garçon csángó au pied du mont Cenk. (<i>Gréta Somogyi</i>) 563
EYBL, ERIK	Information.Propaganda.Kunst. Information.Propagande. Art. (<i>Balázs Kiss</i>) 564
MIKLÓS M. SZABO	L'Histoire de l'Académie militaire Miklós Zrínyi 1980–1989 (<i>Csaba Horváth</i>) 568

INHALT

	UNGARISCHE SOLDATEN BEI DEN OLYMPISCHEN SPIELEN DER NEUZEIT	
GERGELY PÁL SALLAY	„Sportler auf dem Podest in Montur.“ Ungarische Soldaten als Medaillenträger bei den Olympischen Spielen der Neuzeit	335
BÉLA GYŐR	Unsere Soldatenolympioniken in London	375
FERENC TAKÁCS	Die Soldaten- und Sportlaufbahn von Károly Takács	385
ANDRÁS HIDVÉGI	„Wir sind glücklich, unendlich glücklich, dass wir unserer Heimat einen Sieg bescheren konnten!“ Die Olympischen Spiele der Neuzeit im Magyar Katonai Szemle (Ungarischer Soldatenanzeiger)	395
	STUDIEN	
ATTILA SÜLI	Die Organisierung und das Bestehen der Freikorps und Jägertruppen in Siebenbürgen im Jahre 1849	409
RÓBERT HERMANN	Die Schlacht bei Segesvár (Schäßburg) und der Tod Petőfis – Fragezeichen der Forschung	437
	MITTEILUNGEN	
BÉLA TORMA	Anmerkungen zur Chronologie der ungarischen Streifzüge der Jahre 907 und 910	463
ANDREA KISS	Wetter, Umweltprobleme und die Mongolenfeldzüge Anfang der 1340er Jahre	483
	WERKSTATT	
BALÁZS KISS	Friedlicher Fußball im kriegsgebeutelten Ungarn (1914–1918)	511
KATALIN SZIKORA	Die Umstände des Zustandekommens des ersten ungarischen Gesetzes über die Körpererziehung (Sportgesetz)	531
	FORUM	
ISTVÁN CZIGÁNY	„Wessen (Militär-) Geschichte wohl?“ Einige Gedanken im Zusammenhang mit einer Rezension	543
	QUELLENPUBLIKATIONEN	
GÁBOR MERÉNYI-METZGER	Die wichtigsten Dokumente des Lebens der drei Mednyánszky-Brüder	547
	NEKROLOG	
LÁSZLÓ VESZPRÉMY	András Borosy (10. Januar 1922 – 16. Dezember 2011)	553
	RUNDSCHAU	
KRISZTIÁN CSAPLÁR-DEGOVICS – ISTVÁN FAZEKAS (HG.)	Geteilt – Vereinigt. Beiträge zur Geschichte des Königreichs Ungarn in der Frühneuzeit (16.–18. Jahrhundert) (<i>Gábor Vatai</i>)	559
EMESE GYÖNGYVÉR VERESS	Mihály Borcsa. Tschango Jungs am Fuße des Kapellenbergs. (<i>Gréta Somogyi</i>)	563
ERIK EYBL	Information.Propaganda.Kunst. Information.Propagande.Art. (<i>Balázs Kiss</i>)	564
MIKLÓS M. SZABÓ	Geschichte der Soldatenakademie Zrínyi Miklós 1980-1989 (<i>Csaba Horváth</i>)	568

СОДЕРЖАНИЕ

ВЕНГЕРСКИЕ ВОЕННОСЛУЖАЩИЕ НА СОВРЕМЕННЫХ ОЛИМПИЙСКИХ ИГРАХ	
ГЕРГЕЙ ПАЛ ШАЛЛАИ	„Стоящие на подмостках в мундире”. Награжденные медалями венгерские солдаты на современных олимпийских играх 335
БЕЛА ДЬОР	Наши военные олимпиконы в Лондоне 375
ФЕРЕНЦ ТАКАЧ	Военная и спортивная карьера Кароя Такач 385
АНДРАШ ХИДВЕГИ	„Мы счастливы, бесконечно счастливы, что смогли принести победу нашей родине!” Олимпийские игры нового времени в Венгерском Военном Обозрении 395
СТАТЬИ	
АТТИЛА ШЮЛИ	Организация нерегулярных и егерских войск в Трансильвании в 1849 году 409
РОБЕРТ ГЕРМАНН	Битва при Фехерэдьхаза (Шегешвар) и смерть Петефи –вопросительные знаки истории 437
СООБЩЕНИЯ	
БЕЛА ТОРМА	Примечания к хронологии венгерских налетов 907 и 910 годов 463
АНДРЕА КИШШ	Погодные условия, проблемы окружающей среды и набеги татар в начале 1340-х годов 483
МАСТЕРСКАЯ	
БАЛАЖ КИШШ	Футбол мирного времени в воюющей Венгрии (1914 г.–1918 г.) 511
КАТАЛИН СИКОРА	Условия рождения первого венгерского закона о спорте 531
ФОРУМ	
ИШТВАН ЦИГАНЬ	„Чья же это военная история?” Несколько мыслей по поводу одной рецензии 543
СООБЩЕНИЯ ИСТОЧНИКОВ	
ГАБОР МЕРЕНЬИ- МЕТЦГЕР	Наиболее важные документы из жизни трех братьев Меднянских 547
НЕКРОЛОГ	
ЛАСЛО ВЕСПРЕМИ	Бороши Андраш (10 января 1922 г. – 16 декабря 2011 г.) 553
ОБЗОР	
КРИСТИАН ДЕГОВИЧ- ЧАПЛАР – ИШТВАН ФАЗЕКАШ (РЕД.)	Geteilt – Vereinigt. Beiträge zur Geschichte des Königreichs Ungarn in der Frühneuzeit (16.–18. Jahrhundert) (<i>Габор Ватау</i>) 559
ЭМЕШЕ ВЕРЕШШ	Борча Михай. Молодой Чанго у подножья Ценка. (<i>Грета Шомодьи</i>) 563
ЕРИК ЕУВЛ	Information.Propaganda.Kunst. Information.Propagande.Art. (Информация. Пропаганда. Искусство) (<i>Балаж Кишиш</i>) 564
МИКЛОШ М. САБО	История Военной Академии имени Зрини Миклоша (1980–1989) (<i>Чаба Хорват</i>) 568

